Уникая!
БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА.
Ч. 1526/II.

З БІБЛІОТЕКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
імени
ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ.
ч 1596 /II.

1526/II.

Унїкат!

Див. на відворот сторонї

57.70.75.76.78.85.87—9

SLOVANSKÝ ALMANAH

SŁOWJANSKI ALMANACH
СЛАВЈАНСЬКИЈ АЛЬМАНАХ

SLOVANSKÝ ALMANAH

SLAVJANSKI ALMANAH

SLOVJENSKI ALMANAH

СЛАВЯНСКІЙ АЛЬМАНАХЪ

СЛАВЯНСКІЙ АЛМАНАХЪ

СЛАВЕНСКИ АЛМАНАХ

NAKLADOM IZDATELJA

IZDATELJ: RADIVOJ POZNIK VE VÍDNI. 1880

НАКЛАДОМЪ ИЗДАТЕЛЯ

Xilogr. zavod. F. X. Matoloni ve Vídni

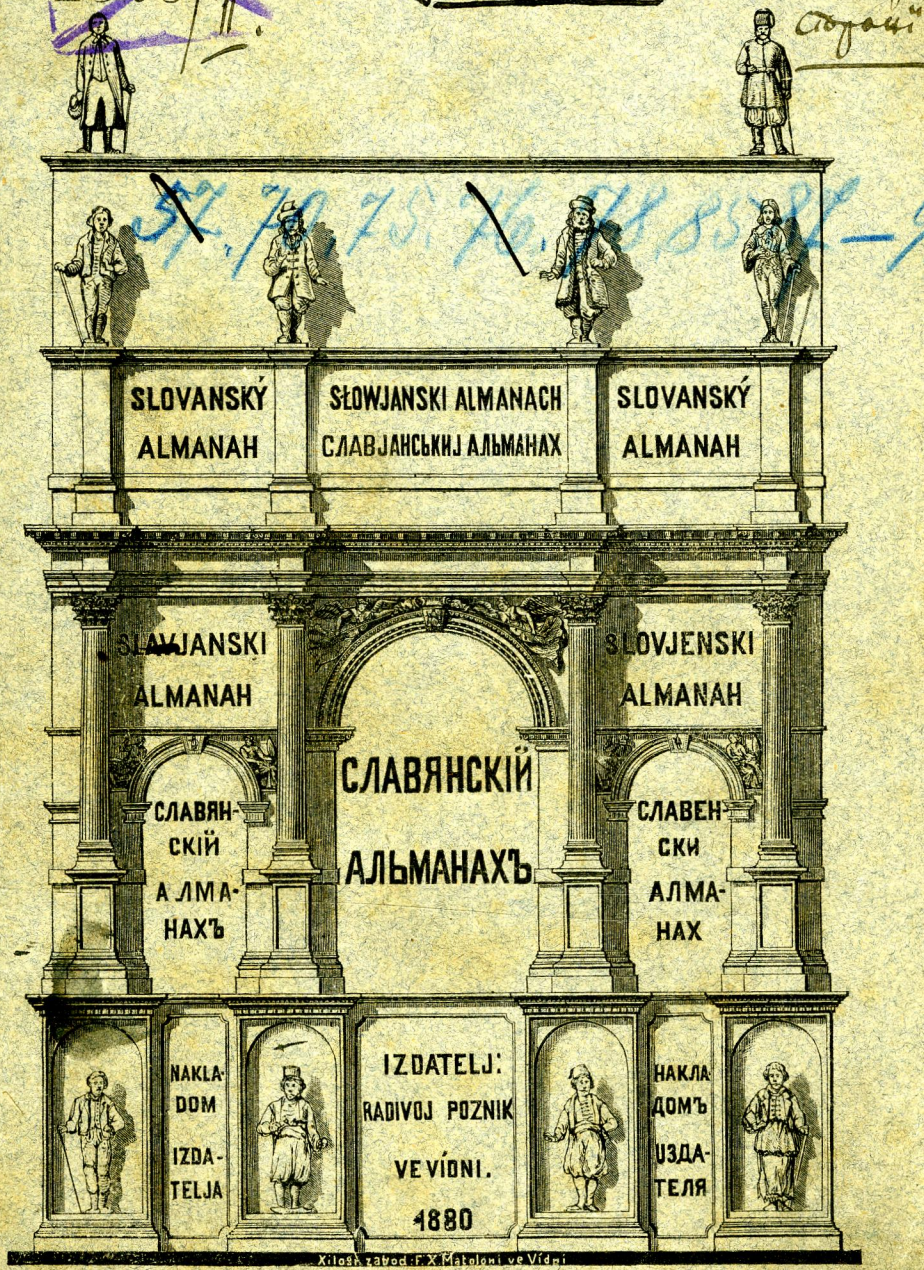

8 сл

Т. II-ий „Сл. Ал." був сконфіскований за „Відділ малоруськиј".
Сей примірник — одинокий нескон
з оригінальними цензурними
замітками.

Одержано від д. М. Возняка
1911 р.

Ю. Кревенович.

P. R. 32 267

1526

SLOVANSKÝ ALMANAH

SŁOWJANSKI ALMANACH

СЛАВЯНСЬКИЙ АЛЬМАНАХЪ

SLOVANSKÝ ALMANAH

SLAVJANSKI ALMANAH

SLOVJENSKI ALMANAH

СЛАВЯНСКІЙ АЛЬМАНАХЪ

СЛАВЯНСКІЙ АЛЬМАНАХЪ

СЛАВЕНСКИ АЛМАНАХ

NAKLADOM IZDATELJA

IZDATELJ: RADIVOJ POZNIK

VE VÍDNI.

1880

НАКЛАДОМЪ ИЗДАТЕЛЯ

Xilogr. závod F. X. Matoloni ve Vídni.

Tisk Mechitar. (V. Heinricha).

15 р.

Редакторы — Redaktori:

Русскаго отдѣла:

Григорій Ив. Купчанко.
Владиміръ Теоф. Дудыкевичъ.

Малоруського відділу:

Евгеній Озаркевич.
Ярослав Окуневський.

Polskiego oddziału:

Grzegorz Smólski.

Łužisko-serbskeho wotdźĕla:

Michał Hórnik.

Českého oddílu:

Hanuš Máchal.
Josef Penížek.

Slovenského oddielu.

Jozef Burjan.
Alexander Pavlík.

Slovenskega oddela:

Danilo Majarón.
Radoslav Pukl.

Hrvatskoga odjela:

Dragutin Neuman.
Jakov Pliverić.

Сриского дела:

Паја Ј. Марковић.
Тодор Стефановић Виловски.

На Бѣлгарскій отдѣлъ:

Фико Хр. Фиковъ.
Генко П. Шойлековъ.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН. УРСР
№ И-68522

Содержаніе — Obsah.

I. РУССКІЙ ОТДѢЛЪ.

Стр.

Анонимъ Іеронимъ: Послѣдніе изъ рода 17
Блонскій Т. К.: Братьямъ Славянамъ 3
Будиловичъ А. С.: Заговоръ графовъ Петра Зринскаго и Франца Франкопана . 4

II. ВІДДІЛ МАЛОРУСЬКИЙ.

Драгоманов М.: Політико-соціальні думки в нових пісньах українського (малоруського) народу 55
Франко Іван: Микитичів дуб 91

III. Polski oddział.

Częstochowski J.: Obrazki z życia galicyjskiego 117
Grzela z Waszkowiec: Nieszczęśliwa. — Gędźba 114
J. S.: Smętne pastusze 109
M. A. J.: Do L. 113
Pruszyński Seweryn: Pieśń przyszłości 110
Rusinowski Zenon: Żołnierz na czatach 111
S. A.. Czego nam trzeba 117
Smólski G.: Wojewoda Miłosz 107
Czemu 112

IV. Łužisko-serbski wotdźěl.

a) Hornjołužiski wotdźěl.

Bart Jakub: Nócna rozmołwa. — Ptačatku. — Prošeŕka. — Wječorne klakanje 132
Hórnik Michał: Křižerjo 135
Wehla Jan Radyserb: Běły wróbl 131

b) Dolnołužyski wotdźěl.

Jórdan H.: Což mam lubo. — Na Bórkojskem groże 137
Kósyk Mato: Ziwica a Wódny muž. — Roža. — Zasejwiźenje. — Błudna njewěsta. — Naźeja w módrem njebju 139

V. Oddíl český.

Arietto Ladislav: Pouť na horách 147
Drahorád-Hradištský Pavel: První let. — Požehnání 149
Geisslova Irma: V cizí stepi. — Listopad. — Zpomínky 150
Herben Jan: Pro pravdu boží 152
Heyduk Adolf: Mater benedicens. — Cestou. — V šumavském pralese 154
Hudec Jan: Naše hoře. — Také vy . . . — Staré kmeny 158
Hupner Karel: Duma šumavského horala. — Přiviňme se děti . . . 160
Krásnohorská Eliška: Otčině české 161
Pokorný Rudolf: Tatranské zvuky 164
Táborský Frant.: Jitro 166

Str.
Tesař Ladislav: Píseň v červáncích 174
Voráček Josef: Česká dumka 175
Máchal Hanuš: O vilách u Čechoslovenův 176

VI. Slovenský oddiel.

Banšell Koloman: Žiara slnka 218
Bralský: Moje rodisko 232
Čakovský G.: Kajúčnica 219
Detvan Valach: Kvapka, arabeska 237
Drahomír P.: Pozdrav milého 226
Graichman J.: Tatránsky obor 215
Hroboň Samo Bohdan: Slovenský obraz 227
Klimo M. M.: Túžba po ráji 216
Kuchta S.: Večer v Tatrách 229
Samovič Samo: Matkin vydaj, dedinská poviedka 232
Vubla Jimram: Skazky 226
Už omladly 228

VII. Slovenski oddel.

Cimperman Jos.: Priróda — življenje. — Znamenje ljubezni 256
Ciperle Jos.: Spomlád — jesen. — Trije svetje 260
Olc Vatroslav: Slovenski glas 258
P. P.: Na planini 260
Pesjakova Lujíza: Pesni 255
Podgornik France: Ali je filozofija Slovanom mogoča? 261
Poznik Radivoj: Nasvet o vstanovitvi slovanskega slovstvenega družtva 277
Serafin: Triolet 257

VIII. Hrvatski odio.

B.: Dvie zviezdice. — Rastanak. — Mojoj Ladi. — Jeka 286
Idjidov Karlo: Marija, novela 289
Lj.: Ljubice. — Pjesnik. — Ona zviezda 285
Pliverić Jakov: Hankiewicz o slovjenskoj filozofiji 317

IX. СРПСКИ ДЕО.

Манојловић Гавро: Видовдан 1876. — Добровољци у борбу. — Мајци . . . 339
М.: Из природе и српског народног живота 342

X. БЪЛГАРСКІЙ ОТДѢЛЪ.

Даневъ Стоянъ: За български-тѣ народни пѣсни 378
Радославовъ В. Хр.: Нъ, що да са чини? — Раздѣла. — Недейте вечъ плака! — Свобода захвана. — Спѫтъ чувства-та. — Майчинъ гласъ. — Чѣкай ма 367

Подписчики. — Predplatitelji 423
Важнѣйшія поправки — Hlavní opravy 432

РУССКІЙ ОТДѢЛЪ.

Предисловіе.

Благосклонный пріемъ первой книжки нашего изданія со стороны славянской публики и одобреніе нашей цѣли, высказанное славянскою печатью, поощрили насъ къ продолженію нашего предпріятія, а потому мы приступаемъ къ изданію второй книжки. Надежда и желаніе издателей и читателей, чтобы изданіе представляло хотя приблизительно вѣрную картину современныхъ литературныхъ стремленій всѣхъ славянскихъ народностей, до нѣкоторой степени осуществится въ этомъ году, такъ какъ намъ удалось пополнить значительный пробѣлъ прошлаго года.

Одушевленные искреннѣйшимъ желаніемъ, со своей стороны сколько нибудь содѣйствовать духовному сближенію и общности Славянъ, желаемъ, чтобы эта вторая книжка нашего изданія, которую мы теперь передаемъ читающей публикѣ, была выразительницей нашихъ намѣреній и чтобы способствовала къ пробужденію чувства литературной взаимности среди всѣхъ Славянъ.

Пусть благосклонные читатели снисходительно примутъ наше сочиненіе и убѣдятся, что наше намѣреніе было самое лучшее и наше стремленіе самое усердное. Надѣемся, что нашему усердію и стремленію удастся мало по малу усовершенствовать начатое нами дѣло.

Въ заключеніе выражаемъ искреннѣйшую свою благодарность благосклоннымъ нашимъ подписчикамъ и почтеннымъ славянскимъ писателямъ, которые помогали намъ въ нашемъ стремленіи, и обращаемся къ нимъ съ просьбою, сохранить къ нашему предпріятію и впредь свою благосклонность.

Братьямъ Славянамъ.

Ахъ, тяжко жить на свѣтѣ одиноко,
Когда ужъ нѣтъ дражайшихъ у тебя:
Тоска давитъ въ клещахъ грудь жестоко —
Бѣжалъ бы въ свѣтъ, — незнаешь самъ, куда? . . .

Вотъ на дворѣ туманъ, гроза, ненастье;
Родная мать давно зоветъ домой
Дѣтей своихъ. За ней бѣжитъ Злосчастье
И слышенъ смѣхъ его какъ волчій вой:

„Напрасно ты зовешъ дѣтей изъ дали
Напрасно открываешь дома дверь —
Они тебя на вѣки отчуждались,
Братъ брата не позналъ бы ужъ теперь!

Одни изъ нихъ живутъ на югѣ въ плѣну,
Дюжшій пошелъ на сѣверъ и востокъ,
Другіе впали въ запада измѣну,
Многихъ постигъ ужъ смерти жалкій рокъ!

И часто я гостемъ у нихъ бывало,
Рукой своей касалось ихъ головъ
И розни, распри, ссоры возбуждало —
Лилась, ’зъ сердецъ ручьёмъ родная кровь!

То радость мнѣ!“ . . . . И матерь неподвижно,
Ровно Ніоба, стоитъ передъ дворомъ,
Зоветъ дѣтей какъ кокотъ птенцевъ нѣжно,
Хоть льется дождь, грохочетъ страшно громъ. . .

И дѣти материнскій гласъ познали —
О сила безмѣрной родной любви!
И всѣ на зовъ охотно поспѣшали
И на одномъ всѣ встрѣтились пути!

Тотъ путь завелъ ихъ всѣхъ въ ея объятья!
Чудесный видъ! Собралась вся семья,
И полна счастья вся родная хата! . . .
Ахъ, если былобъ такъ у насъ всегда! . . . . .

Т. К. Блонскій

Заговоръ графовъ Петра Зринскаго и Франца Франкопана.

(Эпизодъ изъ хорватской исторіи.)

Народы славянскаго юга какъ въ лингвистическомъ, такъ и въ культурномъ отношеніи распадаются на три вѣтви. Болгаре, занявъ восточную и срединную части Балканскаго полуострова, плотно примкнули къ Византіи, центру образованности восточноевропейской; подъальпійскіе Словенцы должны были стать въ такую же зависимость отъ Рима, источника и средоточія образованности западноевропейской; третья вѣтвь — Сербо-хорваты, занявъ древній Иллирикъ, попали на ту географическую полосу, гдѣ издавна соприкасались притягательныя дѣйствія двухъ противоположныхъ культурныхъ центровъ старой Европы. Матеріальныя и нравственныя силы послѣдняго народа были недостаточны для того, чтобы занять независимое положеніе между двумя противоположными теченіями; онъ долженъ былъ распасться на двѣ части: восточную—сербскую и западную—хорватскую. Это распаденіе совершилось очень рано: его зародыши существовали уже въ X вѣкѣ; они выразились между прочимъ и въ разсказѣ Константина Багрянороднаго о заселеніи Иллирика двумя дружинами: сербскою и хорватскою. Въ X и XI-мъ вѣкахъ Риму удалось, при помощи хорватскихъ королей, нанести тяжелый ударъ славянской церкви въ Хорватіи и тѣмъ оторвать ее отъ востока въ церковномъ отношеніи; въ концѣ XI в. Хорватія отложилась и отъ политическаго главенства восточнаго императора, вслѣдствіе чего она принуждена была

въ началѣ XII в. признать надъ собою власть угорскихъ королей. Приморскія же области древней Хорватіи постепенно приходятъ въ зависимость и даже подданство республики св. Марка. Угрія и Венеція окончательно ввели Хорватію въ фарватеръ образованности западноевропейской. Хорватское королевство продолжало свою жизнь, но лишь по имени; оно имѣло своего бана, свои сеймы, свою администрацію, суды и школы, но не имѣло своей мысли, своего направленія въ политикѣ. Пока существовало угорское государство, Хорваты усердно служили его интересамъ и цѣлямъ: когда же Будимъ завоеванъ былъ Турками, Хорваты, вмѣстѣ съ сѣверными и западными окраинами Угріи, подчинились Габсбургамъ, которые давно уже протягивали свои руки чрезъ Штирію и Крайну въ долину Дравы и Савы, къ теплымъ берегамъ Адріатики. Риму удалось разогрѣть въ Хорватахъ религіозный фанатизмъ и утвердить въ нихъ, подобно какъ въ Полякахъ, мысль, что единственная историческая задача ихъ состоитъ въ защитѣ христіанской или вѣрнѣе латинской Европы отъ восточныхъ схизматиковъ и невѣрныхъ. Проникнутые религіознымъ энтузіазмомъ, Хорваты оказали чудеса храбрости въ войнахъ угорскихъ, австрійскихъ и венеціанскихъ съ Турками; но это не мѣшало западноевропейцамъ всегда съ большимъ пренебреженіемъ относиться къ заслугамъ Хорватовъ и держать ихъ въ черномъ тѣлѣ. Лишь исключительныя условія могли доставить Хорвату вліятельное положеніе въ государствѣ; да и тогда правительство, особенно австрійское, относилось къ нему съ величайшимъ недовѣріемъ и несочувствіемъ. Оно какъ будто боялось пробужденія въ хорватскихъ патріотахъ здраваго взгляда на свое положеніе и стремленія измѣнить его. Но очень рѣдко оправдывались эти опасенія! Перелистывая страницы хорватской исторіи на протяженіи многихъ вѣковъ, мы встрѣчаемъ лишь одинъ энергическій опытъ протеста противъ австрійскаго гнета со стороны Хорватовъ. То былъ заговоръ графовъ Зринскаго и Франкопана въ 1670 г.

Во второй половинѣ XVII в. политическія отношенія въ земляхъ габсбурскихъ были очень отличны отъ современныхъ. Границы владѣній Леопольда I и Магомета IV лежали не по Савѣ и Дунаю, а гораздо сѣвернѣе. Въ Темешварѣ и

Канижѣ, Великомъ Варадинѣ и Будимѣ, т. е. въ центрахъ нынѣшней Угорщины, сидѣли паши. Воевода семиградскій также былъ подъ сюзеренствомъ султана. Лишь русское и словацкое Подкарпатье, да узкая полоса земли въ западной Угріи и Хорватіи подчинялись тогда императору. Послѣдняя раздѣлялась на двѣ части: 1) гражданскую Хорватію или Бановину, сосредоточенную вокругъ Загреба, и 2) военную Хорватію, зародышъ Военной границы. Хотя много прошло времени отъ Фердинанда I до Леопольда I, однако земли угорскія и австрійскія мало сроднились между собою въ этотъ полуторавѣковой промежутокъ времени. Турецкая гроза заставляла конечно угорскихъ Славянъ и Мадьяръ тяготѣть къ Австріи; но холодный и разсчетливый характеръ австрійскихъ правителей всегда былъ крайне антипатиченъ угорскимъ народамъ. Да и бюрократическія учрежденія Австріи, ея централизаціонныя наклонности, іезуитскій духъ и нѣмецкій запахъ очень мало соотвѣтствовали учрежденіямъ, обычаямъ и нравамъ означенныхъ народовъ. Это было причиною непрерывныхъ столкновеній австрійскаго правительства съ угорскими подданными императора. Заполья, Бочкай Бетленъ Габоръ и пятеро изъ дома Раковскихъ (Ракоци) пріобрѣли себѣ славу въ борьбѣ съ Габсбургами за права Угорскихъ земель. Нельзя отрицать, что со стороны Австрійцевъ борьба эта велась съ большимъ умомъ и постоянствомъ; она и окончилась бы, безъ сомнѣнія, полнымъ торжествомъ германизма и папизма, подобно тому, какъ это случилось въ Штиріи, Хорутаніи, Крайнѣ и Чехіи, если бы Нѣмцамъ не мѣшали въ Угріи Турки.

Положеніе Угорщины съ Хорватіей въ періодъ времени, непосредственно предшествовавшій заговору 1670 года, можно видѣть изъ памятной записки, составленной Франкопаномъ, не безъ участія Зринскаго, въ 1665 г. для майнцкаго курфирста*). Угорщина, особенно верхняя, читаемъ мы здѣсь, доведена до такого отчаянія, что не видитъ себѣ другаго спасенія, кромѣ подчиненія турецкому господству! Императоръ навлекъ-де на себя всеобщее негодованіе своей политикой послѣднихъ лѣтъ; благодаря ей опустошено Турками

*) Acta conjurationem Zrinii et Frangepani illustrantia. Agram 1873. p. 1 sq.

Семиградье, занятъ ими же Великій Варадинъ, Уйваръ, Новоградъ и другія мѣстности въ верхней Угріи, уступленныя затѣмъ султану по вашварскому миру, который заключенъ Леопольдомъ тайно отъ чиновъ угорскаго королевства, къ великому вреду и негодованію всего населенія. Въ добавокъ напали-де еще на Угорщину хищныя нѣмецкія войска самаго императора, опустошившія всѣ области отъ Семиградья до Хорватіи, какъ будто непріятельскую землю. Права и обычаи Угорщины нарушаются-де на всякомъ шагу Нѣмцами, которые стремятся оттѣснить отъ управленія людей мѣстныхъ, чтобы затѣмъ привести королевство угорское въ положеніе наслѣдственныхъ австрійскихъ областей, чего не сдѣлали бы съ нимъ и Турки. Удивительно ли послѣ того, что населеніе Угорщины склоняется-де болѣе къ султану, чѣмъ къ императору?

Эта картина положенія и настроенія Угорщины и Хорватіи въ 1665 и слѣдующихъ годахъ вполнѣ подтверждается депешами венеціанскихъ пословъ, которыхъ издано до 70 югославянской академіей вмѣстѣ съ актами, относящимися къ заговору 1670 г. *) Недовольные австрійскимъ императоромъ подданные въ Угріи обращаются во всѣ стороны христіанской Европы съ просьбами о помощи противъ султана и защиты отъ обидъ императора: они сносятся для этой цѣли съ курфирстами Германіи, Венеціей, Франціей, Швеціей, Польшей, грозя въ крайнемъ случаѣ соединиться съ Турками противъ равнодушной, безучастной Европы. Венеція и Франція подерживали сношенія съ вождями угро-хорватской оппозиціи, подчиняя конечно ихъ интересы своимъ собственнымъ планамъ и стремленіямъ. Курфирсты были безсильны сдѣлать что либо въ пользу Угріи; они и не понимали причинъ ея недовольства управленіемъ Нѣмцевъ. Швеція была далеко; да она и ослабѣла послѣ 30-лѣтней войны и нуждалась въ отдыхѣ. Польша не понимала общности своихъ интересовъ съ угорскими. Куда же оставалось Уграмъ и Хорватамъ обратиться съ протестами на австрійскихъ правителей, если не къ султану?

Такова была политическая обстановка, при которой выступили на поле дѣйствія графы Петръ Зринскій и Францъ

*) Въ цитованномъ выше изданіи.

Франкопанъ. Они были представителями двухъ самыхъ знатныхъ и богатыхъ боярскихъ родовъ Хорватіи. Изъ рода Зринскихъ вышло 16 ея бановъ или вице-королей, какимъ былъ и графъ Петръ. Весь Мурскій островъ и много другихъ имѣній Хорватіи составляли удѣлъ Зринскихъ. Лучшія страницы въ исторіи австро-турецкихъ войнъ 16-аго и первой половины 17-аго вѣка заняты подвигами графовъ Зринскихъ. Особенно прославились два Николая Зринскихъ: одинъ въ половинѣ 16-аго а другой 17-аго вѣка. Первый извѣстенъ въ исторіи защитой Сиготской крѣпости противъ Солимана Великолѣпнаго (1566 г.); второй же замѣчателенъ въ исторіи не только военной, но и въ литературной, какъ основатель мадьярской поэзіи. Графъ Петръ Зринскій былъ вѣрнѣе преданіямъ своего рода и посвящалъ свои досуги литературѣ хорватской, а не мадьярской.

Обширное вліяніе, которымъ пользовались графы Зринскіе не только въ Хорватіи, но во всей Угорщинѣ, очень не нравилось нѣмецкимъ генераламъ и политикамъ, окружавшимъ дворъ Леопольда I. Этимъ объясняется неохота, съ какою согласился императоръ на возведеніе графа Петра въ баны Хорватіи, по смерти его брата Николая. Три съ половиною года проволакивали министры введеніе Зринскаго въ эту высокую должность, несмотря на приказъ о томъ императора. Еще болѣе оппозиціи встрѣтилъ Зринскій при дворѣ, когда онъ выступилъ кандидатомъ на вакансію граничарскаго генерала въ Горнемъ Карловцѣ. Несмотря на всѣ просьбы о томъ Хорватовъ, императоръ не согласился на соединеніе въ лицѣ бана двухъ столь важныхъ должностей—гражданской и военной и назначилъ въ Карловецъ комендантомъ гр. Гербештейна, завзятаго Нѣмца и рьянаго врага Зринскихъ. Съ тѣхъ поръ банъ Петръ окончательно охладѣлъ ко двору и сталъ склоняться къ мысли, что Турки все таки лучше Швабовъ.

Одновременно съ Петромъ Зринскимъ выступилъ на политическое поле и зять его Францъ Франкопанъ. Онъ происходилъ изъ знатной итальянской фамиліи Анниціевъ. Два брата Анниція командовали вспомогательнымъ итальянскимъ отрядомъ, который послѣ трехъдневной битвы на Гробницкомъ полѣ нанесъ рѣшительное пораженіе отряду Монголовъ и тѣмъ содѣйствовалъ спасенію отъ нихъ Угорщины и ко-

роля Белы IV. Въ награду за этотъ подвигъ Анниціи получили большой удѣлъ въ приморской Хорватіи, съ резиденціею въ замкѣ Терсатскомъ близь г. Рѣки. Молодой гр. Францъ Франкопанъ уже извѣстенъ былъ своими подвигами въ войнѣ противъ Турокъ и потому имѣлъ право разсчитывать на награду со стороны императора. Нѣмцы стали однако и ему поперегъ дороги. Несмотря на протекцію папы и римскихъ кардиналовъ, между которыми Франкопанъ имѣлъ родственниковъ, онъ столь же мало успѣлъ въ кандидатурѣ на генералатъ карловецкій, какъ и Петръ Зринскій. Даже званіе Сеньскаго капитана Леопольдъ присвоилъ ему лишь послѣ долгихъ колебаній. Всѣ эти обстоятельства заставили Франкопана тѣснѣе примкнуть къ Зринскому и вмѣстѣ съ нимъ искать другой почвы для своей дѣятельности. Внутренней связью двухъ графовъ была Екатерина Зринская, жена бана Петра и сестра Франца Франкопана.

Въ исторіи заговора Зринскаго противъ Австріи необходимо отличать два періода: 1) отъ 1665 по 1669-ый годъ и 2) съ конца 1669 по апрѣль 1670. Въ первые четыре года Зринскій, не скрывая своего недовольства летаргическимъ и пристрастнымъ вѣнскимъ дворомъ, не имѣлъ никакого довѣрія и къ Туркамъ, и искалъ въ христіанской Европѣ, особенно въ Венеціи и Франціи, защиты и покровительства своему народу. Въ этомъ отношеніи Зринскій существенно отличался отъ заговорщиковъ верхнеугорскихъ, которые уже тогда болѣе склонялись къ Туркамъ, чѣмъ къ Нѣмцамъ. Къ концу 1669 года планы Зринскаго начинаютъ однако мѣняться. Отчаявшись въ императорѣ и въ христіанской Европѣ, онъ рѣшается вступить въ сношенія съ Портою. Двѣ причины привели его окончательно къ этой рѣшимости: 1) отказъ императора въ карловецкомъ генералатѣ и 2) взятіе Турками о. Кандіи. Первое переполнило чашу его долготерпѣнія къ интригамъ враговъ; второе же окружило новымъ обаяніемъ турецкое знамя и, съ усиленіемъ страха государей христіанскихъ, увеличило въ угорскихъ сосѣдяхъ Турціи желаніе искать спасенія въ добровольномъ подчиненіи могущественному царю востока. Это отразилось на отношеніяхъ Зринскаго къ Австріи и Венеціи съ одной стороны, а къ Турціи съ другой.

Въ концѣ 1669 года банъ отправилъ къ султану посольство изъ капитана Буковачкаго и нѣсколькихъ другихъ офицеровъ Хорватіи. Трудно уяснить себѣ всѣ мотивы этого рѣшенія, имѣвшаго для виновниковъ послѣдствія столь роковыя; но чуть ли не самымъ вѣроятнымъ предположеніемъ будетъ то, что въ головѣ Зринскаго еще не опредѣлились тогда конечныя цѣли этой попытки: дальнѣйшіи событія должны были дать ей то или другое направленіе. Да и вообще нельзя не замѣтить, что, будучи энергическимъ человѣкомъ и храбрымъ генараломъ, Петръ Зринскій не обладалъ тѣмъ вѣрнымъ и обширнымъ политическимъ умомъ, который былъ необходимъ для организаціи такого сложнаго движенія, какъ возстаніе Хорватовъ съ Уграми, при помощи Турціи, противъ нѣмецкой Австріи.

Враги бана очень скоро пронюхали о его посольствѣ къ султану. Уже въ янв. 1670 г. о томъ сообщилъ граничарскій генералъ Брейнеръ. Болѣе точныя свѣдѣнія доставлены были въ началѣ марта лазутчиками петринскаго капитана гр. Ердеди. Подтвержденіе этихъ свѣдѣній получено было дворомъ еще изъ двухъ источниковъ: отъ австрійскаго резидента въ Константинополѣ и отъ придворнаго исповѣдника, который узналъ о заговорѣ на исповѣди графини Зринской, вдовы бана Николая Зринскаго.

Въ началѣ марта 1670 г. молва о предстоящемъ нападеніи на Крайну и Штирію Турокъ съ хорватскимъ баномъ была уже столь распространена, что населеніемъ подъальпійскихъ областей овладѣла паника, какъ сообщалъ о томъ венеціанскій резидентъ изъ Пальмы, называя имена и коноводовъ заговора—Петра Зринскаго и Ф. Франкопана. Такимъ образомъ австрійское правительство имѣло время обсудить и принять мѣры для подавленія заговора. Отчасти страхъ, отчасти же личная ненависть къ хорватскому бану вызвали необыкновенную энергію въ австрійскихъ генералахъ и гофратахъ. Очень поспѣшно собраны были въ подъальпійскихъ провинціяхъ нѣмецкія войска и посланы отчасти въ подкрѣпленіе гарнизоновъ хорватскихъ крѣпостей, отчасти же для атаки Мурскаго острова, на которомъ въ странномъ бездѣйствіи сидѣлъ мятежный банъ съ немногочисленными своими сообщниками. Его послы долѣе предположеннаго задержаны были въ своей поѣздкѣ въ Цареградъ, такъ какъ для свиданія-

съ великимъ визиремъ они принуждены были ѣздить на о. Кандію, а на обратномъ пути задержаны были глубокими снѣгами. Главною причиной замедленія была впрочемъ нерѣшительность турецкаго правительства въ отношеніи къ предложеніямъ Зринскаго. Турки предполагали въ нихъ военную хитрость; къ тому же они не имѣли желнія уже въ 1670 г. возобновлять войну противъ Австріи, нуждаясь сами въ отдыхѣ послѣ продолжительной борьбы съ Венеціанцами. Но съ другой стороны соблазнителенъ былъ случай захватить Хорватію, которая столько времени была камнемъ преткновенія въ турецкихъ походахъ на среднюю Европу. Министры султана согласились наконецъ принять Хорватію и австрійскую Угрію подъ свое покровительство за 12.000 червонцевъ дани, съ признаніемъ Зринскаго наслѣдственнымъ намѣстникомъ султана въ Хорватіи и прилегающихъ областяхъ; но они отказались отъ заключенія формальнаго договора съ посланцами Зринскаго. Когда послѣдніе вернулись въ мартѣ 1670 г. въ Хорватію, то Зринскій не могъ не замѣтить ненадежности турецкихъ обѣщаній, почему онъ и рѣшился возобновить сношенія съ имп. Леопольдомъ, надѣясь страхомъ турецкаго нашествія выторговать у него нѣкоторыя выгодныя условія для Хорватіи и своей фамиліи. Посредниками въ этихъ сношеніяхъ были загребскій католическій епископъ Борковичъ и августиніанецъ докторъ Маркъ Форсталъ. Отправивъ послѣдняго для переговоровъ въ Вѣну, Зринскій продолжалъ поддерживать сношенія и съ Турками, а равно съ вождями оппозиціи угорской, чтобы на всякій случай обезпечить себѣ союзниковъ противъ императора, а еще болѣе съ цѣлью произвести тѣмъ давленіе на рѣшенія его совѣтниковъ. Чуть ли не послѣднимъ соображеніемъ слѣдуетъ объяснять себѣ тотъ шумъ и гласность, при которыхъ развивался съ тѣхъ поръ заговоръ. Турки босанскіе и канижскіе средь бѣла дня посѣщаютъ Зринскаго въ его Чакатурнскомъ замкѣ; графъ Франкопанъ захватываетъ провіантскій транспортъ императорскихъ войскъ; въ Загребѣ онъ чуть не на площади проповѣдуетъ послушаніе Зринскому, подъ страхомъ турецкаго погрома.

Разсчеты Зринскаго оказались однако невѣрными. Онъ забылъ, что имѣетъ дѣло съ противникомъ опытнымъ и холоднымъ, съ дворомъ окруженнымъ политиками школы испан-

ской и австрійской и воспитанными на правилахъ Игнатія Лойолы. Лишь градецкій гофкригсратъ потерялъ было голову при слухѣ о предстоящемъ нападеніи на нѣмецкія крѣпости и земли Зринскаго съ 22.000 Турокъ и 22.000 Татаръ. Вѣнскіе совѣтники императора отнеслись къ дѣлу гораздо хладнокровнѣе. Въ засѣданіи 20 марта 1670 г. они приняли рѣшенія, которыя послужили руководствомъ для дальнѣйшаго направленія событій по заговору Зринскаго. Относящееся сюда донесеніе тайнаго совѣта императора очень важно для характеристики руководящихъ идей и обычныхъ пріемовъ австрійской политики 17-аго, а отчасти и 19 вѣка. Первой заботой австрійскаго правительства должно быть, по мнѣнію этого совѣта, не раздражать влаховъ (т. е. православныхъ Сербовъ) Хорватіи и тѣмъ лишить Зринскаго ихъ поддержки. Съ тѣмъ вмѣстѣ необходимо-де позаботиться о скорѣйшемъ подавленіи движенія угорскаго, во главѣ котораго стоитъ Надажди, чтобы лишить Зринскаго опоры съ этой стороны. Въ отношеніи къ самому бану можно-де испробовать оба средства: и ласку, и грозу. Для этой цѣли можно бы снабдить полномочіемъ и инструкціей загребскаго епископа, съ увѣреніемъ, что если Зринскій оставитъ свои опасные планы и явится съ повинной къ императору, то дверь милосердія не закрыта будетъ предъ нимъ. Впрочемъ, прибавляютъ министры, императору вовсе не слѣдуетъ связывать себя обѣщаніемъ прощенія, такъ какъ въ случаѣ явки Зринскаго императору никакъ нельзя посовѣтовать прощенія, а напротивъ примѣрнаго наказанія. Хотя и трудно-де разсчитывать на добровольную явку Зринскаго, однако не мѣшаетъ еще испробовать, не удастся ли bona fide decipieren бана чрезъ bonum virum епископа Загребскаго, подобно тому, какъ нѣкогда французскій король Генрихъ IV поступилъ съ дюкомъ Вандомскимъ, чрезъ посредство его роднаго брата. Между тѣмъ необходимо-де предупредить крайнія мѣры, къ какимъ могъ бы прибѣгнуть Зринскій въ отчаяніи. Если ласка на него не подѣйствуетъ, продолжаетъ докладъ министровъ императору, то необходимо дѣйствовать грозою и овладѣть имъ живымъ или мертвымъ, возложивъ послѣднее въ величайшемъ секретѣ на гр. Брейнера съ Кайзерштейномъ, но не разглашая этого между другими тайными и военными совѣтниками, такъ какъ consilia sunt tam diu tuta, quam diu tecta. Одновременно съ тѣмъ на-

добно принять военныя мѣры, двинуть къ границамъ нѣмецкія войска, вербовать новыя, просить вспомогательныхъ отрядовъ отъ курфирстовъ и т. п. Постановлено наконецъ въ величайшей тайнѣ изготовить указъ о низложеніи бана и опубликовать его въ удобное время. Что касается Франкопона, то министры предлагаютъ возложить на генер. Герберштейна арестованіе его, одновременно съ арестомъ Зринскаго и штирійскаго гр. Татенбаха, который къ тому же богатъ и дорого можетъ заплатить за свою политическую блажь.

Въ заключеніе министры обращаютъ вниманіе императора на то, что съ божьей помощью онъ можетъ получить отъ конфискаціи имѣній заговорщиковъ порядочныя средства какъ для содержанія и вербовки войскъ, такъ и для погашенія не малой суммы своихъ долговъ.

Это представленіе было одобрено императоромъ и послужило руководствомъ для дальнѣйшихъ дѣйствій австрійскаго правительства въ отношеніи къ заговору. Загребскій епископъ получилъ отъ императора письменное полномочіе на веденіе переговоровъ со Зринскимъ, съ обѣщаніемъ послѣднему особеннаго царскаго благоволенія и наградъ, въ случаѣ его согласія на предложенія императора (р. 95). Та же перспектива царской милости открыта была Зринскому въ письмахъ къ нему императора, князя Лобковица, епископа Борковича и въ сообщеніяхъ августиніанца Форстала.

Одновременно съ этими заманиваніями шли впрочемъ и другія политическія и военныя мѣры австрійскаго правительства. Влашскій епископъ получилъ 200 червонцевъ субсидіи для поддержанія вѣрности Сербовъ. Отовсюду стали надвигаться на Хорватію и Угрію нѣмецкія войска, хотя плохая организація военныхъ силъ имперіи и не позволяла Леопольду сосредоточить на одномъ пунктѣ значительную армію. Указомъ 3 апр. 1670 г. Петръ Зринскій объявленъ измѣнникомъ, лишеннымъ покровительства законовъ, а имѣнія его конфискованными въ казну. Въ должность бана назначены были временно епископъ Борковичъ по дѣламъ юридическимъ и гр. Ердеди по военнымъ.

Столько сѣтей раскинуто было отовсюду на хорватскихъ заговорщиковъ! Особенно заманчивымъ показалось Зринскому мирное соглашеніе съ императоромъ. Онъ заявилъ это загребскому епископу уже 29 марта. Затѣмъ онъ отпра-

единогласно приговорили обоихъ обвиненныхъ къ отрубленію правой руки и головы, безъ права на императорское помилованіе. Приговоръ этотъ поступилъ затѣмъ на разсмотрѣніе конференціи 8 тайныхъ совѣтниковъ. Три голоса поданы были здѣсь за перемѣну казни Зринскаго на пожизненное заключеніе; но большинство требовало его смерти. 25 апрѣля 1671 г. приговоръ подписанъ былъ императоромъ: пресловутое австрійское милосердіе выразилось въ томъ, что правыя руки оставлены были обвиненнымъ, — лишь ихъ головы отрублены на эшафотѣ, на площади Вѣнскаго Новгорода 30 апрѣля 1671 года. Венеціанскій посолъ въ депешѣ къ сенату сообщаетъ, что Зринскій молча отдалъ палачу свою голову; но Франкопанъ сказалъ трогательную рѣчь — чуть ли не объ австрійскомъ милосердіи.... Палачъ лишь съ большимъ трудомъ могъ отрубить эту молодую и сильную голову...

Императоръ рѣшился искоренить родъ Зринскихъ и Франкопановъ. Екатерина Зринская, вдова бана, долго была перевозима изъ одного города въ другой, пока не сошла съ-ума и не умерла съ горя; 10-лѣтняя дочь ея, вырванная изъ рукъ матери, отдана была въ одинъ изъ женскихъ монастырей и скончалась тамъ безвѣстно. Молодой сынъ Зринскаго отосланъ Леопольдомъ въ Прагу, къ іезуитамъ: но имъ не удалось сдѣлать его патеромъ! Жена Франкопана Юлія и его родственникъ Орфео нашли пріютъ въ Италіи. Такъ подрублены были два древнѣйшихъ и знатнѣйшихъ рода Хорватіи! Ихъ обширныя имѣнія, источникъ зависти враговъ и несчастій обладателей, конфискованы въ камеральное владѣніе; но память о казненныхъ графахъ и понынѣ живетъ въ Хорватіи. На нѣкоторыхъ изъ Кварнерскихъ острововъ всѣ женщины носятъ черныя платья; народная молва гласитъ, что это трауръ по Франкопану.

А. С. Будиловичъ.

ВІДДІЛ МАЛОРУСЬКИЙ.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И-68522

Передне слово.

Першій рочник нашої книжки приймила славянська громада дуже щиро, а славянські письма похвалили наші заміри. Через те набрали ми охоти до дальшої праці і приступилисьмо до виданья другого рочника. З сею книжкою сповнили сьа надії і желанья редакциї і читачів, именно щоб, подати більше-меньше докладнїй образ літературних змаганъ усіх славяньських народностей, бо нам удало сьа придбати ще деякі нові відділи і поправити ошибки, які находились в торічнім виданьу.

З щирого серця бажали ми і собі причинитисьа чимось до духового зближенья і взбудженья взаїмности між Славянами, і хочемо тому, щоб сей рочник котрій власне подаємо читаючій громаді, виявив наші заміри, і дав пізнати Славянам потребу взаїмного діланья на літературнім поли.

Просимо чесних читачів, щоб не строго судили сего нашого діла, і вірили, що наша воля була як найліпша, а праця як найщирішча. Надіємось, що при сильній волі і праці удасть сьа нам з часом се наше діло ще ліпше розвинути.

Наконець дьакуємо щиро чесним писательам славянським і нашим предплатникам за те, що помогли нам в нашім змаганьу, і просимо їх, щоб заховали свою прихильність і на будуче дльа нашого діла.

Бібліотека наукового товариства імени Шевченка

Політико-соціальні думки в нових пісньах украјінського (малоруського) народу.

Ми вибірајемо таку, а не иншу річ дльа нашоји праці в „Славјанському Альманаху“ під впливом тих слів, јакі написала јого редакціја про ціль својеји збірки. „Славјанськиј Альманах“, — каже редакціја, повинен по перше познакомльувати публіку з ріжними славјанськими јазиками ј нарічіјами, а по друге подавати читательам такі статьті, котрі вказујуть на індівідуальні прикмети поодиноких племін . . . . . Дльа того највідповіднішчі дльа „Славјанського Альманаха“ такі статьті, котрі мальујуть житье-бутье поодиноких племін і представльајуть јіх образ мислеј і ступень образованьньа . . . . .

Наш народ, јак звісно, характеризујетьсьа богатством і реальностіју својіх пісень, — котрі вже конечно, јак і всьакі пісні народні, можуть служить взірцем народноји мови ліпше, ніж шчо небудь инше. От через це ми поклали дати в нашіј статьті більше місцьа самим пісньам народу нашого, і думајемо, шчо тим најліпше сповнимо першу з тих завдач, котрі поставила својім товаришчам редакціја. — Не так певні ми за другу завдачу, — а именно показати „індівідуальність“ нашого племені. Ми мусимо перш усього појаснити нашу про це думку.

Про племенну індівідуальність, јак і про „образ мислеј народа“ говоритьсьа доволі часто ј ученими, ј політиками національних і демократичних партіј. Тільки ж цьа справа все таки нејасна навіть у својіј суті, — јак через те, шчо кожниј шука в народі того, чого јему субјективно хочетьсьа, — так і через те, шчо важко сказати точно, шчо таке справді „народ“, — і навіть коли цим словом звати тільки најбіднішчі ј најменьше вчені класси племені, — то все таки не треба забувати, шчо ј вони не так то вже однообразні думками ј характером, јак це звичајно думајуть. Навіть најменче зачеплені ходоју історіји класси народні такі носьать на собі знаки ріж-

них історічних культурних періодів і дільатьсьа на ріжні культурні шари, хоть і не так јасні јак тепер ми бачимо в вишчих классах, де в купі живуть льуде з думками XIX, XVIII, XVII і навіть ранішчих столітьтів, — так шчо сказати про јаку небудь прикмету, шчо вона дијсно народньа, (јак напр. це часто говорјать про релігију) часто бува дуже рискованим. Шче труднішче стане, коли ми приступимо до прикмет національних, а між ними індівідуальних, — бо тут перш усього ми б мусили точно ј з усіх боків порівньати усі племена проміж собоју і тільки способом великого викльучіньньа ј складаньньа могли б ми дијти до того, шчоб сказати навірно, — шчо ось, мовльав, така ј така прикмета, чи думка, — або ліпше склад думки, — національна, а до того шче ј індівідуальна дльа такого то племені.

То, шчо ми знаходимо в житьтьу ј думках јакого небудь племені, можна порівньати з складом земної кори, або почастно јакоји гори, котра зложена: перш усього з всесвітніх, скрізь однакових основ, — а потім зложена так, а не инакше, в ріжні геологічні періоди а до того зміньајутьсьа постијно (сістематично), — бо геологічна історіја не скінчиласьа і не скінчитьсьа ніколи. Треба дуже сложноји праці над тијеју городју, шчоб нарешті сказати, — в чім же індівідуальність јеји складу, — та ј то одповідь наша буде мати вагу тільки дльа одного јакого періоду, — а навряд дльа всіх. Над національними прикметами така працьа ледви тільки починајетьсьа, — ј најдорожче з усього з того, шчо писано про них, — це, звісно, матерјал, а не ті, по більшіј части субјективні ј партијні думки, јакі ми знаходимо в розмовах про національні індівідуальности.

Тільки з такоју предмовоју ми позвољајемо собі завше приступати до мови про думки нашого народу і прикмети јого індівідуальности, котрі, звісно, повинні бути ј чујутьсьа в усьому, шчо він робить ј дума. Але ј цього мало: — ми бојімось все таки говорити про јакі небудь основні прикмети, котрі б проходили через усьу історију нашого народа і котрі б справді були матерјалом јого псіхологіји. Ми зупинимось тільки на одному, — останньому періоді історіји нашого племені, та з пісень того періода виберемо тільки ті, про котрі можна сказати шчо они справді подајуть думки, коли не всього нашого народа, то більшоји јого часті, вже через те

одно, шчо они говорьать про справи, котрі торкаютьсьа тійеї більшоїі часті, — та шче до того говорьать майже однаковими словами од Мукачевськоїі країіни в Угорщчині до Слобідськоїі Україіни на Сеїімі і на Дону. Цеї новішчиї період історіїі нашого племені обніма коло сотні років з другоїі половини XVIII ст., коли племьа наше в своїій найбільшій массі почало переходити з під урьаду аристократій: угорськоїі на захід од Карпат, — польськоїі од Карпат до Дніпра, — і козацькоїі од Дніпра до Дону, — під урьад бьурократій: австрійськоїі і российськоїі, — під котрими воно прожило увесь XIX в. і власне живе шче і доси, навіть в Австрії, де справдешнье навіть конституційне житьтьа дльа масси русинів шче, можна сказати, майже зовсім не почалось.

Які ж політико-соціальні думки бачимо ми в цеї період в пісньах тих шарів нашого племені, дльа котрих пісньа јесть те, шчо дльа нас книга і газета?

Коли починаєтьсьа розмова про політичні думки јакого небудь племені, то перш усього треба сказати об тім, чи те племьа чује своју једность, а особливу політичну једность, або коли воно цїјеї політичноїі једности не маје, то чи племьа дума про потребу јіјі.

Отже, коли ми обернемось до пісень нашого народу, то ми бачимо велику једноту найбільшоїі часті пісень з житьтьа особистого і родинного: кольадок, льубовних, весільних, гостодарських і т. д., — котрі на $^3/_4$ однакові скрізь навіть, коли ми візьмемо пісні придонські, або черниговські і порівньаємо јіх з пісньами нашоїі країіни в Угорщчині, котра ніколи не була в одному політичному тілі з нашими.

Јак на примір можна показати, шчо з 45 пісень, записаних Талапковичем в Угорській Русі*), — з первого разу, навіть не шукаючи по других збірках, бачиш 28 варјантів тих самих пісень, котрі співаютьсьа і на Україіні подніпрьанській. Менше однакові пісні з житьтьа політичного, — і між ними найбільше однакові пісні найстарішчого періоду, — того, в котрому видно забутки порьадку геройічного, — кньажеського і бајарського IX—XIV ст. Такі наприм. кольадки, в котрих мальујетьсьа збір громад, војаків на службу в Царьгород, — переділ здобичі, облога города молодим паном, — одхід пана

*) Головацкій. Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси. II. 535—559.

до Судомира (або другого города) суди судити і т. д. Ми напечатали таких кольадаок чимало в I. томі: „Историческія Пѣсни Малорусскаго Народа“, — (Кіевъ 1874). Між ними најбільше записаних в Галичині ј на правобічніј Украјіні, — але післьа того нам доставлено чимало јак раз таких же пісень з Харьківшчини, Катеринославшчини ј Доншчини. Такі дуже старі пісні склались однаково на всіј нашіј Украјіні, через те, шчо геројічниј кньажесько-бојарськиј порьадок був на ніј скрізь однаковиј, — а задержались вони скрізь при нових порьадках через те, шчо стали свјатковими, — а свьата справльајуть у нас скрізь однаково. Політичні пісні новішчих періодів вже не так однакові по ріжним нашим крајінам: так напр. козацькі кобзарські думи XVI—XVIII ст. мајже викльучно здибајеш по лівім боці Дніпра, гајдамацькі пісні XVIII. ст. најбільш на правобічнім побережьжі Дніпровому, опришковські пісні не виходьать дальше Покарпатшчини. Тільки ж і јесть кілька пісень, не тілько таких, котрі мальујуть стан річеј однаковиј дльа всіх наших крајін, — јак напр. багато пісень, шчо мальујуть татарськиј і турецькиј полон, або загальні картини боротьби з тим полоном (сторожа козацька на степу, смерть војака в полі, розмова јого з конем і т. д.) — але ј такі, котрі розказујуть про справдешні, або тіпічні особи, симпатичні або антіпатичні народові, — однаковісінькі од Карпат до Дону. Такі напр. пісні про Бајду (XVI. ст.), котриј забива царьа турецького, — про Морозенка, котриј поліг у віјні з Турком (XVII ст.) — про Нечаја, полковника з часів Хмельниччини (XVII ст.), котриј мав в собі најменче козацького арістократізму, а најбільше стојав за вольу усього народу і про котрого народ памјата далеко більше, ніж про „козацького батька“ гетьмана Хмельницького, — про пана Каньовського, котриј замучив бондарівну, — (картинка шльахотськојі Польшчі XVIII ст.) — про Саву Чалого, котриј од козаків пішов служити панськіј Польшчі ј котрого за те вбили козаки січові, — про Швачку одного з тих гајдамак, котрі мстились за насильства панів Каньовських.

Такі політичні пісні, так само јак і пісні особистого, родинного ј господарсьского житьтьа, знајдете однаково в збірках Головацького з під Карпат, Костомарова з Волині, Чубінського — з правого берега Дніпра, Метлінського — з лівого, Манджури (рукописна) — з Харьківшчини і т. д. — то

б то в таких наших крайінах, котрі здавна, або і ніколи не були під однійєю політичною державою. Це факт дуже характеристичний. Колиж гльанемо в пісні других народів, навіть славянських, з котрими наші льуде входили в одні політичні держави, — то побачимо другий факт не менше характеристичний: рівньаючи пісні украйінського народу з пісньами напр. Польаків і Москалів, — під державою котрих був, або јесть і доси наш народ, — ми знаходимо дуже мало однакових пісень, навіть з житьтьа особи, родини і господарства, і майже ні одної пісні політичної, окрім кількох салдатських, страшенно покалічених. На тисьячі оснівних пісень наших, котрі напечатані в ріжних збірках, — нема і 50, котрих варіанти можна було б показати в збірках польських (напр. Lud — Oskara Kolberga), або московських (Сахарова, Киреевского, Якушкина, Шейна і т. д.) Та і тих јакі јесть однакові, половина належить до так званих бродьачих (Wandernde Geschichten), јакі јесть не тілько у славјан, а і у німців, романців і др., европејців і азіатців, — напр. сльуб з сестрою, вбивство брата і т. и.*)

Інтересно, шчо наші варіанти таких бродьачих пісень найбільше подібні до варіантів словацьких, т. ј. народу, котрий ніколи не мав нијакої політичної сили над нашим народом. Цеј теж характеристичний фактјак раз одповіда тому, шчо можна бачити на західній грьаниці нашого племені, де воно ассімілірујетьсьа легче з словаками, ніж з польаками**).

Тількиж все таки число пісень, спільних словакам і нашим не дуже велике і багато з них не виходить за границьу прикарпатськоји Лемківшчини.

Зовсім в викльучному стані бачимо ми в пісньах відносини нашого племені до наших північних сусід білорусів. В збірках пісень білоруських Кіркора (Этнографич. сборникъ Русск. Географ. Общества, III.) Носовича і Шејна (Записки Р. Геогр. Общ. по отдѣл. Этнографіи V.) Безсонова і др. більша половина, — найменьше 60—70% ніпчо јак варіанти наших пісень, — а з цих, до 20%, — (пісні весільні, воло-

*) Спис тих пісень у нашого народу з јіх варіантами славјанськими і иншими ми дали в II т. „Записок Югозападнаго Отдѣла Русскаго Географическаго Общества“ і в статьті „Къ вопросу о слѣдахъ великорусскаго богатырскаго эпоса въ Малороссіи“, — (Древняя и Новая Россія 1875, N. 9).

**) Порівн. Головацкій. Нар. Пѣсни Гал. и Угорск. Руси, I., 743.

чобні, — то б то такі, котрі співають на великдень, так як у нас кольадки на різдво, — і другі обрьадові і періодичні пісні) мусьать бути старі, — з віку спільні нам і білорусам, — а решта до 80%, пісні льубовні, бесідні і т. и. явно взьаті білорусами в нас. Чому не нами в білорусів? — спита хто. — Тому, шчо в тих білоруських пісньах ми здибуємо ознаки природи (рослини, птахи і др.) з нашої крайіни, а також наших чумаків і козаків. Треба пригадати, шчо в литовськиј період, коли наше племя було найтіснішче звязане з білорусами, — центр державниј був більше в Білій Русі, ніж в нашій, — а пісень взьали білоруси в нас безмірно більше, ніж ми в них.

Таким способом географічниј перегльад пісень по нашій крайіні і по сусіднім з нею, показуje нам дуже заньятниј факт, — шчо подібність пісень тих найменче залежить од політично-державних грьаниць і обставин нашого племені, — і шчо почастно пісні нашого племені складаjутьсьа в осібне, дуже подібне в осередку своjему ціле. А то jесть одна з найjаснішчих прикмет самостаjної і одностаjної національності. Тільки ж пригльадаjучись до середини тих пісень, до думок, котрі в них висказані, — не можна не вбачити, шчо осібність і цілость нашої національності маje в собі найменьше політично-державного елементу, — воно більше jесть фактом побиту частного, ніж державного і навіть нема в тих пісньах думки про потребу державно-політичної jедности і цілости. Навіть в політичних пісньах наших видно скорше — нехотіньньа шчоб була над нами чужа невольа, ніж шчоб ми були в купі, в своjій державі. Думки тих спільних усім нашим крайінам політичних пісень, котрі ми назвали вишче, можна так передати: „Не хочемо, шчоб нас полоньав турок та татарин, шчоб нас били польські пани, московські генерали і т. и.“, а jакоjі за тим держави хоче наш народ, того з пісень, — та j з другого чого, не видно. Jак з цього, так і з усього осередку наших народніх пісень видно, шчо народ наш в своjему противеньству против чужих держав, котрі орудуjуть jім вже кілька столітьтів, — мав більше соціально-економічні, ніж національні j політично-державні думки, антіпатіjі j сімпатіjі. Так і мусило бути, бо історіja недала нашому племені зорганізуватись в одну міцну державу, котра б зорганізувала jого національні сімпатіjі j антіпатіjі.

Јак звісно, најближче до національно-державноjі једности був наш народ в часи козацького повстаньньа за Богдана Хмельницького в $^1/_2$ XVII ст., коли велика крајіна по обидва боки Дніпра од Батурина до Вінніци була зорганізована в козацьку республіку, а повстанські козацько-крестьанські загони сьагали аж по Надвірну в Галичині.*) Тільки ж і тоді массу народу нашого інтересовали більше соціально-економічні справи, ніж національно-державні. Навіть в козацьких думах того часу, котрі співајуть тільки спеціалісти кобзарі, далеко більше говоритьсьа про те напр., јак „жиди-орендарі на нашіј Украјіні річки ј шльахи заарендували“, ніж про віру, а особливо про національность і державу. А в пісньах простих, котрі співајуть прості льуде ј котрі співајутьсьа по всіј нашіј Украјіні, — мајже зовсім не згадујетьсьа козацькиј політік Хмельницькиј, а вихвальујетьсьа Нечај, герој чисто хлопських інтересів і антіпатіј. Розділ козацькоjі республіки між Московськоју, Польськоју ј Турецькоју державами післьа 1667 р. ј виділ козацькоjі арістократіjі в тіј часті тијеjі республіки, котра шче зоставалась сотньу років під царськоју протекціјеју на лівім боці Дніпра, мусила шче більше вслабити національно-державниј елемент в політичних думках нашого народу ј вбільшити елемент соціально-економічниј. З таким наклоном вступив наш народ в новиј період својеjі історіjі з другоjі половини XVIII ст.

Перед тим, јак наш народ поступив під ті урьади, під јакими він живе ј тепер, — најбільша частина јого була під Польшчоју, ј під Москвоју, — при чому більша половина ціјеjі останньоjі частини вкладалась тоді в дві тільки формально злучені, а на ділі осібні республіки: а) Гетьманшчину Малороссіјську (тепер губерніjі Черниговська ј Полтавська) ј б) Вольності Віјська Запорожського (тепер губ. Катеринославська ј Херсонська до Буга).**) Обидві республіки були скасовані Катериноју II, перша в 1765, а друга в 1775 р., — і характеристично, шчо про скасуваньньа першоjі (в котріј національно-державне житьтьа було більше ніж в степах Запорожських) не зосталось ні од-

*) Лѣтопись Самовидца.

**) Третьа частина: Слобідська Украјіна (Харьківшчина ј часті Курськоjі ј Воронежськоjі губ.), де жили наші емігранти в козацьких полках під прьамим урьадом царським, не грала великоjі ролі.

нісінькоїі пісні в народі, — тоді як про зрунованьна Січі співаютьсьа пісні навіть і там, куди не досьагала козаччина; навіть під Карпатами здибуємо хоть не цілі пісні, то хоч купльети з жалістних пісень про те јак Січ руйнували.

Перше стане нам цілком јасне, коли ми пригадаємо, шчо масса народу, — поспільство, — і навіть чернь козацька вже скоро післьа Богдана Хмельницького одвернулась од старшини козацькоїі і побила јіјі на Чорнїј Раді 1663 р. Цьа суперечка черні і старшини зоставила по собі слід і в думах, і в пісньах. Одна з најхарактернішчих дум украјінських, — це про те јак запорожськиј гетьман Андобер (имја видумане) побив в шинку „дуків-срібльаників“, старшину, полковників, јасно показује і мотіви цијі суперечки:

„Еј дуки, ви дуки!
За вами всі луги і луки, —
Нігде нашому брату, козаку — нетьазі, стати
І коньа попасти.“ *)

А проста пісньа, — про те јак „голота“ побила „дуків“

„Один веде за чуприну,
Другиј дука бје“ — і т. д.

јесть одна з самих најрозширених пісень на Украјіні; і вона, певно, зложена в ті часи 1657—1663 р. Тоді „поспольство“, „чернь“ козацька, — запорожці виступајучи проти старшини на Гетьманшчині, — покладали надіју на московськиј урьад, котриј сам сперечавсь тоді з республіканським духом старшини і јіјі сімпатіјами до сојузу з Польшчоју. Тільки ж коли царьськиј урьад зломав, за помочьчьу черні і Запорожја, політичну силу старшини, він сам став отдавати јіј під руку чернь і саме Запорожја, та піддержувати початки паншчини на Украјіні, — і на далі усьа справа про те, хто буде держати урьад в Гетьманшчині, — чи своја старшина, чи на пів чужа бьурократіја, — стратив усьакиј інтерес дльа народу. Кінець гетьманськоїі республіки і початок нового, чисто россіјського порьадку, народ наш одмітив тілько піснеју, котра починајетьсьа:

Ој лихо, — не Гетьманшчина!
Надокучила вража паншчина!

*) Куліш, Записки о Южной Руси, I, 209. Метлинскій, Нар. Южнор. пѣсни, 383.

Запорожська республіка зоставила по собі иншиј спомин. Ми не будемо розводитись тепер про те, шчо таке була Січа запорожська в загалі, — а приведем тільки слова самојі Катерини II. з маніфесту, в котрім вона вијавила резони, по котрим вона мусить зрујнувати Січу: „Они (запорожці) принимали къ себѣ, не смотря на частыя имъ отъ правительствъ нашихъ запрещенія, не однихъ уже прямо въ козаки вступающихъ бѣглецовъ, но и людей женатыхъ и семянистыхъ, черезъ разныя обольщенія уговорили къ побѣгу изъ Малороссіи для того только, чтобъ себѣ подчинить и завесть у себя собственное хлѣбопашество, въ чемъ довольно уже и преуспѣли; ибо поселянъ, въ земледѣліи упражняющихся, находится нынѣ въ мѣстахъ бывшаго Запорожскаго владѣнія до пятидесяти тысячъ душъ.“*) Инакше сказати: Вольності Вијська Запорожського були місцем, куди втікав народ од крепацтва, котре заводилось вже на Гетьманшчині руками козацькојі старшини ј царського урьаду, — і конечниј завід крепацтва в Гетьманшчині в 1783—1786 рр. був би звісно неможливиј, јак би на земльах запорожських зоставалась вольа крестьанська під захістом Січі. Коли післьа того заводу крестьане з Украјіни тікали навіть у земльу Донських козаків і закладались під тамошніх панів, під котрими все таки було спершу легче, — ніж по других частинах царства, — то шчо б же було з крепаками на Украјіні, јак би шче істнували вільні степи запорожські?!**) Ось через шчо народ наш скрізь жалкував, — шчо, — јак кажуть пісні, — „Січ зрујнували, а степ широкиј занапастили“ — подарували генералам.

Пісень тих оснівних, звісно тепер тільки пјать — шість, — а варјантів јесть сила, — мајже в кожному селі својі. В нашіј збірці јесть јіх більш семидесьати. Тепер ці варјанти складајуть льуде, котрі не були ніколи козаками, і не можуть памјатати усіјејі, мовльав, діпломатичнојі історіјі рујнованьньа Січі. Через те окремні епізоди того діла: довгі попередні переговори з урьадом петербурським про грьаниці січових земель,***) самиј факт обкладу Січі генералом Текелі-

*) Ригельманъ, Лѣтописное повѣстованіе о малой Россіи IV, 33.

**) В 1763 р. крестьан „малороссіянъ“ було в землі Донських козаків тілько 20.000 душ, в 1782 тілько 26.579, — а в 1795 вже 58.492 душі. (Труди донскаго войсковаго статист. комитета. I, 78—79.)

***) Запорожці хотіли старих грьаниць до першојі рујіни за Петра I, в 1709 р., — а урьад отдав велику частину земель січових під сербські колоніјі.

јем, утеки частини козаків в Турцію, — вивід отамана Кальниша в Московщчину, надіїі козаків на Потьомкина, піздніщчій новиј вербунок козаків дльа віјни з Турком, виселки частини бігунів з Турціїі знову на Украјіну, — ці всі епізоди часом перепутано в теперішніх варјантах: — часом перепутано царьа турецького з царицеју руською, або з царем руським, замість „Грицька“ — Потьомкина підставлено „Харько, великиј гетьман“, сам він змішујетьсьа з кошовим Кальнишем і т. д. Тількиж по всьому видно, шчо всі епізоди діла дуже врізались в серце народу, — шчо про јіх говоритьсьа ј доси з великоју енергіјеју, а до того, шчо најінтереснішче дльа нас, — в усіх варјантах јасно видні мотіви тијеї справи ј причини, од чого народ багато говорить про неї. Мотіви ті цілком соціально-економічні.

Ось один з варјантів, котрі најліпше розказујуть самиј факт рујнованьня Січі:

Оj з за хмари, з за Лиману,
Вітер повіваје:
Кругом Січі Запорожцьа
Москаль обльагаје.
Оj обльагли Москалики,
Лагерьами стали,
Вони своjіх генералів
Три місьаці ждали.
Оj кинулись Москалики
Запас одбірати,
А московська всьа старшина
Церкву грабувати;
Та беруть срібло, та беруть злото
І војськові свічі.
Оj заплакав пан кошовиј
З писарьами в Січі.
— „Не плач батьку, не плач Харьку (sic!),
Просьать тебе льуде, —
Јак підемо на столицьу,
По прежньому буде.
Оj підемо ми на столицьу,
Прохати царицьу:
Отдај землі запорожські
По прежньу грьаницьу.“
А царицьа вража мати
Напуст напустила.
Вона в Січі Запорожцьа
Та ј занапастила.
Оj боже ж наш, боже,
Поможи нам з неба!
Колись буде Запорожцьа
І царіці треба.

(Зап. в М. Корсуні, кијівськ. губ. К. Шевченком.)

Багато варјантів розказујуть, јак запорожці одіјшли до Турка, і јак він јім дав „земльу од Дністра до Богу, грьаницеју — по бендерську дорогу“, дав земльу шче ј чотирі лимани: „ловіть хлопці шчуку-рибу, да справльајте жупани“.

„Ой дав нам Турок землі
До старости прожити, —
Тільки ж нам досада,
Шчо на брата треба бити.“

Ой писала сударинька
До Запорожців листи:
— „Верніться, хлопці,
Да назад риби їсти!“ —

В дєяких варіантах козаки, тікаючи до Турка, — кажуть; „шчо не хочемо ми панам генералам груби (печі) топити,“ — а коли царицьа, чи царь московкиј, кличе їх вернутись, — то одповідають шчо не хотьать рекрутчини:

Ой брешеш, брешеш, превражиј Москальу,
Се ж ти хочеш обманити, —
Јак підемо в твоју земльу —
Будеш лоби голити.

(Зап. в с. Калиті, Остерськ. пов. Черниг. губ., Д. Морозом.)

В других одповідь напр. така:

„Ой булож нас, сударинька,
Було не дурити,
Було степів і роскошів
Запорожських не ділити.“

(Зап. в с. Маковшчині, Кијівськ. пов., Хв. Рильськиј.)

Доволі цікаві дві пісні записані д. Манджурою в слободі Богатій, Новомосковського повіту, Катериносл. губ., — значить по сосідству з Січоју. Одна починаєтьсьа:

Та шче не світ, та шче не світ,
Та шче не світаје, —
Да хитриј Москаль запорожську земльу
А кругом облігаје.
Ой облігши запорожську земльу,
Та став степ межувати, —
Ой став городи, панські слободи
По річках сажати.
Ой обсадили панські слободи,
Та не беруть владіти,
Ой очисте кроль сьују Украјіну
А по саму лінију! . . . . . .

А другиј:

Ой з під города, з під Јелісавета
Снзі орли вилітали,
Ой там собіралисъ, ој там собіралисъ
Все пани сенатори

Бібліотека наукового товариства імени Шевченка

Пани сенатори, пребольші генерали
Вони думали — гадали:
„Ой як би нам панам сенаторам
Запорожську землью взъати,
Ой як би нам, ой як би нам
Всі волості одібрати“ . . . . . .
Ой як одібрали всі волості запорожські
Зачали на плани ділити . . . . . .

Така картина як раз вірно передає, як панство Катеринене поділило собі землі запорожські і оселило їіх крепаками, — як напр. предок звісного літератора кн. Вьаземського получив 100.000 десьатин землі з обома Січами, як сам звісний поет россійський Державін получив од катеринославського губернатора Сіньельнікова 12.000 моргів землі і 130 душ запорожців і т. д.*)

Так історично вірно і ясно говорьат наші пісні про соціяльний бік руйнованьня Січі.

Шчо думки про політичний бік цього діла не так ясні в народа, видно найбільше з того шчо тоді, як в кількох варіантах Катерина зветься „царицьа ворог льутиј“ або і „суча дочка“, в богато других вона все такі зветься „царицьа мати.“

Між инчим темноту політичних думок видно і з виписаних вишче слів пісні з слободи Богатоії: „ој очисте кроль сьују Украіину та по саму лінију (т. звану украіньску лінију, — грьаницьу Московшчини по миру з Турками 1711 р. — шчо ішла по теперішній грьаниці полтавськоії і харківськоії губерніі.) Ми мусимо перш усього признатись, шчо ці слова не зовсім ясні дльа нас. — Тількож здаіетьсьа, шчо в них „кроль“ мусить бути „король польськиј“, і шчо тут мусить бути слід надіі частини запорожців на яку небудь політичну комбінацију в часи вііни з Турціією, по якіј би степ міг одіjти од Москальа під Польшчу. — Така надіja як раз би підіjшла під ту страту надіі в своіі сили, яка опановала нашим народом післьа кіньця повстаньня 1648—1649 р. Тоді козаки з Богданом Хмельницьким обманили мрііі поспольства в 1648 р. на то, шчо післьа повстаньня проти Польшчі усі

*) Дивись Скальковського, — Истор. Новой Сѣчи. Семевского, Раздача населенныхъ имѣній при Екатеринѣ II. Отеч. Зап. 1877, VII. Карновича, Замѣчательныя богатства въ Россіи. Васильчиковъ: Землевладѣніе и Земледѣліе I.

будуть вольні од панів і гетьман козацькиј Богдан Хмельницькиј робльучи в 1649 р. мир з королем польським, пристав на умову, шчоб тільки 40.000 козаків були зовсім вільними од панства і урьаду польського. — Після того ніколи вже не було на нашій Украіні такого широкого народнього постаньня јак 1648 р. а коли нове вже більш козацьке ніж мужицьке постаньня 1651 р. недовело до шчастливого скутку, то після того навіть в козацтві запанувала думка, шчо „нам без протекції јакого небудь государья, чи то турецького, чи польського, чи московського не прожити.“ — В поспільстві ж, де далі, шче менше показувалось самоорганізації і шче більше стала рости надіја або ліпше віра, шчо чи не поможе јому јака побічньа сила, јакиј царь, коли вже не король. — От через шчо в 1775 р. у Запорожців хиба тільки частина думала противитись „напусту од цариці“, тај то без усьакоји надіји на скуток, котрого і не могло бути без помочі од масси народу, — або јак каже пісньа:

„Позволь батьку атамане
Нам на башті стати,
Не попустим Москалеві
Січі рујновати.

Не позволиш з мушкетами,
Позволь з кулаками:
Нехај буде наша слаја
Поміж козаками!“

А коли кошовиј атаман на те не пристав — між инчим через намови попа, — то најактивнішчі људе з Січовиків нічого не придумали, јак утекти до Турка, — і од того в самих противних московськиј цариці варјантах нашоји пісні не бачимо јасноји республіканьскоји думки, — а тілько жалкуваньня, — шчо „не знали ми јакому царьу поклонитись, — та поклонились московському,“ — а не турецькому. — Не диво, шчо де в кого проскочив в думці і третіј з близьких царів, — „кроль.“ Тільки ж шкода буде з того виводити јаку небудь справжньу прихільність нашого народу до Польськоји держави, — котра не јнакше стојала в јого очах і думці јак в образі „панків льашків.“ Зовсім противно: в дејаких варјантах про рујіну Січі „сударињa“ і рекрутчину заводить по раді „льашків панків,“ котрі не дајут козакам „на Вкрајіні прожити.“ — Такі слова знаходимо в рукописному варјанті з Ананьјевського повіту, херс. губ. і в печатному (Основа X, 1862) з Бобринецького, — тоб то јак раз того крају, куда

Варіанти цих пісень знаходим не тільки на Украіні, а і у Білій Русі. — Позаяк в „Славіанському Альманаху“ поки шчо нема виділу дльа білоруського слова, то ми тим більш мусимо привести білоруськиј варіант нашоіі пісні:

В нашем селье вјецьер вјеје, а в сусьедньем ціхо,
В нашем селье, добра нема, да і в сусьедньем ліхо!
У наших воітов — ікономов једвабнија хусткі,
А гдье билі господарі, то всьо хати пусткі.*)
У ньедзьельу раньусенько у два дзвони дзвоньуць,
А в нас воіти — ікономи на паншчіну гоньуць.
Јак за старим било паном легко на роботу:
Увесь тидзьень сьадзі дома, шарварка в суботу,
Цьепер за молодим паном, цьажко на работу:
Увесь тидзьень на паншчінье, шарварка в суботу.**)
(Зап. Русск. географ. общ. по отдѣл. этнограф. V, 276.)

Подібних пісень јесть чимало по усьаким частинам нашоіі Украіни, — хоть вони шче далеко не всі списані вченими збірачами. З того видно, шчо наш народ далеко не мирився з неволеју! Тільки ж в усіх тих пісньах ми не бачимо думки про те, јак вибитись јому з тијеіі неволі. В них видно тільки прокліни панам јак напр.:

Бодај пана не сховали,
Себ собаки розірвали, —
Поховали при долині,
Себ по јому вовки вили.
Бодај пана громи вбили,
Јак ми ручки потомили.
(Памятники Народ. Творчечства Сѣверозапад. края 122.)

А сам народ додумувався тільки до втеків:

Ој ходімо, пане брате
Та за круті гори, —

Ідіт собі вражі сини, бо вас скажу бити! —
— „Ој ци бити ци не бити будем говорити:
За шчо будем наш панојку, паншчину робити?
Сіножьета поворали, луги покосили —
За шчож будем наш панојку, податки платили?“
(Молот. Галицько-украіньска збірка, 88.)

*) Цеј початок стівајуть і в нас.

**) Замітим при случају, шчо пісень проти крепацтва не мало в Білорусі, хоть і не тільки јак у нас. — В усьакім разі јіх напечатано більше, ніж подібних у Великорусі. Чи справді і нема таких пісень в Великорусі, чи тільки јіх не зібрано на письмо, — не беремось судити. —

Нехај тут виводьатсьа
Круки та ворони!
Ој ходімо, пане брате,
В степ та в гајдамаки.
(Нехај брешуть по тих селах
Лиси та собаки!)

(Основа. 1862. II, 98—99.)

Або:

Ој ти бра́те, братіјечку, не пиј горілочку,
Але бра́те, братіјечку, озьми́ сі дівочку,
Ој хоро́шу да дівочку, хоро́шу дівчину,
Та запали́ сіни ха́ту, ходім в Волошчи́ну,
Та у тоту Волошчи́ну, да ј в Волошчино́чку
Та шчобисме не роби́ли тьажку́ пашчино́чку!

(Головацкій op. cit.)

Звісно, шчо за XIX. ст. на Украјіні було немало повстаньнь проти панів,*) — тількиж ті повстаньньа були почасткові, місцеві, — піднімались маже виключно проти дуже злих панів, а не проти крепацтва в прінціпі — ј не зоставили по собі ніодної пісні, — јасниј знак, шчо вони не були ділом широким і добре здуманим народом. — Навіть найширші рухи крестьанські остатніх років перед знесеньньам панщчини, — рух в кијівськіј губерніјі в 1855 р. і в Херсонщчині в 1859, — мали характер не стільки повстаньньа, скільки еміграціјі, в Крим (в козаки) і в Бесарабіју**) і теж не зоставили по собі пісень.

Така темнота в думках нашого народу зовсім ділo природне, коли ми згадајемо, шчо письменні класи були одрізані од нього і прівілегіјами панства і переходом в чужу національність (польську, московську ј иншу). Думки про вольу в будущчому ні звідки було взьати народові, а образи волі давньоји з часом мигтіли льудім все темнішче, все менше коли прорівались шче в пісньах то хиба ось в јаких маже міхвичних рисах:

*) Про них јак і про помсту крестьан, втеки, наклад на себе рук і т. д. дивись між инчим: „Матеріяли для історіи крепостнаго права въ Россіи. Извлеченія изъ секретныхъ отчотовъ министерства внутреннихъ дѣлъ за 1836—1856. Berlin 1872. Романовича Славатинскаго: Дворяне въ Россіи отъ начала XVIII. в 355—368.

**) Дивись: Матерьялы для нст. кр. пр. 284—287. Шмидта, Херсонская губернія II. 494—495.

Летів орел через море
Та і вітра питає:
— „Ти вітре буйненькиї,
Ти далеко бувaєш —
Чи не видав вітре,
Козацькоїї слави?“
— „Хоч не видав, так слихав:
Вона тепер в темному лузі,
Лежить на широкому возі,
Мачулами звязана, звита,
Бичовоју обвита
Таї рублем прибита.“ —
Батькам було добре
На Вкраїні жити,
А синам досталось
Паншчину робити і т. д.
(Лѣтописи Русской Литературы, Тихонравова, III, 89. Сообщена Н. Костомаровимъ.)

Таї ціа пісньа звісна доси тілько в одному варіанті, — і навіть не зовсім можна бути певним за ііі народність!

Треба завважити і на те, шчо в пісньах віку крепацького не тілько шчезла думка перших козацьких часів, шчо льуде сами собі можуть помогти, а і думка остатнього козацького віку про те, шчо ім поможе сусіднїї царь. З письменних документів ми знаємо, шчо наші крестьане жалілись на панів вишчому урьадові, — котрїї часом брав маєтки дворьанські в опеку „за жестокое обращеніе съ кресьянами.“*) Тілько ж сліду того ми не бачимо в пісньах народніх. Ми не бачимо в них нїякого роіалізму, котрїї так характеризуіе пісні часів еманціпаціі крестьан, — в Австріі 1848—49 р., в Россіі 1861—1864 рр.

В загалі в наших пісньах нема нїякого роіалізму, окрім того осібного роіалізму деіаких козацьких пісень, котрїї ми вказали вишче. У нас не знайдете нічого подібного тому, шчо бачимо у Великорусів, котрі і в свіаткових пісньах і в весільних і приколискових і в таких, котрі передаіут трагічні случаіі родинного житьтьа споминаіуть „царьа-батьушку“, славльать іого, мольатьсьа за нього і. т. д.**). Ціа ріжниця наша з Великорусами вийшла найголовнішче через те, шчо ми од віку не мали національноїї монархіі. А в часи ж крепацтва, котре чужа монархіа скорше заводила ніж спиньала зовсім ні

*) Романовичъ-Слават. op. cit. 354.

**) Сахаровъ, Сказанія русскаго народа. — Извѣстія Общ. антроп. и естествозн. при моск. унив. XIII, 66. — Теж XXX, I: — Ефименко, Матерьялы по этнограф. русск. населен. арханг. губ. I, 130, 131, — Шейнъ, Русскія народныя пѣсни 10—11 et passim.

звідки було скластись в нашого народу роялізмові, навіть як реакції проти панства. — Роялізм став заосновуватись на ново в нашому народі в остатні часи крепацтва під впливом того, шчо корона виступила сама проти того крепацтва. То случилось по ріжним причинам: безперечно, на корону мали вплив гуманні думки передовоїі інтелігенції, далі навіть фінанси новоїі держави не могли їти порьадно при крепацтві, — а окрім того всього в наших краях в Австро-Венгріїі і Россіїі до Дніпра корона мусила боротись з національно-ліберальним рухом шляхти угорськоїі і польськоїі. В 40-ві роки корона показала охоту зробити шчось дльа наших крестьан, — і як одповідь тому показавсь звісний роялізм в наших крестьан, котриї ми бачимо і у піснях 1847—1864 рр.

Один з перших замірів коронних на поміч крепакам були „інвентарні правила 1847 р.“ заведені в киівському генерал-губернаторстві Бібіковим. По тим правилам була списана земльа крестьанська а також робота, котроїі вбільшувати пан не мавби права.

В книжці В. Шульгіна: „Югозападный край въ двадцатипятилѣтіе 1838—1863“ стор. 25. напечатано дві пісні записані д. Васільєвим в гаісінському повіті подольск. губ., котрі по словам д. В—ва співаіутьсьа і по других місцьах. По деіаким стихам а також потому, шчо пісні все таки мало розширені, іх шче не можна взьати за цілком народні, — але все таки не можна залишити іх без уваги. Перша пісньа каже:

Вставаі, вставаі громадонько,
Вставаі не лінуісьа,
Та підемо до церковці,
Богу помолімсьа.
Помолімось іому шчиро
Іак за батька діти,
Шчоб дав шчастьа і дольу добру
Панові Микиті. (Бібіков був Дмитро).
А пан тоі наш губернатор
Він нас слобоньаіе,
Од прокльатих панів-льахів
Добре бороньаіе.
Слава тобі генерале
Во віки вічні од нас,

Памjатувать і дьакувать,
Будемо по всьак час.
Було перше ми дньуjемо
В пана на роботі,
Спочивку не знаjемо,
Робимо голоті.
А тепер ти зупинив jіх
Цими jвантарами;
Нальакав jіх — може j буде
Правда і між нами.
Слава тобі генерале
Ти наш славниj тату!
Може тепер веселішчі
Ввіjдем в своjу хату.

Друга пісньа показуjе, шчо сталось з тими інвентарьами:

Губернатор наш Бібіков
Дав нам jанвантарі,
Шчоб робити панам пjать день*)
Із кожноjі пари, —
По три копи з чоловіка
А дві копи з жінки,
Шчоби жали в тиждень, літом
Панові в відрібкі.
Зразу добре радили сьа
Сповньали jвантарі, —
А там стали шкури дерти
Jак і перше дерли, —
Цілиj тиждень верзувати
Jак і верзували,
А в недільу ранесенько
До випису гнати, —
Отамани з батогами,
З нагаjем гуменниj —
На роботу цілиj тиждень
Гоньать мов скаженних.
Правдивиjі jанвантарі
Твоjі, генерале,

*) По закону тільки 3, а крепаки вважали шчо j 5 шчастьа.

У кухверки поховали
Чортові невіри!
Становіїі, шчо читали
Јанвантарі тіїі,
Подружили сьа з льахами
Мов брати рідніїі.
В купі бјуть нас,
В купі обдерајуть,
Ј до тебе, генерале,
З листом не пускајуть . . . . .
Оj не дај нас генерале
Тьажко зобіждати,
Своју дольу сирітськују
Гірко проклинати;
Не дај же јім генерале,
Нас поневірьати . . . . .
Бо будемо ј тебе, добриј
Ј тебе проклинати! (В. Ш. op. cit. 104—107.)

Ці пісні були зложені не зовсім простим а трохи письменним крестьанином, (певно таким, котриј вже читав јакі українські поезіїі, — а не саме церковне письмо) — а все таки ми не бачимо в них і сліду державних думок: поет хвалить конкретно — генерала Бібікова, котрому справді належить ініціатів інвентарів, — і також конкретно кльане державних чиновників, — станових, котрі полигались з панами. Ні про державниј порьадок ні про царьа, — нема ні слова!

Розмову про те ј про друге внесли в народ льуде з інтелігенціїі в Австріїі в часи польськоїі і угорськоїі революціїі в 1848—49 р., — народ підхопив ту пропаганду через те, шчо справді в ті часи корона видавала закони про скасуваньня паншчини. З чисто народніх пісень того часу зверта на себе увагу ось јака:

Бо-да́j панкй панува́ли
Бо-да́j панкй жи́ли,
В веретки сьа зодьага́ли,
В нас хлі́ба проси́ли!
Бо-да́j панкй панува́ли
Бо-да́j панкй жи́ли,
Бо-да́j панкй при доро́зі
Камі́нчики би́ли.

Бо-да́j панкй жи́ли,
Бо-да́j панки в Терно́полі
Бо-да́j панки в Терно́полі
Кајда́ни носи́ли.
Бо-да́j панкй панува́ли
Бо-да́j панкй жи́ли,
Бо-да́j панкй в Тернополі
Пе́сики води́ли.

(Запис. П. Білінськиј в Тернопільськім.)

В ціј пісні не видно ніјакоји абстрактноји політіки, а тільки конкретна злість і помста проти панів, надіја, шчо ј јім доведетьсьа, — або радість шчо ј јім довелось (в 1846—1848 рр.) посидіти в кајданах. Такого ж характеру коломијка:

Ој на горі́ полу́кіпки
На доли́ні ко́пи,
Вступа́јтесі льашки́-панки́,
Нај гульа́јуть хло́пи!
(Гринівці. Зап. Мел. Бучинськиј.)

Тільки ж згодом принесено було в народніј, чисто соціальниј рух, державно-політичні думки ројалістичного характеру. Певно, такі думки ширили командіри серед тијеји крестьансько-солдатськоји сторожі (варти), в котру організовало начальство ту громадську сторожу, јака сама собоју заводилась в часи польського руху 1848. р. в Галичині, јак в 1863. р. в правобічніј Подніпрьаншчині. Крестьане прилагожували до нових часів стару піснь часів татарсько-турецьких, — котра вже прилагожувалась і до рекрутів:

В чисті́м по́ли бере́за стоја́ла
На бере́зі зазу́льа кува́ла:
— „Чом бере́зо, бі́ла не зеле́на?“
— Јак ја ма́ју зеле́ноју бу́ти?
Підо мно́ју стоја́ли рекру́ти,*)
Шабелька́ми гільльа обтеса́ли,
До мајо́ра дрібни́ј лист писа́ли:
„Ти, мајо́ре па́не, ти наш капіта́не,
Пусти́ нас в ліс за льашка́ми,
Бо ті льа́шки зрадли́віјі льу́де,
Зра́дили ці́сарьа, — ши́беницьа бу́де.“
(Головацкій., op. cit. III, 94.)

Далеко більше розвинута ројалістична думка в варјантах пісень: *a)* про знесеньньа паншчини і *b)* про повстаньньа Кошута. Тих варјантів тепер записано не мало з народніх уст в Австріјі, а першоји пісні навіть вже ј у Россіјі. Тілько ж пісні ті початку попівсього, а не мужицького. Јіх зложили письменні патріоти русинські в Галичині, та в Угор-

*) В старих варјантах: „Підо мноју татари стајали“ і т. д. Ист. Пѣсни Малор. Народа, Антоновича и Драгоманова I. N. 24.

шчині, — і хоч вони ї думали прилагодитись до манери пісень народніх, та не прилагодились до неї зовсім, — і можна сказати, шчо вони заплутали не тільки думки, а ї образи народньої поезії, котра, як видно по варіантам, всильувалась переродити по своєму попівську пісню, та нійак не могла вправитись з чужими їїї противними поезії алегорійами. А пісня про кінець паншчини вся построєна на алегоріях, котрі письменні складачі вважали, певно, за шчо ні єсть народні, — не знаючи, шчо народня поезія льубить порівнаньня, а не алегорію. В пісні тій, — або як зве їїї корреспондент „Основи“ [д. Головацькиї (?) — Основа 1862 IV, Русины въ 1848 г.], — в „стихотворенії“, напечатаному в „Зорѣ Галицкôй“, — про вольу говорить народу зозуля, — котра росказує, як вона бачила, шчо „свобода гнала паншчину“ потім іде розмова панів з паншиною, перед кінцем усякі птиці смійутьсьа над панами, а в кінці ластівка обертаєтьсьа до „Зорѣ Галицкои“ і нарешті каже:

„Ой ти Зоре Галйцькаја
Не світи нікому,
Тільки нашій Руській справі,
Јак іде до трону!“

(Головацкій ор. cit. III, 205—210. тамож шче два варіанти.)

„Стихотвореніе“ про повстаньня „Угрів та Польаків“, — видимо, — привязуєтьсьа до попереднього: тут теж пушчена зозуля навчати русинів:

„А молімсьа льуде, богу, шчо чьес, шчо година,
А царь паншчину подарував, абих не робили, ...

і перед тим і потім автор підніма русинів проти венгра ї польака, розказує про поміч москалеву цісареві, — а далі найбільше видає свій характер тим, шчо почина розмову про гріхи ї „Петрову тисьачу років“ і т. д. (Головацк. ор. cit. III., 40—42; порівн. II, 460—463). Позаяк „стихотвореніе“ говорило льудім про сучасні справи, — то воно, звісно, пішло в ход, — і тепер ми маємо вже кілька варіантів його, справді записаних з народних уст. В них насмійуютьсьа з Венгра (Кошута) јак його побив Москаль, а також хвальат цісарьа:

Просім бога за цісарьа
У свьатóјі мáтки,
Шчо нам цісар подарував
Паншчину ї податки.

Просім бога за цісарьа
В свьатоjі фігу́ри, —
Шчо нам цісар подарував
Прьижу, јајці ј кури . . .
(Рожен. Коломијське. Зап. К. Бородајкевичова.)

Оцьа думка најјаснішча в усіх тих варјантах, — бо шчо до політичних фактів, то вони часом переплутујутьсьа так, шчо Москаль бје вже не Венгра, а Турка і т. д. (Кутишчі Зап. М. Бучинськиј.)

На скілько усьа сложна політична колотнеча 1848—49 р. була темна дльа нашого народу ј на скілько він був далекиј од систематичпого ројалізму, видно ј з тих самих „стихотвореніј“, з котрими обертались до народу письменні патріоти. Так в „стихотвореніјі“ про Кошута видно, шчо народ нальакавсьа великого набору в солдати ј податку, котрих потрібувала держава, шчоб вправитиь з повстаньньам по усіх крајінах својіх. Автор жаліјетьсьа:

Бо десь чьују не з одного,
Шьо шьось собі мислит:
Каже: царь народ вигубит
Шье ј душі ј не лишит, —

і далі поуча льудеј, шчо то набор, податок, јак то правдива смерть за гріхи посилајетьсьа од бога, а не од цісарьа і т. д. (Гол. II, 461—462.) В пісні чисто народніј про Кошута говоритьсьа тільки ось шчо:

Сидит Кошут, сидит
На високіј драбині,
Пише листи пише
По угорськіј крајіні.
Ці на жалость, на жалость,
Ці на вельки зармуток:
Шкода, боже шкода,
Сесь Кошутів вербунок.

Кошуте, Кошуте,
Нашчо нас вербујеш?
Мало маш пеньазі,
Чім нас прогодује́ш?
Шкода, боже, шкода
І Кошута самого,
Што він утьок, утьок
Із орсагу својого.
(Головацк, III., 132.)

В пісні ціј видно скорш усього політичниј індіферентізм і тим більше, шчо середина просто перероблена з староjі рекрутьскоjі пісні в котріј замісць Кошута стојіть Цісар (Головацк. III, 112). При такому індіферентизмі в усьакіј політичніј колотнечі народ перш усього думав, про своjі буденні, економічні справи, — і або зовсім забував факти політичноjі

та шче ї на добру дольу чужої історіїи, або плутаючи їіх, поіасньав їіх собі своїми чисто соціїально-економичними інтересами, іак напр. ось в іакому варіїанті пісні про 1848—49 р.:

Обложи́ли кано́нами
Ві́дньу до око́ла,
Ніхто́ їіх не розі́бье,
Лиш моска́ль Нико́ла.
— Ці́сарику молоде́ньки,
Не хо́чем-сі бити,
Лиш позволь в Галіціїі
Паншчини робити. —
— „Не журіт-се польаченьки,
Іакось то-то́ буде
Та поки гір та каміньа,
Паншчини не буде.“ —
(Гринівці. Зап. М. Бучинськиї.)

Те, шчо робилось в Австріїі в 1846—1849 рр. сталось в Россіїі в 1861—1864 рр., в часи знесеньа паншчини і польского повстаньньа, — тілько тут повстаньньа сталось опісльа царського закону про вольу 1861 р. і повело за собоїу нові льготи дльа крестьан на правім боці од Дніпра ї через те на тім боці прибавилось трохи більше пригоди дльа роіалістичноїі думки ї пропаганди, ніж в Австріїі.

Ми бачимо, справді, кілька полународніх „стихотворенії“, котрі славльат царіа за знесенньа паншчини ї лаіут польаків за повстаньньа, — але всі ті стиховореньньа поки шчо не дуже то широко розіїшлись в народі. Всім їім зіавились конкуррентами галицькі пісні ї народні варіїанти „стихотворенії“ про „Свободу ї паншчину“, то про бунт „Венгра ї Польака“. Ми моіемо кілька варіїантів пісні, в котріі, видно іавно переробку галицького матеріїалу, — і з них приведемо ціілком один, — нагадавши попереду те, шчо ми сказали вишче, про трудність дльа народу вправитись з тими алегоріїами, іакі іому принесли письменні патріїоти. Варіїант наш, іак і шче три, котрі маіемо, записані в Подольськіїй губернііі:

Летіла зозуленька по над гори, села, —
Чогось наша (?) громада смутна, невесела;
Летіла вона, сіла спочивати.
— „Сходітесьа, добрі льуде, шчось маіу казати,
Шчось маіу казати, шче ї говорити:
Шчо не будете, бідні льуде, паньшчини робити.
Іак настали мировиї,
Шче ї то тіїі волосниї, —

Вони вам возвішчали,
Шчоб перед паном шапок не здіймали."
Іде гадьука дорогою, по дорозі вjетьсьа,
Прийшла чутка до панів, шчо паньшчина врветьсьа,*)
Горе тій пташиноньці, по світі літаючи, —
— „Підем ми, бідні пани, по світі стикаючи!"
Сиділа над водою раба посмітьуха,
Співала паньшчиноньки (кінець) а льашуга слуха.
— „Ходім, пане брате, тую птицьу бити,
Най сьа вона перестане з нас, бідних льашків кпити."
— А ja кпи(та)лась, буду сьа кпити;
Урветьсьа паньшчина, шчо не будут робити."
Урвалась та паньшчина, шчо різками били,
Је у нас старшина, знаје, за шчо бити,
Маје судців коло себе, шчо будут судити.
Хоче пан мужика за шчо сьа набити,
Треба штрафу три рублі завше положити.
— „Либонь нам (кажуть пани) пане брате в то сьа не вдавати,
Бо тепер дурно три рублі нігде jіх узьати.
Пішлиб ми, пане брате, де jіх заробити,
Дочуjутьсьа мужики, будутсьа з нас кпити.
Пішлиб ми в ночі — не видно,
Дочуjутьсьа мужики, буде нам встидно."
Зіjшласьа громадонька, стала гадку гадати:
Jак би нам тую паньшчину з села прогнати?
Стала громадонька думку думати,
Взьала могилу всипати,
Стала громада паньшчину під ноги доптати.
Вијшов льашок зо двора, та j думку думаје;
Jак погльане на могилу, з жальу вмліваје.
Всі пани плакали, всі голосили,
Прошчалисьа з паньшчиною, по руках носили.
Спиньали мужики паньшчину, шче j зловили,
Вели на могилу, батогами били.
Вивели на могилу, трутили в чортову глібоку долину.
— „О то вражі пани, ja в вас сьа дослужила,
Віка міні вкоротила аж таja могила."

---

*) Оце образ народнij: тут зла (дльа панів) чутка зрівнуjетьсьа з гадьукоjу, — а шчоб народ сам задумав заставити зозульу објавльати вольу, — це діло не можливе.

Сіли хлопці коло стола марјаша грати,
Післали своїх панів до стосів рубати.
Рубали пани стоси, погубили черевики,
Ідуть до дому босі.
— „Залишім мосьці-панье, тују гарбату пити;
Бо придетьсьа в грибінних сорочках ходити.
Јак будем, пане брате, в грибінних сорочках ходити,
Шчо најбіднішиј мужичок буде сьа з нас кпити.“ —
З неділі на понеділок пішли пани жати,
А за ними паничі колосьсьа збірати.
— „Шчо будем, пане брате, шчо будем робити?
Берім ціпи ј граблі, ходім молотити.“
Ідут пани всі з ціпами,
А јіх жінки вмивајутьсьа дрібними слізами.
Зјіхалисьа комисарі в кармальука грати, —
Сьуда, туда по кишеньах, нема де шчо взьати.
— „Шчо будем, пане брате, шчо будем робити?
Ми не вмијем косити, наші жінки жати —
Будем, пане брате, в голоді лежати.
Ми не вмијем молотити, наші жінки прьасти,
Ходім до Шкалата, навчимосьа красти.“

Летіла дика качка, сіла в очереті;
Втікала паньшчина від панів в вереті.
Не сама вона втікала, громада јіјі гнала.
Јак загнала в ліса, нетри, там вона ј пропала.
Вијшла стара пані на затильні двері:
— „Вернисьа, паньшчинонько, хоць нам до вечері!“ —
— „Не вернусьа, ја була вам вірна;
Самі мене відправили, ја тому не винна.“ —
— „Вернисьа, паншчинонько, вернисьа;
Хоч на рік або на два ше в панів најмисьа.“ —
— „Не вернусьа, ја вас вірно кохала,
Цілиј вік в вас робила, нічого не взьала.“ —

Перше було, — таке-ді, — штирі пани, а два атамани,
Вісімнадцьать польовних, а јіден підданиј.
В нашого пана графа мальовані брами:
Тепер іму по за плечі воші тріпајуть лапками.
А в нашого гокомона нагај за плечима:
Тепер іму поза комнір воші грајуть з чорними очима.

Їздит пан по під хати на паньшчину гнати:
„Вийди, вражиј мудь, маєш кару взьати!“
Тепер пани ніц не бачат бо мајут налуди.
Відобрали паншчиноньку не слухајуть льуди.
Зійшласьа громадонька, з того сьа втішала,
Шчо місьацьа сентьабрьа (?) паньшчина пропала.
Вилетіла ластівочка, мало сніґу впало, —
В самі свјата великодні паньшчини не стало.
Ох ти зоро јасненькаја, ох ти зоро јасна,
То жесь нам посвітила, јак паньшчина згасла.
Ох ти місьацьу круглесенькиј не світи нікому,
Тілько тому і царові јак іде з кордону.
Тепер пани по волошськи в кожухах ходьат простих,
Вереткоју зодьагнувсьа в соломјанім капельусі.
Благодару ј государу, шчо не робльат тепер пану,
Благодару і цариці шчо не робльат молодиці.
Тепер наші жінки пані,
Шчо не прадут мітки зраньа.
У полудень ідут жати, —
І то гроші заробльати.
Серпом гонить, горном вјаже,
І в полудень спати льаже.
Серпом гонить, јурком душить,
Пан заплатити јіјі мусить.
Вијшов пан на нивоньку,
Почухавсьа в головоньку:
На нивоньці копів мало
А в кишені лехко стало.
Перше було таке діло:
Јак настане понеділок,
Бери ціп і лопату,
Іди паншчину відробльати.
Молотив понеділок і вівторок,
Шче лишилось снопів сорок.
Став ґуменниј витворати:
— „Кидајте хлопці, калатати,
Кидајте хлопці, молотити,
Ідіть колосьсьа носити.“ —
А в середу докінчив, —
За јіден день три паньшчини робив.

О — то, хлопці, о — то злидні!
За їден день робив три дні,
Цілих три дні наробився,
Прийшов в вечері, шче ј набився.
Тепер стало таке діло!
Јак настане понеділок,
Їздить пан і ходить по під хати,
Просить хлопців калатати:
— „Ідіть, хлопці, молотити,
Дам горілки оковитої,
З маслом хліба закусити.“ —
Шчо би завтра запросити.
Тепер наші хлопці всі багаті,
Мајут ціпи і лопати.
Ото вони гармідерујуть,
Бо в льашуги гроші чујуть.
Молітесьа молодиці, богу до свьатої фігури,
Шчо подарував цар мітки, јајцьа, ј кури;
Молітесьа, хлопці, богу до свьатої матки,
Шчо подарував цар паньшчину, подарује шче ј колись податки.
Благодарім нашому царьові,
Шчо здьелал увольненіје нашому крајові,
Благодарім і нашій цариці,
Шчо не ходьать на паньшчину наші молодиці,
Благодарім шче ј нашій царівні,
Шчо порівньала мужиків з панами нарівні.
Благодарім шче ј царевським дітьам,
Шчо позволили добрим льудьом в коршмі посидіти!
А хто хотів за паньшчини в коршмі погульати,
Треба було три дні в бурјані з жінкоју ховатись.
Тепер је час ходити, заробльати, шче је на боже дати,
Шчо не ходьать вовкотруби по під наші хати.
Дај, боже, шчоб пани жили,
На руках, на ногах кајдани носили;
Шчоб вони проживали,
В місці Камьанці місто замітали!
Летіла рјаба пава, серед села впала:
— „Вже ваші, дрантогузи, паньшчина пропала!“ —
— Спала на нас, пане брате, кара,
Прогнівали пана бога, шче ј государа.

Jак би ми, пане брате, в бога впросили,
Шчо б нам мужики паньшчину робили?“ —
— „Мольатсьа, пане брате, мужики богу —
І найменша дитина!“ —
Всі пани погльадаjуть через вікно,
Чи не jде паншчина?
Летіла сорока рjабобока, сіла коло ставу:
— „Втішаjтесьа, добрі льуде, шчо паньшчини не стало.“

(Зап. од лірника з Овсьаників, Літінськ. повіту Н. губ.; напечатано в Записках Югозападн. Отд. Русск. Географ. Общества. I, 53—60.)

Здаjетьсьа нічо казати про те, шчо висунув подільскиj лірник на першиj план і шчо розширив з того матерijалу, котрого наслухавсь він од галицьких сусід. Рojалістична думка закриваjетьсьа картинами, котрі збудила памjать про паншчину, та злими мрijами про те, чогоб він бажав панам, jак би мужики сіли на jіх місце. Далі самиj тоj рojалізм пiдпiраjетьсьа думками чисто економічного характеру j навіть надijами, — звісно, фантастичними, — шчо царь, котриj „подарував паншчину — подаруjе шче колись і податки,“ — звісно, вже державні!

На стільки ж міцниj цеj рojалізм, на скільо він подібниj до того вірнопідданства, котре вбачаjуть в „народі“ політіки з „інтеллігенції?“ Шчо він не jесть безумовне вірнопідданство, — а дуже умовна дьака за реальне добро, котре получив народ од корони, або навіть надіjа, часом фантастична, получити шче більше, — це видно з тих пісень, котрі ми зараз виписали. Усе ж інше, шчо ми знаjемо з житьтьа нашого народу в Россіjі і Австріjі показуjе, шчо новиj рojалізм jого зовсім не такиj, jакого б од нього хотіли письменні правники. Навіть тоді, коли тоj рojалізм наjдужче обjавльаjетьсьа, — він страшенно наjівниj, до фантастічності.

Він напр. не розбіра державних границь, — або ліпше сказати переноситьсьа через ті грьаниці. Так напр. тепер в Галичині дуже росширена думка, шчо россіjськиj царь дасть льудім земльу, ліси j т. д., — а з другого боку в Россіjі звісні случаjі, коли крестьане волинські над австрijськоjу грьаницеjу, посилали цісареві австрijському прошеньньа на чиновників царьа россіjського, про котрого вони чули, шчо він племінник

німецького царья. Тепер по всій Россіїі, — в тім числі і у нас, людe толкували, шчо царь наділить їім усьу земльу панську. Звісно, реальниї царь може тілько карати крестьан за такиї противудержавниї роялізм. Впрочім такі думки іноді обходьатьсьа і без царья, або хоть вже зовсім без усьакого конкретного царья: так в Полтавшчині ми чули в 1862 р. просто думки про „слушниї час," коли якось сами собоюу будуть ділитись землі порівну між усіма, — а в Галичині і Буковині в 1875 р. чули ми, шчо „якийсь царь (не „московськиї", не „россіїськиї" і навіть не „восточниї") уступить в краї і буде ділити земльу." Дуже характерниї случаї росказуює д. Головацькиї: „коли в Гуцуліїі було обїавлено, шчо усі ліси панські, або коронні, — навіть, коли і пасовиська в них були крестьаиські, — один мужик каже німцеві чиновникові: „Jак же, пане комисару? Коли моя земльа то і ліс мій, шчо на моїїй землі виріс. То вже так бог дав. А то пришлоби на тоje, шчо голова моя, а чуприна, шчо на моїїй голові виросла, не моя. Jак же то може бути?" Хитриї чиновник дагадавсьа: „А ось, каже, ja тобі покажу, шчо голова моя, а волосьа не моje!" — та і зньав свіїй перук. „Так і цісарськиї патент каже: земльа твоja, а ліс панськиї!" — „А, нехаї же вас нечистиї візьме з вашими патентами!" — одповів з огидоюу мужик." *) Ми знаємо шче гірші одповіді мужицькі на те, jак їім поjасньали, шчо вольа од царьа (19. льутого 1861 р.) зовсім не така, jаку вони собі вигадали.

Впрочім у нас jесть матеріал, по котрому видно доволі jасно думки нашого народа про державу. Ми бачили вже, шчо в пісньах про руjіну Січі народ жалкуje на царицьу Катерину, шчо вона розділила стени між панами, а також і на те, шчо вона завела рекрутів. А з того часу богато наросло в нашому народі пісень про рекрутчину, — котрих чимало знаjдете в усьакіj печатніj збірці. Перегльадаjучи ті пісні, ми бачимо перш усього велике вменшіньньа воjацького духу проміж тим самим народом, котриj виставльав в XVI—XVII ст. козаків, котриj складав такі думи, jак напр. про Баjду, або бій „козака Голоти з Турком" **) З кінцьа XVIII ст. jак мир та віjну стала рішати далека імперіja, а на віjну ходили салдати, а не охочі

*) Op. cit. 703.
**) Антонович і Драгоманов I, 145, 168.

козаки, — навіть старі козацькі пісні про війну з турками починають переробльуватись в такі напр.

„Ой раді б ми вернутисьа, —
Гетьман не пускаје, —
Та не так гетьман, та не так гетьман,
Лак Царицьа мати, —
Хоче нами, нами козаками
Турка звоювати . . . . .
А ми того турка не звоюємо,
Тільки роздратуємо . . . . .*)

В загалі ж в нових рекрутських піснях XIX ст., коли викльучити з них варіанти оффіціального і великоруського походу, — не видно нічого окрім жалю та злости на тих, через кого чоловік пішов у салдати. Ми не станемо багато росказувати про це, одсилаючи читателя до першої збірки пісень українських, — (напр. V том Трудів етногр. експедиції Чубінського) — про котрі замітимо, шчо вони майже усі тілько варіанти тих самих, котрі зібрав д. Головацькиј в Австрії. Тут ми приведемо тілько одну рекрутську українську пісню з Россіі:

Годі березі зеленіј стоjати,
Пора тобі свіj лист спускати,
Беруть, беруть молодцьа в салдати,
За ним плаче jого рідна мати.
— Не плач, мати, бо вже ти стараjа,
Нехаj плаче жінка молодаjа!
За жінкоjу маленькиjі дітки, —
Остаjутьсьа на віки сирітки,
Остаjутьсьа панам на поталу,
А jа піду служить Государьу;
Остаjутьсьа панам на поругу,
А jа піду у вічнуjу службу (послугу).
Брати будуть на худобі жити,
А jа буду цареві служити, —
Брати будуть дітками втішатисьа,
А jа буду сльозами вмиватисьа.
(Зап. Оп. Маркевич, Лубенськ. пов. Полт. губ.)

*) Укр. пісні Гулака-Артем. — Головацк. I, 133, 134. (Замісць Гетьман, — Цісар, — Царицьа, — Цісарева мати.)

Ми вважаємо потрібним більше спинитись на салдатських пісньах з Австрії багато по јаким причинам: мајже усі пісні рекрутсько-салдатські в Россії зложені шче за часи паншчини, ј за часи довгоји служби в салдатах. Нових же пісень, особливо пісень з часів загальноји рекрутчини, шче не зібрано, — хоть ми певні, шчо вони јесть і шчо напр. остатнња војна з Турцијеју мусила породити најцікавішчі пісні. В Австрії ж рекрутшчина давно вже стала справоју чисто державноју, а не панськоју, строки служби давно вже вкорочені, — так шчо новішчі Австрійські салдататські пісні мусьать бути дальшоју формоју розвитку таких пісень украјінських в Россії. Ось пісња з Буковини, котра передаје думки народні про початки рекрутчини в тих крајінах:

Буковино, та ј Льадчино,
Буковино сосно,
Чомуж в тобі Буковино,
Та так дуже тошно?
— — — — — —
Буковино, та ј Льадчино,
Боковино вільхо,
Та чогож в тобі, Буковино,
Та так дуже гірко? . . .
Та шчо було не чувати,
Тепер то видати:
Веде тато свого сина
До рекрут віддати.

(Купчанко-Лоначевськиј. Пѣсни Буковинскаго Народа Записки Югозапад. Отд. Р. Геогр. Общ. II, 583.)

В пісньах напіоји крајіни на Угоршчині знаходимо таку картину вијни:

Јесть там плачу нареканња,
Јесть там кирві розливанња,
Јесть там кирві по кісточьки,
Гинуть красні там діточки,
Летить палаш за палашом,
Ліјесьа кров долов носом,
Летить куља за кульками,
Тече там кров потоками.
Једен кричит: ратујте мња!
Другиј кричит: добијте мња!
Третіј кричит: берте јаму,
Берте јаму, кладьте мња в ньу!..

(Головацк., op. cit. II, 705.)

В Галичині записано кілька варјантів пісні, котра јесть і на россијськіј Украјіні і в котрій знаходимо ось јакі слова:

Ради би сьми сьа вернути, цісар не пускає;
Не пускає, не пускає, добру здобичь маје*)
Сидить собі на креселку, на скрипочках граје . . .
(Головацк., III, 99.)

В другій:

„Воліла би сь мьа, моја мати,
Маленьким втопити,
Ніж ја мају такиј молоденькиј,
Цісареві служити.

Воліла би сь мьа, моја мати,
Малим поховати,
Ніж ја мају такиј молоденькиј
По сто кијів на день брати!“
(Ibid. 102.)

В третій:

Ој служив ја у Цісарьа,
Заслужив на ласку:
Білиј румінь через плечі,
А на чолі бльашку.
„Ој цісарьу, Цісареньку
На шчо нас вербујеш?
Ти не сијеш, а не жнеш,
Чим нас вигодујеш?“
— „Не бијтесьа, паробочки,
Ви багаті сини,

Ој мају ја за кордоном
Чтири магазини:
Једен сіна, једен сіна,
А другиј полови,
Третій вівса, третій вівса,
Четвертиј соломи:
Буду ја вас годовати
Сіном та половов,
А буду вас висилати
Цісарсков дорогов.
(Голов. III, 112; порівн. П. Буковинск. 566.)

В четвертій:

Буду в цісарьа служити, в цісарьа дуфати (покладатьсьа),
Таке ми дасть лудиньачко, шо ме сьа лискати,
На відслузі мьа вирьадить, от јак козу хрому,
Добре здере, драптаве дасть, — тогди јди до дому!
А ја в своје село прииду шось погаздовати,
Приједут, возьмут десьатники сердачину з хати,
А нім шухи відрубају, шарварок відробльу,
Дотн сердачок пропаде, — другиј не заробльу.
За крајцара тепер тьажко, ја другиј не купльу,
Студеннј мороз потисне, голиј сьа облупльу.
(Голов. III, 114.)

В доволі довгій буковинській пісні, котра мальује ріжні боки салдатського житьтьа читајемо:

---

*) Чубінськ., V, 969: Нас цар не пускаје.
Ој чомуж він не пускаје?
Бо він роскіш маје . . . (Ушіцк. пов. Под. губ.)

Бодай царі царовали,
Пани злиднували,
Та шо би се і їіх діти
Того дочекали.

Бодай царі царовали,
Пани злиднували,
Шо вони наших дітей
В таку службу дали.

Ой бо в царьа тьажка служба
А мала заплата,
Та шо в царьа је велика
Літам да ј утрата.

(П. Буков. Нар. 574—577.)

Пісні з такими думками складались перед 1848 р., пережили його ј обросли новими добавками з самих новішчих часів. А поки шчо не стояло ј економічне життьта народу після знесенья паншчини, не стояло ј церковне життьта. Зміни ті, а також і думки народні про них можна теж бачити по пісньах, котрі записано в новішчі часи.

Так напр. јесть давна кольадка, в котрій росказујетьсьа, јак ангели літајуть по світі голубами, та розвідујуть, чи все јде, јак було з давна, — і питајуть льудеј, чому

„Свјатам Миколам пиво не варьат,
Свјатам Рождествам служби не служат,
Свјатам Водохрешчам тројіці не сучат.
Ој брат на брата мечем рубаје,
Сестра сестриці чари готује,
Ој кум на кума все ворогује,
Сусід сусіда збавльаје хліба,
А донька матір все проклинаје,
А син на вітцьа право тьагаје.“

(Голов. II, 24. Порівн. Чубінськ. III, 414.)

Так ось оден з галицьких варјантів у Головацького так і зоставсь з одними обрьадовими думками та родиинними. В другому вже бачимо слова:

Ој бо вже давно јак правди нема:
Бо вже сьа царі повојовали,
А царь на царьа військо збіраје . . . . (Ibid. N. 30.)

В збірці Чубінського знаходимо шче новішчі варјанти з Подільльа ј Кијівшчини, — а в них окрім слів:

Царь на царьа војни силаје, —

знаходимо: Пани весь світ заньали,

або: Жиди і пани весь світ заньали . . . .

(Чуб. op. cit. III, 417—418. Порівн. 465, N. 29.)

Коли навіть в старі обрьадові пісні, — котрі замітимо, нагадують навіть Веди*) — та зайшли такі думки, то мабуть про них часто думав остатніми часами народ наш. З пісень, котрі зложились в ці остатні часи, — ми туг приведемо ось які:

Чому село не весело?
Арендарь богатиј!
Через тебе арендарьу,
Ходжу не жонатиј!

Чому село не весело?
Арендарька вбрана!
Через тебе арендарько
Ходжу не віддана.
(Головацк., op. cit. II, 378.)

Бо-дај жиди панували
Бо-дај жиди жили,
Бо-дај вони в Станіславі
В кайданах ходили.
(Запис. Волошиньук; Підгірье, Гринівці.)

Ој на тобі цісарику,
Та ј шьепочка срібна!
Ој не знајеш, цісарику,
Јака Русь бідна.
Біднаж вона бідна,
Бо льахи (або шваби) зідрали, —

А шчо було по корові,
Та ј жиди забрали.
Жиди берут по корові,
Цісар бере діти,
Ој нема нам, пане брате,
Чо в Русі сидіти.
(Два підгірські варіанти: — з Королівки, зап. М. Бучинськиј, — з Гринівки, зап. Волошиньук.)

Давно була звісна піснья:

Не дивуйте, льуде добрі,
Јак мужик гульаје.

Піснья цьа двірського походу ј лакејсько-бравурного характеру; згодом обросла вона сатіричними образами панщини ј крепацтва, а в новому варјанті (1868 р.), котриј ми маємо з Коростишева, Радом. повіту, кінець зложено ось јак:

Мужик дурень, мужик дурень,
Шче ј гірше собаки:
Бо обсіли јого злидні,
Шчипајуть, јак раки . . .
Ніхтож того не знаје,
Јак же ја женившьа, —

То попові, то дьакові,
Ледве оплатившьа . . .
То попові, то дьакові,
Паламару тоже,
Шче ј до того довелось,
Шчо і на храм божиј.
(Зап. М. Ганіцкиј.)

*) Дивись нашу статью: „Ученая экспедиція въ Югозападній край". Вѣстникъ Европы 1877, III.

Чоловік од котрого записаниј був цей варјант, казав: „За цьу пісньу купив мені кварту горівки мужик. Оцьу пісньу, каже, добре співать в бесіді!“ — „А вже, кажу, добре!“

Певно од ціїї пісні отбився кінець, котриј склався в осібну пісньу:

„От так хлопці, јак бачите,
Громада бідује:
Деруть пани, деруть жиди,
Шче ј піп не дарује.

Дај попові, дај дьакові,
Паламару тоже,
А староста*) шепче з заду:
— Дај ј міві, небоже!“

(В Јурківці, Таращ. повіту кијівськ. губ. Запис. Е. Борисов. 1874 р.)

От такі то думки знаходимо најчастијше в нових політичних пісньах нашого народу. Думки ті далеко не подібні до тих, котрі так часто говорьать в імени јого наші письменні људе, патріоти, народовці. Певно, патріоти наші ј народовці не похвальать тих думок нашого народу, — і мусьат або перемінити своїј думки, або зректись патріотизму і народовства.

Впрочім це вже справа, котра виходить за чисто теоретичні границі нашоїј статьті. Je ne propose rien, j'expose.

М. Драгоманов.

Микитичів дуб.

Давно се було. Не тілько часи ті, але ј спомінки про них замеркли вже в души. Часом тілько, мов блискавка крізь пітьму, проблиснут ті давни хвилі і навіјут несказану тугу на серце. Вони міньајутсьа, мерешчат, — радість, страх, — сьміх і сльози переплітајутсьа в них, а памјать ледво може с тих поуриваних, безладних спогадок зложити живу, правдиву картину.

Ја бачу себе маленьким, пјатилітним хлопчиною посеред цілоїј гурми таких самих, крикливих, веселих, живих јак і ја сільських хлопјат. Літо. На дворі тепло, — сонце жарит

*) В Россіїї — віјт крестьанськиј.

с погідного неба, — але ми заньаті забавоју під шопоју, в холодку, — ми не чуємо жари. Далі всі ми побігли на обору, відтак поперелазили через перелаз (дејакі навіть, мов миши, попросувалисьа крізь діри в плоті) до сусідного, Микитичевого саду. Ту дерев богато, холодно, і зільа всьакого, мов на пастівнику, і побігати је куди. Јак ми льубили бігати, та бавитисьа в тім городі!

Але одно, шчо було в нім најцікавијше дльа нас і најпринаднијше, то огромниј, з на сьажень в промірі за грубиј, високиј і дуже конаристиј дуб, шчо немов зелена, кругла баньа виднівсьа з далека над нашим маленьким селом. Він стојав коло самоји дороги, припирав до плота, і там в куті, немов діти зховані за вітцем, росли круг јего величезного пньа широколистні лопухи, кропива та подорожники. Але с переднього боку, від дороги, місце було гладко витоптане, — ту ми најліпше льубили бавитисьа перед дожджом, мов під беспечну стріху, ту були супокојіні, бо місце тото було јак раз насеред города, віддалік від хат, так шчо ніхто на нас не сварив за крик, або надто охочу біганку.

А предметів до забави і місцьа до біганки було ту богато.

— Ану, хлопці, — ланцьухи плести! Кликне оден, — і сејчас ціла гурма розбігајесьа по городі і рве подорожники, відриваје цьвіти, а з мјахких, рурковатих стрілок робимо довгі-довгі ланцьухи, все досильујучи більше і більше огнив, поки долішні не розірвутсьа від тьагару прочих. Обвішајемось тими ланцьухами від ніг до голови, поспутујемось ними до купи, в колесо і в рјад і біжимо, біжимо доріжкоју долі городом, аж високі головки бурјану та широке листьа лопухів шевелитсьа за нами.

— Геј, будьиків давајте, — шче то, ми не жомньари? кричит оден і всі покинули порозривані ланцьухи і горі грубими лопухами, пригннајут јіх гильці і обривајут головастиј, гачкованиј цьвіт більавоји, оловјаноји барви, котриј так лехко чіпльајесьа одежі. Ось с криком несут у капельухах цілі купи головок, сідајут рјадом під дубом на земли, а оден припинаје кождому за чергоју по кілька гудзиків до пазухи і кождого напоминаје: „А добре ми сьа справуј. Тепер ти оськовиј!“ гудзики поприпинані. „Еб-тех!“ кричит комендант — і всі встајут. „Бігаць!“ комендерује далі, а сам пустивсьа на-

перед, — а за ним увесь рjад знов с криком летит долі городом, затискаjучи руками капельухи на головах . . .

Але ось ми потомлені від довгого біганьа.

— Ходіт сідати! говорjат деjакі слабші, задихані, почервонілі від жару і втоми.

— Почкajте і ja зараз прijду! кричит Митро.

— А ти куди біжиш? — кричимо за ним.

— Ідіт, ідіт сідати, — ja вам шчось принесу, таке фajне!

Ми посідали, віддихajемо і ждем Митра. Се був син Мельниковоjі Анни, шчо коморувала в Микитича с своjею молодшоjу сестроjу, котру ми, діти, звали Напудоjу, — така звичajно ходила понура, гризка, рострепіхана, нечесана та немита. Мати Митрова і Напуда не знати було, відки прijшли до нашого села. Вони пробували по службах таж поки в старшоjі сестри не вродивсьа хлопець, по чім вона пішла до Дрогобича з дитиноjу і наньаласьа за мамку в жида. Там Митро j ріс аж до пjатого року, в котрім jего мати вернула назад у наше село і враз із своjею молодшоjу сестроjу (Напудоjу) впросиласьа до Микитича на комірство за відробіток. Ми, хлопці, нераз наслухалисьа богато бесіди дома про Мельникову Анну, — а навіть, до Митра чули jакесь потаjемне обрижденье за то, шчо він виріс у жидів, — ми вважали jего немов напів жидиком. Впрочім сама постава, вдача і лице Митра, — все то надавало му jакусь дивну ціху, відрубну від прочих сільських дітеj. Малиj, підсадковатиj, чорниj на лици, з великими, витрішченими очима без блеску і живости, він звичajно був najтихішиj у нашій громаді, бігав поврjад з другими немов з мусу, при перегонах все лишавсьа на самім заді, — при всім і всьуди державсьа jакось з боку, немов знав і чув сам, шчо він ту не свij, шчо ту не радо jего прijмajут. А прецінь ніколи не відставав зовсім від нас, — тьагсьа всьуди, куди ми бігли, хоть по всьому видно було, шчо наші забави jого не богато бавjат. В цілij jего вдачі і бесіді було шчось повільне, розлізле, забудьковате, — він усе вигльадав, мов прибитиj і сонниj, — і то шче більше відпихало нас від него. Але непријазни та сварок у нас з ним не було ніколи. Ні в чім він не супротивльавсьа, — шчо робили другі, то j він, — а в жадного з нас не було ніколи на тілько сьмілости ані серцьа, шчоб зачепити, зобидити jого. Так він і плентавсьа поміж нами, і по najбільшij части ми, серед голосних

дитиньачих забав і зовсім забували про Митра, хоть туй такі побіч нас і він крутивсьа, сапів та гльадів на нас своїми чорними, немов скльанними очима.

Але часом, коли всі ми помучилисьа і сиділи тихо, відихаючи денебудь в холоді, Митро нечайно немов оживав, починав оповідати нам казки, — а все такі страшні та понурі, шче нераз не оден менчиј слухаје, слухаје јего, мов причарованиј і ні с сего ні с того росплачесьа. В таких хвильах, коли довкола всі сиділи тихо і трівожно слухали оповіданьа, коли закльаті царі, нешчасливі діти, казочні зьвірі та пальаци пересувалисьа, немов живі, поперед очима дітеј, Митро остававсьа все однаковиј і говорив таким рівним та холодним голосом, шчо нам від того голосу ставало шче страшнійше, і ми, в білиј день, мимоволі тислисьа одно д одному, не сьміјучи однако перервати Митрову бесіду. І шчо перед усім, — Митро говорив таким поважним тоном, описував усьакі дива так докладно, ззупиньувавсьа на всякій дрібници так довго, немов усі тоти страшні хісторіјі сам бачив та пережив. Часом і пісьні співав, — але ті пісьні, звичајно јакісь поуривані, короткі, одностајні, морозили нам кров у жилах, — ми блідли, дрожали і не сьміли рушитисьа, слухајучи јего острого, не зовсім прије́много голосу.

— Відки в тебе такі співанки та бајки? питали ми нераз.

— Тітка навчила, — відповідав коротко Митро.

І тепер ми сиділи, мовчки чекајучи Митра. Ось він волочесьа повільно горі городом, і несе в руці кілька галузок „песього молока“, за котрими, видкосьа, бігав аж долі берегом над потік, де на піску росли јіх цілі купи.

— А ти нашчо того нарвав? крикнув до него оден хлопець. Верзь тото, — то јакесь нечисте зілье. Татуньо казали, шчо тото не годитсьа рвати!

— Тихо! відповідаје холодно Митро. Сідајте довкола, — шчось вам покажу.

Ми посідали довкола, — а Митро в середині.

— Ви знајете, шчо в тім зільу в середині?

— Песье молоко, — відповіли ми. Ади, лиш розірви галузку, зараз потече.

— Ні, тото не песье молоко, — відповідаје поважно Митро, — то кров.

— Чија кров?

— То був такиј кріль і мав три сини. А кріль поіхав на віjну, а сини були маленькі шче, а при них лишиласьі лиха мачоха. А кріль каже до неjі: памjатаj ми, абис ми моjіх синів догльадала, абис jім давала молока та хліба пшеничного з медом, бо jак сьа верну, а jіх не застану, то біда твоjа. А jак тоj кріль поіхав на віjну, то був там три роки, а jак приjшлосьа вертати назад, то він jіде через міст, а на мості jего кінь спіткнувсьа і зломив си ногу. А кріль став таj каже: Ов, шчось буде зле. Певне вже нема моjих синів! Аж ту чуjе, с під моста співаjе шчось:

Вийідь, вийідь крільу
На червонім коньу!
Твоjі сини порубані,
Під тим мостом закопані.

Кріль зазираjе під міст — нема нікого, тілько на jеднім місци, на піску поросло богато зілья, — от такого. Кріль зачав тото зілье рвати, а з него зачала кров капати. То тогди кріль пізнав, шчо тото jего синів кров, і закльав тото зілье. „Зілье, зілье, — каже, — не показуj ти льудьом, шчо тото кров у тобі, але показуj, шчо молоко.“ І від тогди, jак хто вирве тото зілье, то jому сьа здаjе, шчо то в нім молоко, а тото кров. Адивіт, ja вам зараз покажу, шчо то кров.

Ми тремтіли і дивилисьа на Митра. Він узьав тонесеньке, сухе стебельце, зігнув го в маленькиj, подовгастиj перстінь і послинив так, шчоби слина стала плівкоjу на цілиj дірці перстеньа, відтак підпустив у тоту плівку соку з „песього молока“ і ми побачили від разу, jак по плівці з слини розливалисьа різнобарвні колічка, котрі чим раз, чим раз переходили в червону, кроваву фарбу. Нас проньало морозом, а Митро, спокіjно, своjім одностаjним голосом почав співати:

Вийідь, вийідь крільу
На червонім коньу!
Твоjі сини порубані,
Під тим мостом поховані.

— Митре, Митре! роздавсьа туj за нашими плечима хрипливиj, немов гробовиj голос. Ми трохи не скрикнули всі с перельаку і в однij хвили обернулисьа за голосом. За плотом стоjала Напуда.

Напуда була дівчина літ несповна сімнайцьати, низька, чорна на лици, с плоским носом, низьким чолом і такимиж великими та мутними очима, јак і Митро. Ја ніколи не бачив јеји веселоју, говіркоју, жартујучоју, пристројеноју, јак другі сільські дівчата. Все понура та мовчалива, вона посьлідними часами стала шче понурійша. Ми, діти, навіть бојалисьа јеји по троха, і коли здибалисьа з неју на дорозі, все обминали јеји мовчки, немов ось-ось ждали від неји јакогось лиха. Але причиноју того страху не були јеји поступки, — вона ніколи не сказала нікому ј лихого слова, — але тота јеји понурість, мовчаливість та забитість, шчо виразно мальуваласьа на јеји непријемнім, буцматім та троха піганистім лици, в јеји очох і лінивих, мов за напасть, рухах. Все тото відражувало від неји не тілько нас, дітеј, чутких на всьаку дрібницьу, — але ј старших. Ніхто не сказав о ній ніколи ј одного слова без јакојісь відрази та погорди, хоть і злого ніхто не міг о ній сказати. Правда, ніхто не допитувавсьа, јак вона зросла і јак жије тепер, відки походит тота јеји забитість, а раз похопивши назву „Напуда“, кождиј тоју згірдноју назвоју збував усе, не догльадајучисьа ближче, чи злучајно під тоју згірдноју назвоју і під тоју відразливоју поверховностьу не бјесьа, не тремтит та не мучитсьа живе, льудське серце, бажајуче шчастьа ј житьа не гірше всьакого другого. Тај чи је в наших сељан час і вмілість розбирати се все, а особливо там, де льудина, загукана та забита довгими літами недолі і приниженьа, від малу погорджувана, поштуркувана та висьмијувана стьагајесьа сама в собі, корчитсьа, мов проколотиј слимак та ховајесьа трівожно з усім, шчо вијавльувало би в ній живого чоловіка? А ја пізнав, правда, по довгих, довгих літах, шчо такоју льудиноју була Напуда.

— Митре, — ци ти ту? кричала вона з за плота. Ходи сьуда.

Митро встав, — јакось швидше і живијше, ніж звичајно і пішов ід перелазови, шчо виходив на улицьу. Перелізши пліт він підбіг ід Напуді. Вона була одіта зовсім так, јак звичајно, — в грубіј, зрібнішј, бруднішј сорочці і мальованці, — без хустини на голові. Вітер розвівав јеји давно не заплітані чорні коси, в котрих де куди стриміли стебла соломи. Вона взьала Митра за руку і, видимо, не говорјачи з ним нічого, пішла долі вигоном у поле.

А ми все шче сиділи під дубом, не рушаючись, — а серед нас лежала купка „песього молока“, котре приніс Митро. Аж по добрій хвили ми, так сказати протверезилисьа і почали знов свої забави.

— А не знати, куди вни пішли? сказав оден з нас.

— А побігнім за ними, подивімсьа.

— За Напудов? — сказав котрийсь, с тремтьачим страхом у голосі.

— Та шчо, ми з далеку, — сказав другий. Ходім на вигін. Ми вилізли на вигін і побігли долі ним на поле, в тот бік, куди пішла Напуда з Митром. Але на поли ми не могли найти нікого, і набігавшисьа доста по дорозі вернули над вечером назад до дому.

На другий день по обіді ја сам јакось бавившсьа на оборі, стругав копанички до санок, коли в тім крізь пліт з города зазираје Митро. Він дихав дуже важко, видно біг кудись швидко і ледво-ледво прошептав до мене.

— Івасьу.

— Га? То ти, Митре?

— Ја. Знајеш шчо? Іди до хати та винеси ми хліба, а великий кусень. Мамі нині не стало.

Митро не перший раз просив у мене хліба. Ја не питавсьа јого більше, тілько побіг до хати. На шчастье, мама вийшли були до города, а то би певно були насварили на мене, на шчо беру такий великий кусень. Але ідучи коло стола ја побачив, шчо мама напекли бульбјаних малајів (пльацків без тіста), — і не надумуючисьа, уломив мимоходом пів одного („скажу, шчом іззів, — а шчожто, хіба ја не годен!“ мелькнула в мене думка), і побіг с тим всім до Митра.

Јаким дивним, невиразимим погльадом зирнув він на мене, ховајучи за пазуху хліб і малај, — міні стало чогось і льубо і страшно . . .

— Треба бічи! шепнув він і шчез.

— Куди, Митре, — спитав ја, але Митро не чув уже мого запитанья.

При полуденку, поміж інчоју бесідоју, најмит Никола, вічно гнівний на всіх і все, сказав спльувајучи:

— Або от! . . . Здибаје мја ось Анна, шчо в Микитича коморује. „Ци не видів ти, — мот, — моји дівки?“ Тьфу на тьа, маро, — міні старому шче за јеји дівками пантрувати? . . .

— Або дежсьа јеји дівка поділа? спитала служницьа Марина.

— А дідько ји — дух сьвјатиј при јіджіньу — знаје. Десь јак учора шчезла, тај такі ј дома не ночувала. Ні відшукати, ні відпитати.

— Гм! Певно то . . . вже . . . проворкотала Марина, наливајучи з великого кітлика боршч. Ја не міг зрозуміти, шчо „вже“, більше о тім бесіди не було, — так затим ја ј не дізнавсьа, шчо дијесьа з Напудоју.

Аж ось вечером, јак уже худоба пријшла с паші, — чују, крик на вигоні, плач, сварка. Всі, хто був у хаті, повибігалисмо подивитисьа, шчо то такого. На вигоні вже стојали льуде, охали, уцитькували та уговорјували когось.

— Шчо такого? Шчо такого? питалисьа приходьачі з усіх боків льуде.

— Та от Анна хлопцьа трохи не обезвічила.

— Вдуріла жінка, та бодаками хлопчишча, — аж бідному плечі кровју підплили.

Ја протиснувсьа крізь громаду, шчоби погльанути на все.

— Ја јого, шибеника на смерть забју, — кричала Анна, вимахујучи цілоју вјазанкоју бодаків. — Ја го в дим до гори ногами новішу! Нај скаже, де сьа тамтота пльугавицьа поділа!

— Та јак він вам скаже, коли не знаје? угомоньували жінки.

— Ага, не знаје? Злодіј једен; не бијтесьа, він добре знаје, — нині бігав цілиј день ніт-вісти куди! Чујеш ми, ти опришку! . . грозила вона Митрови.

А він, бідниј притуливсьа до одноји жінки і стојав ні живиј ні мертвиј, — не бачив нічого, не чув, тілько хвильа від хвилі хлипав.

— А јдиж ти Анно, јди! заговорив стариј Прокіп, најстаршиј дід у нашім селі, — ци ти вдуріла, ци ј тој ти розум виплив, шчось го не мала, — та так дитину скарувати, га! За плечима Анни стојав Микитич і мовчки дививсьа на все.

— Та ви би, куме Микитичу, не дали ји . . . загомоніли жінки.

А шчо кумови Микитичови до мене тај до мого хлопцьа, — закричала Анна. Може то јого? . . . Права не маје! . . . Шчо схочу, то з ним зробју!

Микитич скривився, мов перець роскусив. Ходили слухи, шчо Митро справді був јего син.

— Та не дуже сьа ј квапју, — сказав він осьміхајучисьа на силу јакось прикро, — не дуже сьа ј квапју мішатисьа в твоје право! Роби си про мене з ним, шчо хочеш!

Він пішов. Настала хвилева мовчанка.

— Ходи до хати, ти драбе јіден! крикнула Анна і вхопила Митра за руку.

— Не піду, ти мја забјеш! сказав тот таким твердим та рівним голосом, немов сьвјато був о тім переконаниј.

— Анно, — загомоніли жінки, — мајже розум, шчо дитина винна, за шчо го будеш бити! Фе встидајсьа! . . .

— Ти сама встидајсьа, богачко зателепана! закричала Анна. Ја би сьа чого мала встидати? Ја чень мати своји дитині, — ја вибју, ја ј помилују! . . .

І Анна взьала Митра за руку і повела го до дому. Він не плакав, не кричав, не опиравсьа, — тілько раз обернув сьа і погльанув по льудьах, але таким погльадом, шчо міні стало від него страшно, страшнијше ніж від јего казки.

— За шчо вна сьа хлопцьа чепила, чого від него хоче? питали дејакі льуде.

— А от десь дівка пропала, — а він-ді знаје, де вона је.

— Ба та то дівка втекла?

— От дурна! Адже знајете, — ји вже час приходит. Певне бојітсьа сестри тај того сумлінника — Микитича . . .

— От говоріт, говоріт, — дурна! сказав оден чоловік. Мала вна свій розум у голові, але затовкли, зацьмали. Господи, — шчо сьа тота дівчишче не натерпіла за свій вік! Та јак ту не вдуріти, хоть би ј најмудрішому. Таже јак бим вам зачав росповідати, то бим і до рана не переповів . . . .

— Но, но, — ти повідачу мій, — знов сьа розбалагуриш, — задріботала јего жінка. От ходи до дому, — не видиш, јакі хмари сунут, дождж буде! Всі льуде мимоволі озирнулисьа на захід. Над Ділом зависла страшенна синьава, с котроји мов с кітла клекотіло і шчо хвиля блискало. Від Діла потьагав вітер та такиј холодниј, мов з над ледового поля.

— Ов, шчось сьа погане заносит! Не дај господи граду.

— Ну, тотоби праці збавило, Христе јединиј!

— Але ж бо ј бо је, — де тота дівка, — зганув хтось. Ци не вдуріла та не потекласьа де в ліс, родити. Адже в таку слоту вна заковјазне в ночи. Піти би пошукати.

Льуде балакали, стојачи на вигоні і не росходилисьа. Нараз із Микитичовоји хати почувсьа страшеннај писк Митра, писк, котрај прошиб усіх до кости.

— Господи, — ці́ле вдуріла жінка, — замучит хлопцьа!

— Та чо ви ту стојіте, гej барани. Чому не јдете до хати та не віддруліте навіджену бабу від дитини, — заговорив грізно старај Прокіп. Коли сьа постарала о хлопцьа, то најжеж го годује, — не сьміје го тепер мучити та карувати!

— Е хотіла би позбутисьа завади! сказав хтось. Льуде гомоньачи поперли на Микитичову обору, але шче не вспіли ввіјти в лісу, коли на зустріч вибігла розхрістана та задихана Анна і крикнула трівожним голосом:

— Льуде добрі, будьте ласкаві, біжіт у ліс, шукајте! Вна десь над „Глубоков дебрев“ у јаличках! Ледви сьа признав тој бахур поганиј. Біжіт, льудонькове, біжіт, — адіт јака туча надходит, — шче де біді смерть буде, та потому скажут, на мене, шчом јі вигнала с хати! . . .

Баби обступили Анну і зачали з нев шчось шептати, а чоловіки відразу побігли в ліс шукати за Напудоју. Мене мама потьагли до дому.

Не минула ј хвиля від заходу сонцьа, а вже на земли зальагла така пітьма, шчо ја вигльадајучи с хати крізь шибу, бачив саме тілько, јак коли б шибу з надвору облішив смолоју. Тілько вихор завивав поміж углами, та шарпав китиці с причілків хат. Хвиля від хвилі лупотіли грубі дождјові каплі о вікно. Блискавки кровавим сьвітлом пороли пітьму, а громи стрјасали хату, воздух і землју.

— Јој господи, шчо за страшна бурја, — сказали мама пријшовши з двору до хати. Шчось лихе буде, — ја виразно чула, јак під Микитичовим дубом шчось стогне, — але так жалісно та страшно, шчо міні волос у гору пішов.

В тій хвили блискавка запалала на небі, загрохотав грім і з великим лускотом влетіла служницьа до хати.

Матінко Христова, — скрикнула вона, ледво дух переводьачи, — то певно шчось покутује під Микитичовим дубом, шчо так тьаженько јојкаје! Господи, јак јем учула, серце в мні застило, а вно все: Јој доленько моја! Јој дитинонько моја!

Јој житье моје непросьвітне!... Так, јак ось за умерцьом заводьат.

Всі, кілько нас було в хаті, вибігли надвір, не зважајучи на вихор, громи і блискавиці, — ми підійшли аж ід Микитичовому плотови, але крім шуму бурі, шчо термосила політними конарами дуба, не чути було нічо. Ми вернули назад до хати.

За добру хвильу надійшли тато с слугоју, — вони бігали оба в ліс, лазили по јамисках та гильу, але не могли подибати ані сьліду Напуди. В јакімось понурім, темнім страсі льагли ми спати, — про Напуду бесідували тілько шептом, між тим, коли дождж мов с цебра жбухав на земльу а блискавиці коли-не-коли, мов огненні змиї прорізували пітьму та відворкували далекими громами.

На другиј день сонце зійшло весело на погідне небо. Бурја минула, не наробивши нијакоји шкоди, тілько все відсьвіжене по довгій спеці зеленілосьа, простувалось, блищчало благодатними крапльами дожджу, немов сьміло і радісно забиралосьа до нового житьа.

З рана було шче холодно, але скоро сонце обігріло троха воздух і просушило росу, — ми, діти зібралисьа до забави. На нашій оборі зійшласьа ціла громадка дітеј, — хлопці і дівчата з усіх хат. Тілько Митра не було.

— Ну, то сьа Митро вчора від матери набрав! Певно нині не може ходити, — сказала одна дівчинка.

— А ви чули, јак учора шчось під дубом јојкало? спитав ја.

— Ні, не чули. Або то шчось јојкало?

— Адже мама чули, — відповів ја, — тај он Марина. Шче јак лиш зачало гриміти, — наші шче тоди не повертали були з ліса.

— Ану, ходім, подивімсьа, шчо там такого.

— Ні, не тре јти, — сказала дівчина бојазко. Татуньо казали, шчо јак де шчо јојкаје поночи, то там не чисте місце. Јак хто на него стане, то му нога всхне.

Але хоть і јак ми бојалисьа подібних казок, котрими нас напојено від малу, — то все таки цікавість перемогла, — впрочім сеж було в јасниј день, — тато туј на оборі рубали дрова, — скоро шчо, то вни нас не дадут. Ми зібралисьа на відвагу і пішли під дуба.

— Та шчо ви сьа бойіте, — а дивіт, ту нема нічо, ходіт! кричав оден хлопчина, біжачи передом. Але нараз поховзсьа, трохи не впав, — позирнув під ноги — і став мов задеревілий.

Ми не бачили з разу зміни на його лици, — аж колисьмо вчинилисьа коло него, то і наші очи мимоволі звернулисьа в то місце, де поховзсьа Михайло. І ми хвилинку стояли мов одеревілі с перепуду. На тім самім місци, де вчора Митро показував нам кров крілівських синіз зачаровану в песім молоці, — тепер стояла ціла калужа правдивоі льудськоі крови.

— Joj, кров, кров, татуньу! зверешчали ми напруго, кинувшись рьадом утікати з города.

— Шчо там, шчо там? Дух сьвjатий з вами? Шчо такого? скричали тато, підбігаjучи ід перелазови.

— Кров, кров, ціла калужа! кричали ми, дрожачи зо страху.

— Де кров, де? питали тато, перелазьачи в город.

— А он там, під дубом!

Тато пішли огльанути показане місце і проворкотіли:

— Ну, певно jакесь нешчастье!

А далі до нас:

— Діти побіжіт но, закличте сьуда Миктича, Прокопа таj своіх татів, хто je дома.

Діти порозбігалисьа.

— От знов біда готова бути! Шче не дај боже чого, — комісіja зjіде, протоколи! . . . А все черед того сумлінника!

Льуде посходилисьа питаjучи: „Шчо, шчо сталосьа?“ Тато показали jім калужу крови.

— Ну, шчож, відозвалисьа деjакі з льудеj, — певно тхір поночи курку зjів, — а ви зараз льудеj скликаjете!

— Так? скрикнув старий Прокіп. Oj, певне, шчо ту курку зjідено, але jаку! Ось подивітсьа сьуда!

Прокіп стояв обіч і льуде ззирнулисьа на него. Він своjім закованим костуром почав шпортати землю, — відважив одну дернину, другу, — вишпортав троха глини, — льуде зиркнули і охнули, — деjакі почали хреститисьа.

— Господи, помилуj грішну душечку! Отто! Отто! . . . гомоніли льуде.

Спід глини визирало посиніле, запухле личко дитини. Микитич погльанувши на него, закусив зуби і страшно-страшно поблід.

— А де тота Напуда? Крикнув хтось з льудей. Найти би јеји! Де вона?

В тій хвили оден хлопець закричав троха віддалік на дорозі.

— Шчо там знов таке? згомоніли льуде.

— Сьлід нанапіку, сьлід по дорозі!

— Біжіт за сьлідом! сказав Прокіп. Чень ји найдете, коли шче бідна жива, ночувавши вчорашну ніч на дворі.

Побігли льуде за сьлідом долі Микитичовим городом. Далі, далі, долів городом, у беріг, — але ось не стало сьліду. Льуде зупинилисьа.

— Ну, а тепер киди? запитав оден.

— Тихо, — чујеш? . . . шепнув другиј. Усі замерли. Тихо, тихо, мов десь с під землі чути було важке, болісне стогнанье.

— Господи, то певно вна! От туј у деберці! Ходім, може шче живу душу вратујем! . . .

Ніколи не забуду того страшного, болем льаком і грижеју спогапеного лицьа Напуди, коли јеји вивели з деберки. Јеји волосьа було ціле замулене болотом, на руках сьліди крови, одіж усьа мокра і заталапана.

— Дарујте ми житье! Дарујте житье! — благала вона тих, шчо ји вели.

— Ходи, дурна, — адже ти ніхто нічо не робит, — ходи до хати!

— Ні, ја не піду до хати! Він мене забје! Господи, — він мене забје.

— Хто такиј? Јакиј „він“?

— Јој, та Микитич! Тај Анна, — вни обоје.

— А па шчо ти дитину задушила?

Напуда мовчала. Привели ји між льудеј, — але вона з льаку і муки не могла стојати на ногах, — упала на земльу. Льудем не стало серцьа допитувати јеји, — післали по комісију до міста, а Напуду завели до хати, таки до Микитича.

Швидко зјіхала комісија: судьа і жандарм. Напуду скували, взьали дитину і поїхали.

Довго шче відтак балакали наші льуде про ньу. Вона в суді сказала, шчо дитина Микитичева і шчо вна тому задушила јеји, бо бојаласьа бијки та крику. Хотіла відтак і сама скочити в воду, — але вона так дуже бојаласьа води — не скочила. Але за кілька неділь затихли чутки про Напуду, —

ніхто більше не бачив ії в селі, — ніхто не знав, на кілько ії засудили.

А малиј Митро ніколи вже не виходив з нами бавитисьа. Від коли взьали пани јего тітку, шчо једна може льубила го шчиро, — від тогди став ішче більше понуриј, лінивиј, прибитиј. Він рідко виходив с хати і ја рідко видав јего. Часом тілько, коли була хороша погода, ја зазирајучи крізь пліт до Микитичового города, бачив Митра під дубом. Він заслиньував стебло, підпускав відтак краплину песього молока і вдивльујучисьа в різнобарвні переливи острого плину співав рівним, мертвецьким голосом:

Вијідь, вијідь крільу
На червонім коньу!
Твоїі сини порубані,
Під тим мостом поховані.

В осени мене віддали до школи, а колим прииіхав до дому на Різдвјані сьвјата, вжем не застав Митра. Він умер на самоїі Покрови. Сејчас по погребі Микитич нагнав јего матір від себе, і вона шчезла з села, не знати куди, так јак не знати відки прииішла.

Бідниј Митро! Бідна Напуда! Коротко жили вони на сьвіті, а кілько протерпіли, кілько намучилисьа! І тепер шче, коли згадају ті давні хвилі мого житьа, вони обоје пролітајут в моїіј споминці, мов далека, темна хмара. Ох! А кількож то, кілько таких темних хмар тьагнесьа за сеју одноју!...

Іван Франко.

Polski oddział.

Przedmowa.

Dobre przyjęcie, jakiego pierwszy rocznik „Słowiańskiego Almanachu“ doznał ze strony słowiańskiego czytelnictwa, i poparcie dane naszemu wydawnictwu przez słowiańskie dziennikarstwo zachęciły nas do dalszej pracy w tym kierunku, której owocem jest niniejszy drugi rocznik. Nadzieje i życzenia redakcyi i czytelników, ażeby obraz współczesnych usiłowań piśmienniczych wszystkich słowiańskich narodów był uzupełniony, zostały o tyle przynajmniej ziszczone, iż zdołaliśmy w bieżącym roku pewne niedostatki poprzedniej książki poniekąd uzupełnić.

Ożywieni najszczerszą chęcią przyczynienia się z naszej strony choć trochę do duchowego zbliżenia się i wzajemności Słowiam pomiędzy sobą, pragniemy usilnie, ażeby drugi rocznik naszego wydawnictwa, który czytelnictwu przedkładamy, tym naszym zamiarom nadał wyrazu i utrwalił przeświadczenie o potrzebie wzajemności na polu piśmienniczem pomiędzy wszystkiemi Słowianami.

Prosimy szanownych czytelników o pobłażliwe przyjęcie naszej pracy, zapewniając ich zarazem, że chęci nasze były najlepsze, a usiłowania najskrzętniejsze. Spodziewamy się jednak, że może w przyszłości nasze dobre chęci i usilne starania zdołają poczęte dzieło stopniowo udoskonalać.

W końcu wypowiadamy niniejszem najserdeczniejsze podziękowanie naszym szanownym przedpłacicielom i czigodnym pisarzom słowiańskim, ktorzy nas w tem przedsięwzięciu raczyli popierać, i prosimy ich rownocześnie, żeby i na dal zachowali dla nas łaskawe swoje względy.

Wojewoda Miłosz.

(Z podania serbskiego.)

O cicho, tak cicho śród niebios przestworza,
Nie szumią zielone gaje,
Spi słowik, śpi wonna konwalja biała,
Przycichły leśne ruczaje.
A jakoś tak smutno świeci jasna zorza,
Jak gdyby w zadumie na zgliszcza patrzała.

Spi ziemia słowiańska, śni pole Kosowe,
Spią wrogi, śpią nasze sokoły —
Car Lacar spoczywa bojami znojony,
Amurat tonie wesoły
Wobięciach Heleny śród woni różowej,
Wobięciach miodowych carówny zhańbionej.

Zdrajca Wuk Brankowicz zaprzedał Turkowi
Córkę siwego Lazara,
W haremie kat zamknął carównę nadobną
Na hańbę starego cara.
Wydarł ją wojwodzie, wydarł Miłoszowi
Mężowi władcemu Helenę urodną.

Na wzgórku za siołem stał rycerz ponury,
W dal ciemną wytężył oko,
W żelazo zakuty stał niemy, stężtwiały,
I wzdychał smutno, głęboko.
On śledził w oddali dymiące się mury,
Namioty tureckie, pogański las biały.

A z twarzy mu zemsta bez końca promieni
Zazdrości lśniącej się stali,
On zemstą chce gwiazdy pociągnąć ku ziemi,
By z nich mściciele powstali,
I zemstą do czynu ożywia kamienie
Popioły umarłych i mogilne cienie.

„Ha! ogień migocze w namiocie sułtana
„Heleno więdną twe lica!
„Hańba nam! do psiego przykuta dziś łoża
„Z carskiego rodu orlica! . . .
„Zbyt krótko ja z tobą żył żono kochana . . . .
„A tyś tak urodna, tak młoda, tak hoża!

„Druh Janko nie wraca, już pora spóźniona,
„Może go Turki pojmali;
„Sokole, ach gdzie ty? nóż w pochwie rdzewieje
„Ręka się zrywa do stali! . . .
„Ach wracaj! gadzina Helenie u łona
„Krew pije — mąż zemstą okropną szaleje.

„O, będę psu kłamał, przysięgał na sławę,
„Że zdradzam cara i braci;
„Amurat mnie nie zna, w słowa me uwierzy
„Złotem za zdradę zapłaci.
„Sułtanie wszechwładny i panie łaskawy
„Tym nożem w kamienne twe serce uderzę!“

Lazara zięć Miłosz Obilicz, wojwoda,
Rozżarty duma, nóż pieści;
Druh Janko Kosanczyc powraca z wieściami,
Pomyślne niesie on wieści
„Hej, bracie sokole — hej, w drogę — wlec szkoda!
„Amurat uwierzył — ucieszy się nami.“

Jak orły dwa sire rączo się zerwali
Lecieli przez pola, jary —
Wojwoda poprzysiągł ugodzić w pierś kata,
Nim dzionek zbieli się szary;
I pola i jary i straże mijali
Stanęli w namiocie złotym Amurata . . .

. . . . . .
. . . . . .

Zwalił się wszechwładny i we krwi się wala,
Gryzł ziemię z bolu i złości;
W pierś nogą go kopnał i deptał Serb luty,
Pierś jego sułtańskiéj mości.
Gad kona zdeptany i jęczy: „O *Allah!*
„Ginę przekleństwem carówny otruty . . .“

„Heleno gołąbko!“ na prożno ją woła;
Spojrzał na łoże — trup żony!
Zdusił ją Amurat, stargana, skrwawiona,
Jéj białe ciało znażone.
Ze łzami całuje martwego anioła
Na Turka krwi łaknie orlica shańbiona.

G. Smolski.

Smętne pastusze.

Na ruinie na starej
Smętne siedzi pastusze,
Siedzi, śpiewa głos jego
W dziką ruin brzmi głuszę.

„Oj tatulu, oj stary
Gdzieżeś mi się podział?
Jużeś mi się na wieki
Trawnikiem przyodział.

Oj matulu, oj święta
Gdzieżeś się podziała?
Już ci na twym grobie
Brzoza wybujała.

Wybujała brzoza,
Zakwitł jawor młody,
A mnie wypędzili
Z ojcowskiéj zagrody!

Na ruinie na starej
Tak zawodzi pastusze,
A głos jego sierocy
W smętną ruin brzmi głuszę.

O spękane się ściany
Tłukł jak ptaszek zbłąkany
A do wtóru grodziska
Zajęczały mu mury:
Dreszczem smutku zadrżała
Biała brzoza u góry.

J. S.

Pieśń przyszłości.

Naród rozwinął skrzydła sokole,
Sztandar z orłami wyruszył w pole,
Walka zawrzała,
Krew zakipiała:
Serdeczna słowiańska krew.

Zemstę my sępom niesiem dziś w darze,
Za hańbę matek, dziewic, ołtarzy —
Zemsta gorąca,
Zemsta bez końca,
O, sięgniem do sępich trzew!

Zwycięztwo nasze — sława zwycięży,
Któż liczył wszystkie nasze oręże?
Milionowy
I wielogłowy,
Groźny słowiański lew!

Hurrah na wroga! to dziś pieśń nasza
Pieśń ta pochodu niech świat przestrasza!
Niech skały wzruszy,
W narodów dusze
Niechaj się wpije, jak wąż!

Ten naszym wrogiem, kto nie jest z nami,
W gruz pruchno zbrodni zdepczem nogami!
Pieśń to ponura,
Na wrogów hurrah!
Hurrah! jak jeden mąż.

Seweryn Pruszyński.

Żołnierz na czatach.

Ni jednej chmurki na widokręgu,
Gwiazdy migocą tysiąc promieni,
I wiatr się uśpił — cisza w około —
A strumyk w dali po cichu gwarzy.

Na wzgórzu stoi żołnierz na czatach,
W niebo się wpatrzył, w lśniące się gwiazdy,
A myślą wzleciał w rodzinne strony,
Pod strzechę starej, omszonej chatki.

I długo dumał, słodko i rzewnie . . .
Już popółnocne zapiały kury;
Jemu się zdaje, że chwilkę marzy,
A on przedumał niemal noc całą.

„O, matko moja! . . o, droga matko!
„Tyś może w grobie — bo głód i nędza,
„Okropna nędza przygniotła ciebie!
„Ta myśl to piekło dla serca mego! . . .

„O matko moja, gdybym na chwilę
„Wzleciał do ciebie lotem sokolim
„I ujrzał ciebie jeszcze przy życiu
„Byłbym spokojny, byłbym szczęśliwy! . . .

„Jam cię zostawił na wolę Bożą,
„Jam cię poruczył opiece ludzi,
„Lecz Bóg wysoko, ludzie bez serca
„Oni zagłodzą, zamęczą ciebie!

„O matko moja, jam cię opuścił
„Opuścił, droga, dla innej matki,
„Jam cię poświęcił, jak życie moje
„Tej, która wszystkim nam życie dała . . .

„Miło też dla niej postradać życie,
„Kto dla niej zgine, ten nieśmiertelny,
„Bo sławny szermierz wielkiej idei,
„Szermierz za wolność wspólnej macierzy.“

Padł strzał u boru . . . żołnierz co prędzej
Ocknął się, spojrzał, dał sygnał wtóry . . .
Wróg już nacierał — po krótkiej chwili
Wrzał bój zacięty z hufcami wroga.

Zenon Rusinowski.

Czemu?

Czemu, czemu w ciemnym borze
Oniemiało ptaszę?
Czemuż takie smutne, łzawe
Wioski, pola nasze?

Płacze ojciec, matka płacze,
Krwawo serce boli!
A dziewczyna, a jedyna
Z żalu klnie swej doli.

Nawet bociek zwiesił głowę
I smutno klekocze,
Cicho szumią wiatry lasem,
Smutek serce tłoczy.

Czemuż czarnych kruków stada
Krakają po błoni?
Czemuż dzwon tak przeraźliwie
Jakby jęczał dzwoni?

Czem się dzieje, że na łące
Powiędniało kwiecie?
I słoneczko promieniste
Ciemniej jakoś świeci?

Zbladły gwiazdy — zorza zbladła
I księżyc ponury,
Ponoś nasza dobra dola
Uciekła za góry.

G. Smolski.

Do L.....

Gdy wieczorne biły dzwony,
Słońce gasło za górami,
Jam jej pieśni zachwycony
Słuchał pojąc się tonami.

Gdyż głos śrebrny — odgłos duszy
Rzewność w serce drugich wlewa,
Moc uczucia kamień kruszy:
Ona duszą, sercem śpiewa!

. . . . . .
. . . . . .

Przeszła wiosna już kwiecista,
Latem słowik już nie nuci,
Minie jesień, zima mglista, —
Z wiosną wroci słowik, wróci!

M. A. J.

Nieszczęśliwa.

Gdzież me sny złote, złote marzenia?
Pięknej méj wiosny cudne rojenia? —
Jak mgła tak znikły — tylko łez zdroje
Mnie pozostały — one są moje;
Lśnią na źrenicy, jak krople rosy,
Kiedy zwątpiona patrzę w niebiosy.

Skarb mi jedyny wydarli wrogi!
Zginął — ach zginął mój sokół drogi —
Jam go jednego na świecie miała
I tak serdecznie jegom kochała!
On zimny, martwy leży w mogile . . . .
Ten miecz — to po nim pamiątki tyle.

Nie dla mnie jasne słoneczko wschodzi,
Nie dla mnie róże kwitną w ogrodzie;
Dla mnie już nie ma — nie ma tu doli . . .
Serce me krwawe i krwawo boli.
Gdy w ciemnym grobie legnę nieżywa
Tam znajdę ulgę — ja nieszczęśliwa!

Grzela z Waszkowiec.

Gędźba.

Przed gospodą wielka wrzawa —
Gędźbę sprawia młodzież żwawa;
W parze chłopak i dzieweczka
Raźno brzęczy podkóweczka.

I krakowska nuta w koło
Brzmi ochoczo i wesoło,
A młodź w pląsach chwacko idzie:
„Prędzej“ woła „graj nam żydzie!“

Toć żyd smyczkiem jak się zwinie
I zakasi pół kaftana —
Młódź w odpowiedź żydowinie
Rżnie w podkówki: „Danaż, dana!“

Starzy sobie stół obsiedli
I gawędę długą wiedli;
Każdy radzi po swojemu,
Jakby to zaradzić złemu.

„Źle się dzieje, mocny Boże!“
Rzekł Kmotr stary, „źle sąsiedzie!“
Sąsiad mówić nic nie może,
Jeno łzę ma w odpowiedzi.

W końcu zabrał Zbroja słowo
Starzec z osiwiałą głową,
I na ręce wsparł się obie,
A o przeszłej gwarzy dobie.

„Gdzie te czasy, mocny Boże!
Czy powrócą one kiedy?
Człek dziś żalić się nie może,
Żalić własnej swojej biedy.

Ucisk, nędza i ciemnota . . .
Obca zjada nas hołota —
Za namową złą szatana
Bracia braci krwią skalana.

Pożal Boże naszą ziemię,
Pożal Boże sławne plemię!
Krwi i wody moc popłynie,
I nie jeden z nas zaginie . . .“

I długo tak rozmawiali
Gospodarze siwi z sioła,
Młodź w podkówki raźno wali
Proch się kłębi do okoła.

Chłopak przed dziewczyną staje
I spogląda oko w oko,
Westchnął czegoś on głęboko
Coś mu w sercu nie dostaje,

I sam nie wie czem się dzieje,
Że mu serce tak boleje,
Dziewczę oczki w ziemię zwróci,
On koło niej tak zanuci:

„Nie długo już dziewczę moje
„Razem z tobą będę,
Bo gdy zawrzą krwawe boje
Kosy mej dobędę.

I polecę tam z wiatrami,
Kędę białe ptasze —
Gdzie się mierzą z najezdcami
Jurne chłopcy nasze.

Nie zapomnij o mnie przecie,
Gdy już będę w dali,
Ty mi piękne przyszlij kwiecie
W czystej Wisły fali!“

I nie skończył śpiewki całéj,
Jeno smutno na nią spojrzał —
A w jej oczkach łzy błyszczały,
Lecz on przez łzy łez nie dojrzał.

A w około rznie muzyka,
I młodź chwacko się pomyka,
I ochoczo w plasąch idzie
„Prędzej“ woła „graj nam żydzie“

A żyd stary jak się zwinie
I zakasi pół kaftana,
Młodź w odpowiedź żydowinie
Rżnie w podkówki danaż, dana!

Grzela z Waszkowiec.

Czego nam trzeba.

Wiele tajonych smutków, pragnień niespełnionych,
Wiele tez wypłakanych — czynów poronionych —
Przepaści rozczarowań i morza boleści
Biedny żywot człowieczy w swym przebiegu mieści!
Trzeba prawdy i piękna błysków jaśniejących
Trzeba mysli podniosłej i uczuć gorących,
By duch w nich oczyszczony — skrzydły promiennemi
Wzniosł się — i zapanował nad nędzami ziemi.

S. A.

Obrazki z życia galicyjskiego.

I.

Niedoszła królowa.

Ojcu jej było Kazimierz, a matce Marya na imie. Ztąd jedynaczka otrzymała przed trzydziestu pięciu laty te dwa imiona, które były bierzmem jej całego życia i przyczyną wszystkich nieszczęść i pomyślności, jakich tylko kiedykolwiek doznała. Nie wiem zresztą czy nieszczęściem godzi się nazywać którekolwiek z wydarzeń Maryi-Kazimiery. Ale o to mniejsza. Gdy panienka doszła lat piętnastu, cudownem jakiemś zrządzeniem losu na pensyi w Glinówce, chodząc do klasy czwartej, dostała do rąk jakąś książkę polską, w której wyczytała ku wielkiej swojej pociesze, i pierwszej pokusie, że Marya Kazimiera była królową polską, i że była najpiekniejszą z wszystkich królowych polskich i nie polskich. Książka ta nadto opisywała różne przygody z życia osławionej *d'Arquianki*, a mianowicie jej niestałość w pierwszem małżeństwie z Zamojskim i romansiki z Sobieskim i potem znowu różne a różne drobne skandaliki z czasów jej panowania nad mężem, panującym jak wiadomo w Polsce. To się wszystko strasznie spodobało Maryi Kazimierze z Glinówki i uprosiła najprzód papy, który nie wiele umiał po polsku, chociaż miał żonę Polkę i sam podobno był rodem z Galicyi . . . aby jej mówił zawsze Marysieńko, bo tak Jan III. nazywad swoją żonę.

— Co za Jan III? pytał ojciec.

— Ten król co Wiedeń i Austryą ocalił.

— Ten? — A to dobrze — dobrze. O takim to czytaj . . . I takiego pamięć będę i ja szanował, i będę ci mówił Marysieńko . . . będę, chociaż to mi trudno przychodzi wymówić.

Mając już jedno — szła Marya Kazimiera dalej. Umiejąc paplać trochę po francusku, przez cześć ku swej imienniczce, używała jej ojczystego języka, gdzie tylko się dało. Jeszcze dziś w Glinówce w kilku domach są sługi umiejące po kilkanaście słów poprzekręcanych francuskich, których się nauczyły od *Mamsel* Mari, kiedy w domu jej rodziców służyły. Młodzi panowie odwiedzający jej ojca z trwogą unikali spotkania się z jego córką, nie chcąc być zaczepionymi po francusku. I ten to język francuski był straszydłem dla mających zamiar starać się o rękę Maryi Kazimiery. Jaki taki, choćby się był odważył zbliżyć się do pięknej panny, bał się i wstydził swej nieznajomości języka francuskiego, i szczegołów życia Sobieskiego. Tę część dziejów Polski musiał umieć każdy, kto się zapuścił w rozmowę z Maryą Kazimierą.

Marya Kazimiera była ładną brunetką o niebieskiem oku, ale nosek miała za nadto zadarty . . . i przez to nie była podobną do portretu ślicznej *d'Arquianki*. To byłoby jej istotnem zmartwieniem, gdyby nie lusterko, które jej szeptało, że o tyle tylko jest nie podobną, o ile jest od niej piękniejszą.

Gdy miała lat 17, była jedną z pierwszych partyj w Glinówce. Nikt, wprawdzie nie wiedział ile posagu godny papa wyznaczył swej jedynaczce, lecz prowadzenie jego domu na wyższą stopę, przyjmowanie gości wystawne, zresztą wykwintność strojów Marysieńki, nakazywały się spodziewać nie lada czego. Serce Maryi Kazimiery było skłonne do kochania. Niczego tak nie pragnęło, jak pierwszej okazyi do romansiku, któryby jej nastręczył sposobność przesłania swemu ulubionemu bileciku z podpisem francuskim: „Twoja Marya Kazimiera.“ Taki bilecik przesłała królowa będąc już powtórnie zamężną niejakiemu panu Morsztynowi, o czem wiedziała Marysieńka z Glinówki.

Nadarzyła się wreszcie sposobność pożądana. Pan Jan Orlikowski, urzędnik z biura ojcowskiego był tym pierwszym szczęśliwcem. Lecz mimo, że otrzymał *czułograf* ślicznej królowej swego serca, mimo, że się wskutek swego romansu nauczył całego

panowania Jana III. z „Wieczorów pod Lipą“, nie otrzymał ręki Maryi Kazimiery z tego powodu, że się pokazało, iż nie umie dobrze po francusku, i że nie wie, o co się Marya Kazimiera d'Arquien obraziła na króla francuskiego . . .

Tego szczegółu nie było obszerniej wyjaśnionego w „Wieczorach pod Lipą.“ Jest tam tylko o nim wzmianka. Przepadła więc pierwsza miłość. Druga miłość przypadła na rok 19 życia Marysieńki II.

Przedmiotem jej był znowu Jan, ale — Pieprzycki, kawałek obywatela i dandysa. Ten ślicznie mówił po francusku, znał całego Salvandiego, a więc wszystkie szczegóły z życia żony Sobieskiego, czytał nadto powieść Bronikowskiego po niemiecku p. t. „Dwór polski“; był przystojny, dobrze ułożony, tańczył pięknie, pisywał nawet zgrabne wierszyki, ale cóż kiedy raz po ścisłej i poufnej rozmowie z papą, tak od razu stracił humor, że pożegnawszy się serdecznie z Marysieńką pieknym frazesem francuskim wyszedł i — zniknął, i ani razu więcej się nie pokazał. Marysieńka bolała nad utratą tak odpowiednego jej konkurenta, ale nic nie pomogło. Przepadł i nie słychać było o nim, aż kiedy wieść przyszła, że się bogato ożenił.

Nim się zjawił trzeci kandydat panienka nabrawszy już co się zowie tonów królewskich, imponowała całej Glinówce. Wszyscy się jej uprzejmie kłaniali w kościele i na ulicy, wszystka młodzież czekała w niedzielę i święto przed kościołem, dopoki ona nie wyszła — ale wszyscy jakoś bali się historyi polskiej i języka francuskiego.

To też Marysieńka z litością tylko wyrażała się o młodzieży z Glinówki. „Ten pan Karol“, mówiła oceniając każego z osobna młodzieńca „nibyto do rzeczy chłopiec, trochę nawet elegancki, ale taki zimny i sztywny, że się nigdy nie zegnie bez wyrachowania kąta pochylenia. Pan Szymon za mało okrzesany, choć się sili na salonowe maniery, zawsze jeszcze trąci czemś, czego ja nie znoszę. . . Pan Tomasz nadskakujący, łamiący się za wszystkich . . . dryblas niezgrabny i pusty . . . ma nie złe nazwisko, ale już trochę za stary, a zresztą nie dla mnie. . . Pan Aleksander to już nie do małżeństwa. Nudny, niezgrabny, ziewający, zarozumiały, bez najmniejszego dowcipu a pozujący się ciągle w humor . . . obrzydliwy. Mówią, że nawet bogaty, ale jabym go za nic w świecie nie chciała. Doktor Teodor jeszczeby uszedł, gdyby tylko nie był tak domyślny. . Za nadto mądry. .

Zawsze odgaduje moje myśli. Bałabym się takiego męża — a on zdolny i zna historyą i umie dobrze po francusku.. A ci panowie inni ten pan sędzia, ten dwcipny adwokat, ten drugi doktor ci inni zresztą panowie W. T. X. Y. Z. o tych ani mówić nie warto.“ — Zgoła w Glinówce nie było i nie było kandydata dla Maryi Kazimiery czekała więc na bohatera jeżeli nie z pod Wiednia, to przynajmniej z pod. . . Sadowy.

Zjawił się nareszcie. Był nim pan Krupiński, kapitan dymisyonowany, który rzeczywiście patrzył na bohatera, bo chwalił się, że miał w głowie gotowy i wyborny plan dla przyszłej bitwy pod Sadową ale gdy tylko o nim wspomniał swemu pułkownikowi natychmiast zagrożono mu dymisyą. „To taka wdzięczność proszę pani“, mówił Jan 3 (on był rzeczywiście Janem trzecim, który ubiegał się o rękę Marysieńki.)

— Tak samo było i z Sobieskim, rzekła na to Marya Kazimiera; on nawet wykonał swój plan odpędził Turków z pod Wiednia, a wie jak pan mu za to cesarz Leopold podziękował.

— To prawda, to prawda, odpowiedział Jan Krupiński — zawsze tak bywa w świecie. Maryi Kazimierze podobał się Jan 3.. Zwłaszcza, że wpadło jej na myśl, że właśnie on jest *trzecim* — i że się na niej powtarza dziejów bieg . . jak pisze pewien hystoryk. Tego postanowiła usidlić. Pan Krupiński bywał w jej domu codziennie, po francusku mówił nie źle, ale mu ciężko szło z historyą polską. . . Marysieńka go więc uczyła. Z początku bawiło go to. Z czasem jednak znudziły mu się lekcye.. I byłby może i on już teraz czmychnął jak ongi ktoś od pani Twardowskiej, gdyby sama Marysieńka bojąc się o swe królowanie, nie spostrzegła się w swych przesadzonych pretensyach . . i nie wydała panu Janowi świadectwa dojrzałości w znawstwie dziejów Maryi Kazimiery. . Zwolniono więc w nauce i zaczęto romansować na seryo. Wreszcie nadeszła chwila, w której Marya Kazimiera miała połączyć się węzłem małżeńskim z Janem 3 i ponowić fakt dziejowy z r. 1664 — i wszystko już było przygotowane, dzień wyznaczony, zapowiedzie nawet wyszły, gdy w tem znika pan kapitan z Glinówki i jak kamień w wodzie ginie bez śladu. Nieszczęście to gruchnęło po całem mieście. Serce Maryi Kizimiery zakrwawiło się: złością i nienawiścią dla rodu mężczyzn, ale to wszystko nic nie pomogło. Jan 3. nie wrócił i Marya Kazimiera została .... panną. I jest nią, szanowni czy-

telnicy, po dziś dzień, tylko że lata jej już nie na wiosny dziś się liczą, ale by można je liczyć na jesienie. . .

Przyszedł list wpół roku od pana kapitana, ale taki nie czuły i tak oburzający, że go tu nawet powtarzać nie będziemy.

Odtąd staropanieńskie nieszczęsne życie Maryi Kazimiery daje się we znaki na dobre biednej Glinówce. Nic bez jej wiedzy i zezwolenia nie może się stać w miasteczku. Jezeli kto używa dobrej sławy, musi się u niej starać o potwierdzenie, jeżeli na kogo mają rzucić *anatema*, bez jej wiedzy uczynić tego nikt nie może. Marya Kazimiera króluje w Glinówce, a nie mogąc mieć jednego króla pod swym pantoflem, ma całe miasto. Przy tem wszystkiem ma imponującą figurę, rozmiarów nie poślednich.

Głos męzki, imponujący, groźny, — ma trzech pinczerów białych, jednego czarnego, czterech kotów i wiewiorkę. Trzyma się zawsze romansowo i kokietuje kogo może, lubo nie spodziewa się już, aby nie historyczny Jan 4 zjawił się u jej stóp majestatycznych. Mówią, że jakiś przystojny ksiądz ruski, któremu gwałtem chodzi o to, aby go tego roku wyświęcono, postanowił odważyć się zapukać do drzwi pałacu królowej — ale o tem jeszcze nie zbyt głośno mówią. Wprawdzie ksiądz ruski uczy się już na łeb na szyję dziejów Polski i języka francuskiego według metody Alendorfa.

Zauważano jednak w Glinówce, że Marya Kazimiera od niejakiego czasu ma lepszy humor, pochwaliła bowiem suknię pani konsylarzowej, tunikę pani sędziny, szal pani komornikowej i konie pana naczelnika Będąc na pewnym koncercie, dawała huczne *brawo* pewnej panience, i unosiła się nad grę na gitarze dalekiego kuzyna swego ruskiego księdza. Kto wie? Może więc słusznie mówię ludzie? . . . Zobaczymy. Trzeba bowiem wiedzieć, że pochwały panny Maryi Kazimiery są wielką rzadkością w Glinówce. Ganić wszystko u wszystkich jest zasadą Marysieńki II. Nikt nie ma takiego gustu w strojach i urządzeniu domu, jak ona; nikt się tak dobrze nie zna na gospodarstwie, u nikogo w żaden sposób nie można napić się tak dobrej kawy i zjeść tak dobrych ciastek, jak u *niej;* — nikt nie umie zachować tyle szyku w przyjęciu gości, zastawie do herbaty, śniadania; nikt się tak nie zna na literaturze, muzyce, śpiewie, teatrze, jak ona. Ona jest wszystkiem we wszystkiem Proszę tylko posłuchać jej dysputy u pani B., jej rozmowę, którą umie prowadzić

przez 5 godzin z paniami Z. W. X. jaka to tam żywość i płynność słowa, jaka werwa i pewność siebie. Mówiono n. p. wczoraj że, Bolesławita w „Rachunkach“ trochę za ostro obliczył się z naszemi paniami. Marya Kazimiera gwałtownie przeciw temu powstała, i ujmując się za autorem oświadczyła wszem w obec, że nietylko podziela zdanie Bolesławity o kobietach XIX wieku, aleby jeszcze trochę ze swej strony do tego dodała: „Bo proszę, czyliż nie prawda, że dziś szesnastoletnia panienka rządzi się już chłodnym rozumkiem i rachubą, a nie sercem; — ja moi państwo w szesnastym roku zajmowałam się poezyą i nauką .. o rachunkach nie śmiło mi się wcale.. Dziś inaczej mój panowie! inaczej — słusznie Bolesławita pisze, bardzo słusznie. .“

I tak zgoła we wszystkiem. Glinówka drży przed Maryi Kazimiery języczkiem, chciałem powiedzieć słowem — i tyle jej całej pociechy i zemsty, że ją po cichu nazwie czasem złośliwie *niedoszłą królową* .. o czem jednak, niech Pan Bóg broni, aby się ona miała dowiedzieć — Byłoby piekło.!

II.

Emeryt.

Nie ma większego szczęścia dla człowieka, któremu z losu wypadło być lat pięćdziesiąt urzędnikiem, jak doczekać się emerytury: „pójść na pensyą“, jak mówią u nas, w naszych tanich małych miasteczkach. Pensyonowany urzędnik w naszych stronach słusznie nie rozumie wyrazu emeryt, i nawet się z niego naśmiewa — bo to nie emeryt wcale taki, jak go nam artystynem piórem odmalował Korzeniowski; to pensionowany urzędnik z kraju polskiego, ale nie Polak, nazywający się po polsku, ale nie umiejący po polsku.

Co prawda a nie grzech, nie cała w tem jego wina; — wiemy co go usposobiało do tych warunków charakteru w jakich urósł, rozwinął się, i ojczystej zapomiał mowy. Ale nie o tem mamy mówić. Emeryt czyli pensyonowany c. k. urzędnik, jeżeli się wyrzekł swego obywatelskiego stanowiska w kraju, który jest jego ojczyzną (rozumie się „węższą“) osiada w małej jakiej mieścinie, i tworzy osobną klasę ludzi — stowarzyszenie niejako osobne — biurokratyczne na przykład, mające na celu przechowywać w tradycyi wszystkie wady i karykatura-

lności, wychodzącego dzięki Bogu z mody, proletaryatu ducha i języka... Rzecz tę jeszcze jaśniej poźniej wytłumaczymy. Gromadka emerytów, jakich niemal w każdym miasteczku w Galicyi jest liczba wystarczająca do zwołania walnego zgromadzenia, jest archeologiczną skarbonką języka galicyjskiego, miejsce którego dziś zastępować przecie zaczyna polski; jest urną pamiątek wiekopomnych praw i przywilejów urzędnika, stojącego niegdyś na stanowisku koniecznej nienawiści i nieprzyjaźni do ogółu mieszkańców naszego kraju; jest pomnikiem idei wyśmianej dzisiaj nawet w łonie samego rządu i wreszcie chodzącem mentorstwem i żywą opozycyą, lubo tylko bierną, tego wszystkiego, co się w świecie biurokratycznym dzisiaj dzieje.

Emeryci, o jakich tu mamy zamiarmówić, są trojakiego gatunku: I. *Czystej krwi.* II. *Wahający się* i III. *Bezbarwni.* Są emeryci prawi, nawet i Niemcy rodem, ale ci do naszych nie należą obrazków. Tym cześć! . .

Pierwsi noszą czapeczki z bączkiem, pozłacanemi nićmi obszytym. Nie mowią ani słowa po polsku, chociaż umieją (przynajmniej umieją po galicyjsku) chodzą w surducikach ze świecącemi guzikami, i kołnierzem z wypłowiałego aksamitu. Ich życie bardzo je dnostajne: spijają dziennie swoich (jak tu mowią) dziesięć *halb* piwa, zrobią z pół mili *szpacyrki* przed obiadem i kolacyą, nie czytają nic, ani książki żadnej, ani gazety — nie bywają na żadnych zgromadzeniach, nie należą do żadnego stowarzyszenia, a mówią tylko po niemiecku, ruszając ramionami i przechodząc się po rynku, rozumie się z długim cybuszkiem w ustach.

— Teraz się, Panie Dobrodzieju (to jedno wyrażenie polskie używane bywa w ich mowie zresztą niemieckiej) poprzewracało w głowach wszystkim ludziom. Każą czytać, myślić czuć, trapić się, przewidywać, czekać, zachować, spodziewać się... a! aż pot człowiekowi na czoło wychodzi . . . I cóż z tego wszystkiego. I nie lepiej że to było dawniej? Człowiek dostał swoją pensyą, zrobił swoje referata w biurze i poszedł spokojnie na piwo, albo na kręgle, a nikt go nie interpelował, dlaczego chodzi w takiej czapeczce, lub dla czego nie umie po polsku. Taki pan emeryt jest często rodem z Czech albo z Morawii, ale ani słówka po czesku nie umie — a narodowość u niego spoczywa w *„arkuszu“* i w wypłowiałym kołnierzu u surduta. Kpi on zarówno z Czechów jak

i Polaków, że im się zachciało czegoś, o czem on nigdy w czasie swego urzędowania nie marzył i przepowiada, że jeszcze wrócą dawne błogie czasy jego proletaryatu ducha i języka. Proletarjatem ducha nazywam zamach na ojczystą mowę. Kto służy krajowi tak, jak mu służyli dzisiejsi panowie emeryci, nie mając wyobrażenia o położeniu naszego kraju, jego historycznej przeszłości i jego potrzebach — kto zapisuje się do biura na to tylko, aby liczył kalendarzami lata swej służby i czekał li tylko swej emerytury, ten nie ma ducha człowieczego w sobie, ani woli, ani czucia, ani sumienia, ale tworzy od razu zastęp uciążliwege w społeczeństwie proletariatu, który za to, że kraju, któremu służył, nienawidził staje, się w końcu jego ciężarem. Pan *Tajschl* i pan *Dajtschl* obaj znajomi mi dobrze emeryci w miasteczku, z którego właśnie co powracam, wiernymi są typami emerytów czystej krwi. Kiedy rozmawiając z jednym z nich powiedziałem w toku rozmowy, że w Krakowie przed kilkoma laty wynaleziono zwłoki wielkiego króla Kazimierza . . . zapytali się:

— *Und wessen König war er?* (a czyim był królem).

— To król polski, powiedziałem . . umarł r. 1370.

— O *jej*, odrzekli obaj, *es ist noch die Frage, ob es jemals einen polnischen König gegeben habe* (to jeszcze pytanie, czy kiedy istniał król polski).

Pan *Tajschl* był niegdyś jakimś komisarzem w zachodniej Galicyi, i właśnie w pamiętnym roku 1846 położył największe zasługi dla państwa i dla siebie. Ale mówią ludzie — a oni to skądś zawsze muszą się czegoś dowiedzieć — że pan *Tajschl* od roku 1846 nigdy z prawej ręki nie zdejmuje rękawiczki. Gdy go się pytają o przyczynę tego fenomenu, odpowiada: *Wissen's — das ist schon so meine Sitte* (wie pan, to już taki zwyczaj u mnie). Ale ci sami ludzie mówią co innego. Owoż pan Tajschl przebrany za chłopa należał do pewnego rabunku w Bocheńskiem i w czasie strasznego napadu na kościołek w R.... brał także czynny udział w *rabacyi*. On wtedy wpadłszy z toporem w ręku do kościoła — „dalej *vorwärts!*“ zawołał — i skoczył na ołtarz, na którym obraz Matki Boskiej Częstochowskiej aż jaśniał od pereł i korali pozawieszanych na szyi. „*Weg damit!*“ (precz z tem) krzyczał wściekły wróg Polski i szarpnął prawą ręką za sznur korali z obrazu. Ale w tej chwili czy gwóźdź, czy jaka zapora powstrzymała zapęd pan *Tajschla*. . .

Syknął przeraźliwie, zeskoczył z ołtarza, a rękę prawą głęboko skaleczoną i krwią zbroczoną owijał w swoją biała sukmanę. . . Otoż to rana nie zgoiła się panu *Tajschlowi* dotąd. Dręczy go ona jak owa malina na czole Balladyny po zamordowaniu siostry. . . I dlatego to nosi p. *Tajtschl* na prawej ręce ciągle rękawiczkę a nawet w domu nie zdejmuje jej wcale. Widok koralowej plamy przykre robi wrażenie. Pan *Dajtschl* należał także do zwycięzkich najazdów na dwory w Bocheńskiem i właśnie dlatego przeniosł się na emeryturę do wschodniej Galicyi, bo żyjąca rodzina dobitego pod jego oczami obywatela, trochę nie miłe robi na nim wrażenie. Mówią jednak, że cylinder, w którym dzisiaj jeszcze chodzi pan *Dajtschl* — w dnie niedzielne — pochodzi z dworu onego obywatela i że niegdyś był cały wypchany *cwancygierami*. . .

Wahający się pan *Anton* Mierosławski, emyret od lat 10, okropnem nazwiskiem swojem straszący cały zastęp swoich kolegów, zawisł w przekonaniu swem politycznem od żony z domu *von Gutezeiten*. Ta żonka jego jest czystej krwi niemką i od jej humoru zależy: albo pozwolić panu *Mirosl*awski (jak mówi) być sobie *troszku* Polakiem, albo nakazać rozmyślać nad swem zgermanizowaniem się przez żonę. Pozwolenie to zależy od guldena. Może by nikt nie chciał wierzyć, aby gulden miał taki wpływ na zmianę wiary politycznej. A jednak tak jest. Jeżeli bowiem pani *Katharine von Gutezeiten*, trzymająca u siebie pod kluczem „*arkusz*“ męża, i sama odbierająca w dzień 25go każdego miesięca pensyę z kasy wpadnie w taki dobry humor, co znowu od różnych finansowych zależy powodzeń i da panu *Miroslawski* guldena na rozrywkę i na *luksus*, to pan Mierosławski idzie do pewnej piwiarni i zostaje na cały wieczór patryotą polskim, a nawet po cichu szepcze znajomym współbiesiadującym, że jest w istocie krewnym owego prawdziwego Mierosławskiego. . .

Wtedy rozwiązuje mu się język. Chwali nowe czasy polskie, i przysięga *na honor*, że należałby do kilku stowarzyszeń galicyjskich, gdyby nie szczupłe dochody. Mówią nawet, ale tego jeszcze dostatecznie nie sprawdziłem, że raz p. Mierosławski w epoce swego patryotyzmu, podejmował się mieć odczyt popularny w języku polskim: o miłości ojczyzny. W epoce jednak bezguldenowej pan Mierosławski traci zapał do wszelkich patryotycznych zachcianek; modli się z niemieckiej książki do

nabożeństwa, czytuje od deski do deski „*Floh*“ unosząc się nad niezgłębionym dowcipem i geniuszem języka niemieckiego i, na pociechę swej połowicy, ani słowa nie mówi po polsku. — Takich wahających się emerytów, z małemi odcieniami typowemi, do jakich n. p. należy pisywanie do niemieckich gazet szkandalików i oszczerstw na polskie społeczeństwo, naigrawanie się z przywiązania do ojczystej ziemi i t. d. naliczyć można w naszych miasteczkach w Galicyi bardzo wielu.

Do *bezbarwnych* należą po największej części zamożniejsi. Tym nie chodzi o nic więcej, jak tylko o to, aby szklanka dobrego piwa była jak najtańszą, aby się można zabawić jak najtańszym kosztem, choćby nawet na jakim naukowym odczycie polskim; aby deszcz nie przeszkodził kąpieli w rzece a zawierzucha polowaniu. . . Są to panowie chodzący w kosmopolitycznym stroju chociaż mówią językiem polskim tak dobrze, jak i niemieckim, żyją w przyjaźni z Polakami, Rusinami i Niemcami, byle tylko to ich nie wiele kosztowało, a wychowując dzieci w szkołach publicznych, nie zważają wcale na to, czy droga ich umysłowego rozwoju wprowadzi je na całkiem nowe dla ich rodziców tory... To im jest wszystko jedno. Żyją wygodnie i dla żołądka swego nie są oszczędni. W tem leży cała ich filozofia.

— Ja, panie dobrodzieju, jestem zadowolony jeżeli sobie moje trzy *halby* wypiję — jeżeli mój przechadzkę odbędę, i jakiej przecie użyję rozrywki. Ja się nie mięszam w politykę, ja nie rozumiem te *rafinacye* dyplomatyczne (sic), ani te mowy *Volksmitynгów* — a mnie co po temu; to zdrowiu szkodzi, a *wenn man nur gesund ist, hat man alles*. . . (jeśli się jest tylko zdrowym to człowiek posiada wszystko). To moja zasada. . . Ci *bezbarwni* są otwarci i szczerzy. Niektórzy z bezbarwnych idą dalej. Są to komedyanci. W duchu i zasadzie, prawie są tacy, jak i tamci, ale przywdziawszy maskę postępowców, bawią się czasami w polityków i patryotów. Nie czytają nic, nie myślą nad polityką, nierozumieją nic a nic — a jednak proszę no ich posłuchać w winiarni o godzinie 12tej przed obiadkiem. . . Toż to radcy ministeryalni, co najmniej, jeżeli nie redaktorowie jakiej *Pressy*. Mówią o radzie państwa, o sejmie, o listach otwartych, o zgromadzeniach ludowych i t. p. ale prostych elementarnych pojęć tem wszystkiem nie mają. Krytykują wszystkie gazety, mówią, że „Czas“ już jest stary, „Gazeta Narodowa“ chwiejna w zasadach i bałamutna, „Dziennik Polski“ nadto opo-

zycyjny, „Nowiny“ młode i gorączkowe, „Dziennik poznański“ *ultras* narodowy „Gwiazda Cieszyńska“ rewolucyjno — propagatorska; ale żaden z nich żadnego z wymienionych tu pism nie cyztał nigdy, jeno słyszał o nich zdania po piwiarniach i winiarniach — i rezonują gwałtownie, zapalają się tak do krytycznej zwady, że nareszcie za największego by wroga swego poczytali tych, ktorzy by im śmieli zrobić zarzut, że nie umieją po polsku.. Chryste Jezu! z jakimż gwałtownym wybuchem wpadają wtedy na niedyskretnego krytyka!.. Są to po większej części Galicyanie wschodni, mają prowincyonalizmów i germanizmów tyle, iżby z nich słownik osobny zrobić można, a jednak utrzymują, iż tu u nich, począwszy od Przemyśla, najczystsza mowa polska zachowała się jedynie, że tu jest prawdziwe gniazdo Polski, że Mazury nie umieją mówić po polsku i nie są dobrymi Polakami. Są tacy, którzy podobnie mówią z przekonania. .

— *Brakuje tu jeszcze Józef i Piotr*, mówi n. p. pan Odrzykoński, emeryt na winie zapalający się w obronie swej biegłości polszczyzny; a nawet nie wiem dla czego *nie są*, bo *co dnia* tu przychodzą, a *ręczę pana* oni by panu dowiedli, jak to Mazury mowią po polsku. Gdybyś ich pan posłuchał *dwie godzin mowić*, tobyś struchlał, *niczem* byś cofnął *pański zarzut*. Oni ale zapomnieli na swoje *halby* piwa, albo też może mają jaką ciężką robotę w domu, że nie *przyjszli*. Ja *ale* mówię panu, że *wolisz pan* nie upierać się przy *pańskiem* zdaniu, bo ich sądy *przekonaliby* pana, że chyba *gdzieniektórzy* tam na Mazurach mówią czysto po polsku, ale zawsze tu u nas *dokoniecznie* muszą mówić lepiej.

Pan widzisz, *co ja tu Panu wszystko nie mówię*, a czy stojąc *za tą moją* prawdą, popełniłem *aby* jeden błąd w polszczyznie? Tak *za długo* potrafię panu mówić *ze trzy godzin*, a przekonasz się pan *cy* gdzie zbłądzę. *Cy* to ja nie Polak, *cy co?*

Oto jest próbka poprawnej mowy bezbarwnego emeryta, ktoremu niedawno najbardziej pewien starozakonny dokuczył, utrzymując, że jego syn będzie lepiej mówił po polsku, niż wszyscy emeryci. Był o to okropny hałas... ale skończyło się na *bakatorerze*.

Emeryci wszystkich trzech kategoryj, już z natury swej, są nieprzyjaciółmi Polaków – jest to kasta ludzi, będąca istnym ciężarem społeczeństwa, wsród którego żyje — a nieprzyjaźń swoją w rozmaity sposób objawiają. Emeryci czystej krwi, z upadkiem

dość intratnego rzemiosła . . . za pomocą którego mogli jeszcze najwięcej dawać się we znaki Polakom, ograniczają się dziś na złorzeczeniach i szyderstwach z polskiej *nacyi* w ciaśniejszych kołkach swych najbliższych przyjaciół. Gdy się wygadają do sytu, lżej im, i wtedy budzi się w ich zgorzkniałej duszy nadzieja . . . powrotu dawnych, dobrych czasów.

Dziwne czasem zdarzają się w stosunkach emerytów kolizye rodzinne. Czasem żona Galicyanka przypomina sobie, że jest Polką, i nuż mężowi jego nieprzyjaźń dla kraju wyrzucać.. Czasem syn zaśpiewa: „Jeszcze Polska nie zginęła . . . córeczka zagra na fortepianie: „Z dymem pożarów . . . lub poloneza Ogińskiego, a pan Emeryt, do którejkolwiek on należy klasy emerytów . . . krzywi się, czasem gniewa, ale w końcu połyka pigułkę, którą mu zgotowały okropne konstytucyjne czasy . na któreby pewnie głośniej i srożej wyrzekał, gdyby nie to, że je podyktowano z góry. . . Musi więc być tak jak, jest . . . i trudna rada — trzeba pokutować w tej biedzie. . . I wieluby z panów emerytów tragicznie może skończyło swój zawód życia, gdyby nie ten nieszczęsny brak odwagi, będący najgłówniejszą ich cechą... gdyby zresztą, nie nadzieja, że się te wszystkie nowości przecie raz kiedy skończą.

„To było już, Panie Dobrodzieju *im Jahre 1848* — a skończyło się... dla czegożby się i to skończyć nie musiało?“

J. Częstochowski.

Łužisko-serbski wotdźěl.

Předsłowo.

Přećelne powitanje prěnjeho lětnika našeje knihi ze strony słowjanskeho čitařstwa a też pokhwalenje našeho wotmysła ze strony słowjanskeho nowinařstwa zbudźištaj nas k pokračowanju w našim předewzaću a tak přistupujemy k wudaću druheho lětnika. Nadźije a přeća wudawařstwa a čitařstwa, zo by so tu přibližny wobraz nětčišeho pismowskeho prócowanja wšěch słowjanskich narodnosćow podał, su so lětsa dopjelniłe, hdyž je so nam poradźiło, wuznamny njedostatk prjedawšeho lětnika tón króć wupjelnić.

Wjedźeni wot najnutrnišeho přeća, zo bychmy z našeje strony też w něčim za duchowne zbližowanje a zjednoćowanje Słowjanow přinošeli, přejemy, zo by tutón druhi lětnik našeje knihi, kotryž čitarjam přepodawamy, naš zamysł wozjewjał a swědomosć literariskeje wzajimnosće mjeze wšěmi Słowjanami wubudźował.

Njech česćeni čitarjo z přećelnosću naš skutk přiwozmu a so přepokazaju, zo bě naša wola najlěpša a naše prócowanje najhorliwiše. Nadźijemy so, zo so w přichodźe našej horliwosći a našemu staranju poradźi, naš započaty skutk po něčim wudospołnjeć.

Kónčnje wuprajamy našim přećelnym předpłaćerjam a česćenym słowjanskim spisowarjam, kotřiž nas w našim prócowanju podpjerachu, z tutym najhorcyši dźak, a złožujemy na nich hišće próstwu, zo bychu našemu předewzaću też přichodnje swoju přećelniwosć wobkhowali.

a) *Hornjołužiski wotdźěl.*

Běły wróbl.

Sylka młodych wróbli bě,
Šěraki to běchu wšě,
Běły jeno jenički
Hordźeše so mjez nimi.

Junu wječor pod třěšku
Ćiche drěmki spinkachu.
Stara sowa pytaše
Poćmě něšto wječerje.

Woslepjena na poł žno
Misnu šěre stadleško,
Jeno teho běłačka
Přemo druhich zasłapa.

Rozpjeršichu šěraki,
Ale wón bu žratwa ji. —
Z čimž so hordźiš, hordačko,
To ći budże kosydło!

Jan Radyserb Wehla.

Nócna rozmolwa.

Za hory hdyž słónco sprócne
Zašło k měrej w Boži domčk,
Mjelčitu hdyž směrki nócne
Zemju kryja ćišinko:
Z dźiwnym hłosom šukota
Wokoło so Hrodźiška*).

Potajne přez wólše hłosy
Bajku baja njewjes'łu,
Zrudoba so styskuje nosy
Wokoł' starych skaliskow
Mjena sławne šeptajo,
Kralow serbskich pytajo.

Žołma spěšna pozastanje,
Hłosam słucha želacym;
Spěšne znění pluskotanje;
Z błukim zwukom zazwoni
Wo te šěre skaliska,
Płačo prečku bórbota.

Hdyž pak z mróčelow so k ranju
Puka zerjo różowe:
Hłosy na Hrodźišku k spanju
Hotuja so potajne;
Šprewja šumi maćerna
Njemdra nimo Hrodźiška.

Jakub Bart.

Ptačatku.

Ptačatko, kiž přelětuješ
Hole, hona, hory, doły,
Přez kraje so přenošuješ,

*) Hrodźiško je skalna hórka na lěwym brjohu Šprewje pola Budyšina. Na tutej skale steješe wulki hród, najskerje sydło Milčanskich kralow. Hdyž běchu Frankojo Serbow we wosudnej bitwje 806 zbili, też tutón hród wupusćichu a spowalachu.

Postrow powjez młodźencowy
Krajej wótcnom' předrohemu,
Nade wšitke lub'wanemu!

Kraj hdyž, pósle, njebjokrasny
Dolećiš, o tam mi, luby,
Pozastań a praj, zo jasny
Njese hłós twój swěrne sluby
Wot młodźenca! praj, zo boli
Wutroba na cuzej roli!

J. Bart.

Prošeŕka.

Na wšěch dušow po keŕchowje
Khodźach w myslach zahłubjeny. —
Želerjo na kóždym rowje —
Dźeń to morwym poswjećeny!

Khodźach, hladach — njedaloko
Murje nizkej' na želeŕcy
Zrudne tu mi zasta woko,
Zasta starej na maćeŕcy.

Rowičk hoły, bjez dornika. —
Kamuški ze šćežki zběra
Žónka stara, do křižika
Kładźe je na městno měra.

„Maćeŕka, što činiš droha
Z kamuškami na tym rowje?“
Prašeć zmužich so; a wboha
Tajkule mi powjesć powje:

„Syna sym tu pokhowała;
— Wjele, wjele lět już temu —
Hewak přec sym póscełała
Z róžičkami łóžko jemu.

Ruka wusta pak do dźěła;
Prosyć khodźach khlěba skórku;
Tradach husto, zo bych měła,
Kupić wěnčk na tule hórku.

Tola dźensa nimam kroša!
Z kamuškow duž křižik kładu,
Zo by była zemja lóžša,
Zbóžnik zhladnył na row z hnadu.“

Dopowjeda, sylzu jasnu
Wuroni na licy šěrej.
„Njepłač pře tu pychu krasnu,
Rjeńšu kupju tebi k měrej!“

Tróštowach; preč khwatach w skoku
Zrudny pře maćerku wbohu;
Sylzu želnu tajach w woku,
Paćeŕ z duše zdychnych k Bohu.

J. Bart.

Wječorne klakanje.

Dźeń so mučny nakhila,
Za hory so słónco khowa;
„Njech je swjatok“, žnjeńcam wola,
„Po dźěle hač do ranja!“

Ze wšěch honow zahonow
Zaklinča hłós cunjosłódki;
Domoj ćahnu lóštne čŕjódki
Młodych žnjeńcow, žnjeńcarkow.

Blizko wjeski dóšli su,
Zaklinči wot cyrkwje miły
Hłós a přez hona so čiły
Roznjese ke klakanju.

Mjelknu črjódki žnjeńcařske;
Sćehnši kłobuk, křiž sej swjaty
Sčiniwši puć kroča znaty
Spěwajo to klakanje.

J. Bart.

Křižerjo.

Wašnja abo zwučenja łužiskich Serbow su hižo we wšelakich staršich a nowišich knihach a časopisach wopisowane, ale w někotrych stronach mamy tola hišće něštožkuli, štož by wobšěrniše spominanje zasłužiło.

Serb, wosebje wjesny wobydleŕ, ma ze starych časow khwalbu nabožneho človjeka a swjeći swjedźenje cyrkwineho lěta rad ze wšej swjatočnosću. Róčne časy, to je hody, jutry a swjatki*) traja dotal tři dny mjez katholikami a evangelskimi Serbami. Najbóle pak wuznamjenja so jutrownička abo prěni dźeń jutrow.

Tehdy zraduja so katholscy Serbja horjestaća swojeho Zbóžnika nic jenož w cyrkwjach, ale też wonka na swojich honach, hdyž wot swojeje wosadneje swjatnicy k susodnej jako křižerjo**) abo „za křižemi“ po dwu jěchaju. Tajke swjatočne processie na konjoch wjedu so z Khróśćic do klóštra Marijneje Hwězdy, po wobpuću hodźinu zdaleneho. Ralbičanscy wosadni podawaju so do městačka Kulowa, dwě hodźinje daloko, a Kulowscy do Ralbic, Njebjelčanscy pak do Wotrowa a Wotrowscy do Njebjelčic, štož je dobru hodźinu rózno.

Su to jara nahladne ćahi, přetož Khróśćanskich a Kulowskich křižerjow bywa přez 160, zbytnych pak 60—80. Jěcharjo, wšitcy w swjedźeńskej drasće, su hospodarjo a jich synowje abo też służowni. Jich konje, hižo hewak starośćiwje kormjene a česane, dostawaju za tutón dźeń wšu móžnu pychu. Sedła a šabraki, wuzdy a pasy maja wšelake mosazne, sléborne a pozłoćane debjenstwo. Hriwy, snadź tydźeń prjedy plećene, pokazuja so

---

*) Hody, delnjoserbscy gódy, něhdy drje Bože hody, hdyž so praji: Boži dźeń; jutry, něhdy najskerje jutrije, kaž ranje (wot rano), delnjoserbscy jatŕy, prjedy jastŕy (přirunaj eostra); swjatki, delnos. swětki.

**) Susodni Němcy mjenuja jich: Osterreiter.

kudźerjawe. Na wopuši je židźany wjazk přityknjeny, dar to mandźelskeje hospozy abo lubowaceje duše; wón bywa čerwjeny a pisany, abo je-li minjene lěto něchtó ze swójby zemrjeł, zeleny a módry. Na tule pychu spomina naš basnjeŕ Handrij Seiler (Zeleŕ) w swojim „Naléču“, hdyž w ranišim přezpolu jutrownych čaharjow praji:

Hdźe su mi wjazki čerwjene
Na swjedźeń wjesoły;
Što módrych, běłych přinjese
Na swjedźeń jutrowny?

Hdźe sy mój pyšny koniko
A što so zraduješ?
Kaž słónčko skoči skhadźejo,
Ty ze mnu zejhrawješ.

Křižerjo zhromadźuja so připołdnju po postajenym rjedźe před swojej cyrkwju. Wjednikej přepodawa so kříž abo Boža martra z wulkeho wołtarja (w Khróśćicach druhemu wjednikej hišće swjećo Horjestanjeneho) a dwaj abo też štyrjo maju khorhowje z cyrkwje. Při zwonjenju wšěch zwonow a jutrowne khěrluše spěwajcy wobjěchaju potom swoju cyrkej a na to po wsy, a po postajenym puću podawaja so k susodnej cyrkwi. Kotřiž dlějši puć činja, modla so też rózarij a wjedu na tón čas pěši swoje konje. Před susodnej cyrkwju bywaju tu a tam wot duchowneho powitani, Kulowscy a Ralbičenjo wopytaju něšpor, a po wobjěchanju tuteje cyrkwje a też nadowsy (a klóštrskeho dwora) nastajeja so zasy k wosadnej cyrkwi, zasy ze wšěmi zwonami powitani. Z nowa wobjěchaju cyrkej a po wsy. Tu čaka na nich wjele ludźi, kotřiž su w něšporach pobyli abo kotřiž su jeničcy tehodla přišli, zo bychu na křižerjow hladali, z dalšich městow a wsow. Hdyž křižerjo z cyrkwineje wsy domoj do swojeje jěchaju, je so najbóle hižo wječor přibližił. Doma pak hišće často powjedaju, čeji hólcy su najmócnišo spěwali a čeje konje su najkrasniše byłe.

Tajka křižeŕska processia, kaž ju naši Serbja dotal wobkhowachu, smě so přisprawna mjenować. Hdźež Bóh našeho pilneho rólnika bohaće žohnuje, tam chce tón swjatočnje so dźakować a dowěrnje prosyć. Kóń pomha hewak k wužitku při ćežkim rólnym dźěle, jutrownički chce jeho Serb sobu wužić k česći božej!

Hdy su křižerjo nastali, njehodźi so zhódać. W Ralbicach wozjewja so kóžde lěto, zo ma so jich wobkhad stać po starym „mišnjanskim rjedźe“, kiž drje je před reformaciu wobstał. W agendźe (parochiale Misnense) so woprawdźe poruča, zo by po něšporje processia była z jutrownymi spěwami, a potom so přistaja: Et siquidem in alia ecclesia vel capella stacio fit, fit ibidem suffragium de Resurrectione. Tu drje měni so křižeńska processia, hač runje so w susodnej cyrkwi tajke wosebite „suffragium“ wjacy njespěwa.

Móžno pak je, zo su křižeńske processie rólnikow njezemjanow so spočale, hdyž su ryćerjo zemjenjo so na swjedźeńske hry zjězdźowali. Tola njech je temu kažkuli, w tu khwilu su křižerjo wosebitosć serbskeje katholskeje krajiny, hdźež po staršich a nowišich prócowanjach nabožnosć a narodnosć wužitnje so podpjerataj.

Michał Hórnik.

---

b) *Dolnołužyski wotźěł.*

Což mam lubo.

Lubo mam žowča te rědnučke,
Gaž směju se na mnjo tak přijazuje,
Gaž njewina swěši z jich hoblica
A z hutřoby přijdu jich hugrona.
Glich to sebje huzwolu:
Až słowjanske su!

Lubo mam winko to cerwjene,
Gaž ze mnu jo piju přijaśele,
Kenž hutřobu móju mi hugrěju,
A w tužycy rado ju troštuju.
Glich to sebje huzwolu:
Až słowjanske su!

Lubo mam rědne też spiwanje,
A luboznje zněju mi kjarliže,
Daś samotny błużim mjaz cuzymi,
Daś słyšym je doma mjaz luźimi.
Glich to sebje huzwolu:
Až słowjanske su!

H. Jórdan.

Na Bórkojskem groźe*).

Spadana jo młoga křasnosć
Nĕgajšego Serbojstwa,
Zaśamnjona wšykna bytŕnosć
Nĕgajšego kralejstwa.

Móje woko pyta swětło
Slězy groznej' śamnosći,
Ale jano rědko nĕsto
Tŕašnu śamnosć rozžĕli.

W Bórkowach tam na groźišću
Dostach nĕsto swětłosći,
Tak až nĕto kradu znaju
Starych wóścow w pilnosći.

Srjeź tam wódy, srjeź tam błotkow
Nasypachu groźišćo,
Ab' za kralow, ab' za knězow
Sławne było bydliščo.

Mjeršniki jo huswĕšichu
K cesći Bogow serbojskich,
Knĕža se jim pochylichu
Też ze stronow susednych.

---

*) Bórkowy, najwjetša wjes w Błótach (Spreewald), hdźež je po powĕści nĕhdy hród stał.

Zginuła jo stara křasa,
Spadali su grody wše,
Honimjeła stara służba;
Wšake jo nět nowotne.

Něsto pak jo zawostało,
A jo ako w něgajstwje:
Rědne, pilne serbske žowčko,
Kenž tam chojźi wjasołe.

H. Jórdan.

Źiwica a Wódny muž.

Ta fryjarka ricy a rušujo wšak,
Až njewěm ja nikula co abo kak,
Ta wóda se šumi a wari až třach
A parska tak třašnje we mójich krjach.
Ta žwała se wala na žwału, až wše
Te wódy se śišće te njeměrne.
Co złego som cyniła, Wódny muž!
Až wóne se wiju, kaž jaden huž,
A groze skóńcowaś wšykne te doły,
A stamaś te twóje a móje strony?

Och njeměj mi za zło, Źiwica,
Ty lubozna rědna Bogowka:
Te gólcy tej' Šprjewy su přignali k nam,
A wóni hufryjuju te žowki nam;
Nět wóni na spódku skokaju
A z mójimi žowkami rejuju;
To zda se tak derje, tak luboznje wšym,
Až wóni tam leśe ze juskanim;
A tak ga te wódy se sobu wiju
A do wšyknych rogow a žěrow se biju.

Co njamocna derbim pak wiźeś zas
Te wódy, te wódy se zleju na raz,
Te brjogi su zryte, ta wóda žo,
A lurcy, a curcy a pokřywa wšo.

We hušoma bincy jich źiwna móc,
Kenž daloko klincy přez žeń a noc.
Te wódy se leju bžez kóńca,
A njokco se hulaś ta fryjaŕka.
To skaženje góni a łapa te móje,
Kenž na tych górach a kupach se roje.

Buź sćerpna, buź sćerpna, ty rědnjejša!
To wšykno se minjo a zachada;
Te rěcne tam, glej, su se zwaźili
A zaprjedka běžaś se chopili;
Nět wóni pak złosnje se starcaju wše
A parskaju wódy hokoło se.
Tu rědnjejšu kuždy kco lubowaś,
A tak kšě nět wo nju wójowaś.
Jich złosć pak njekšěł ja zrazom złamaś,
A z takim to fryjaŕstwo skazyś a stamaś.

O běda, ta wóda jo požrjeła
To mójo a wšykno jo stergnuła,
To lěso, to jo se minuło,
Ab' žednje wóno how njebyło,
Ta zmucona sarna dej lidowaś
A njamžo se wěcej hurownaś.
O běda, o běda ze złosnymi!
Ja wółam te druge mi k pomocy:
Ga zmilšo se wy, wy přijazne Bogi,
A wzejšo wote mnjo skoro te plogi.

A Wětřojc gólcy to słyšachu,
Kenž k pomocy jěsno přignachu.
Gned wóne se zwěžu te mócnjejše
A šwice a rice te grozujce.
Nět wóno se praska a klaska pak
A wóno se hujo a wrjaska tak,
Až wšykne te wětřy se třěsechu.
Te fryjarje, glej, te se zlěkachu,
Až wóni zas skoro hošichnuchu
A fryjaŕki pomałem huběgnuchu.

Mato Kósyk.

Roża.

Rědnosć, pyšnu rědnosć som ja huglědał,
Rožu zakwišonu som ja namakał,
Wóna wótcynjujo se tom' swětłoju,
Wóna pokazujo swóju křasnosć wšu.

Rědnjej ak te zorja wóna pyšni se,
Kaž to słyńco rane wóna błyšći se:
Kuždа žyłka znani kaku dopołnosć,
Łopjenka wše chwěju kaku lubostnosć.

Jeje wónje zleju balzam do wětřa,
Žywjenje se smějo, žoż se namaka —
Kaku słodkosć cujo cela hokolnosć,
Groni wšakich stwórbow hušša wjaselosć.

Roža, twója blizkosć mója radosć jo,
Twója wóń mě zdźarży přece młodego,
Kšěł ši stawnje wiźeš, ja kšěł žałowaś,
Gaž kcoš skóro hokwisć, gaž se zegibaš.

Anka, how ta roža — mója lubosć sy,
Chwalbu zgłosym huššu twójej rědnosći,
Honimješ pak buźo twója huśpurnosć,
Kuždej chwalby słowo, twója lubostnosć.

Ja ši hobrukuju w mójich myslenjach,
A ši hobspomnjeju w mójich cowanjach;
Roža, mója gjardosć, mója pyšnosć ty,
Anka, mója glucnosć, mója lubosć sy.

M. Kósyk.

Zasejwiźenje.

Wěš ty, ak mej smej skokałej,
Mej samo sebje njeznatej?
Ak běchmej młodej w glucnosći?
Wěš to? Wěš take hyšći ty?

Pak žiwno přeleśi ten cas,
Kenž slěda njewostaji raz;
Ja hurych jan' to spomnjenje
A zamknuch jo we hutřobje.

Nět debu pak zas wiźeś śi,
Tu wěrnu ruku tłocujcy,
Nět debu zas śi hobrucyś,
A se kaž góle zwjaseliś.

Jo! kaka zbóžna wjasełosć
Jo twójog' woka lubostnosć,
Kaž połne rože žagłěce
Jo twójo lico cerwjene.

How w chłodku rědnych bomow hyś,
A žgan při twójom boce byś,
A słuchaś ptackow žebrjenje,
Ja njewěm wjetše wjasele!

Och mogał z tebu přeleśiś
To žywjenje a z tebu hyś,
Ga by był połny glucnosćow
A zbóžny już na zemi how.

M. Kósyk.

Błudna njewěsta.

Och luby, och luby, źo ga kcoš hyś?
Co njamóžoš wostaś a při mnjo byś?
Chto pak bźo mje chłodnosći powdawaś,
Chto buźo mje kjarliže zaspiwaś?

„Och hutřoba mója! njewiźiš ty,
Aż w mójima rukoma łażeca sy?
Ja njekśěł śi spušćiś, ja njekśěł daś,
Aż druge śi derbjeli hopłěwaś.“

Te swaźbarje njepřijdu, nježywa som,
Już gótowy dłujko caka ten dom,
Ten rutowy wěnk som też zgubiła zas,
Co znani to złego na přichodny cas?

„Ta śěžkosć tych cowanjow hobdajo śi
A wjeźo śi, wboga! do błudnosći,
Ja njamogu wěcej śi hubuźiś,
A to kco mje přeliš hobśěžyś.“

Te swaźbarje přijdu, nět juskajśo wše —
Co graju te gercy tak potužnje?
A mimo tej cerkwje? — Na kjarchob, kak to?
Ta hutřoba mója se rozłamjo.

Pójź ze mnu, pójź sobu, ty lubšejšy,
Ja mócnjej a twarźej hobpřimam śi;
Do rowa, do rowa kcomej se zgnuś,
Tam móžomej skerjej we měrje buś.

„Co groniš, źo błuźiš ty njewěsta?
Ja wšykno kśěł puścić bójazni dla,
Ty brěmje mje na brěmje chyśijoš,
Dla starosći k zemi mje zegibjoš.“

Chto kiwa, chto spiwa tak luboznje?
Chto wabi, chto woła tak přijaznje?
We dłujkej drastwje nět přichada
Ta běła žona, ta Smjertnica!

Chto kśěł se stawjaś, chto njekśěł hyś?
Mój nawoženja! sobu dejš přijś,
Ta tudomna skóro b'źo zwězaś nas,
Pak buźo tej swaźby zbóžnjejšy cas.

„Mje góni, mje łapa ta třachota,
Ja cuju, aż bliży se Smjertnica,
Ta njeglucna wěstosć jo mója ból,
Och mogał hyś sobu, to bogowka zwól!“

Předmluva.

Příznivým přijatím, s jakým setkal se u slovanského čtenářstva naší knihy ročník první, jakož i schválením účelu našeho listy slovanskými byli jsme povzbuzeni, bychom pokračovali v díle počatém, a takovým způsobem k vydání ročníku druhého přistupujeme. Naděje a tužby vydavatelův i čtenářů, by přibližný obraz současných literarních snah všech národností slovanských byl úplným, letos došly splnění: podařiloť se nám vyplniti citelnou mezeru ročníku minulého.

Nejvroucnější jsouce vedeni touhou, bychom, pokud na nás jest, přispěli poněkud k duševnímu sblížení se a jednotě Slovanů, přejeme si, by tento knihy naší ročník druhý, jejž čtenářstvu odevzdáváme, tlumočníkem byl našich snah a budil vědomí literarní vzájemnosti u všech Slovanův.

Laskaví čtenáři nechať přijmou dílo to příznivě, jsouce předsvědčeni, že vůle naše byla nejlepší a naše snahy nejhorlivější. Nadějeme se, že naší horlivostí a snahou bude lze stále zdokonalovati dílo, námi počaté.

Na konec srdečný činíme dík spanilomyslným předplatitelům a ctěným spisovatelům slovanským za podporu, které se nám jimi dostalo, spolu jich prosíce, by také budoucně dopřáli podniku našemu svojí přízně.

Ladislav Arietto.

Z cyklu: „Vesnické genry“.

Pouť na horách.

(Antalu Staškovi.)

Stojí hory kolem, jako panny v kůru,
kol úbělných skrání kyprý růží květ —
jako bílá pentle vede cesta vzhůru,
po ní v dlouhém šiku celý horský svět.

Tu sedláček šelma povolně se kývá,
z šosů hledí šátek, s hlavy kučeř sivá,
rukou podpírá se o velikou hůl;
za ním v pestrém sboru děvčata se snují,
pestrokvěté šátky vánkem vzduty plují — — — —
jako když se z jara vyrojil včel úl. —

Na pohoří víska jako tolar velká,
ale čistá, pěkná jako mladá selka,
když ji vede z domu k ženichovi svat —
v prostřed malý kostel — všaktě na vsi stačí —
kolem něho v hluku poutníci se tlačí,
jako příboj moře — nelze odolat.

Po celičké návsi rovnou, táhlou řadou
perníkářů stany vábí sladkou vnadou —
buclatých tu děvčat nakupil se tlum — —
ó jaká tu hojnost, zvláště velkých srdcí!
Člověk neví zrak svůj na které dřív vrci,
bezděky než vzbuzen ze svých krásných dum.

Blíž kostelní zídky písničkáři z kraje
rozbili svůj stán, muž na kolovrat hraje,
žena zpívá k tomu — ale ký to hlas!
Jaká je to píseň vábná tak a tklivá — — —
zdá se mi že, starče, lže tvá hlavá sivá,
ne ta píseň není, nemůže být z vás . . .

Ale nač se smutit? O pouti! Ba věru.
Právě zazněl zvon, ku vísce v přímém směru
processí se vine, lid odevšad svát.
V předu starý farář: pluvial má zlatý,
před ním hudců sbor, ten hraje chorál svatý,
zmlkla píseň ženy, stichl kolovrat.

V kostel zašli. Div, co pojmout on jich umí;
tu to hučí, šepce, utajeně šumí,
v kůru starý kantor ladí skřipky své,
velké brýle na nos posadil, pak noty
— jak jetele květy — prohlíží, je pro ty
uchystal, jež co rok na pouť zpívat zve.

A již zazněl zvonek — kantor mávl rukou.
Oj, jak do bubnů teď v kůru zvučně tlukou,
jak se varhan tóny mísí v bubnů řev!
A když rázem zmlkly, zahrály zas trouby,
s nimi zvuky houslí v jeden chór se snoubí,
i rtů svěžích vážný, dojímavý zpěv. — — —

Dohrali. Je po mši. Všecko ven se tlačí.
Staří domů jdou, však mládež raději smáčí
v pěnicím se zlatém moku oschlý ret;
teprvé až půlnoc na hory se skloní,
jejich rty se smavou písní rozezvoní — —
a dvě duše v jedné navrátí se zpět . . .

Pavel Drahorád-Hradištský.

První let.

Hle — první let! — ó podivte se
jak mládě křídly třepetá! —
již umdlévá, hle jak se třese
a matka jak je oblétá!

A než se zase výše vzneslo,
jak po matce se ohledlo!
bez matky snad by bylo kleslo,
jak na římsu si usedlo. — —

Tak já jsem byl, kdy ve svém žití
jsem poprvé se dával v let
a měl se učit živobytí
a měl se učit znáti svět.

O kolikrát, jak mládě v letě,
kdy scházela mně posila
tak jsem se ohled' v cizím světě! —
však matička tu nebyla . . .

Požehnání.

Ty ještě vzpomínáš, jak v kněžském ornátě
za doby útlých let já na kněze si hrál,
jak malou monstrancí, jež plála ve zlatě
před chudým oltářem jsem Tobě žehnával.

O krásné vzpomínky! Jak dávno od těch let!
Já nechal kněžský šat a podíval se v svět,
Ty's v růži vykvetla, Tvé oko něhou září,
klid duše stišené se jeví ve Tvé tváři
a já zas neskojen přicházím smutný zpět!

a úsměv po letech zas na rty zabloudí
jimž nebýval vždy cizí,
a teprv nárazem vln skutečnosti zas
má plachá radost mizí.

Jan Herben.

—

Pro pravdu boží.

(Geniu XVII. století.)

Své péro složil dějepisec v knihu.
List za listem jen přeletoval v mihu
a darmo skláněl nad běh dějin hlavu:
co vidíš tu? Jen krev a vražed vřavu!

Co na Golgotě zaplál v jasné záři
kříž plamenný a oběť na oltáři —
čet tisíc let, a přec tu děje není,
by vážného byl hoden přemýšlení.

Kdys vytryskla sic pro kříž dějů vlna,
však ve skutek ta naděj' dětství plná
přec nezkvetla — až zbudilo svět sníci
požárem vzešlé světlo nad Kostnicí.

Sbor kardinálův oddechl si sladce,
a blbý chechtot přelít po čeládce:
již nezburcuješ v rozkoší nás loži,
ať výš jen šlehne žár pro pravdu boží!

A smečce mnichů výhně z očí tlely,
an kacíř za své prosil nepřátely:
ó nos jen, babko, přilož ještě hloží,
ať zahyne ten způrce pravdy boží! — —

Ó historie, jak jsi chladna, cizí:
pozlátko v prach a kouzlo v nivec mizí.
Ty připsala jsi chladnou k tomu rukou
že mučedník tam skonal dešnou mukou . . .

Čte dále kmet. I zamyslil se znova,
hle, jaká vážná našel v knize slova,
v té knize tretů, vášní, cností planých?
Hle dějin kus — a posud nedopsaných!

Z té hranice tam mistra před Kostnicí
kam zapršely jiskry v půdu tlící,
ty všechny se zas v jednu výheň slily
a nad Čechami děsně zazářily.

Vždyť horu znáš, kam hnusnou na popravu
jak beránek jsa veden sklonil hlavu,
a nevinný ten, byl to národ celý,
jenž poklesl tam bídně pod ocelí;
a když se rota rozhlídla kol ráno,
jak děsné dílo bylo dokonáno!
Brat s cizincem si černé ruce složí,
kat s ničemou jde vraždit pro věc boží!

A do všech stran, kdo jsou ta psanců vřava,
jenž z Čech se berou a proud nepřestává?
Hle dějepisec oči v slzách topí:
to za staletí lidstvo nepochopí.

Zda srdce králů, hnijíc v loži líném,
zda srdce knížat, zpito vražed vínem,
zda srdce kněží v hádkách ztupla planých:
to kus je dějin českých — nedopsaných . . .

Vstal učenec a pevný záměr s čela
mu svitl náhle, hruď se rozechvěla.
I bral se chvatem v archiv zaprášený,
co povědí mu staré pergameny.

Hle tamo v plísni prohnilého koutu
stoh listů žlutých, svázán v tuhém poutu
se kupí vzhůru; pavouk od staletí
tu rejdy páše v divé tkanin pleti.

List za listem se v rukou dychtivého
ocítá, ztrácí — ha, což v líci jeho
ten úžas náhlý, děsné vykřiknutí —
a v oku slza skví se u pohnutí . . .

A znova čte a přece vidí v spěchu,
že listy jsou to emigrantů Čechů,
jenž neprosili o milost a zboží,
když za hranice hnáni pro věc boží,
než o právo a kus lidského citu:
však listy jejich pohozeny v skrytu
zde nečteny, a pečeť na nich celá,
jak třesoucí ji ruka přitláčela*) . . . .

Nuž dějiny snad chladně listy složí,
jen potomek snad slzou zrosí dlaně:
než lidstvo ty, jak odpovíš si za ně,
jenž pro pravdu tak umírali boží?

Adolf Heyduk.

Mater benedicens.

Stojí za vsí na pahorku
matka boží v poli,
kolem lípy kmenem silné,
ale větve holy;
slunce praží v snědé tváře,
vedrem hlava puká,
stranou trčí nalomena
prstuprostá ruka.

---

*) Listy českých emigrantův, obsahující různé prosby, nalezeny bývají v českých archivech neotevřeny, nerozpečetěny.

J. H.

Možnoliž ti požehnati,
svatá matko Páně,
naše luhy, naše pole,
naše kypré stráně?
vždyť ani tvé snědé líci
nepopřáli stínu
v rozpučelém, plnokvětném
lípy baldachýnu.

Skřivánků jen vzlétajících
utěšené sbory
vedou s tebou místo lidí
zpevné rozhovory,
a když mladé vyvádějí,
na tvé páži odpočinou,
zříce žal tvých tváří.

Ach, čím může lid ten chudý
tobě, máti, vděčit?
nelzeť ani ubohému
vlastní rány léčit;
zpívati? ach bože milý,
jak pak může pěti,
když u krbu vyhaslého
hladem pláčou děti?

Jak by hladem neplakaly?
vždyť co zrodí stráně,
čtvrť povšechnou otec chorý
dává pánům daně,
druhou — chatu opravuje,
třetí — splácí židu,
a ta čtvrtá sotvy stačí
zahnať pestrou bídu.

Vímť, matičko, že se hněváš
na ty horské děti,
ale žehnej milostivě
přec ta jejich setí,

dobře-li se letos zrodí,
k správě ruk a lící,
uspoří ti od své čtvrtě
aspoň polovici.

Vsadí lipky při jeseni,
aby v novém jaře
nepřišla ta opravena
hlavička tvá k zmaře,
aby kypré jejich listí
sahalo až k líčku,
a ty větve slonily tě
místo slunečníčku.

Orumění ret tvůj zbledlý,
přiozdobí skrání,
přilepí tři žehnající
prsty zase k dlani,
nasype ti zlaté zrní
v klín z té pšenky nové,
aby mohli z něho zobať
mladí skřivankové.

Položí ti k bosím nohoum
z chrp pletené věnce,
dá korunku z bílých růží
tvojí hlavulence,
nařeže si píšťaliček
z vrbového proutí,
hrát ti bude — nyní mu však
račiž prominouti!

Požehnej ta pole kolem,
aby dala chleby,
vímť, že k tomu nemáš ani
rukou zapotřebí,
usměj se jen okem slunným,
vánkem dechni na to,
by aspoň v té čtvrté čtvrti
vzrostlo chudým zlato.

Cestou.

Sluníčko zlaté vlasy spouští,
ptač v kyprém vylíhla se houští
a letí ven,
nač, starosti, mně ten váš hlouček?
mák divoký dám za klobouček
a k srdci vonný pole rmen.

Slyš, jak to zpívá, jak to zvoní?
den mladý průsekem se honí
již křídla zdvih',
květ ovijí se kolem snětí
a po mladém se vlní setí
hrdličky roztomilý smích.

Hle, horské údolí! je právě
den v líčka líbá usmívavě,
jeť štěstí pln . . . .
to ty jsi, Moravičko drahá,
tvá ruka v hloub mé duše sahá
pro perle z rudých citů vln!

Nuž vezmi, co v něm ještě zbylo,
má sličná, zlatovlasá vílo,
jsem brat tvůj, Čech,
tys milenkou — vlasť mojí mátí,
vám drahým oběma chci dáti
svůj zpěv, svůj život i svůj vzdech.

V šumavském pralese.

Co je krásnějšího v světě nad prales,
když mu jarní vánek políbení snes?
skříň to čarodějna pro zrak lidstva prostý,
kam příroda v strachu zanesla své skvosty,
by je demon časů křídly neroznes.

Staré kmeny.

My neprosili za jich soucit v trudu,
jak byli by nám psali na čela
kdys těžkým hrotem ironie smíchu.
Nes' duch jen tiše cizinskou tu pýchu
a každý rád a mlčky, beze hříchu
chtěl život dáti pro svou bědnou půdu,
jež pro něho již slávy míti neměla.
A děli nám: „Vy bouří tknuté stromy,
našeho světa jste tu k hanbě na předdomí
a chudý, trpký stále jest váš plod!“
Však nepřišel, když větve osekali
a čerstvé rány slunce žhalo z dáli,
by někdo ostří ocelové
nám v kořen zdravý ještě vbod'.
Jak slabé děti stáli s činy svými —
my sílu měli, ne hned puky nové
na slávu země až ku nebi slati,
než kmeny starými a podřatými,
leb vraha schvátiť a s ním umírati.

Karel Hupner.

Duma šumavského horala.

Na křídlech lásky touhy letí
do drobné chýžky, moje děti,
kde vaše ručky vyhublé a chudé
vzpínáte po mně, a váš kalný zor
sem ke mně vzhlíží za ty tísně hor,
jak to asi bude —
až v sníh se naše chudá chýžka stopí
a bouř své rejdy ztropí,
až slzy naše umrznou nám v tváři
a mráz nám ústa skřiví
snad v úsměv snivý ....

Přiviňme se děti . . . .

Přiviňme se, děti, v teplou náruč spolu,
bude po cizotě, po smutku a bolu.

Bude po cizotě, radostí si výsknem,
poznáme se děti, — ruce sobě stisknem.

Poznáme se děti, nebudem' si cizí,
poznáme své srdce, upřímné a ryzí.

Ruku v ruce děti, sdružíme své hlavy,
budem znovu toužit po idolu slávy.

Duši vedle duše, srdce k srdci dáme —
ať se potom kopí o ten řetěz láme!

Přiviňme se, děti, v teplou náruč spolu,
bude po cizotě, po smutku a bolu!

Eliška Krásnohorská.

Otčině české.

Jak milovat tě dost, a jakých obětí
ti květy v korunu kol čela vinout?
Snad možna odplata i matce od dětí,
však tobě málo jest i žít i zhynout!

Ó cos jen trpěla, a jakých činů jas
jsi vyzářila v svět i v paměť synů,
než tvou mě velkostí již ovanul tvůj hlas,
kdy v kolébavku vlil se mateřinu!

Ta sladká píseň tvá, té lásky prvý dar,
chat českých zpěvánka, ta píseň písní,
ó jakou blahostí mých prvních byla jar
a z jakých ronilas ji přece tísní!

A královská tvá řeč, jak berla zlomená,
což v trýzni, potupě ta úpívala,
ta svatá, plamenem i mečem zkoušená,
nežs mně ji v dědictví tak sladkou vzdala!

A každičký tvůj květ, jenž v duši horoucí
mi zavál nadšením a milováním,
z tvých vřelých pučel ran, kdy v slzách tonoucí
nám žehnalas své krve proléváním.

Jak mučil srdce tvé zlý tyran, vrah i žhář,
a jakým rekovstvím jsi zmohla zkázce,
než naučilas mě, tak božskou jevíc tvář,
ty jediná, mé nekonečné lásce!

Ó lásky nesmírnosť a nesmrtelný proud
mně rozhrnulas ty jak čarovidem,
tys blažíc nutkala mé duše žáry lnout
v říš věčných pravd, i k nebesům i lidem.

Tu něhu soucitnou, jež smutek stírá s čel,
tu víru v lásky moc, jež mroucí budí,
ten okřídlený vzdor, jenž letí v hroty střel, —
to rozpoutala tys mi slastně v hrudi!

Co duší velkého mi zabouřilo kdys,
co tužeb šlechetných jen duch můj chápal,
co hvězdou vzplálo v něm, co vznáší jej, to tys,
tys vytrvání mé, můj vzlet i zápal!

Tvým vzdechem probuzen, duch bádá v budoucnosť,
i zaseta mi duše nadějemi!
Tvých reků vítěznosť, tvých věštců horoucnosť
vlá ku kleslým tvé síly perutěmi.

Ty učíš z pádu vstát v den běd i zoufání,
z desk dějů zázračných ty víru hlásáš,
a tvůj to svatý hněv, jímž v hymnů hřímání
plec robů bezbranných jak bleskem pásáš.

A jest to výkřik tvůj ten jásot za volnosť,
a číše bratrství — tvých slz je číší, —
ty vyperlilas, ty, v mou duši každý skvost,
ty vykoupilas mně i dech, jímž dýši.

Ty svatou, spoutanou mně rukou kynulas,
a nebesa se otevřela v blesku, —
ó slyším prostorem znít soudních polnic hlas
a božství svobody zřím v zlatolesku!

Jsouť jeho oltářem tvá prsa zraněná, —
ó matko! světice! tu vážně klečím;
kdy byla modlitba jak tato vznešena,
a který bůh byl toho božství větším?

Za spásu zdrcených, jež mrzkosť ubila,
za lidstva majestát se hrdě modlím,
jak tys, má otčino, mě slavně učila
kdy v dobrý boj mě vedlas proti podlým.

Tys život výsostí mi prodchla kol a kol,
a světlé znamení mněs v duši vtiskla;
v ni nejhloub dalas mi ten nejsvětější bol,
jímž z oka lidského kdy slza tryskla —

Bol o tebe! Ó zač jest posvátněji lkát,
zač krásnějším by bylo zahynutí?
Vždyť srdcí věrný žár — jak podstoupil by rád
smrť vřelou v zápase — v tvém obejmutí!

Když tisíc životů by chtěl ti v oběť klást,
pln žízně po činech tvých dávných reků,
a nelze li mu v boj svou třtinou síly vlást
i má li tobě v dar jen slzu vděku:

Ó matko, přijmi ji! Ta perla chudobná,
jež vroucně na prsou ti vyplakána,
jak ve své prostotě i ta jest velebná,
ať bezmocna — však láskou požehnána!

Rudolf Pokorný.

—

Tatranské zvuky.

I.

Zažádala se mi Ilenočka,
ej, to pro ta její černá očka,
černá očka, bílé líčko,
co se přibilo mně na srdíčko.

Zjasals všecek — oj, hla, svatý! —
domčoku, můj kroužku zlatý:
vsadím v tebe křištal-ženku,
začítám tě do prstenku!

II.

Tak si, moje milá, v srdenko mi vešla,
jak ta večornička, co se s nockou sešla;
taks mně, moje milá, okvětila dušku,
jak ti kvetla líčka prvně na vankušku.

Taks mně, moje milá, zajiskřila očka,
jak bys byla z jara první fijaločka,
jak bys vstala z houští šumným křídlem ptáčků —
a mně sama sebe dala za voňačku!

III.

Dolů, bačo, dolů z paši:
fujavice na salaši.
Dolů, ovce, dolinami —
nepůjde víc bača s vámi!

Co by nešel? — Hávka bílá
s travičkou již sobášila;
zvadly oči, přešly bědy,
není víc jak volakedy.

Leží bača pod javorem,
leží v hoře s bělozorem,

a ten Bodroš jemu k hlavě
trávu snáší usedavě.

Snáší, snese — zda ho přečká?
Přišla těžká ťažobečka,
rozjajkal se, líškal k pánu
a ulehl v majoránu.

Přišli pěkní valaškové,
přišli drobní bojtárkové,
zaplakali na fujary:
„Já jsem bača velmi starý!“ . . ,

Pochovali baču s psíčkem
i se šumným sokolíčkem,
nakladli zaň vatru z chvojí,
zapěli mu ku pokoji:

„Ještěs, bačo, Tatry synem,
hole jich, tvým cintorínem,
a ta brala i ta paše
nebem, v němž bůh — láska naše!“

IV.

Zavíjí se v chmáry šedé Tater turně,
hledí dolů Krivaň, mutně tak i spůrně,
blýskne časem lící,
střelí hrmavicí
do slovenské chmůrně.

Jaj, Krivani hlaný, jašo nahněvaný,
Paromovým okem točíš na vše strany,
střely, plnou žmení
házíš po doleni
na lid malovaný!

„Ver jste vy mně Slovač, Slovač ledačina,
víte jen, kde bolí — hej, teď třeba jiná!
Veď jste jeden smuta,
když vás v tuhá púta,
mrchá maďar spíná!

„Jaj, ten strapák, špata, hýří z Tater zlata:
kujte na valašky púta, nebožata!
Hore ke mně, brati,
chcem se shovárati
a biť v Asiata!“

Vysvětlení: Začítati = začarovati, vankuš = poduška, šumný = krásný, voňačka = kytice, paša = pastva, sobašiti = vdáti, oženiti se, volakedy = někdy, hora = les na stráních, horách, bělozor = sokol, bodroš = jmeno nejčast. bílého pastýř. psa, ťažobečka = tíha, tíseň, jajkati = vzlykati, líškati se = lichotit se, hole = něm. „Alpe“, cintorín = hřbitov, brala = skaliska na vysokých horách, turně = věže hor, hlaný = pěkně urostlý, jašo = divoch, žmeň = hrsť, strapák = ohava, špata = šereda, valašky = sekýrky na holích, hore = vzhůru, shovárati se = umlouvati se.

Frant. Táborský.

Jitro.

(Část I.)

Ale przyjdą inne czasy... wierzmy
umierając... Kraszewski.

Červánek ranní procit — ó jen výš!
Ať rozprchnou se chmury valící
a šedé mlhy světy halící
ať září ustoupí! Ó jenom výš!
Květ každý zdvihne rosyplnou číš
na pozdrav slunci, jež se vzbouzí již,
sbor skřivanův a ptáků zpěvných dav
své napne hrdélko a v lesklý háv
se vrchy odějí. Vy zatím skokem,
červánci zlatí, posypete září
oblohu modravou, ať každým krokem
jdouc s vítěznou a velkodušnou tváří
se noří slunce nachu ve moři,
ať proudem ohně líc mu zahoří.
Pluj před ním Vesna útlá na vlnách,
by ve stopách jí růží zkvetl nach,

dál hlasatel ať ve průvodů slávy
„hosanna!“ volá, „skloňte, hvězdy, hlavy!“
— — — — — — — — —

Zem, nebe dřímá. S šerem tma se honí
po mhlivém nebi, temnomodré pruhy
se vlekou dál a jako bujných koní
jdou oblak řady nad bory a luhy
tak tajemně, že slyšeť mníš jich lkání
a mníš, to u věčném že bědování
bouř myšlenek, jež proraziti touží,
dav bolestí, co v lidská srdce krouží.

A v hluboký znořena ještě spánek
tu leží horstva. Jako zástup spurný
kdys Titánů, jenž věčných bohů stánek
skáceti chtěli, shalila zrak chmurný
tmy černé závojem, a na úpatí
mhla mámivá se vznáší hned a tratí,
jak na trojnožku Pythia by sedla
a k věštbě ruce křečovitě zvedla.

To ticho! Zdá se ti, že mhla ta hustá
a mraky divoké a horstva mračná
jdou zbořit nebes, aby vláda pustá
v jich byla rukou . . . Zdá se ti, že lačná
směs ta je hrází, kterou tvrdohlavý
vždy předsudek myšlence nové staví,
že hluk to Erinyj, co hnaly s bídou
se v zem a nechtěly být Eumenidou.

Jak v dómě zdřimlém lampy mihotavé
eos nad východem blesklo, v tmě se šíří.
A řasnou mhlou jak ve sněhovém chmýří
myšlenka boží slétla k hoře tmavé —

„Buď světlo!“ volajíc — — — Těch křídel vanem
vřísk noční dravec nasytiv se vraždy,
jak zbabělci mhla těká v ryku planém,
tma nebes puká, mrak se zarděl každý,

noc máchá křídly — sloupy záře letí,
a v boji tom vzduch ptactvem jal se pěti,
vždyť na slunce vstoup Cherubín a v klidu
dal nad hory se vznest, by žehnal lidu.

A o jitřní jak na vánoce s kůru
koledy dětské prozpěvují hlasy,
a žasne lid, když v tajůplnou chmuru
plá v sterých světlech oltář věčné krásy,
an farář stařičký, vlas jinovatý,
rtem třaslavým dí: „Bůh se zrodil svatý!“
a vzchází radosť, kadidla kouř dýmný —
slyš, nebe v také rozpělo se hymny:

Ó nemysli, ty lidské srdce sobě,
že zapomněno truchlíš ve chudobě,
kdy bouř se rozedula,
tvé vzdechy letí jako vichrů hněvy,
svou silou přehlušují naše zpěvy
i mocné Alleluja.

Sám Bůh své mračné čelo dumně kloní,
až blankyt zasténá a mhly se honí
a ve mraky se kupí,
když v jitro růžové, kdy všechno plesá
od kvítka na louce až pod nebesa,
jen člověk mlčky úpí.

Však musilo dřív ze slz býti moře
a javor, jedle vzrůsť musely z hoře,
les chmurný, bez pohnutí,
než Pán náš smiloval se z všehomíru
a vyřek slovo, holubici smíru,
se štěstím na peruti.

Zda slétla kam, my neslyšeli zmínky,
snad v kolébce jen děcko kladouc v plínky
si zdřímla na chvílenku . . .
my víme jen, že paměť září věčná,
že kudy spěla, cesta zbyla mléčná
obloze na výklenku — — —

Strom schýlil korunu, a haluzemi
jak Serafi by váli perutěmi.
Já zrak jsem pustil k zemi.

Ó klide vzácný! V usměvavém spánku
jak snové stvoření tu dřímá hebce,
svou těžkou hlavu klade do červánků
jak žvatlavé to děcko ve kolébce
zrozeno k bídě až i k zahynutí
však nevědoucí o tom . . . A po klenutí
se nad hlavou jí zráda mračen hnala
hloub v západ polšerý, však ona libě spala.

Tu v údolích své protírají oči
dědinky pestré, kol nichž bujarý
stříbrnou žilou potok dál se točí.
Slyšíš ten zvuk? To hlas je fujary.
A od hor zpěv a od stád ladné zvonce
ti lehký větřík vábně přivívá,
vrch jásotem se zvučným ozývá,
že mníš, té kráse není ani konce.

Ó jitro zářivé! Je nevyváží
vše nadšení i ducha mocný vzlet,
jak slabý pták se duch tvůj k zemi sráží,
když zápalem jen hoří velký svět
a vzduch též plane dechem jeho básně.
Ten každý paprsek se na zem nesa
jak čerstvá krůpěj do duše ti klesá
a rýmem zazvoní tak divokrásně.

Hle, obraz tužeb tvých a snův a plánů,
tvých zápasův a všech tvých myšlenek
se vznáší vzdušně v tajemném tom ránu.
Hle, slunce jako vybájený rek
tvých přeludů jak pluje hrdě vzhůru
ba zdá se ti, že slyšíš ve lazuru
jak anděl kůry by tvé dumky pěly,
co snem jsou duše tvé, kde zřídlo měly . . .

Tak lesy, pole, pták své ráno slavil.
A člověk? Procitl už dávno. „Bože!“ —
zašeptal ret, řeč další dech mu znavil.
Hruď byla stísněna, kdy vstával z lože.
Děl k ženě: „Poslyš, snil jsem, že jsme sobě
z těch kmenů, jakých v panské hoře hnije,
zřídili chatu. Aspoň naše robě
mít, jářku, bude, kam se na noc skryje“ . . .

A chudák šel drv zase štípat v háji.
Šel kolem vsi. Hle, bílý zámek za ní.
Té noci byl on pravou říší bájí.
Lesk zlatých svícnů, hedbávný šum paní,
ples hudby, tanec, smích a cinkot číší
kol tichých jásal až do rána chýší.
Tam děti líbal muž: „Jen buďte zdrávy!
Z výdělku večer donesu vám stravy“ . . .

Chceš zírat dál? Ne mhla mi v oko vhrká.
Ó neptej se mne! Tam ta chudá chatka,
v níž ospale tak světlo žluté mrká,
tam umdlena snem těžkým spí má matka.
Bys na váhu dal horstva žulovitá
a srdce matčino, v něž bolest vpita,
ó ustrnul bys vida zázrak světlý:
ty horstev balvany by vzhůru vletly . . .

Vše ticho. Slyš z údolí zvony znějí.
Od stád? Ne, s věže chrámové to zvuky
se nesou v kraj. Vždyť stromy též se chvějí!
Ó zmlkni! Ňader přírody slyš tluky
tak posvátné jak lásky vzpomenutí,
tak dojemné jak zpěvy od labutí.
Vždyť vše, čím dýcháš, čím ti srdce bije,
od věků v ňadrech přírody se kryje.

Stál pohřížen jsem v dumy nad údolem
a mysl má s hrou uletěla zvonů.
Dědinky, města vzrůstaly tu kolem,
jak jiskerky by zkvetly ve záhonu

a z bílých domků, o něž slunná záře
se opřela a v oknech předla blesky,
lid vycházel. Ty usměvavé tváře
mluvily štěstím vroucně, po přátelsky.

Zrak čistý byl, druh druha vítal mile,
a prsa dula se tak plným dechem,
vždyť nebyla již spjata těsným vzdechem,
vždyť byli šťastni neznajíce chvíle,
by hladem jedni mřeli v bídě, stesku,
co panští oři ve stříbrném lesku
se bujně širým prohánělí polem,
jež zvlhlo slzami a sterým bolem.

To byla rodina. Neb všechno kolem,
ty lesy, pole, zahrady, vším každý vládl
v pořádku tichém, jak díl jemu padl,
a požehnání plálo nad údolem.
Ni žebrák ni vrah klidu nevyrušil,
jen umíráček údol pozasmušil,
když všichni vyšli do mrtvého světa,
by ve hrob kladli udřimlého kmeta.

Tu nad branou všem nápis hlásal skrovný:
„My v životě jak po smrti jsme rovni.“
— — — — — — — —

Zvuk zvonů hravě nad krajem se nesl,
a duch můj rozbouřený marným sněním
nad lidstva budoucností, utrpením
jak orel, mračno na skalisko klesl.
Ráj živobytí, co v mé hlavě vzklíčil,
boj všední potkal a sny jeho zničil.
A čelo opřev o skalnaté hrudy
jsem cítil na něm od krve pot rudý.

Šum písně ranní modlící se k Pánu
zaznával ze skály — to lamač zpíval.
Ráz na ráz kyjem bušil do balvanů
a k jeho práci, myslil, bůh se s nebe díval.

Hluk — skála padá — — mrtev lamač leží . . .
Z chaloupky křičíc žena s děckem běží.
On na knížecí palác trhal kámen
a jeho groš byl žití jejich pramen.

Dál duch můj nad procitlým krajem letěl
nemaje místa, k oddechu by sletěl.

A rámě roztaženo horstva leží,
jak zpupná tyranstva, jimž vzdorná čela
přitiskl nohou bůh lidskosti svěží.
V nebesa hlavu klada rozjasnělá
v zem slzy lkal . . . Mrakové prchli plaší.
A Madonna jak Sixtinská se vznáší
milostně nad světem pln lásky, vděku
Bůh příštích věků.

Pocítil jsem to svaté v prsou rozchvění,
když s Madonnou tak andílkové zřeli
v pošmurnou celu k mistru Rafaeli . . .
A bylo mi v té chvíli nadšení,
jak netušený klid by srdce zhříval,
a na zem akkord blaženosti splýval.
Sklonil jsem hlavu, a jak zář se vlekla,
já setřel slzu, která kradmo stekla.
— — — — — — — —

Vznešeně plulo slunce po klenutí,
tráva se leskla pozlacena rosou,
a lidé zapomněvše útrap, s chutí
hle, v poli pracují a řinčí kosou.
Ó slyš ten ruch, jak spokojeným zdá se!
A hymnou skřivánčí v té ranní kráse
vyletěl duch můj, jaro v srdci hlásal
a se vším tvorstvem jednou písní jásal.

Vy drozdi, skřivani a jak se zvete,
prameny čisté i ty polní květe,
vy kněží lesů v jitra plameni,
můj ohlas vpusťte ve svůj chorál zvučný.
Já člen a úd jsem s vámi nerozlučný
a píseň má z týchž zřídel pramení.

Na křídla orlí duch můj touhou sedá,
u zřídel čistých duši lidskou hledá,
by rosou útěchy ji napojil;
a v doubrav hučení, kdy vítr tesknĕ hýká
a každý strom se mění v kouzelníka,
dav myšlenek mých vždy se vyrojil.

Mne osení, v němž skřivan hnízdo skrývá,
nadšením plní a do díla zývá,
jak jetel květoucí zve roje včel,
a mladá jabloň, jíž jablíčka malá
se z květův uzarděle vyklovala,
mně nedovolí, abych zakrněl.

Mně vlaštovka, jež mladým pokrm snáší,
milejší nad mnohou je školu naši,
slov nezáživných dusnou příšeru,
a kopec mravenčí, kde plno žití,
kde druh jen přes druha se v práci řítí,
mně vzorem jest všech mnišských klášterů.

A z hlubin duše své též boha vzývám,
když na sad květoucí se z jara dívám,
a na mou hlavu růžný padá květ:
Hle, malý brouček bzučí, kmitá v trávě,
proč trochu štěstí lidské nedáš hlavě?
Nač člověku dáš v bídě zakrnět?

Skryj bělmem oku vnady hvězd a země
neb zabraň zvuku vchod, ať o sluch němě
jak vichr o skaliska bouří jen;
neb závorami nezlomnými sepni
zde jazyk můj a hleď, jak všechny tepny
se namahají vyslovit svůj sten —
to všechno bude mukou sladkobolnou,
jen peruť nechej duchu mému volnou,
jen mysl čistou nech a dětský sen!

Ladislav Tesař.

Píseň v červáncích.

Mha blíží se, pruh zlatý v dáli
červánků šerem prokmitá;
mně západ dí — „máš ideály“
a noc mi praví — „v boj jdi s žaly“ — —
hle! mha již stromy proplítá!

Stín padá řece ve klín malý
a pro hovor jí stkává příz;
v mze bílé tmí se staré skály,
les v melodií šat se halí
a touhou chví se větve bříz.

Pták pozdní v letu vlny šlehá
a pod keř na břeh jde již spat;
v mech na své lůžko rosa lehá —
ó jaká krása! jaká něha! —
zřít v stříbře rosy všecko plát!

Pro lásky šepot milohravý
již vítr ladí každý list;
a každý strom a stonek trávy
má píseň svou a hlas svůj smavý,
jenž nad flétnu je sladší, čist.

Z par nad říčkou roj mušek zvedá
svůj závoj šumný mihavý;
což postava to tamto bledá!? —
toť stařenka si dříví hledá
pro zimu, mráz, čas sychravý.

Tam v říze bílé chví se jíní
s podzimu snivou lahodou;
tam sosna s dutou, pustou síní,
v níž sotva ptáče zbloudí nyní —
se sklání smutna nad vodou.

Tam sedátko mha v houšti stíní,
ó znám to blaho večerů!
Slyš, ostrý zvuk! — to vítr činí! —
ne, dřevoštěp jít domů míní
a naposled zved sekeru. —

V proud snění noc své křídlo smáčí,
pták hnízdo má a strom svůj stín;
blíž k vrboví se cypříš tlačí —
tak milenci se tulí v pláči,
z nějž lásky letí cherubin.

Pel v květu dí — „jsem šťasten v stínu,“
a motýl dí — „mám lásky dost!“ —
duch lidstva praví — „v ether plynu,“
brouk šeptem bzučí — „nezahynu,“ — —
vše naděj chová v budoucnost!

Mír země vzlétá na nebesa —
s řas boha slza ku zemi;
Ó v chvíli té, kdy noc v svět klesá,
bůh úsměv tají, lidstvo plesá
a duše planou růžemi.

V svých růžích západ zvolna hasne
již rudozlatou záplavou;
červánky v duši nesa krásné
a myšlenky jak křišťal jasné: —
jdu k práci zpět — ve jizbu svou.

Josef Voráček.

Česká dumka.

Duchu předků, duchu mocný,
ožij zase mezi námi,
pohni k předu po staletích
neštastnými dějinami!

Každá píď té drahé půdy
úpí, volá činy nové —
na ní reci umírali,
teď ji šlapou otrokové.

Úpí děti — jako starci
záhy vrásky na svém čele —
v žití celém nezaslechnou
sladká slova Spasitele.

Úpí kde kdo! — — Plno žalu
kam jen oko naše hledí . . .
Po svém otci odedávna
jho a bídu syn zas dědí.

Uvykli jsme almužně již,
nevěříme sobě sami — —
Duchu předků, mocný, silný
ožij zase mezi námi!

Hanuš Máchal.

O vilách u Čechoslovenův.

Příspěvek k mythologii české.

Úcta živelných bytostí obývajících v oblacích, ve vodách a na pevnině byla u všech Ariů velice rozšířena. Jména jejich, jak se nám v mythologických soustavách neb v bájích lidu zachovala, sou u různých větví kmene indoevropského rozdílna, měnila se a zároveň množila s vývojem mythických představ.

Že bytosti tyto, jež nejvhodněji nymfami pojmenujeme, u Slovanů veliké vážnosti a úcty požívaly, o tom nejen staří letopisci svědčí[1]), nýbrž i dosavádními bájemi lidu jasně se potvrzuje; neboť o žádném boztvu pohanském neudržela se mezi lidem slovanským i po přijetí křesťanství tak živá památka, a o žádném jiném boztvu nebájí se dosud s takovou plastickou určitostí a jasností, jako se to děje v slovanských skázkách o nymfách.

---

1) Na př. Prokopios: *σέβουσι μέντοι καὶ ποταμούς τε καὶ νύμφας, κα ἄλλ' ἄττα δαιμόνια* (De b. gotth. III. 14).

Tvrdíli J. Grimm[1]), že to zvláště čeledi germanské vštípeno bylo, aby ženskému pohlaví vyšší úctu a vážnosť prokazovala a je zbožňovala, můžeme totéž o Slovanech posvědčiti, neboť báje, jež se kolem těchto ženských bytostí řadí, náleží k nejutěšenějším výtvorům bájeslovným lidu slovanského.

Nymfy ukrývají se nyní u různých národností slovanských pod rozličnými jmény; za doby dřevní měly zajisté jeden společný název a ten byl, jak se nejvíce pravdě podobá, vila. Jestiť jméno toto velmi starého původu a vyskytuje se v dávných památkách všech skoro větví slovanských.

Dosud v plném znění užívá se ho u Srbo-Hrvatův a Krajinců; Bulhaři nazývají nymfy vedle jmen: divy, samodivy, judy, též vilami a samovilami. Poslední jméno vykládá Afanasjev[2]), že se skládá ze slovce samo (srv. rus. **коверъ-самолетъ, скатерть-самобранка, топоръ-саморубъ**) a názvu vila. Jiní učenci se domnívají, že vzniklo z cizího slova Sibylla[3]). Ať je tomu jakkoliv, to zůstane jisto, že název vila Bulharům znám býti musil, jinak by nemohlo povstati slovo samovila, ať ze samo a vila, ať ze Sibylla; z posledního proto, že lidová etymologie vždy slova cizí na domácí a známý tvar uvésti hledí. U Rusů rozšířeno je sice nyní pojmenování rusalka, ale v starých rukopisech a památkách vyskytuje se zhusta i jméno vila[4]). Nedávám sice zúplna Miklosičovi dokazujícímu[5]), že slova **роусална a роусалъкы** souvisí prostřednictvím řeck. *ῥούσάλια* s lat. rosa, a že výraz ten znamenal v dřevní době jen slavnosť, kdežto ženské boztvo teprve v pozdější době u Malorusů tím jménem se jmenovalo; nýbrž soudím, že rusalka je název specielně ruský (vlastně maloruský), jímž bylo pojmenováno boztvo nazývané druhdy vilami. Rozšíření názvu rusalek na místě vil u Rusů lze si vysvětliti. Na širokých rovinách Ruska bájilo se pro nedostatek velkých hor a lesů po věčině jen o vilách, jakožto bozích vod, kdežto

[1]) Deutsche Mythologie 4, ausg. v. Mayer. Berlin 1875. I. 329.

[2]) Poetičeskija vozzrěnija Slavjan na prirodu. Moskva 1866-9. III. 182.

[3]) Archiv für slav. Philologie. Berlin 1879. III. 742; srv. Žurnal min. nar. prosvěšč. Spt. 1876 (Sibylla-Samovila-reine Pédauque-Bertha CLXXXII).

[4]) Afan. III. 152—153; Miklosich, Lexicon s. v. vila.

[5]) Sitzungsber. d. k. k. Wiener Akad. d. Wissensch. 1864, 2. (46. Bd.); s Miklosičem souhlasí Krek (Einleitung in die slav. Literaturgeschichte, Graz 1874, I. 110). Mannhardt (Wald- und Feldkulte, II.: Antike Wald- und Feldkulte aus nordeurop. Ueberlieferung erläutert. Berlin 1877. 187, N.) považuje rusalky rovněž za personifikaci letnic.

skázky o vilách, co bohyních lesů a hor, jak je v krásném květu u Jihoslovanů nalézáme, se naprosto zanedbávaly; poněvač se zove v ruštině řeka čili spíše řečiště ruslo, nazvalo se boztvo v ruslech obývající rusalkou a jméno to rozšířilo se v lidu na ujmu starého názvu vila, jehož původní význam již lidu znám nebyl. Od Rusů přešel později název ten i k jiným Slovanům. Domněnka Hanušova[1]), že by znamenala rusalka vláhu na zemi (potoky, studánky), kdežto vila vláhu nebeskou, je nepodstatna.

Též u Slováků zachoval se název vila, jak z nár. písně[2]) a ze svědectví Th. Artnerové[3]) vysvítá. V Čechách říkají posud dle zprávy J. K. Erbena na Turnovsku vila a v Bartošovicích, vsi dávno již německé na Žambersku, posud se prý povídá, někdoli v lese zabloudil: die Wile hat ihn verführt[4]). V starých památkách českých zachovalo se slovo to, ale ve významu odvozeném, ten komu se v hlavě vije, vikle, kroutí; postřelený, bloud, šašek[5]). V témž smyslu užívá se u Srbů vilovnjak, zběsilý člověk, jejž vila posedla (= vilovan, vilovit, vileni, vilovski), srovnati lze řec. νυμφόληπτος lat. lymphatus, lymphaticus[6]).

Poněvač jméno toto tak hojně je rozšířeno a hlavně v starých památkách často přichází, proto myslím, že u všech Slovanů prvotně v užívání bylo a teprve později jiná jména na místo něho a vedle něho povstala.

Etymologie slova vila není jista; Afanasjev[7]) odvozuje je od slovesa víti = plésti a vztahuje je k předení oblačných pláten (= mraků), což ovšem není připadno. Srovnati se může valaš. vilva, jež značí bytosť sídlící v oblacích a létající vzduchem v podobě křídlatého draka; vilva zajisté odvozeno od srb. vila. Někteří (zejmena Mannhardt) srovnávají též skand. vala, valva či völva, jež značí čarodějku, což však není pravdě podobno.

U Čechův a Slováků nevykvětl tak bujně kult nymf, jako se to stalo u Malorusů, ani nevznikly u nich tak bohaté báje a povídky o vilách jako u Jihoslovanův[8]); avšak přece zachovaly

[1]) Bájeslovný kalendář v Praze 1860. 162.
[2]) Kollár, Národnie Zpievanky, Budín 1834. I. 8.
[3]) Taschenbuch v. Hormayer u. Mednyansky, III. 240: Der Willi-Tanz.
[4]) Památky archaeologické a místopisné, VI. 279.
[5]) Jungmann, Slovník s. v. vila.
[6]) Preller, Griech. Mythologie, Leipzig 1854. I. 446.
[7]) Poetič. vozzr. III. 153—154.
[8]) Srv. Valjavec, Narod. pripovjedke, Varaždin 1858. 1—76.

se u nich mnohé pověsti, jež za zbytky dřevního úctění vil považovati lze. Ovšem že sou původní báje ty na mnoze změněny a patvořeny, avšak srovnáním bájí jiných Slovanů lehce se společný a totožný význam jejich určiti může[1]).

Již Kosmas vypravuje o Tetce, sestře Libušině, že učila nerozumný lid ctíti a vzývati oready, dryady a hamadryady, a že spravovala jeho pověrečné obřady a bludy, jakož až po jeho dobu nejedni ze sedláků činí pohané souce, tento pramenům aneb ohni se klaně, jiný louky a stromy neb i kamení vzývaje (I. 10). R. 1092 zakázal Břetislav činiti o letnicích oběti u studánek[2]). Na počátku 12 st. horlil biskup pražský proti obětem u pramenů[3]) a rozkázal napomínati lid, aby v čas moru a jiných běd nehledal pomoci u stromů a pramenů. Muraňský statut zakazuje r. 1585 Slovákům slavení svátků rusadelných[4]); avšak teprve po r. 1673 přítrž jim do čista učiněna[5]).

Památka vil zachovala se u Čechoslovenův pod různými jmény; majíce sídlo jejich na zřeteli, pojednáme nejprvé o nymfách jakožto bytostech oblačných, pak o nymfách vodních, konečně o nymfách pozemských (lesních a polních).

Dle názorů Indův obklopoval zemi mlhavý kruh neb vzdušné moře; v tomto mlhovitém pásu, z něhož občerstvující mok nebeských vod se cedil, spatřovali velké a do hromady souvisící vodstvo, moře, neb nebeskou studánku. Z tohoto vzdušného moře vznášely se mlhy a oblaka majíce zdánlivě podoby lidské; jich neurčité, rozličně se měnící podoby byly různě pojímány. Zhoustlé kupy mračen, z nichž se dešť cedil, srovnávaly se s mohutnými vemeny krav neb s plnými ňádry kojících žen a tím spůsobem povstaly představy o oblacích jakožto ženách neb kra-

[1]) O vilách u Jihoslovanův pojednal Kukuljevič-Saksinski v Arkivě za pověstnicu jugoslav. u Zagrebu 1851. I. 86—104; o rusalkách Šafařík v Časop. česk. museum 1833. (Sebrané spisy III. 81—95); a Miklosich v spise již zpomenutém; Afanasjev v Poet. vozz. pojednává najmě v III dílu XXIII. čl. (облачныя жены и дѣвы) o rusalkách, vilách, polednicích a samovilách; o vilách u Bulharů zmínil se J. Wagner v Koledě, Olomouc 1878. III. č. 22 a 23, str. 367; jiné spisy ještě uvádí Krek, Einleitg. in d. slav. Liter. I. 110—111. Z novějších spisů připomenouti dlužno zvláště Veckenstedtovu sbírku pověstí lužických, v níž bohaté báje luž. Sorbů sestaveny.

[2]) Cosmas III. 197 ed Dobner.

[3]) Nonad fontes sacrificia ullo modo facere. Homiliar. p. 57.

[4]) Viz Světozor 1855. 44 (Příloha k Sloven. novinám ve Vídni 1855).

[5]) Sborník slov. nar. piesní, Vídeň 1870. I. 198.

vách bozkých, jichž mlékem je občerstvující dešť[1]). Ženy oblačné zovou se u Indův apsarasy (= ve vodě chodící) a mnohé báje, jež se o nich vypravují, sou velmi podobny skázkám o nymfách jiných Ariův.

Názor takový na oblaka a mlhy jako na osoby živé udržel se až do našich dob; tak zovou Čechové jednotlivá deštěplná mračna, jež jako plachty po nebi se prostírají, baby[2]). Když na podzim mlhy se zvedají, říká lid: „Baby vstávají“[3]). Pršíli z rána, říká se: „Až baby vstanou, přestane pršet“[4]). Dle zprávy Krolmusovy[5]) spatřuje v letě lid bohyni Babu (symbol mraku) ze studně Baba nazvané pod Hostomicemi do oblak vystupovati; rovněž vídává lid v okolí chlumeckém ze studně Mračenky bohyni Mračenku (= mrak) do vzduchu se vznášeti. „Pod strání nad lukou vznášejí se lehké obláčky v ustavičném kolotání. To nejsou mlhy, povídá si lid a babička snad také věří, že v těch průzračných závojích zahaleny jsou lesní ženky, a dívá se na jejich divý tanec při svitu měsíce“[6])? Rovněž tak povídá se na Slovensku: „Bělavé obláčky kolíbaly se nad vrbami okolo potoka, třpytíce se ve svitu měsíce jako stříbrná roucha. Tam vypravoval si lid, že tancují lesní panny (bosorky) při svitu měsíce a sladce zpívají a mladé hochy k sobě vábí“[7]).

Když oblaky dlouhý čas bez pohnutí na nebi stály a blahodárný dešť neřinul se z nich, věřili Indové, že nepřátelský demon vritri (zahalovatel) uloupil oblačné ženy a uvěznil je v tmavé jeskyni (v černém bouřlivém mraku). Indra hřímatel je osvobozuje, když byl po tuhém boji zlého demona přemohl. Vítězství Indrovo nad zlým demonem často se ve vedách opěvuje[8]).

---

[1]) Mannhardt, die Götter der deutsch. u. nordisch. Völker, Berlin 1860. 87—88; ostatně lze souditi, že různé pojímání oblaků, brzy jako žen, brzy jako krav spadá do různé epochy mythotvorné doby; svr. Schwartz, Sonne, Mond u. Sterne, Berlin 1864. 38.

[2]) Hanuš Báj. kal. 22.

[3]) J. V. Grohmann, Aberglauben u. Gebräuche aus Böhmen u. Mähren, Prag 1864. I. 32, §. 179.

[4]) Tamtéž, §. 181.

[5]) Krolmus, Staročeské pověsti, zpěvy, hry a obyčeje, v Praze 1845—1851. II. 412.

[6]) Boženy Němcové Sebrané spisy, v Praze 1870. II. 130; Hanuš Báj. kal. 164.

[7]) Bož. Němcové Sebr. sp. III. 284.

[8]) Mannhardt, Germanische Mythen. Berlin 1858. 75—78.

Podobné báje nalézají se u všech národův arijského kmene a tudyž i u Slovanův[1]). Připomínáme jen u Čechoslovenův různotvárné a velmi rozšířené pověsti o princeznách (oblačných ženách), jež zlý drak neb čaroděj (bouřlivé mračno) odnesl a zajal a jež po mnohých dobrodružstvích a útrapách mladistvý královič (slunce) osvobozuje, když byl draka neb čaroděje skolil. Nelze ovšem všecky báje tohoto druhu takhle vykládati, neboť v mnohých podobných skázkách zobrazen je boj mezi zimou a letem, návrat vesny a znovuzrození přírody na jaře; ano mnohé pověsti tyto lze na boj mezi dnem a nocí, na návrat rána a probuzení celého světa vztahovati[2]).

Jako u Indů považovaly se oblačné ženy za ochranitelky amrity t. j. oblaka a mlhy opatrují vše občerstvující dešť; tak i v nár. skázkách slovanských chrání překrásné princky neb paničky divotvornou vodu, která vše omlazuje[3]).

Za takovou oblačnou ženu lze považovati zlatou Beronu v pověsti jednající o jabloni se zlatými jablky, jež přes noc někdo obírá. Dle jednoho slovenského podání, je to dvanáct bílých holubův, již za bouře a mrazu přilétajíce proměňují se v krásné paničky s nejspanilejší kněžnou u prostřed[4]). Dle jiné pověsti slovenské přiletí v půlnoci na strom jedna krásná zlatá anička (slečna) v bílých šatech oblečená a s ní padesát pěkných děvčat[5]). V české pohádce přilétá na hrušky zlatovlasá panna vznášejíc se na mračnách[6]). V bulharské skázce je to devět pavic[7]), v korutanské devět vil[8]). Z toho je patrno, že sou to děvy oblačné v rozličných tvarech. Kněžna jejich zlatá Berona pláče ze zlatých očí perly radosti; tím se naráží na blahodárnou moc deště a rosy

---

[1]) Afanasjev, Poet. vozz. III. 178—179;

[2]) Srv. Max Müller Essays, Leipzig 1869. II. 83—84, 208; o rozdílu theorie solárné a meteorické při výkladu mythů viz Krek, Einleitung in die slavische Literatur, 263, N.

[3]) Kuldy, Moravské národní pohádky, pověsti, obyčeje a pověry, v Praze 1874. I. 219; Škultety a Dobšinský, Slovenské povesti v Rózňave 1858. I. 283.

[4]) Škultety a Dobš. 222.

[5]) Božena Němcová, Slovenské pověsti a pohádky v Praze a Litom. 1863. 114;

[6]) Krolmus I. 606.

[7]) Erben, Sto prostonár. pohádek a pověstí slovanských Praha 1865. 213.

[8]) Valjavec 31—32.

Hanuš považuje Beronu za bohyni Děvanu[1]), s čímž ovšem nelze mi souhlasiti. Jablka zlatá sou tu patrně symbol slunce, které mraky neb noční mlhou zakryto bývá[2]).

Velmi rozšířeno je u Čechoslovenů podání o divotvorných děvách, jež se rády v bílé labudě, zlaté kačičky, bělostné holubičky neb jiné ptáky mění. Poněvač děvy tyto zastoupeny sou v bájích jiných národů nymfami, lze je též i v československých pověstech za nymfy považovati. Také apsarasy Indův měnily se v labudě a kachny[3]), a perské peris v holubice[4]); sireny řecké představovaly se ptáky[5]) a germanská Freya měla pernatou sukénku, aby rychle lítati mohla; podobně vyobrazovaly se nixy s labudími neb husími nohami[6]). Srbské vily mění se též v labudě a rusalky měly palce u nohou spojeny pokožkou jako husy[7]).

Utěšená pověst slovenská toho druhu je o zlatovlásce. Otolienka, která „mala zlaté vlasy, keď se smiala ruže jej v ústach kvitly, keď plakala, perly jej z očí padaly, kde stupila, tam zlatá tráva riastla a voda, s ktorou sa umývala zlatou ostala“, tato dívka utekla s bratrem svým Jáchymkem od mrchy macochy. Otolienka zůstala v horách a bratr šel do služby ke králi, kde čtyři koně krmil. Od sestry své dostal na památku jeden zlatý vlas a tím si při česání koní svítíval. Toho dověděl se král a chtěl míti zlatovlásku za ženu. Jáchymko pro ni jel a s ním jedna paní; to byla Jendžibaba. Ta vzala s sebou tajně svou ošklivou dceru. Když se se zlatovláskou vraceli, odřezala jí Jendžibaba ruce po lokte, nohy po kolena a konečně ji hodila do moře, králi přivedla pak svou ošklivou dceru; tento rozhněván dal Jachymka před dvéře po pás do země zakopati, aby tam služky pomyje naň vylévaly. — „Keď zlatovláska, zní pověst dále, do toho mora padla, urobila sa tam z nej biela kačka so zlatým chocholom na hlave; ale že nemala krídel ani noh, nemohla po mori plavať, nuž len popri mori

[1]) Děva zlatovlasá bohyně (Z pojednání kr. české učené společ. V. sv. XI. 1861).

[2]) Více o tom v Sobotkově Rostlinstvu, 144.

[3]) Th. Benfey, Pantschatantra, Leipzig 1859. I. 263; Mannhardt, Götterwelt 54.

[4]) Pantschat. tamtéž.

[5]) Preller, Gr. Myth. I. 383.

[6]) Grimm, Deut. Myth. 407, 460.

[7]) Kukulj. v Ark. 104; Afan. Poet. vozz. III. 188; o labudích v pohádkách viz Filologičeskija zapiski vyd. A. Hovanski, Voronež 1876 (stať Vjazemského 1—35).

na slniečku sa obsúšala.“ Tu spatřil ji zahradník plakati a hle — hned jí perly z očí vypadly a zase viděl, jak se usmála, a hned jí zlatá růže na ústech vykvětla. I prosila kačka toho zahradníka, aby si perly sesbíral, ale růžičku královně prodal a sice za jedny nohy a za jedny ruce. Královna mu dala zlatovláščiny nohy a ruce, zlatovláska si je přiložila a letěla mezi druhé kačičky na šíré moře. S těmi letěla na dvůr, kde byl Jáchymko po pás zakopaný; těšila ho a žádala, máli co jíst. Tento neměl ničeho; „tu ona prebehla do pánovej svetlici a čokolvěk bolo v skryni dobrého všetko pojedla.“ Přečesávajíc si pánovým hřebenem zlaté vlásky zůstavila jich na něm několik. Král si toho všiml a po třetí si na ni počíhal. „I šla Otolienka do pánovej chyže; pojedla, čo bolo v skryni prihotoveno a stála pred zrkadlo, aby si hreběnom zlaté vlasy prečesala. Tu pán po tichu stál z postele a objal ju pres poly. Prave vtedy zatrepotaly popod oblok kačičky: Ale darmo sa mu ona začala premeňuvať v rukách na všelijaká zvieratá: na hady, na žaby a Bôh zná na čo!“ On jí nepustil, dokud se zase nepřeměnila na pěknou zlatovlásku. Bratra pak vysvobodila a stala se sama královou[1]). Poněkud jinak vypravuje pověst tu Bož. Němcová[2]). Anička sedávala u vody, která tekla okolo zahrady otcovy. Vté vodě bývalo dvanáct vodních panen; jak Aničku na břehu spatřily, proměnily se vždy v zlaté kačice a na břeh k ní přilitly bavíce se s ní. Kata, nevlastní její sestra, tloukla do zlatých kačiček a leckterou i poranila, jenže se kačičkám, jak do vody vlítly, rány ihned zahojily. Anička, že zlaté kačičky milovala, obrůstala růžemi, a Kata, že jich nemilovala, obrůstala trním. Aničku si chtěl vzíti velký pán za ženu, ale zlá macecha hodila ji do vody; vodní panny proměnily ji také v zlatou kačičku. Plakala místo slzí perly. Jednou letíc okolo okna toho pána, jenž si ji chtěl vzíti, ztratila zlaté pérko, načež se stala ženskou. Mladý pán našel to pérko, sevřel dívku do náručí a ač se proměňovala v hada a na všelijaké potvory, přece jí nepustil a ona stala se opět spanilou dívkou.

Již z variantu Bož. Němcové vysvítá, že dívku tuto za nymfu považovati třeba; jasněji se to ukáže, vytknemeli některé vlastnosti její. Zlatovláska mění se v zlatou kačičku; jak sme

---

[1]) Škult. a Dobš. 156.

[2]) Sloven. poh. a pov. 168; — srv. též Rimauski, Sloven. povesti, Levoč. 1845. I. 102.

výše poznamenali, je to vlastností nymf, že se rády v ptáky jmenovitě vodní proměňují. Hanuš, jenž zlatovlásku za bohyni Děvanu považuje [1]), míní, že je kačička oblak světlejší po vypršení na jaře [2]), což po mém rozumu není průvodno. Zlaté vlasy, jimiž je Otolienka ozdobena, připisovaly se i vilám v Korutanech i u Jihoslovanův [3]). Pravíli se, že zlatovláska hltavě vše jedla, co ve světnici nalezla, tož je jakási hltavosť vlastností všech bytostí, jichž činnosť se zvláště ve větru a vichřici jeví; vlastnosť tuto shledáme u slovenské bohyně Runy a u divých žen [4]). Zlatovláska chycena souc od krále začala se přeměňovati na všelijaká zvířata. To opět společná vlastnosť všech vodních bytostí. Tak se vypravuje v staré skázce o Thetidě, která nechtěla se zasnoubiti se smrtelným Peleem, že od něho uchycena souc měnila se v oheň, ve vodu, v divoká zvířata atd. On však poučen sa od Cheirona nepustil jí, až se na ženskou proměnila a s ním zůstala. Pověsť tato o Thetidě má velkou podobnosť s některými bájemi našimi a Mannhardt po mém soudu právem dokazuje, že to byla čistě národní pověsť, kteráž i jinde dosud je rozšířena na př. na Kretě [5]). Že to nejsou pouhé ozvuky báje řecké, nýbrž samorostlé národní pověsti, případně tuší Mannhardt [6]). Co se týče kosmického výkladu naší pověsti, tu ovšem lze v zlatovlásce symbol jarní teplé vláhy spatřovati, která zemi občerstvujíc květiny a růže jí vykouzluje.

Podobnou bytostí je též Ludmila v pohádce „Raduz a Ludmila“. Pronásledována souc od čaroděje (bouřlivého mračna) měnila se v pšenici, v mušku a v zlatou kačku; pak též v krásný topol, pěknou hrušku a opět na zlatou kačku. Teprve když ji král chytil a pustiti nechtěl, přeměnila se zase v krásnou Ludmilu [7]). Sem sluší i pohádka „Jeleňčok“, v níž krásná dívka se zlatou hvězdou na čele a se zlatými vlásky od macechy do Dunaje

---

[1]) Děva zlatovlasá bohyně 17.

[2]) Omethodickém výkladu pověstí slov. (Z pojed. kr. čes. uč. společ. V. sv. XII. 279).

[3]) Afanasj. Poet. vozz. III. 155; Kukulj. v Ark. 100.

[4]) Důkladně o tom pojednává Mannhardt, Ant. Wald- u. Feldkulte 95.

[5]) B. Schmidt, Volksleben der Neugriechen, Leipzig 1871. 115.

[6]) Srv. Die alte Peleis v Antik. Wald- u. Feldkulte 52—78;

[7]) Škult. a Dobš. 38; srv. Šurienka a Atalienka 423; Bož. Němc. Sloven. poh. a pov. 57; — podobně Malý, Nár. báchorky a pověsti v Praze 1865. 200; — též polskou o kralewiczu Niespodzianku v Erben. Slov. čít. 103.

vržená na zlatou kačku se proměnila a dítě své od jelínka k břehu přinesené přikájela. Král ji jednou vyčíhal a uchytil; ona spravila se na kačku a rozličné potvory; on jí ale nepustil, dokud zase své pravé podoby na sebe nevzala[1]). Téhož druhu je skázka o čarodějné královně, která první noc jako zlatá růžička letěla a na blízký šípek se posadila; po druhé na zlatého ptáčka se změnila, po třetí v bělounkou labuď, která po jezeru plovouc tak přelíbezně zpívala, že všecko okouzlovala[2]). V mor. pohádce chodily se tři holubice koupat na rybník; každá z nich měla tři zlatá péra. Když jedné syn kupcův ta zlatá péra vytrhl, stala se z ní krásná princka. Jakmile dostala opět ta péra, proměnivši se v holubici ulítla na červené moře[3]). V čes. pověsti, jakmile se dívky, jež se v řece koupaly, hodily přes hlavu řasné závoje, proměnily se v labuděa ulítly. Libor vzal jedné závoj, i stala se jeho ženou; když se ale závoje zase zmocnila, uletěla na zlatý vrch[4]). Tutéž moc jako závoj má i korunka v sloven. pověsti o světské krásе[5]). V jiné čes. pohádce přilétají k studni tři labuděa mění se v překrásné panny[6]).

Kdokoliv se zmocní křídla, šatu, košilky, závoje neb korunky a podobných věcí báječné děvy, toho musí děva tato, nemohouc na sebe vzíti tvaru ptáka, následovati a tak dlouho v jeho moci zůstati, dokud neobdrží předmětu toho zpět. Bulhaři povídají si pověst takovou o vile, které Ivan Popov pravé křídlo odňal a zavřel; žila s ním tři roky a porodila mu hocha, ale konečně přece lstí zmocnila se křídla a ulítla oknem[7]). Řekové na Euboee vypravují též, že muž jeden nereidku ve svou moc dostal, když jí křídlo odňal. Jakmile po čase křídla se zmocnila, zmizela pečujíc tajně o dítko své a starajíc se o domácnosť svého muže[8]). Některé československé pověsti byly již uvedeny. Pro-

[1]) Škult. a Dobš. 230; srv. čes. pověst „Bratr a sestra“ v Nár. báchorkách a pověstech od Bož. Němcové v Praze 1880. II. 257.

[2]) Škult. a Dobš. 415.

[3]) Kulda I. 74 srv. tamtéž 207.

[4]) Bož. Němcové, Nár. bách. a pov. I. 110.

[5]) Bož. Němc. Slov. poh. a pov. 1.

[6]) Nár. písně a pohádky vyd. Slavia v Praze 1878. II. 2; o třech pannách v labuděproměněných vypravuje Krolmus I. 488—491; srv. též „Tři labuděze země turecké“ tamtéž 491—495.

[7]) Koleda III. 368.

[8]) Hahn, Neugriechische Märchen nr. 83. II. 82; jiné příklady uvádí Mannhardt, Antik. B. und Feldk. 70; a Benfey Pantschatantra I. 254—269.

měňování toto vysvětluje Benfey[1]) z víry lidu, že se nadpřirozené a bozké bytosti vůbec ve zvířata proměňovati mohou, kteréžto víra všeobecně u všech národů rozšířena jest; co se však týče té víry, že se odejmutím křídla, šatu atd. jakési očarování ruší neb aspoň zastavuje, tuto odvozuje přímo z Indie. Neboť tam prý příroda hojný počet analogických zjevů podávala a zvláště svlékání kůže posvátných hadův, jež v Indii zhusta pozorovati lze, ke koncepci podobných proměn přispělo.

O původu nymfy báječné vypravuje se v jedné pohádce slovenské[2]). Jistý král nechtěje míti dětí, zavraždil vždy ženu, když měla poroditi; takto zahubil devět manželek. Po té dal se na pokání a na důkaz, že mu jeho vina je odpuštěna, zjevila se mu devátá manželka, kterou na posled usmrtil, řkouc: „devět růž z týchto hrobov dnes večer obtrhaj, do jednoho piera sviaž a na prostrední hrob polož; na tom hrobe holokolenačky klač celú noc a modli se Bohu — i zprchne z nebe rosa na ružové piero a miesto neho najdeš do rána dceru.“ Tak se stalo; dívka tato měla zlaté vlasy, bílé líce jako sníh, ústa jako růžový puk; ale z očí jí stále slzy jako rosa kapaly. Teprve když pro ni přiletěl pěkný mládenec, vyjasnila oči. Srovnati lze srbskou píseň, v níž vila o svém původu pěje:

Mene je gora rodila
U zeleni listak povila;
Iutrenja rosa padala,
Mene je vilu dojila;
Od gore vetrić puhao
Mene je vilu šikao. —
To su mi bile dadije[3]).

Ostatně se také u Jihoslovanův vypravuje, že se víly rodí z huspeniny, jež se za ranní rosy usazuje na korunách zvláštní trávy s červeným kořenem[4]).

Dříve odvozovali mythologové (na př. Kuhn, Mannhardt, Afanasjev atd.) od žen oblačných jak nymfy vodní, tak i lesní. Když totiž přišly v zapomenutí skázky o nebeských potocích a studánkách a lid metaforám těmto více nerozuměl, přenesly se po jejich náhledu všecky mythy o ženách obývajících v oblacích na zemi a bytostmi bozkými toho druhu naplněny pak vody a studánky, lesy a hory pozemské. Pravdě podobnější a přirozenější zdá se mi býti mínění Mannhardtovo, jež teprva v novéj-

[1]) Pantschat. I. 264—265.
[2]) Škult. a Dobš. 19; Nár. bách. a pov. 137—170.
[3]) Kukulj. v Ark. 93.
[4]) Kolo sv. V. 59, Kukulj. v Ark. 90.

ších svých spisech zastává, že sou totiž nymfy vodní personifikace vod a psychy vln, které v studánkách, řekách a moři obývajíce ze svého elementu samostatně vystupují a nad ním volně vládnou; rovněž nymfy lesní sou po jeho rozumu theomorfosou lesní přírody[1]). Ovšem upříti se nemůže veliká příbuznosť zvláště vil vodních s bytostmi oblačnými, vždyť voda pozemská a vláha nebeská v úzkém sou spojení a mlhy i mračna z vod pozemských se tvoří, do oblak vystupujíce. Dříve byla již zmínka o názoru lidu v Čechách, jenž vidí ze studnic bytosti oživené ve způsobě mlhy neb mračna vystupovati; u Jihoslovanův četné sou dosud skázky o vilách bydlících ve vzduchu a oblacích, kdež si krásné zámky budují[2]). Podobný názor shledáváme i u jiných národův. Avšak určiti patrného rozdílu mezi jednotlivými bytostmi živelnými nelze, neboť básnická a vnímavá mysl dřevních národův oživovala všecky předměty, jež kolem sebe viděla, přikládajíc jim lidské vlastnosti; z toho si vysvětliti třeba, že spatřoval lid v oblacích, vodách i stromech příbuzné a podobné bytosti, netřeba však představy jedné z druhé odvozovati, poněvač mohly všecky vzniknouti samostatně.

Nejrozšířenější název vodních žen je u Čechoslovenů **bílá paní**; pojmenování tohle, ač vzniknouti mohlo samo o sobě, přece rozšíření svého nabylo zajisté vlivem německým, neboť v bájích Němců bílé paní veliké úcty požívají. Již Kuhn dokázal, že bílé paní Germanův podobny sou oblačným ženám Indův maje za to, že studánky, hory a hrady, v nichž bílé paní sídlí, sou symboly mraků[3]). Dále je také rozšířeno mínění, že se z těchto bílých paní v mythech germ. větší část bohyň a jich průvodkyň (valkyrií, elb a p.) vyvinula[4]). Avšak i to za pravdu třeba míti, nač Grimm[5]) narazil, že totiž v nynějších velmi rozšířených mythech o bílých paních skrývá se často památka některé bohyně (najmě Holdy) jakož i elb a valkyrií[6]).

---

[1]) Homer případně pěje o služkách Kirky, jež právem za nymfy míti třeba, takto: *γίγνονται δ'ἄρα ταίγ' ἔκ τε κρηνέων, ἀπό τ'ἀλσέων, ἐκ δ'ἱερῶν ποταμῶν.* Od. X. 350.

[2]) Srv. vile zračne v Ark. 88—90.

[3]) Zeitschrift für deutsche Mythologie, Göttingen 1856. III. 368.

[4]) Mannhardt, Germanische Mythen 80.

[5]) Deutsche Mythologie II. 808.

[6]) O příbuznosti slov. vil, rusalek a polednic s němec. elbami a valkyriemi pojednal Buslajev, Istoričeskije očerki rus. nar. slovesnosti i iskustva S. Pet. 1861. 230—242.

Jaké boztvo pohanské se pod názvem bílá paní u Čechoslovenů skrývá, není lehko určiti. Ze jména panna Lída, o níž se zhusta u studnic bájí, lze souditi, že Lada bohyně jara a lásky (germ. Freyja neb Holda) v některých pověstech se vyrozumívá[1]).

Nedaleko Zbirova prýští se u prostřed lesa pod staletým dubem pramen panny Lídy, na dubu visí obraz, na němž panna Lída v bílém oděvu je vyobrazena; nedaleko odtud nalézá se kostelík sv. Dobrotivé. U tohoto pramene bydlela prý dle báje lidu před dávnými léty paní Lída se svými služkami. Byla velmi spanilá a milovala prý slunce i měsíc, protož v letě i v zimě, ve dne i v noci chodí a lidem se ukazuje, nejvíce ale v letní době. Lidé z daleka k ní putovali, žádajíce ji za pomoc a radu; zvláště nemocní sem k ní přicházeli, aby se uzdravili; dosud poutníci, putujíce na sv. Horu, se tam zdržují, myjíce si v studánce ruce a nohy. Pouštějí též zelené ratolesti, starší lidé křížky, mládenci a panny věnce[2]) po proudu a věští z nich svou budoucnosť. Také se povídá, že tato Lída neb bílá paní po lesích těká, v noci lidi děsí a domů zahání[3]). Bílá paní zjevila se též panskému oráči u studnice Lídy blíže Valdeku (v Borounsku) dávajíc mu peníz, aby ji vysvobodil[4]). Prala si sama šaty a sušila je, jako to činí rusalky na Rusi[5]). Když jí jednou odnesl pastýř bílý oděv, ztratily se mu dvě ovce. Jakmile šaty zpátky přinesl, našel své ovce[6]). Poblíže studny Lídy pod Mlečicemi u hory Lipé žily tři slíčné panny, jež do smrti panenství zachovávaly. Nedaleko odtud na Dvorcích házeli každoročně kachnu do studny, která vždy u studny Lídy živá vyplavala. Lid sem chodil pro vodu a nemocní se jí zvláště na jaře umývali[7]).

Studnice panny Lídy nalézá se též u Podmoklí. Nemocní k ní putují a myjí se vodou; kousky plátna, jehož při tom užívají,

---

[1]) O Ladě srv. Afanasj. Poet. vozz. I. 227 sled.; Erben Slov. Naučný IV. 227.

[2]) O významu pouštění kytek a věnců po vodě viz Pr. Sobotky, Rostlinstvo v nár. podání slov. 31—37.

[3]) Krolmus II. 561; Grohmann, Sagenbuch von Böhmen und Mähren. Prag 1863. I. 34—36.

[4]) Krolmus II. 565.

[5]) Afanasj. Poet. vozz. III. 139.

[6]) Krolmus II. 161.

[7]) Tamtéž I. 324. Kachny sou bytostem těmto zasvěceny, proto se házejí do studní za oběť: Krolmus I. 325.

rozvěsují vedle na stromě[1]). Házejí též křížky do studnice hádající, zdaž se uzdraví. Dívky vrhají do vody věnečky chtějíce se dověděti, brzoli se vdají. Kdysi zjevila se tu o půlnoci pastýřům koní kachna, jindy opět tři bílé ovce se zvonečkem[2]). Také na pekelném luhu mezi St. Hutí terešovskou a Ostrovcem zjevovalo se strašidlo v podobě bílé bezhlavé ženy neb bílé kachny[3]). Pozoru hodna je starodávná píseň, kterou děti, když v letě mnoho pršek bývá a mezi tím slunce vysvitne, vybíhajíce ven, zpívají, a v níž panna Lída také přichází:

„Sviti, sviti sluníčko!
dám ti zlaté jablíčko;
budeli to málo,
dám ti panské stádo.
Panské stádo leží,
panna Lída běží.
Pan Jan, Didi-Jan
pase koně
na výhoně
o zlaté oprati;
zlatým bičem
pohoničem
je bude šlehati[4]).“

Za bílou paní považovati lze také mythickou kněžku českou Libuši a sestry její Tetku a Kazi. Vhodně tu praví H. Jireček[5]), že „básnická mysl českého národa, ustavičně činná a nikdy, ni v dobách sebe těžších nehynoucí, jeví se zvláště v tom, že osobám v dějinách jeho nad obyčejnou míru lidské činnosti vynikajícím přibásní vlastnosti báječné, že si o nich tvoří názor vyšší básnickomythický a že obraz takto utvořený po dlouhé věky udrží se v pamětech a ústech lidu.“ Otcem těchto tří sester byl Krak (Krok), jenž dle mínění Brandlova[6]) je v mythu českém to, co je *Οὐρανὸς* v řec. a Varuna v indickém, klenutí totiž nebeské či obloha nad zemí se vznášející. Dle toho byla by Libuše jakož i její sestry ženou oblačnou. Jako Frau Holde na koni jezdí, má i Libuše divotvorného koně a že s toho koně rosa k zemi padá jako s koně Holdina, prozrazují slova Kosmova, jenž praví, že Libuše každou noc na kůň sedala a teprv před kuropěním domů se navracela[7]).

V korutanských skázkách často se připomínají divotvorní koně vil, jež dobrý mládec od vily dostává a s jichž pomocí zlato-

---

[1]) O přenášení neduhů na strom vlastně na ducha toho stromu srv. Sobotka Rostl. 28 sl.

[2]) Krolmus II. 566.

[3]) Tamže I. 327.

[4]) Erben, Prost. čes. písně a říkad. v Praze 1864. 76; srv. Ž. Pauli I. 31.

[5]) Slovanské právo v Čechách na Moravě v Praze 1863 I. 134.

[6]) O Bojích herkynských a o významu nejstarších čes. pověstí v Časop. Matice moravské V. 1873. 37.

[7]) Tamže 39.

vlasé krásky dobývá; tak i pověstný Šarec královiče Marka byl darem vily. Ba i proměna vil v koně je velmi stará a často se v bájích lidu vyskytuje[1]). Také v čes. pohádce z Boleslavska povídá se o dvou pannách v zámku zakletých, jež jen ten mohl vysvoboditi, kdo je proměnil na koně a z koní na panny[2]).

Avšak o Libuši jakožto nymfě udrželo se dosud mezi lidem podání. Jižně od Vyšehradu leží na vinici kameny vyzděná nádržka vodní. Je to studně Jezerka, při níž se českým knížatům holdovalo. Jiná báje praví, že je to lázeň Libušina. Voda její považuje se za léčebnou. Libušinou láznî nazývají se i černavé trosky zdí, které se pod příkrou strží vyšehradské skály nalézají. Zde prý Libuše se svými milenci koupávala, milostně s nimi laškujíc, potom je ale zvláštním způsobem do vody vrhala[3]). Nedaleko starého města Kouřími rozkládá se širá rovina, na níž se černý, zvětralý balvan skalný nalézá. Pod touto skalou je prý skryt ohromný poklad, jejž Libuše hlídá. Jedině ten může pokladu dosíci, kdo třikráte ani dechu nepopadaje okolo skály oběhne[4]). Jako všecky bytosti vodní byla také Libuše moudrou věštkyní a proto ji národ český za kněžnu si zvolil. Kosmas řka: ipsa enim Libusse fuit pythonissa ut Cumaea Sibylla, měl zřejmě na mysli nymfu Egerii[5]). Libuši podobna je u Poláků Vanda t. j. voda (lit. vandů, prusk. unds, lat. unda), také dcera Krokova, jež slib věčného panenství učinila a knížete Rüdigera ve válce překonavši sama sebe utopením usmrtila. Jméno Libuše přichází také co jméno lesu v mor. Přerovsku a co jméno města polabských Srbů Lubuša, jehož výstavnosti Dietmar Merseb. se obdivoval[6]).

O sestře Libušině Tetě či Tetce, jež dle Kosmy sídlela na hradě Tetíně vystaveném na vrchu vysoké skály nade Mží a jež učila lid bohoslužbě, zachovalo se též u lidu staré podání. Jí za-

1) Afanasj. Poet. voz. III. 159; 161—162; o Šarci král. Marka viz Valjavec Nar. prip. 68.

2) Světozor 1873. 546 a 558; známy sou též pohádky o divotvorných kobylách Ježibaby, jež právem za vily považovati lze.

3) Grohmann, Sagenbuch I. 265.

4) Tamže 48.

5) Blíže o tom H. Jireček, Slov. právo I. 143—144.

6) Brandl. v sp. u. 39. p. O Kraku a Vandě se již mnoho psalo s různým výsledkem srv. Buslajev, Drevnějšija epič. predanija slav. plemen v Očerki rus. nar. slov. S. P. 1861. I. 374. Podanie o Kraku a Wandzie v Bibl. Warsz. 1872; La belle Mélusine et la reine Vanda v Arch. f. slav. Phil. II.

svěcen byl divotvorný pramen Koda zvaný, jenž nedaleko Tetína roklí Čapuší teče. Lid okolní dosud k němu putuje a zdraví svého tam nabývá. Dívky vrhají do něho věnce, staří lidé křížky, aby se z jich plování budoucího svého osudu dověděli[1]).

O nejstarší sestře Kazi (u Pulkavy sluje Bílá[2]) bydlevší podle Dalimila na Kazíně[3]) vypravuje Kosmas, že znala jedovaté byliny, umění lékařské, že pomahala lidem v nemocech a že zpěvem moc osudu říditi dovedla; lid o ní říkal, když ztracené věci najíti nemohl: „toho žeby ani Kazě nenašla (illud nec ipsa potest recuperare Kazě)“; na památku její nasypal velikánskou mohylu nad řekou Mží blízko hory Oseku. Vlastnosti podobné připisovaly se také vilám. U Srbů znají vily všecky léky a léčebné trávy; ony učí také lidi čarovati, nemoce léčiti a vůbec užitečnu býti[4]). Samy též léčí nemocné zvláště zrak navracujíce, ale i jiných neduhů zbavují[5]).

Brandl v článku výše oznámeném, v němž celý mythický cyclus o Libuši stručně rozbírá, dokazuje, jako před ním již Erben[6]) že Kazě, Teta a Libuše byly sudice připomínajíce nám moiry řec., parky římské a norny nordické. Dle jeho soudu podobá se Kazě nordické Urdr, sudici minulosti, Teta odpovídá nord. Verdandi či přítomnosti a Libuše podobna je Skudě či budoucnosti. Jakkoliv znám, že sudičky velmi úzce souvisejí s nymfami a zvláště s bílými paními, přece Brandlovi přisvědčiti se rozpáčím a považuji sestry tyto, drže se podání lidu, za tři bílé paní; o kosmickém jich významu bez hádání nic určitého tvrditi nelze.

Jiné pověsti o bílých paních ukazují patrnou podobnosť s rusalkami. V bažantnici severně od Mušic je u prostřed krásná niva, kterou se vine potůček; na břehu sklánějí se smutečné vrby, jichž dlouhé větve až k vodě dosahují. Zde zjevila se dvěma mladíkům bílá paní. Ráno byla okolo potoka cestička ušlapána,

---

[1]) Krolmus III. 15.

[2]) Brandl odvozuje Kazi od kmene kaz (kaziti); případněji již Šafařík: „Nemohloli by se vzít Kazi neb kázati, u-kázati, pokázati (ostendere, revelare obscura, futura) Čes. čes. mus. r. 1864 str. 9.

[3]) Dalimil vyd. Jireček v Praze 1878. III. 9.

[4]) Afanasj. Poet. voz. III. 167; Kukulj. v Ark. 89, 96, 99, 103; Karadžić, Srp. nar. pjes. I. 182, II. 51—52; I. 149.

[5]) Afanasj. tamže; Ark. 96; Karadž. Srp. nar. pjes. II. 36, 218; Srp. rječ. (vilenik, vrzino kolo).

[6]) Odvojici a trojici v bájesloví slovanském v Čas. čes. mus. 1857. 268 sl.

která nevedla ani do zahrady ani z ní.[1]) V Chroustově na Bydžovsku je živý pramen, z něhož vystupuje bílá paní a obšedši třikráte pramen zmizí. V studnici té utopilo se již mnoho dívek, jež staly se obětí bílé paní.[2]) Po hladině rybníku u Poličky pluje na rybářské lodi o půlnoci za jasného světla měsíce jakási paní; kdo ji nejdříve uhlídá, bude míti po celý rok štěstí. Zpíváli ale, nebo voláli, potká toho, kdo ji vidí, neštěstí. Vyjdeli paní ta na břeh, je to vždy znamením, že buď povodeň přijde, neb jiná pohroma krajinu stihne.[3]) Bíla paní (lid praví také P. Maria) zjevila se dětem u Dobré Vody blíže Klokot (v Táb.[4]) a na den sv. Petra a Pavla lze viděti na břehu Jizery každý rok bílou paní.[5]) O bílé paní patronce, která v studánce bydlela a když tato vyschla, do řeky se odstěhovala, pěknou pověst vypravuje Krolmus.[6])

Ještě zmíniti se třeba o třech vodních pannách, jež bydlely v pramenech Světici u Dušník, v Ručce neb Roučné u Drahelic a v Keltně u Ouhonic. Ku Keltně putovali lidé z okolí, aby se uzdravili. Kropili se její divotvornou vodou a kousků plátna, jehož užívali, nechávali ležeti na kameně u studny. Jistý sedlák z Ouhonic oral poblíž a předsevzal si, že dříve domů nepojede, leč až dooře. V polodne vystoupila z pramene panna Keltna bíle oblečená a chtíc se koupati kázala mu, aby vedl domů. Sedlák neposlechl a začal orati: zdvihla se prudká vichřice a uchvátivši sedláka mrštila jím až k prameni Světici, voly ale donesla do dvora sedlákova. Když je sucho, čistí dívky pramen Světici při čemž nesmí se žádný muž ani padlá ženská účastniti.[7]) Také na Moravě chodí dívky, když dlouho neprší, k studénkám a vylévají z nich vodu rukama; někdy i studánky čistí modlíce se, aby Bůh pramen občerstvil a s nebe rosu dal.[8]) O studánce Vodolance u Sušic vypravuje Balbin, že při suchu dlouho trvajícím sedláci z ní vodu čerpali lejíce ji do svých studen a nádržek, jež

[1]) Grohm. Sagenb. I. 40.

[2]) Krolmus II. 473—4.

[3]) Grohm. Aberglauben 11. 38; srv. boža łosć. u Luž. která též neštěstí věští: Hawpt. Pěsn. II. 269. 32. Veckenst. 139—143.

[4]) Krolmus II. 410.

[5]) Grohm. Sagenb. I. 41.

[6]) II. 563—573.

[7]) Grohm. Sagenb. 88; Krolmus II. 79.

[8]) Fr. Sušil, Národní mor. písně s nápěvy, v Brně 1860. 760; srv. srb. Dodola (Karadž. Srp. rječnik).

vysýchati počaly, a věřili zcela pevně, že po té co nejdříve pršeti bude.[1])

Že sou bielé panie také Slovákům známy potvrzuje Kollár.[2]) O zázračné studni, kde princ choval krásná děvčata, jež v nymfy (vodopanenky) proměňoval, vypravuje se pěkná pohádka na Slovensku v Kysúcku.[3]) Jiná slovenská pověst jedná o hlubočizné studni, v níž jedna dobrá striga (patrně bílá paní) bydlela.[4])

Avšak bytosti tyto nejen, jak sme viděli, zdraví navracují, nýbrž i nemoce posýlají, tak najmě zimnici působí dle víry lidu duchové ženského pohlaví sídlící v studnicích, z kterých nelze v určitý čas píti.[5]) Kdo se chce zbyti zimnice, tomu jest čistě se umýti a svlečenou košili přes střechu hoditi. Podaříli se to hned, přestane také ihned zimnice. Komu jest vrh tento opakovati, zbaví se jí též až po jisté době. Avšak dokud nepřestala, nesmí se člověk takový vile ukázati, sice by se mu pomstila, že ji tak násilně vyhání.[6])

Báje o tak zvaných pramenech vil, jimž se hojitelná moc přisuzuje, sou všady u Slovanův rozšířeny. Tak na př. nalézá se u vsi Zlatice pod Balkánem nedaleko Mirkova vilský neb posvátný kladenec (tur. kâz-suju = dívčí voda), v které se ti, již zimnicí trpí, koupají a vydrží třeba několik hodin ležeti ve vodě. Nemocní utrhují ze svých šátků dlouhé cáry a navěšují je na tři stromy, jež se nalézají nad potokem[7]).

Nymfy vodní slují též u Čechů vodní panny neb paní (srb. morske diklice, děvice, okolo Varažd. morske puce). Dle čes. pověsti je vodní paní vysoké postavy, smutné, bledé, ale nad míru slíčné tváře. Tělo přikrývá zelenavě průhledný šat, od hlavy až k patě vlaje bílý závoj celý perlami posetý. Jako vily a ru-

---

[1]) Grohmann, Abergl. 49. 316.

[2]) Zpiev. I. 412.

[3]) Sborník slov. nar. piesní I. 55.

[4]) Škult. a Dobš. 492.

[5]) Vodní vily u Jihoslovanův koupají své děcko ve vodě, z které nelze se napiti, jelikož je otrávena. Kuk. v Ark. 101.

[6]) Grohm. Abergl. 163. 1149; s tím souvisí zajisté též mor. pověra, dle níž, když dítě ponejprv vřed (božec) zatne, má se na něm košilka roztrhnout a po vodě pustiť. Kulda v Čas. mat. mor. III. 141.

[7]) Koleda III. 368; podobná podání sou u Rusů (Afanasj. III. 127—8) a u Srbů (Ark. 103).

salky[1]), tak i ona obývá v moři v krystalovém paláci, k němuž stezky stříbrným a zlatým pískem pokryté vedou, po nichž se zelenokadeřavé vily vznášejí. Milence svého (smrtelníka) pochovala u prostřed chladné síně na zeleném koberci, liliemi a růžemi posetém. Dítě své nesmí u sebe podržeti, nýbrž odevzdává je po porodu lidem pečujíc o ně a chystajíc mu výbavu[2]). Jakkoliv smyšlen, přece po národním podání proveden je popis vil vodních v smyšlence: „Jak Jaromil k štěstí přišel“ od Bož. Němcové[3]). „Prostředkem zelené louky vinul se potok, na jehož vlnách se zelenovlasé vily houpaly. Bílé průhledné roucho jako z pavučin utkané splývalo jim až po kolena, na hlavě měly z vodních lilií věnce. Malá děvčátka, jak andílkové, houpaly se na koralových stromkách, jiné zase plavaly o závod v perlových mušlích, aneb si vespolek hrály.“

Skázky o vodních paních a pannách sou dosud hojně v Čechách rozšířeny. Nějaký člověk jda po břehu Labe do Poděbrad uslyšel volati o pomoc; pátraje kolem spatřil na vrbě seděti krásnou nahou paní, která se ve větvích houpala (to činí rády rusalky[4]), načež zmizela ve vodě[5]). Na břehu rybníku mezi Kruskem a Zámoští vídati bylo za večerního soumraku ženu červeně oblečenou; jakmile ji někdo oslovil, zmizela. Někdy prý vystupovala s harfou hrajíc a líbezně zpívajíc[6]). Jako germ. nixy večer ze svých sídel vycházejí a selských tanců se účastní, tak to činí i vodní panny. O posvícení v Kozídirkách vmísila se mezi tanečnice překrásná dívka, které nikdo neznal. Všichni hoši se o ni rvali, a když s ní některý přestal tančiti, měl vždy na bradě kapku vody. Když odcházela, pronásledoval ji jeden chasník, ale viděl jen, jak přišedši k rybníku zatleskala třikráte do dlaní, načež zmizela[7]). Na Moravě vypravuje se podobná pověst o vodníkově dceři[8]).

---

1) Afanasj. III. 123, Ark. 97.

2) Bož. Němcové, Nár. bách. a pov. 1880. I. 45—66.

3) Tamže II. 1.

4) Afanasj. III. 125.

5) Grohm. Sagenb. 138.

6) Tamže 146.

7) Grohm. Sagenb. 142—3.

8) Fr. Bayer, Nár. pověry a obyčeje v okolí rožnovském na Moravě v Časop. mat. mor. 1875. VII. 85: srv. podobnou pověst lužickou: Hawpt a Smolerj, Pjesnički horn. i del. Lužiskich Serbow, Grymi 1841. II. 269: Haupt, Sagenbuch d. Lausitz. Leipzig 1862. 48. 46; Veckenstedt Wend. Sagen. Graz 1880. 201. 48.

Nedaleko Nepomuku nalézá se malé jezírko porostlé olšinami; zde sídlela vodní panna. Jakýsi selský chasník šel v jasné noci měsíčné po břehu a spatřil vodní ženku, která na dvou labudích seděla. Vlasy měla dlouhé splývající do šije a oblečena byla v bílý šat a na hlavě zelenal se jí věnec z květin. Uzřevši mladíka hodila na břeh větvičku olšovou, kterou si tento vzal domů. Poněvač byla neobyčejně krásna a leskla se jako stříbro[1]), prodal ji a maje peníze mohl uvésti svou milenku do domu. O svatbě dostavila se též bíle oblečená paní v průvodě pidimužíka a přistoupíc vážně k nevěstě ovinula jí šnůru perel kolem krku, načež opět zmizela[2]). Také se vypravuje, že se krásná vodní růže v spanilou dívku proměnila a přilákavši k sobě hezkého mladíka žila s ním ve vodním zámku[3]). Chycená vodní ženka pomáhá práti a podkasavši si zastěrku uklizí bez přestání v domácnosti; je velmi pilná, ale nesmí se obdarovati novým oděvem, sice zmizí[4]).

O rusalkách povídá se dle svědectví Grohmannova v krajině okolo Brandýsa a Kutné Hory[5]); sou to dívky neobyčejné krásy žijící v stojatých vodách, v potocích neb na vlhkých lukách; sou jen na polo oblečeny v šat buď bílý, buď zelený. Zjevují se v poledne neb o půlnoci; opouštějíli o půlnoci své sídlo, rozšiřují kolem sebe čarovné světlo a tancují na břehu řek a potoků. Vycházejíli v poledne, povídá si lid, že bude pršet. Často lákají jako rusalky ruské (Afanasj. III. 127), jinochy k sobě svým zpěvem, načež je v hlubinách topí. V Brandýse se věří, že sou jako Holda u Němců strážkyněmi duší utopených.

Pěknou pověst o rusavce vypravuje Krolmus[6]). Kolem hory Kodiže na Berounsku vine se potok, jenž ústí do Litavky.

---

[1]) Podobně darovala paní, jež se dívce v noci sv. Janské na hradě zjevila, myrtový věneček, který byl do rána zlatým. Bož. Němcová Nár. poh. a pov. I. 218.

[2]) Vernaleken, Oesterr. Mythen u. Bräuche 196; na Slovensku se povídá, že mladá pastýřka dala zemdlenému hadu mléko. O její svatbě přivleče se do síně had, na jehož ocase krásná vila sedí. Tato vezme s hlavy zlatou korunku a do klína jí nevěstě položí; srv. podobnou pověst indickou, Benfey Pantsch. II. 244.

[3]) Grohm. Sagenb. 147.

[4]) Tamže 141; podobnou pověst z horní Falce Schönwerth aus der Oberpfalz II. 379. 21; vlastnost tuto poznáme zvláště u lesních a polních bytostí, neboť ty se rády stávají dobrými demony domácnosti.

[5]) Grohm. Sagenb. 136—8.

[6]) III. 23; v Čechách rozšířena i tato pohádka. Matka, zakletá v bílého koně, vedla syna svého k jedné skále. Třikráte dupla na zemi a skála se

Rybář slýchal na břehu jeho přelíbezný zpěv i spatřil jednou u vody rusavku, vodní pannu do polou těla nahou a spodní část rybí mající, která tak přelíbezně zpívala. Zamiloval si ji a pojal za ženu; porodila mu krásnou dceru Květnu. Jednou povolala rusavka dceru svou k sobě a ukázala jí zlatou studánku, která vše v zlato měnila, co se tam ponořilo. Ale takto změněná věc nesměla se holou rukou vytahnouti, nýbrž jen proutkem, který jí matka dala. Po té rusavka s dcerou se rozloučila a zmizela; rybář pak vrhl se ze žalosti se skály a utonul ve vodě. Květny ujala se čarodějnice Mikuda; ta chtěla zvěděti o tajemném prameni. I trapila bez ustání Květnu, která perlovými slzami plakala, až jí to vyzradila. Mikuda sahla tam ale holou rukou a proměnila se v zlato.

Zajímavá je slovenská píseň, v níž se o vilách takto zpívá:

Tam okolo Strečna
cesta nebezpečná,
pod zamkom na skryly
v bielých plachtách vily.
Na lukách vo Váhu
často sa kupajú;
po poli širokom
tancúvajú skokom;
koho raz pochytia,
tak ho dluho vrtia,
až pokial v ich hrsti,
dušu nevypustí.[1])

Jako se bájilo o bílých paních a pannách, jež obývají ve vodách, tak rozšířeno je i podání o bílých paních na horách, v starých hradech a v sklepích. Též v těchto bytostech nelze mnohdy památky některé bohyně neznamenati. Pokud se česká Děvana[2]) s lužickou Dzivicí srovnati dá, která jako Diana s krásnými honicími psy po lesích těká, zvěř lovíc a lidi za poledne z lesa vyhánějíc, lze mnohdy některé pověsti na Děvanu vztahovati. Bohyně tato ctěna byla bez pochyby na hradě Děvíně, který od ní asi jméno své obdržel; poněvač se k němu vztahuje pověst o dívčí válce v Čechách, kterou zvláště Dalimil pěkně vypravuje, zmíníme se stručně o pověsti této.

Hanuš vykládá dívčí válku tak, jakoby válkou mezi děvami a muži představoval se boj mezi Děvínem a Vyšehradem co ná-

otevřela, i bylo viděť zahradu krásnou jako ráj. Vonných květin zpěvného ptactva a sladkého ovoce byla tam hojnosť a uprostřed vyhrkoval do studánky pramen vody jako krystal čisté. Do toho ponořila matka syna svého a hned měl vlasy celé zlaté. Rovněž dostal od ní ovoce, jež se v ryzí zlato proměnilo. Bož. Němcová, Nár. bách. a pov. 1880. I. 262.

[1]) Kollár, Zpiev. I. 8.

[2]) Děvana také Děva od koř. di-světlý, jasný rovná se úplně Dianě; Hanuš ji považuje za bohyni jara a plodnosti (místo Živy) viz jeho: Děva, zlatovlasá boh. atd.

boženskými středisky, že totiž kultus Děvany děvami vykonávaný překonán byl kultem, jehož obřady se konaly do mužů, kterýžto kultus tedy muzkého boztva se týkal. Brandl vykládá mythus ten meteoricky, že mračna t. j. Libuše-Holda i její komonstvo Valkyrie-Lutice bojují proti Tyru a jeho družině muzké; z tohoto kosmického mythu povstala po jeho soudě věrojatně pověst o dívčí válce, která od Kosmy a Dalemila velmi rozmarně se vypravuje, poněvač oba, nerozuměvše pravé povaze mythu, válku děv se skythickými Amazonkami spojovali.[1]) Mně nejpřirozenějším výkladem zdá se býti ten, jaký H. Jireček podává řka, že pověstná báje o dívčí válce není než staré, dávno před tím u Skythů známé a toliko šířeji rozpředené vypravování o ženách bojovných, opřené o jméno hradu Děvína (proti Vyšehradu[2]).

Dovolím si jen poukázati na podobnosť bojovných těchto děv českých s vilami Jihoslovanův. U Srbů se věří, že horské vily nejen samy mezi sebou válečně se srážejí, nýbrž i v bojích lidských se účastní. Královič Marko bojoval s vilou vodní, které byl vodu v posvátném prameni zkalil; boj byl nad míru tuhý a jen pomocí vily oblačné zvítězil královič Marko. Zvláště rozšířeny sou u Srbů skázky, že vily pomáhají svým miláčkům v boji; vily posestrují se se srbskými junáky, načež je v boji podporují dávajíce jim oruží, sílu a udatnosť. Královiči Marku přišlo jednou devadesát vil posestrim na pomoc a Černohorci si povídají, že jim vily pomáhají na výpravách proti Turkům. Vily ochraňujíce místo svého uctění svádějí bitvy se všemi nepřáteli tohoto místa i staly se takto záštitou politické svobody a obecných interesů u jižných Slovanův.[3]) O jedné z českých Amazonek o Šárce totiž, která byla „najkrášia ľada“, zachovalo se též v Čechách staré podání. Byla prý od rytířů českých pro svou zradu na Žárkách zakleta. Proto musí ve dne i v noci, na podzim i v zimě jako Meluzina po divokých horách a skalách jezditi a bouřiti, víti, skučeti a strašiti, plakati a prositi, až do soudného dne.[4]) Srovnati lze i pověst o pohanské panně v Glacu, jež s neobyčejné dálky zvěř střílela a nikdy se nechybila; měla

[1]) Brandl v Čas. mat. mor. V. 39.

[2]) Slovan. právo I. 135.

[3]) Afansj. Poet. voz. III. 169—174; srv. v Ruk. Kral.: Vody uchvatichu mnostvie cuzích, i přenesechu své zvěsty na druhý břeh.

[4]) Krolmus II. 75.

velikou sílu, tak že se jí každý děsil. Pro svou prostopášnosť byla chycena a zazděna; duch její těká prý dosud divoce po zámku.[1]) O lovu horských vil vypravují si též Srbové; honí prý se po horách za zvěří s takovou prudkostí, že hora jen hřmí a země se třese.[2]) Bulhaři také věří, že samovily lovíce po Balkaně dělají vichřice a bouře, při čemž jim pomáhá čtyrkřídlý orel krstaš.[3])

Bílá paní bydlela na vysoké, hrdě k nebi čnějící hoře Rádči v okolí Zpirohském; lidé ji vídali v poledne, jak se svými služkami prádlo prala a na stromě věšela, aby na slunci uschlo.[4]) Rovněž bydlela bílá paní na hoře Kvásku, jiná na Bouhalce u Bendice a třetí v posvátných hájích nad malým Oujezdem.[5]) Nedaleko Kohlendorfu je malá hora, v níž pod zemí tři panny bydlely; v noci obcházely kolem v bílých šatech a pomáhaly šestinedělkám[6]). V čes. lese vídal lid často po západu slunce tři bílé panny bíliti prádlo. Sou prý zaklety; kdo by je osvoboditi chtěl, musí k nim jíti neohlížeje se. Na cestě zdvihne tři kameny rukou něčím obalenou, nad každým kamenem pomodlí se tři otčenáše, načež jej za sebe hodí. Přijdeli už na místo, kde ty panny stály a najdeli tam ty tři kameny, jež za sebe hodil, tedy je vysvobodil. Avšak doposud se to nikomu nepodařilo[7]). Vokolí Šlanu bydlela bílá paní ve sklepě a kdokoliv se tam dostal, tomu ukázala místo, kde lze poklad nalézti[8]). Ve věži v Tuchorasu (v českobrod.) zjevovaly se dvě bílé paní vycházejíce ze sklepa; lid slýchal je zbožně zpívati, ale vždy následovalo nějaké neštěstí[9]). Jindy podarovala bohatě bílá pání sedící ve skále u hromady peněz pastýře, jenž se tam odvážil[10]). V Krkonoších je veliká skála Harfenštejn zvaná; v pašiový týden otvírá se skála

---

[1]) Grohm. Sagenb. 42.
[2]) Afanas. III. 170; Ark. 90.
[3]) Koleda III. 368.
[4]) Krolmus II. 573.
[5]) Krolmus II. 561.
[6]) Grohm. Sagenb. 90.
[7]) Grohm. Abergl. 7. 35; nezdařili se vysvobození, žaluje obyčejně bílá paní řkouc, že teprva, až z malého stromku tak silný kmen vyroste, že se z něho kolébka bude moci urobiti, dítko, jež po prvé v ní se kolíbati bude, ji může vysvoboditi. Grohm. Sagenb. 46.
[8]) Grohm. Sagenb. 48.
[9]) Tamže 91.
[10]) Tamže 49.

ta a z ní vychází bílá panna. V průvodě líbezných zvukův harfy zpívá překrásné písně žádajíc okolojdoucí za vysvobození[1]). U Dittersbachu je vysoká hora, a v ní sedí jedna panna, která šije košili; každý rok udělá jeden šev. Až košili dohotoví, bude soudný den. O velikonocích když se čtou pašije, jest brána do hory otevřena a každý může si nabrati tam pokladů, co chce[2]). V graslickém zámku spatřil muž jakýsi několik hradních panen zakletých, jež právě prádlo věšely; čím více se k nim blížil, tím více se vzdalovaly. Když k nim spěchal, zmizely dívky i prádlo, a místo tohoto viděl tolik pavučin, že se v ně úplně zapletl a jen s tíží vyvázl[3]). Ještě jiných bájí o bílých paních nalézá se v Čechách celé mnoztví, jež se zvláště tehdy zjevují, máli kdo umříti; proto se zovou také smrtnice[4]).

Pochopitelno je, že prvotně člověk, pozorovalli jen poněkud blíže strom, jeho vzrůst a podobu, snadno živou fantasií svou přiveden byl k mínění, že má strom s člověkem velikou podobnost; pročež přisuzoval stromu podobnou duši jako měl sám a považoval jej za osobu člověku rovnou.[5]) Z prvotného názoru tohoto vysvětliti si lze mnohé skázky o bytostech, jichž život se stromem spojen byl; u Řeků zovou se dryady a báje o nich sou velmi rozšířeny.[6])

V české nár. pověsti se vypravuje, že Běla hledajíc ztraceného muže přišla k malé studánce, nad níž byla rozvěšena veliká vrba, která jako prostovlasá děva, když se do řeky na svůj obraz dívá, v malé studánce se zhlížela. Dlouhé tenké větve visely jí od hlavy dolů jako pletence vlasů. Běla pod ní zaspala; tu cítí, jako by ji někdo vzal za ruku a když se probudí, vidí před sebou paní celou bílou, ale tváře nad míru spanilé. Byla to matka jejího muže; pomocí její ho osvobodila. Po té přišli děkovati

---

[1]) Tamže 47.

[2]) Tamže 57.

[3]) Grohm. Sagenb. 88.

[4]) Erben kytice 180; Králeviči Marku prorokuje také vila smrt. Vuk nar. pěs. II. 439. Bílá paní ukazovala se zvláště v Jindřichově Hradci, v Králové Hradci, v Luštěnicích, v Kutné Hoře v klášteře jeptišek, v okolí Karlštejna, v zámku Záběhlickém u Prahy a jinde. Viz Grohm. Sagenb. 55, 68—72. O smrtnici u luž. Sorbů viz Hawpt a Smolerj Pěsničkí II. 268. 26.

[5]) Srv. Mannhardt, Der Baumkultus der Germanen u. ihrer Nachbarstämme. Berlin 1875. I. 1—4; Sobotka Rostl. 8—13, 20.

[6]) O dryadách velmi obšírně jedná Mannhardt, Antik. Wald u. Feldk. 1—38.

neviditelné matce: vrba se zachvěla a studánka zašuměla.[1]) Dle jiné čes. pověsti žila Viktorka ve vrbě a vypravovala muži svému a matce toto: „V jasných nocech zdá se mi vždy, že slyším vábný hlas z té zelené vrby, který mne k sobě volá. Okénko se otvírá, vrba se ke mně kloní a já musím se vrhnout do jejího náručí; ale to není již vrba, je to paní krásy vznešené. S ní kráčím do jejího palácu k ozářenému zlatoskvoucímu trůnu. Vůkol něho všude jediná krásná zahrada a líbeznou vůní je vzduch naplněn. Všecko to žije, všude rozkoš a radosť. Strom sklání se k stromu, květina ke květině a povídají si tajné báje a já rozumím jim. Tam z řek a pramenů, ze skal a hor vystupují vily bělorouché, provozují tance milostné, zpívají, plesají a těmi kouzelnými zvuky mne k sobě vábí. Rozumím jim, spěchám do jich objetí, zpívám, raduji se s nimi a ta vždy mladá, jasná královna a matka naše má z nás dětí svých radosť. Když musím je opustiť, zaznívají mi ty vábivé zvuky neustále v duši a stýská se mi, pakli dlouho matka ta k sobě mne nevolá.“ Dívka ta byla s vrbou srostlá a když muž její vrbu podťal, zahynula.[2]) Na Březince stála před léty starověká lípa již cele vykotlená, jako světnice široká; v ní bydlela bílá žena, která vždy velikou jasností zářic z ní vystupovala. Na drnu pod ní hrávaly si rády dítky.[3]) Praetorius vypravuje o prastaré lípě na pomezí kladském, která už několikráte uschla, ale pokaždé opět se zazelenala; na ní sedávala prý Sibylla (= bílá paní) a prorokovala městu věci budoucí.[4]) Národní píseň česká, moravská, slovenská a slovinská v Korutanech vypravuje o dceři, kterou matka zaklela v javor, protože poslána byvši pro vodu a pozdrževši se s milým dlouho se nevracela.[5])

Sem sluší též báje starodávné, v nichž se povídá o dívkách, jež povstaly z jablek, citronů neb pomerančův.[6]) Velmi

---

[1]) Bož. Němcová, Nár. bách. a pověsti 1880. I. 80—89.

[2]) Bož. Němc. Nár. bách. a pov. II. 245; srv. Kytici z básní K. J. Erbena v Praze 1871. 110—116.

[3]) Krolmus II. 158; rovněž u Švedů se bájí, že Skogsra (lesní paní) s velikou jasností ze stromu vychází. Mannhardt, Baumk. 131.

[4]) Grohm. Sagenb. 65.

[5]) Sobotka Rostl. 114; srovnej známou polskou pověsť o vrbě, která vyrostla na hrobě zabité sestry. Wójcicki Klechdy II. 15. O dívce, jež od čarodějnice zakleta v růži, viz. Bož. Němcové Nár. bách. a pov. I. 254.

[6]) Proměna z citronův a pomerančův je pozdějšího původu.

pěkná je slovenská pohádka Tři citrony. Když kraloučík citron vykrojil, vyskočila z něho krásná dívka nahá jako palec.[1]) V Čechách vypravuje se podobná pohádka o pomerančové panně, která vyskočivši z pomeranče zvolala: „Vody, vody!“ Měnila se v bílou holubičku, pak v strom; z kytky tohoto stromu udělala se ušlechtilá panna, která jako vodní ženka v pokoji uklízela. Když se jí dostalo vody, byla vysvobozena.[2]) Pěkná je též česká nar. píseň o zakletém děvčátku. Mysliveček pustil jablíčko po vodě a to zastavilo kola mlýnská. I poslal jelínka pro jablíčko pod kolo.

Noc se blíží — jelen běží,
a pod ním se země třese;
na parůžku jablíčko
pěkně červené nese.
Vzal myslivec, vzal jablíčko,
rozkrojil je v polovíčko:
vyletělo ptačátko
bělounké holoubátko.
Nevěř, nevěř myslivecku,
že to bylo ptačátko:
bylo, bylo zaklené
jedno krásné děvčátko.[3])

Byl-li dle názoru prvotného každý jednotlivý strom duší obdařen, musila vzniknouti představa, že celý les bytostmi demonickými je naplněn; tyto nejevily se již více jako imanentné duše stromů, nýbrž co samostatně vládnoucí osoby oživující a naplňující lesní přírodu.[4]) Tyto lesní nymfy zovou se v Čechách lesní ženky neb lesní panny (rus. lisunky) a mnoho pěkných pověstí se o nich zachovalo.

Jedenkráte v samé poledne stojí před pasačkou u březiny překrásná panna. Roucho má bílé, tenounké jako pavučinku, od hlavy k pasu splývají vlasy zlaté barvy a na hlavě má věnec z lesních květin. Panna tato sukni si po boku vykasala a začala s pasačkou tančiti; hned ozvala se líbezná hudba; hudebníci seděli na březových větvích v černých, popelavých, hnědých i měnivých fráčkách. Tancovaly od poledne do večera; když slunko zacházelo, zmizela. Tak i druhý den, jen že po tanci sahla panna dívce na hlavu, smekla jí len, který měla sepříst, otočila jej okolo kmenu tenké břízy, uchopila vřetánko a začala příst. Vřetánko jen tak po zemi frčelo, vůčihledě rostlo a než slunko zašlo za les, byla příze všecka spředena i ta, které Bětuška včera nebyla dopředla. Třetí den dala dívce cos do mošánky, na co se

[1]) Škult. a Dobšinský 49; Bož. Němcová, Slovenské poh. a pov. 129.
[2]) Malý, Poh. a pov. nár. 181—4.
[3]) Erben, Prostonár. písně a říkadla 470.
[4]) Více o tom Mannhardt Baumk. 72; Sobotka Rostl. 21.

nesměla podívati až doma. Na půl cestě se přece podívala a bylo tam březové listí, jež v zlosti částečně ven vyhodila. Doma jí matka sdělila, že motala a potáč byl pořád plný, až zareptala, načež příze s vřetánka zmizela. Místo březového listí spatřila v mošánce zlato. Z toho poznala matka její, že to byla jedna z lesních ženek, které okolo poledne a půlnoci své rejdy provádějí. Když dostihnou chlapce, tak dlouho s ním tancují, dokud mu duch v těle je aneb ho k smrti ulochtají. Ale s děvčaty mají slitovaní a mnohdy je bohatě obdarují[1]). Na Slovensku zovou se též bosorky; ty tancují při svitu měsíce a sladce zpívají, mladé holky k sobě vábíce. Běda tomu, kde by v kolo jejich svábiti se dal! Toho by prý ulubily, nohy po kolena mu utancovaly a tělo v povětří rozmetaly, aby ani památky po něm nezůstalo. Ráno když jdou děvčata na trávu, vidouce na lukách místa, kde nebylo rosy, říkají: „Tu tancovaly v noci bosorky, rosa je setřena!“[2]) Česká píseň pěje o ovčáku, jenž se lesními pannami zavésti dal:

Pase ovčák, pase ovce,
v pěkném zeleném klobouce,
pase na kopečku
v březovém háječku.
Pod dubem tu z nenadání
dvě panenky stály,
ovčák jim dal dobrý večer,
ony se mu smály.

Jedna byla celá bílá,
jako holubička,
druhá k němu švítořila,
jako vlašťovička.
„Pojď, ovčáčku! pojď ty s náma,
vyspi se u nás do rána;
a ty tvoje ovce
ať je pase kdo chce.“

Vzaly sou ho za ručičku,
do hor s nima zašel:
svých oveček a chaloupky
nikdy víc nenašel[3]).

Srovnati lze překrásnou balladu Čelakovského „Toman a lesní panna“. Lesní panna shodila též mladíka, jenž ji za choť pojmouti chtěl, do propasti; od té doby spatřuje se tam v noci jasný plamének a zaznívá odtud žalostné lkání[4]). Dle jiné báje

[1]) Bož. Němcová, Nár. bách. a pov. v Praze 1880. II. 281; Erben, Slov. Čítanka 29; také v korutanských bájích dává víla dívce klubko nití, z něhož libovolné množství plátna zhotoviti lze. Valjavec Nar. prip. 60—62; podobně činí i Holda u Němcův.

[2]) Bož. Němcová, Sebr. spisy III. 284. Na Malé Rusi a v Haliči se povídá, že tam, kde tancují rusalky viděti lze na polích kruhy a tráva tam roste krásněji a zeleně jako routa Atanasj. III. 145. V Slavonii se věří, že na takových místech hojně houby rostou, ale člověk tam nesmí vstoupiti, sice by se mu něco zlého přihodilo. Arkiv 100—1.

[3]) Erben, Proston. písně a řík. 471.

[4]) Grohm. Sagenb. 131.

přebývala lesní panna v lese v krásném paláci; jinochu, který k ní zabloudil, dala divotvorné víno, jež nemocné uzdravovalo[1]). Lesní paní v zeleném oděvu a klobouku zjevila se u Bošíně v Boleslavsku dvěma chůvám, jež si nedaleko studně u lesa s kamínky hrály[2]).

K lesním ženám patří Medulina, bílá paní, která v levé ruce košík a v pravé kytičku drží; v obličeji je bledá a vážná[3]). Lesní ženy zjevují se často dítkám hledajícím houby; děti, jež v lese rozpustile pokřikují, bývají od nich trestány. Jednou vzala křičícímu dítku v lese s hlavy šátek, avšak o půlnoci jej zase vrátila s výstrahou, aby po druhé nekřičelo v lese[4]). Také sou v Čechách rozšířeny skázky o tak zvaných Moosweibchen, Moosfrauen a Buschfrauen, jež vlivem německým vznikly[5]).

U Slovákův je známa lesní bytost Matoha, která v horách zmate; proti ní opravují se turankou neb obrátí si kabát na ruby[6]). Na volání rusalek upomínají báje o hejkadlech; sou to strašidla lesní, jež volají hej, hej; a hledí člověka s cesty zmásti[7]).

Jako v elbách německých tak i ve vilách a rusalkách spatřovaly se duše mrtvých. Bulhaři věří, že děti, jež umřely beze křtu, stanou se duchy vzdušnými, hoši navjakami (navami), dívky samodivami. Rusové se domnívají, že rusalky jsou duše utopených neb uškrcených, jimž se vůbec nedostalo řádného pohřbu. Dokud nebylo křtu, ni křesťanského pohřbu, tehda každá duše počítala se k rusalkám.[8]) U Litvanů mění se duše mrtvých v undiny.

V Trenčansku v okolí Žiliny věří lid, že duše nevěst po zasnoubení zemřelých žádného pokoje nemají, nýbrž k nočnímu těkání nuceny sou. Za nového měsíce tančí veselé tance do

---

[1]) Tamže 55.

[2]) Hlasatel 60 čís. r. 1849.

[3]) Grohm. Sagenb. 134.

[4]) Tamže 130; dle bulh. pověsti strhla mladá víla ženě z Kaloferu šátek s hlavy; žena běžela k vilskému prameni a sotva že se napila a odříkala modlitbičku k vilám, přiletěl čtyrkřídlý orel a přinesl jí šatek. Koleda III. 368.

[5]) Grohm. Sagenb. 129, 132.

[6]) B. Němcová Slovenské pohádky 1863. 231; proti undinám litevským, jež hledí uspati, užívá se květu paprotnika.

[7]) Grohm. Sagenb. 119; Čas. čes. mus. 1834. 186; srv. Hoimann neb Hüamann v hor. Falci Schönwerth II. 342—350.

[8]) Afanasj. Poetič. vozz. III. 240.

kola a zpívají při tom děsné písně. Spatříli muže, musí s nimi tancovati, až mrtev sklesne. Tyto duchy zove lid vily.[1])

Na Moravě v okolí rožnovském povídají si lidé o slibce; je to duch takové ženské, která za živobytí svého milenci věrnosť přísahou ztvrzenou zrušila a po smrti ve spůsobě bílého libě zpívajícího ptáka v horách se ukazuje. Člověk nesmí zpěvu toho poslouchati, sice by se omámil a hluboko do hor zašel. Jedni ji slýchají ve dne mile zpívati, jiní pak v noci túkati; nesmí se jí však žáden ohlašovať ani túkať, neboť by k němu přišla. Žena jistá o tom vypravavola: Má nebožička mamka jedenkrát v noci, když šla domů, slyšela túkať. Myslíc, že jí některé z nás dětí naproti jdeme, též túkla — a hned to zase na ni túklo. Mama túkla po druhé, ono to opět na ni túklo, ale již ten hlas blíže slyšela; proto se divila, proč tak honem běžíme, snad se doma nějaké neštěstí stalo. Túkla po třetí; zas jí to odpovědělo a sotva několik kroků udělala, zjevila se jí po boku bílá ženská a pořád podle ní šla až k chalupě. Chudák mamka neměla kdy od strachu bouřiti, bychom jí otevřeli, než dveře vyrazila a když vpadla do jizby dlouho jsme na ní nemohli slova dobyti. Až se vzpamatovala, teprv nám domácím vypravovala, jak ji slibka přehnala[2]).

Také se vypravuje, že slibky jen po vysokých horách létají a sice v té spůsobě, jak byly za živa na světě — hezká děvčata. Přivoláli člověk slibku, přinutí ho ona, že s ní musí tak dlouho tančiti, až je po něm. Jedenkráte se stalo, že jeden drvař dělal drva v horách. V noci si složil oheň veliký a nocoval tam. Jak při tom ohni ležel, tu slibka létala v těch horách a dělala: Huhuhu! Tož on to též udělal: Huhuhu! A ona tam byla hned při tom ohni: „Když si mne volal, tož sem už tu! Včil půjdem tančit!“ Vzala ho do toho tancu a tož s ním tancovala, až mu nohy udrala. Jak už neměl noh, zahodila ho a ztratila se. A po chlapovi též bylo. Slibky tak dělají, tož se jich bojí každý.“[3])

V Čechách povídá lid o jezinkách, slíčných pannách, jež jako nymfy řecké, rusalky a vily u Slovanův[4]) lidi v lese uspávají a pak jim oči vylupují. Kde se vzala, tu se vzala, dí pověsť, stála

[1]) Taschenbuch v. Hormayer u. Mednyansky III. 1822. 240, srovnati lze bojkorusínské majky, hucul. mavky.

[2]) Kulda Sebr. spisy II. 267. 10; Časop. mat. mor. II. 130—131.

[3]) Fr. Bayer, Nár. pov. a obyčeje v okolí rožnov. v Časop. mat. mor. VII. 1875. 83.

[4]) Preller, Griech. Mythol. I. 446; Afanasj. III. 185.

před Janečkem, jenž na hůrce v lese pásl, krásná panenka, celá bíle oblečená; vlasy měla po zádech pěkně rozčesané, černé jako havran a oči jako trnky. Dávala mu krásné červené jablíčko, kdyby je snědl, usnul by a ona by mu oči vyloupala. Když jablka nepřijal, ani od druhé mnohem krásnější její sestry červené růže, zjevila se nejmladší a nejkrásnější panenka chtíc ho učesati. On ale uhodil panenku proutkem ostružiny, tak že se nemohla hnouti a svázal jí ostružinou ruce; to učinil i těm druhým žádaje od nich oči, jež před tím dědouškovi odňaly. Když mu jich nevydaly, hodil dvě do vody, co pod hůrkou tekla. Třetí dovedla ho konečně do jeskyně, kde veliká hromada očí se nacházela a dala mu oči dědouškovy; po té neukázala se více[1]). Jim podobny sou tak zvané jeskyňky (jezinky?), jež rády malé děti do svých jeskyň unášejí, aby je tam hodně ukrmily a potom snědly[2]).

Vedle lesních žen povídá si lid náš o divých ženách (u Poláků dziwożony, u Slovinců dive žene neb divje babe); jméno toto obdržely bytosti tyto po své povaze. Že by ve slově divý v tomto spojení zachoval se původní význam bílý, světlý, jako to Erben[3]) dovozuje, nevidí se mi býti případno. Vzniklť název divé ženy v době pozdější, když už slovce divý původního významu bílý, světlý úplně pozbylo.

V podání lidu řídčeji se připomínají po své dobré povaze, nýbrž častěji se o nich vypravuje jako o strašných a divokých bytostech, které člověku uškoditi hledí. Dle bájí lidu prý jich den ke dni ubývá; jindy jich bývalo veliké množtví a dočkávaly se vesměs vysokého stáří. Tázalli se jich kdo, proč tolik let žijí, odpovídaly: „Jídej polívku s bedrníkem, budeš také dlouho živ!“ Mluví sice česky, ale vždy záporně; na př.: „Neprosím vás, nepůjčte mi nedíži![4]) Dáli jí selka, čeho si přeje, bez otálení, bude míti štěstí; ptáli se ale zvědavě: „Nač tak“, odpovídá divá žena: „Když ste si to načala, tedy si to nechte!“ Hledí pak učarovati[5]).

V okolí Rataj (v Táb.) najmě v tak zvaném lese soudném nalézalo se prý před léty mnoho divých čili lesních žen. Zabíhaly

---

[1]) Erben. Slovan. čítanka 27; jezinky souvisejí gramaticky s ježibabou srv. Pot. v Čten. imp. obšč. istorii i drev. ross. pri mosk. univ. 1864. T. III.

[2]) Bož. Němcová, Nár. bách. a pov. II. 354.

[3]) Slov. Náučný II. 208.

[4]) Podobnou řeč mají ludki u Lužičanů: Veckenstedt. Wend. Sagen 159. 15 (srv. též 13. 14).

[5]) Houška v Časop. čes. mus. 1855. 47.

do vesnic, aby se tam pokrmem nasytily. Šťastný byl takový statek, jehož hospodyně na divé ženy nějakým pokrmem pamatovala. Takový dům ošetřovaly divé ženy, zametly světnici i nádvoří, uklidily popel na krbu a ohništi, opatrovaly dítky; na polích svých dobrodinců žaly obilí neb požaté posběrovaly, budto obracely a vázaly. Statku, jehož hospodyně však o ně nedbala, tomu hleděly všemožně uškoditi[1]). V okolí Týna nad Vltavou se také zdržují; sou to velké a strach vzbuzující ženy. Obličej mají jako Fanggy, divé ženy v Tyrolsku[2]), chlupy porostlý a bradavicemi pokrytý; pravé jich oko je černé a leží hlouběji než levé, které je modré. Červené vlasy visí jim neučesány až pod pás a v rukou nesou tlusté sukovité hole ovinuté hady[3]). Obývají v podzemských doupatech olejovou lampou slabě osvětlených a padacími dveřmi opatřených. Povahy sou zlé; kradou pastýřům stádo, rolníkům s polí snopy, jež vymlátivše na kamení trou a chleba si pekou. Pekárnu mají vždy v doupěti u samých dveří. Znajíce všechny tajné síly přírody připravují z bylin a kořínků masti a líky, jimiž se maží, dříve než z jeskyně vycházejí, aby byly neviditelnými[4]). Milují velice hudbu a tanec, samy rozkošně pějíce a tančíce; bouře povstávají z jich divokého plesu. Poněvač nejsou vdané[5]) a přece děti chtějí míti, kradou je lidem. V jasných nocech měsíčných sedávají na břehu řek a potoků radujíce se z lesklé měsícem osvětlené hladiny vodní; při tom předou len na košile a sukně[6]).

Divé ženy žijí také v Plöckensteinském jezeru; vyhlížejí velmi divoce, rozpuštěné vlasy vlají jim ve větru a malá červená čepička pokrývá týmě hlavy. Živí se pouze kořenem sladičky, která roste na dně jezera; kradou novorozené dítky neb je za své

---

[1]) J. K. Hraše, Povídky našeho lidu v Nov. Městě n. Metují 1870. II. 187; takovým spůsobem stávají se divé ženy jako vodní ženky, nymfy řecké, Holz a Moosfräul. německé a vily Jihoslovanův dobrými demony domácnosti Mannhardt, Baumk. 80, 153—154; Ant. Feldk. 38, Ark. 99.

[2]) Mannhardt, Baumk. 96, Antik. Feldk. 148. Tak zarostlé sou i u Lužičanů Širman a Širrava: Veckenstedt Wend. Sagen 183. 1.

[3]) Totéž o něm. divých ženách Mannhardt Baumk. 96.

[4]) Srv. Wolf, Hessische Sagen 53. sled.

[5]) Jindy se připomínají diví mužové, kteří v noci honí a loví.

[6]) Předlení a tkaní připisuje se jak řec. nymfám, tak lesním a polním bytostem národů severoevropských, Mannhardt, Baumkultus 65, 76, 104, 107; Antik. Feldkultus 36.

ošklivé a křiklavé vyměňují[1]). Dítě takové nenaučí se prý mluviti a zůstane malé[2]).

Veliké množství zdržovalo se jich též v lesích u Příbrami. V Hamříchu u Poličky nedaleko silnice rozkládá se mohutná skála, do níž vede úzký vchod. Tam bydlely divoženky majíce uvnitř pěkně celou domácnosť zařízenu. V lesích u Bazejovic (na Táb.) plouhaly vždy v noci sedlákům obilí. Sbíraly na polích klásky a melouce zrno na kameni pekly si chleba; při tom bylo ho po celém lese cítiti. Sedláku, jenž se k nim přiblížil, daly ochotně, aby chleba toho okusil[3]). Bytostem těmto podobají se docela ludki u Lužičanů.

Napadnouli dívé ženy člověka samotného v lese, počnou s ním točiti zpívajíce: „Hej ruby, hej ruby, obrať kapsy na ruby!“ až člověka omámí, kterýž potom nemoha se vzpamatovati zabloudí[4]).

Na Moravě slují bytosti podobné věštice, jež se mohou na všelijaká zvířata proměniti. Věštice má i muže, takového nepodaru, jako je sama; jmenuje se věšťák. Oba sou lidé malí, neforemní a proto mají i děti ošklivé. Ale rádi by měli děti pěkné a berou tedy lidem jich pěkné dítky a podvrhují jim své ošklivé, velkohlavé, jež se zove podvrženec neb podvržence (Wechselbalg, u Lužičanů: přemenk). Ty cizí dítky, co ukradly, chovají velmi dobře a jak vyrostou, mají nad nimi radosť nemalou. Však jenom málo kdy jim které zůstane, co by ho nemusili vrátiť. Děti své podvrhují obyčejně ve spaní aneb na poli, kde matka dítě samo nechá. Věštice i věšťák sou ve vodě i na suchu domovem. Nejvíce však zdržují se v poli a tu jich žádný nevidí. Chceli matka, aby jí věštice dítěte jejího nevzala a svého nepodvrhla, nesmí svého dítěte ve spaní klásti za sebe, nýbrž vždy před sebe; tu nemá věštice práva, by je sebrala[5]).

---

[1]) Bote aus dem Böhmerwalde 1863.

[2]) Grohmann Sag. 126; u Jihosl. se věří, že děti, jež vila podvrhla, sou mnohem rozumější než lidské; proto se říká o bystroumném člověka, že ho vily zrodily. Ark. 91.

[3]) Pečení chleba, z něhož milerády lidem poskytují, často se u lesních neb polních bytostí připomíná; bez pochyby se tím ukazuje na hody, jež tyto živelné bytosti dávají, poskytujíce hojné žně; viz Mannh. Baumk. 80 i pozn. O ludkách luž. srv. Hawpt Pěsn. II. 268. 22; Veckenst, 157—182.

[4]) Erben v Slov. Náuč.

[5]) Kulda Sebrané spisy II. 263. 6; Čas. mat. mor. II. 1870. 128—129; Bayer v Čas. mat. mor. VII. 87.

Věštice i za dne bílého podvrhne svoje děcko ve světnici. Jednou povíjela matka chasníka na stole. Tu musela jít do kuchyně a nechala ho tak na stole ležeť. Jak odešla do kuchyně, přijde věštice se svým nepodarou a chce jí ho zaměnit. V tom se však matka ohlédla po svém dítěti, viděla věštici při stole — zakřikla velice, padla na zemi a zůstala neživa. Věštice se ztratila, chasník ostal, ale matky už nevzkřísili[1]).

O věštíkovi (podvrženci, čes. divousovi) pěje se v mor. nár. písni, jejíž text není úplný.[2])

Jak se lze podvrženčete zbaviti, vypravuje se v Čechách i na Moravě[3]).

Afanasjev tvrdí, že báje o unášení neb podvrhování dětí rusalkami, lěšími, divými ženami a jinými bytostmi dá se vysvětliti z víry lidu, že se dítky po smrti stanou rusalkami.[4]) Sem počítati lze četné báje, v nichž zlá bytosť od otce žádá toho, o čem doma neví.

K divým ženám čítati lze i slováckou Runu, bohyni nad zemskými poklady; volá se též zemná paní. Na Zvolensku se vypravuje, že báníkům v zlatých dolech na Vajskové, dolině pod holemi, sjídal vždy kdosi potravu. Jednou dostihli ženu vysokou, silnou s tak velikými prsníky, že je dítěti, které na hřbetě nesla, přes plece hodila a tak kojila. Vlasy měla zlaté. Báníci ji svázali a hodili do potoka Vajskové; voda vyhodila ji na břeh u Křemnice, kdež ji lidé vysvobodili. Za to zmizelo všechno zlato u Vajskové a nalézá se nyní u Kremnice. Čeho se Runa dotkne, to pozlatí. Když vítr silně duje, říkají lidé: „Runa pláče," a děvčata volají v horách: „Runa, Runa, daj mi zlata plné suna (skříně)!"[5])

---

[1]) Čas. mat. mor. VII. 88.

[2]) Sušil, mor. nár. písně Brno 1860, 153. 155.

[3]) Bayer v Mat. mor. VII. 87—88; srv. Grohm. Sagenb. 126; Kulda v Čas. mat. mor. II. 129; Slavia. Nár. písně v Praze 1878. II. 2. 143.

[4]) Poet. vozz. III. 305.

[5]) Bož. Němcová Sebr. spisy 1875. IV. 391. Runě podobny sou divé ženy, o nichž se v Eiflu bájí, že bydlí v jeskyních skalních: každému, kdo tam přijde, nabízejí k pití sva prsa, jež přes plece přehozeny mají. Schmitz, Sitten u. Bräuche des Eifler Volkes II. 14. Také Skogsnufvy, lesní ženy u Švédů, mají dlouhá prsa přehozená přes ramena. Mannh. Baumk. 88; 123. 2. Řecké nymfy slovou *νύμφαι βαθύζωλοι*. Hom. Hymn. in Ven. Ostatně je známo, že domorodky v Nov. Holandě si také prsa přes plece přehazují. Někteří (Afanasjev) považují velká prsa bytosti těch za symboly dešťuplných

Jako apsarasy indické, tak i vily slovanské vcházejí rády v manželství se smrtelníky. Nejkrásnější báje toho druhu jedná o lásce apsarasy Urvasî k hrdinovi Purûravovi, která v nejstarším znění se nalézá v brâhmaně jagurvedy, uměle zpracována je od Kalidâsy.[1]) Také Homer zná již milostvé poměry mezi nymfami a smrtelníky[2]) a báje toho druhu rozšířeny sou u všech národů severoevropských.[3]) Bez pochyby se tím naznačuje hluboký dojem, jaký tajemné nitro lesa neb niva potůčkem hrčivým zdobená na mysl prostou a nevinnou činí.[4])

U Slovinců vypravují o vile, která si hezkého mládence za chotě vzala; při svatbě vymínila si, aby jí nikdy vilou nenazýval. Dlouho žili šťastně a vila porodila mu dcerku lepou jako andílka. Jednou když se hnala bouře a muž naříkal, že nepožali pšenice, těšila ho žena, že jim nepotluče. Kroupy padaly — a muž smutně šel na pole; ale jak tam přišel, viděl, že jim nepotlouklo, nýbrž pšenice byla pěkně v snopy složena.[5]) Zapomenuv se zvolal: „Ah, kar je vila, vila je!“ V tom ztratila se jeho žena starajíc se tajně o dcerku, až ji k vdavkám vychovala.[6]) V Čechách se povídá, že sedlák nějaký vzal si za ženu lesní pannu; při svatbě jí slíbil, že jí nikdy nepohaní. Dlouho žili spokojeně. Když jednou sedlák byl na trhu, dala žena všecko obilí zelené požíti a do stodoly odvézti. Sedlák vraceje se domů, dověděl se toho a začal nehorázně ženě zlořečiti a nadávati. Po té žena zmizela; — týž den přišla hrozná bouře a krupobití, které všechno obilí zhubilo. Sedlák nalezl však své obilí zralé a zachované. Litoval svého přenáhlení, ale žena nevrátila se více.[7]) Slyšel sem podobnou pověst vypravovati o divožence, která se zasnoubila

---

mračen; Sobotka za symboly lesní vláhy, z níž berou původ svůj lesní prameny a studánky (Rostl. 22.) Nejsprávněji míní Mannhardt, že je to symbolický výraz plodnosti přirodné (Baumk. 147).

[1]) Viz Max Müller Essays II. 90; Mannhardt, die Götter d. deut. u. nord. Völker 54. Brzy vyjde i český překlad.

[2]) Ilias VI. 21; XIV. 44.

[3]) Mannhardt, Baumk. 69, 79, 102, 103, 109, 112, 113 atd.

[4]) Mannh. Ant. Feldk. 16.

[5]) Soud vily i rusalky bohyněmi žní; proto se chodí u Rusínů o rusadelných svátcích do polí s procesím, při čemž se pějí staré obřadné písně. Afanasj. Poet. voz. III. 149.

[6]) Erben, Slov. čít. 306; v hrvatském Vindolu a po Serbii se též vypravuje o lidech, již se s horskými vilami oženili Ark. 91.

[7]) Grohm. Sagenb. 306.

s mladým sedlákem pod tou vyminkou, že jí nikdy nenazve: divá žena. Když toho nedržel, zmizela též.[1]) Jindy vymínila si panna, kterou mladý Mikas do oka z lipového lyčí chytil[2]) a za ženu pojal, že se smí volně koupati a že s ohniště se hned každá skvrna vyčistí, která tam po nádobách zůstane. Když jednou stará matka na nevěstu popuzena souc toho neučinila, zmizela panna jako mlha a muž její poznal z červenalé vody v studánce, že jí nikdy více nespatří.[3])

Zničiti v popeli kolo, jež postaveným k ohni hrncem bylo spůsobeno, je též podmínkou, aby se divá žena mohla mezi lidem zdržovati.[4])

Polní nymfy zovou se u Čechů poledn ice (poludnice,[5]) u luž. Sorbů připołnica, přezpołnica,[6]) také serp. Serp je žena oblečená v dlouhý bílý oděv, v poledne honí žence s polí a čeká na děti, když jdou na lusky.[7]) Dává otázky o tom, jak se pěstuje len a hotoví příze a plátno. Kdo jí nedovede odpověděti, strhne mu hlavu, neb pošle naň nemoc.[8]) Na Rusi udržely se o polednici jen slabé zpomínky, místo jejich zastupují nyní lěší. V jižní Sibíři znají pod tímto jménem stařenu s hustými vzklokočenými vlasy, odítou v hadry; žije v rákosí neb v křovinách kopřiv a unáší rozpustilé děti.[9]) Také německé skázky znají polednici pod jménem Ên-ongoermôer (onger-undorn střední

---

[1]) V Tyrolsku se vypravuje, že se lesní žena zasnoubila s mužem jakýmsi z Mazinu tak dlouho, dokud jí nepojmenuje „Geiss“; když toho nedržel, zmizela. L. v. Hörmann, Mytholog. Beiträge a. Wälsch-Tirol. Insb. 1870. 8.

[2]) Do ok z lipového lýčí chytají sedláci v Hessích lesní ženky. Mannh. Baumk. 88. 103.

[3]) Světozor 1873. čís. 6. 63; srovnej nejstarší pověst o Meluzíně, jak ji kolem r. 1211. Gervasius z Tilbury v Otia imperatia I. 15 (Librecht's Gervasius 4 sl.) vypravuje. Jiné pověsti podobné sou u Mannhardta. Ant. Feldk. 60 1; 67; i čínská 69—70.

[4]) Časop. mus. 1855. 47. 2.

[5]) Mat. verb. nazývá dryady poludnice považujíc je za bohyně lesní (deae silvarum).

[6]) Haupt, Sagenbuch der Lausitz. Leipzig 1862—3. 71; Veckenst. Wend. Sagen 105—107.

[7]) Erben, Slov. Čitanka 93. Veckenstedt 54; též se jmenuje serpl, serpolnica, serpyšyja: tamže 55. 109. 110.

[8]) Hawpt a Smolerj Pies. II. 268—9. Veckenst. 56. Vůbec sou báje o bytostech těchto u Čechův a Lužičanův velice podobné, což o společném jich původu svědectví dává.

[9]) Afanasj. Poet. voz. III. 137.

hodina mezi východem slunce a polednem), která v obilí na polích se prochází.[1]) Maďaři ji zovou deli baba (polední čarodějnice.[2])

V Čechách se vypravuje, že za poledne těká po polích i lesích a vyhledává příbytky lidské. Je obyčejně bíle oděna, zřídka červeně. Zjevuje se zvláště šestinedělkám, které se ven z domu odvážily; krade jim děti a za své vyměňuje. Nechá-li šestinedělka v čase žní dítěte svého ležeti na poli, ukradne je polednice. Proto se dětem, křičíli, vyhrožuje, že si pro ně polednice přijde. Příběh takový pěkně vylíčil Erben[3]); polednice je

„Malá, hnědá, tváři divé
pod plachetkou osoba,
o berličce, hnáty křivé,
hlas — vichřice podoba.“

Čeho se polednice dotkne, je okamžité smrti podrobeno.

V Příbrami odvedla kdysi polednice šestinedělku, která před domem se nacházela a nosila ji ve vichřici od dvanácti hodin do jedné. Ve Vlašímě zjevila se šestinedělce, která v poledne prala; měla podobu bílé paní a postříkavši šestinedělku vodou, zahnala ji do světnice. Když jedna šestinedělka v poledne ze světnice vyšla zůstavivši tam své dítko, uslyšela na jednou silný úder; pospíchá zpátky a spatří celou postel v plameni a bílá vzdušná paní skláněla se nad dítětem. Žena dala se do křiku a bílá paní zmizela s děckem na rukách. Také záře nad postelí přestala a žena nalezla v posteli dítě, ale to mělo velikou hlavu; lidé povídali, že je od polednice podvrženo.[4])

Když jednou šestinedělka v pravé poledne zůstala státi v kuchyni pod komínem vařic muži oběd, tu prý jí to okolo uší zašumělo jako zlý vítr, před očima dělaly se jí mžitky, něco ji začalo krákat za vlasy a na zemi ji to porazilo. Ženy hádaly, že to byla polednice.[5])

Okolo Hradce Králové hrozívají rodiče dětem, aby neplouhaly obilí, že v něm sedí žithola, která je chytí a jim cvočků do zadku natluče.[6])

---

[1]) Mannhardt Ant. Feldk. 135. 3; parallelu z Japanska viz Ausland 1875. 48. 952.

[2]) Slov. Naučný VI. 536.

[3]) Kytice 41—43.

[4]) Grohm. Sagenb. 111—113.

[5]) Bož. Němcová Sebr. spisy I. 101; srv. podobnou pověst v Čas. čes. mus. 1855. 47.

[6]) Sobotka Rostl. 25. U Lužič. hrozí se opět dětem: posserpańcem Veckenst. W. Sagen p. 54. 2.

Bytosť polednici příbuzná je noční poluda též půlnočnice zvaná, která zvěstuje zjevením se svým smrt.[1]) Vedle polednice vyskytuje se i poledníček.[2])

Večer pobíhají na Moravě kolem příbytků lidských krásné mladé dívky, jež se nemodlilky zovou. Oči mají jasné jako nebe, černě havranové vlasy spadají jim v plných prstencích po sněhobílé šiji na červenou košilku, v kterou nedbale sou zahaleny. Jinochy vábí k hlubokým tůním, v kterých je topí s nimi se zasnubujíce. Na dítky, které se nerady modlí, se velmi hněvají; před východem slunce a po jeho západu na ně čekajíce lákají je za ves a tam je škrtí.[3]) V Čechách zovou se podobné bytosti klekánice neb večernice; též klekáníček je mezi lidem znám.[4]) Na Moravě je klekánice stará, bezzubá baba, která o berle při každém kroku jednou nohou kleká a druhou jde, tak že prý má od této klekavé, zdlouhavé chůze své jméno. Chodívá po večerním klekání po návsích a sbírá malé děti, které se ještě venku potulují, do měchu.[5])

Ze stručného sestavení tohoto bájí národních, jichž počet mnohom větší dosud mezi naším lidem je roztroušen, patrně vysvítá, že měli Čechové také bohaté a hojné skázky o nymfách, jako jiní Slované.

---

[1]) Erben v Slov. Naučném VI. 536; srv. boža łosć u Lužičanů: Veckenst. 139—143.

[2]) Čas. čes. mus. 1856. 58; Slov. Nauč. VI. 536. U Lužičanů sou: serp. serpl, přezpolnik, posserpańc muzkého r.; přezpołnica, serpolnica, serpyšyja a jim podobná Anna Subata ženskr. rodu.

[3]) Mor. Hvězda 1863. 98; nemodlilky sou i v Čechách známy, aspoň v kraji tábor. sem o nich vypravovati slyšel.

[4]) Květy 1846. 511; Čas. čes mus. 1853. 473.

[5]) Čas. mat. mor. VII. 1875. 92.

Slovenský oddiel.

Predmluva.

Povzbudení súc priaznivým prijatím prvého ročníka našej knihy zo strany slovanského obecenstva, ako aj odobrením nášho podujatia zo strany slovanského časopisectva, prikročili sme k vydaniu druhého ročníka. — Nádeje a želania jak vydavateľstva tak i čitateľov, aby sme možno čím najúplnejší obraz súčastných písomníckych snáh slovanských národností podali, sa toho roku natoľko splnily, nakoľko sa nám podarilo citlivú mezeru lanského roku vyplniť.

Vedení srdečnou túžbou, aby sme nakoľko možno i z našej strany prispeli k duševnému sblíženiu sa a k vzájomnosti slovanskej, prajeme si, aby druhý tento ročník nášho Almanahu dopomôhol nielen k poznaniu našich úmysľov, ale aj povzbudil Slovanov k písomníckej vzájomnosti.

Laskaví čitatelia nech ráča prijať dielce toto s tým presvedčením, že z našej strany ani na dobrej vôli, ani na ustávaní nechybovalo. — Nadejeme sa, že sa nám budúcne podarí započaté dielo vždy viac a viac zdokonalovať.

Konečne vyslovujeme ctěným predplatiteľom a spisovateľom slovanským, ktorí nás pri našej snahe podporovať ráčili, prítomne svoju najsrdečnejšiu vďaku s tou úctivou prosbou, aby nám i na ďalej pri našom podujatí svoju laskavú podporu neráčili odopreť.

Tatránsky obor.

Z východu na západ beží obor sveta,
A v náruči nesie slnce, božie dieťa,
Za ním tma sa borí, husté hmly sa tmolia,
Ak beží, tak beží cez vrchy a polia.
Prekliate mrákavy! čo za ním letíte!
Veru vy tie blesky slnca nezatmíte!
Keby tma, ako tma, mrákava bola len,
Ale hrozná za ním valí sa povodeň! —

Sluchom neslýchaná výchrica lomcuje,
Doliny zanáša, hory vyvaluje,
A v takom sa ženie hroznom nepokoji,
Že mu to slniečko už zadúchnuť strojí. —
Ty výchrica divá! darmo sa nadúvaš!
Zdúchnuť slnca plameň, no tej pary nemáš!
Keby to šialená výchrica bola len,
Ale hrozná za ním valí sa povodeň! —

Vídom nevídaná povodeň sa valí,
Zalieva doliny, a hory, a skaly,
Už sa tratia tých hôr vysoké vrchole,
Už sa zamárajú nebotýčné hole; —
A ten obor sveta beží zostrašený,
Pred tým, čo sa rúca návalom po zemi.
Beda tebe, beda! povodeň ťa hládá!
Tvojho slnca krásy povodeň ti zhasí! —

Ej zhasí, nezhasí! veď ho nedohoní
Ni tá jasná strela, — ni sto divých koní! —
Ale jaj prebeda! ako tak náhlil sa,
Padnul dĺžkou tela na zem, a zabil sa. —

Vysočižných Tatier strmisté skaliny,
To sú kameniny z jeho chrbtoviny,
A tie v Tatrách plesá Kriváňa sivého,
To sú vypadnuté vtedy slzy jeho. —

Zabitý tam leží, tam leží zabitý,
V čas potopy sveta lunami zakrytý;
A po tej potope tisíc a tisíc liet,
Vždy ho len takého, — ako teraz vidieť. —
Hmly sa po ňom stelú, vetry doňho dujú,
Jeho čnúce drapy orli obletujú; —
A keď mu do boka búrka strelu vrhne,
V tedy v ňom vskriešená duša sebou trhne. —

Oj! tie jeho slzy, tie Tatier jezerá,
Do ktorých sa mesiac s hviezdami nazerá,
Ligotavé slnce striela jasné pruhy,
Z jejichž vôd pijajú malované dúhy,
Oj! tie jeho slzy, ktoré mu vypadly
V bolesti pri smrti, keď mu údy chladly,
Keď od tolkých tisíc liet nevyschly dáko,
Musí v jeho kostrách živôt byť jednako! —

J. Graichman.

Túžba po ráji.

Kam blúdiš myseľ? Čiže tam pri žhavom
Apolla voze chceš perute plavé
Zahriať, zocelič? Či zábavy hravé
Vidieť vĺn hnevných v mori ligotavom?
Či vábi ťa tresk spádu Niagary:
Ochladiť, sbieliť rumene vo tvári?
Či v Himalája chceš zdriemnúť si kraji?
Nie, nie — ty túžiš detinstva po ráji! —
Tak si posnívaj, zavesluj len smele,
Umelým skrutom prebi vlny dravé,
Že vztrieknu vo zvýš bez sily; ihrave
Si pánom času s krupejou na čele —

A letíš volne do detinstva rája:
Na vonné luhy, polia a do hája,
Vzápät družiny sbor živý, nevinný
Uháňa s tebou hneď v stráň hneď v nížiny,
Sťa bystronohá pred strelcom hnaná laň.
Vopred a vždy dial od zornička rána
Družina s tebou ihrá sa — naháňa.
Hneď za sirôtkou uháňaš v trasnú pláň,
Hneď rybky bystré v lesklom striebre vody
Zostrašíš, zmútiš pozbavíš svobody;
Hneď motýla ťa zvábi odblesk perál
A máš ho — hollá, tys' vyhral, ty si král! —
A keď ustaly nôžky ti jelenné,
A jasné nebies očko zrumenelo:
Zavoláš „s Bohom" — kamaráti — vrelo —
Ponáhlaš v lono matičky milené. —
A keď jej zľúbaš ruky, perny, líčka:
Začneš štebotať ani lastovička,
Že jak ju ľúbiš — že ľúbiš i hory,
Polia, družinu i svit rannej zory,
Cengot spiežovcov pasúceho stada;
I mesiačika že ľúbiš bľadú tvár —
Kým blahá svieti z matkinho oka žiar:
V nej vše to ľúbi duša tvoja mladá. —
A matka šťastná v tvojom šveholení
Hladenie kadier s bozkom vrelým mení,
A krížom žehná čielko tvoje bielo —
Až mdlé ti víčko v spánok sa zavrelo. —
Spíš — sladko snívaš, jako ten v úbočí
Maličký púčok na ružovom kríku
Si o budúcom sníva vábnom vzniku,
Keď myslí búra že ho tam nezočí; —
Sníš, že ti jemný páper na peruti
Vzrástol v mohutný, tvrdý brk labutí,
Že s krikom lietaš, spevom krotíš vody —
V tom matka bozká rtov tvojích jahody —
A ty precítneš. — Perla vrelá zrosí
Očko ti snivé spanilý junošku,
Že nie skutočnosť — žes' len sníval trošku:
Sen to klam ľahký — a klam slzy nosí. —

Ale neželej, sotri slzu s očka,
Pár ráz skrúti čas osu svojho rôčka —
A čo si sníval — tvoja túžba milá
Na silných brkoch vo svet sa pustila.
A opojený letmo žuly mnohé
Udrels' perutou, že iskry zsypaly
V divokom víru; — leš jích žhavé pály
Zastihly tvoje perute úbohé. —
A ony svisly, bo jích hybké žily,
Čo si sa nazdal, že páru nemaly,
Závodu s vetrom čo sa neľakaly, —
Tie hybké žily v ních sa preprúžily. —
A ty zastonáš, — a stonu storaký
Zatrasie odzvuk omámenou myslou,
Že sa prebudí, a s perutou svislou
Zatúži ta späť, hodí slabé zraky:
Kde v divom víru prec' tak sladko žila,
Kde matka sladkým spevom ju kojila,
Tam chce pookriať, — zatúži v detstva kraj —
Hľadá a nájde — vzpomienku len na ráj!

M. M. Klimo.

Žiara slnka . . .

Žiara slnka hľa, rudá zachodí,
V nej mi hasne tvoj čarovný zjav;
Tu v kryštáloch, ktoré žalosť rodí,
Bezpočetnosť vidím tvojich sláv.
Čím viac, milá, oko perlí sa mi,
Tým je plnšie pestrými dúhami:
Čo viac slzím, že nebudeš mojou,
Tým ma vätšmi pútaš krásou svojou.

Koloman Banšell.

Kajúčnica.

I.

Ťiahnu chlapci cez dedinu
Dobrej vôli, bo do vojny,
Kde, keď sami aj zahynú,
„Pon vrahov snop zmlátia hojný;
Jich vôdca ten obzerá sa
Ta, kde stojí mladá chasa. —
„Do zbroje, za vlasť, tak zvolá,
Mladí, chlapi, vekom zvädlí,
Kto len vládze, von do poľa,
Turci ju diví napadli;
Ľudí berú do zajatia,
Dediny, kostoly pália,
Šliapu naše polia, siatia!
A tak sem sa, kto vlasť ľúbi,
Nech vernosť večnú jej sľúbi,
Nech krv cediť sa nezdráha,
Za ňu mrieť je v nebo dráha!
A my zvíťazíme iste,
Tak nám pomož, Pane Kriste,
S vierou pevnou a šabľami,
Kto proti nám — keď Bôh s nami?“
— Tu Janko junák vyskočí,
Za ním celý rad sa tratí,
Berie každý, čo prv zočí,
Či to kosy, balty, mlaty;
Všetkým sa hnev z očí díva,
Z úst kliatba Turka ozýva. —
A kto si stal ku družine,
Vodca ho k srdcu privinie,
Privíta ho rečou malou:
Ja Pán Tvoj, kráľ môj, Bôh kráľov.
— Trúby ztrúbia, bubny zhučia,
Chlapci sa s milými lúčia;
Snáď neuzrú viac dom tichý,
Preto z jích pŕs plynú vzdychy.

Len Janko hlavu hor dvýha,
Radosťou oko mu žiari,
Ostrohou bok koňa stíha,
A žiaľom smelosť nemarí.
A čo že mu tak veselo,
Nemá zač by ho bolelo?
Nemá otca, ni dobrú mať,
Ani snáď milenku krásnu,
Že má tvár tak hviezdojasnú,
Že sa mu tak nechce plakať?!
— Ach, otec, mať šli do zeme,
Ale ta všetci pôjdeme —
Preto radšej krivdu bije,
Než o mrtvých smrti snije! —
Milú, to má, čiernych očí,
Anku, ale ani za tú
Oko si v slzách nezmočí,
Bo od nej potechu má tú:
„Choď môj, milý, ta do boja,
Nežiaľ ja Ti budem verná,
Ja budem alebo Tvoja,
Buď ma ukryje zem čierná!“ —
Trúby, bubny slabšie zneju,
Už čuť len jejích doznenia —
A darmo, kto má nádeju —
Nazad volá: do videnia . . . .

II.

Tichučký mesiačik z neba
Na dedinu sa usmieva;
Objímajúc samo seba,
Vetrík stromovím previeva;
A vlnky si žblnkotajú,
Pri zahrade Anky švárnej,
Na dolu sa poberajú —
Obraz veselosti jarnej. —
Za nimi sa Anka díva,
A Ďurko, jej druhý milý;
Každý z ních o jednom sníva,
Aký život jích spanilý!

Ďurko, Ďurko si chlap planý,
Keď vlasť pustošia pohani,
Ty sa skrývaš do objatia,
Bojíš sa smrti, zajatia;
Zle je, že krivda panuje,
Leš ešte horšie, keď milý
Za milou väčšmi banuje,
Než pravde posvätiť sily!
Anka, Anka, Ty neverná,
Potresce Ťa pán Bôh z neba,
Zem Teba pohltne čierna, —
Krivoprisahať netreba! —
. . . Žiara dedinou zablisne,
A krik sa veľký ozýva,
Bázeň sa do srdca tisne: —
„Utekaj, kto si za živa!
Turci napadli nás diví —
Bože, ratuj a čiň divy!“ — —
Ďurko a Anka zchvejú sa,
Ako ten lístok osyky —
A už bližšie počuť kriky: —
Kam sa diať Bože veliký?!
Dom jím nad hlavami horí,
Ako zora oheň svieti, —
Nám sa to ku smrti zorí,
Volajú zbabelé deti.
Už je pri ních Turkov čata —
Anka omdlieva — je žena, —
Ďurko padá na kolená, —
Zpotvorený obraz chlapa! —
Jatagán švihol od ruky,
Odznely otroka zvuky — —
Nastáva tichosť záhuby . . .
Leš, čo to, — počuť hlas trúby!
Hoj, znej len trúba anjela,
Zvestuj príchod spásy ľudu;
Vtrhla čata orlov celá
K hroznému nad krivdou súdu!
Okrialy hrude omdlené
Nápojom raty nádeje,

A kričia ústa nadšene:
Našich tam zástava veje!
. . Junák jeden, ako strela,
Na vrauníku bystrom letí
K domku, kde Anka bydlela,
Požiar mu na ceste svieti . .
Došiel. Otvorená bránka,
A traja diví Ozmani,
Vlečú telo jeho Anny,
Stoj, hrnie sa to z úst Janka;
A už tí traja Ozmani
Ležia v kusoch rozsekaní.
Janko po vodu zaskočí,
A ňou milej čelo močí,
Jejž ústa zašumotily,
Kde si, kde že si môj milý?!
Tu som, vstávaj moja Anka,
Privítaj si svojho Janka!
Ona pozre a sa díva — —
Desné „jaj“ sa z nej ozýva,
Vymkne sa z náručia jeho,
Beží k mrtvole milého. —
Janko omračený stojí,
Slza sa mu z oka rojí,
A s žiaľom tak za ňou volá:
Ty s' tedy nevernou bola?
Kým som trpel za otčinu
Ty s' zpáchala veľkú vinu,
Mne si vernosť prisahala,
A zbabelca objímala!
Zmaž pre spásu svoju vinu,
Tú Ti dávam dobrú radu,
Modli sa k božiemu Synu,
By Ti prehliadol tú vadu!“
A už letí preč na koni — —
Anke slovo v ušiach zvoní,
A svedomia ju hlas pichá, . .
Ona banuje — a vzdychá! — —

III.

„Rušaj koník, rušaj vranný,
Ďaleká cesta pred nami,
Tam, kde Hron pohráva dumný,
Tam sú súdruhovia šumní,
Tam oni krv cedia svoju
S ukrutnými Turky v boju;
Ta my specháme v jích rady,
Životˆ za vlasť ta dať mladý!“
Tak mladý junák dúma si
Mladušký ružovej krásy,
A bystro koňa pobáda,
A kôň letí, čo mu vláda! —
Úži sa priestor doliny,
Už venčia strmé skaliny;
Turecký tamto hrad stojí,
Či sa ten junák nebojí?!
Mladá už zkrýva bučina
Mladého boja hrdinu,
Tu vykukne tvár Turčína,
Za ňou mnohé von sa vinú!
Pse hneď sa poddaj, tak volá
Čata a stáva do kola;
Ruka jeho, než meč razí
Zvitá je putom tri razy. —

IV.

Rok, okamih v času mori
Odkvapol zas do večnosti,
A boj ešte ľudí morí
A smrť sa bohate hostí! —
Väzeň mladušký na hrade,
Ztriasol už otrocké putá; —
Trpká voľnosť, tak si húta,
Bo stojí tiež v Turkov rade. —
Turkov šat mu telo kryje,
No srdce mu plné bôľu, —
Oko mu pozerá dolu,
Kde sa národ za vlasť bije!

Rád by mal kriodla sokola,
Aby letel na tie nivy,
Kde duní boja hluk divý,
Kam vernych synov vlasť volá.
A dúma si, že už letí . .
Že opustil rabstva svety . .
— Leš čo sa slnka blesk skvelý
Tam dol odráža v doline,
Rozliatý prúd rieky je-li,
A jej zrkadlo to kynie?
Nie — nie, nenie to tam voda,
To kríž zlatý a lesklá zbroj,
Bože, to naší, hojže hoj,
To drahá moja sloboda! —

V.

Zhaslo slnce, — ten lúč zlatý
Ožiaril polmesiac krásne,
Potom zhasol, by prekliaty
Nestkvel sa polmesiac jasne.
Ztmelo sa — tichosť sa vznáša
Nad matičkou ľudských detí,
Už ten strážný ohník svieti, —
Kolom neho junač naša.
A dol s väže junák mladý,
Na tú vatru voľnú hľadí,
Potom do kola pozerá,
Zpoza pŕs dačo vyberá,
A píše kúskom olova
Na pergamen tieto slová:
Keď kohút zaspieva z rána,
Otvorená bude brána;
Zbodne ho na koniec strely,
Napne kušu a vystrelí. —
Zašumela strela — letí
Ta, kde strážný ohník svieti;
A či môže chybiť cieľa,
Keď ju svoj k svojim posiela?

VI.

Nakopily sa oblaky
Po šírom neba klenutí,
Vetor chladný sháňa mraky,
Zdá sa, že sa ten hrad zrúti!
Zaspieval kohút a z hora
Hlas ten letí do tábora.
Strážnik väže, junák mladý,
Ide tíško dolu s väži,
A ku bráne rýchlo beží,
Kde strážných spia celé rady.
Poznal vrátného — kľúč brány
Bere do trasavej ruky —
Otvára, — čuť škripné zvuky,
Turci zrevú: Allah s námi! —
Jedna bránu otvoriła
Druhá ruka meč tasila:
Sem sa bratia, tak on kričí,
A meč jeho vzduchom sičí.
Vrúti sa junač dnu bránou,
Mláti jak snopy pohanov;
Len on nebije ranený,
Slabý volá leš nadšený:
Hurrah, bratia, vitajte mi,
A zahrabte ma do zemi,
Napíšte ta na kríž z dreva:
Tu spí kajúca sa deva!
Vodca zbľadne a priskočí,
Divný blesk mu srší z očí:
Anka moja, drahá Anka,
Poznaj vo mne svojho Janka,
Zmazala si svoju vinu,
Nemri ešte v tú hodinu!
Vzdychne Anka, junák mladý,
Na Janka s úsmevom hľadí,
Rty sa jej k hlasu otvoria,
Akým na nebi hovoria:
Tys' odpustil, oj, vďaka Ti,
Tak mi sladko umierati!

Ešte jeden vzdych posledný,
Jej sa už na večný deň dní.
Sláva Bohu laskavému
Slovákom sa z ňádier vinie;
Jedno oko žiarí jemu . .
Z druhého slza mu plynie . .

G. Čakovský.

Pozdrav milého.

Pláva rybka, pláva,
Pláva hore Váhom,
Kde na brehu plače
Dievča za šuhajom,
Obrátť sa rybenka,
Obrátť že sa na dol,
A dones mi zprávu,
Či mňa milý zabol?
Nezabol dievčatko,
Veď idem od neho:
Dal ťa on pozdraviť
Od vetra tichého.
Dal Ti on odkázať
Od jasných hviezdičiek,
Že nemôž' zabudnúť
Tých tvojích očičiek.
Plávala rybenka
Až k Novému Mestu; —
Neplač dievča neplač
Veď si už nevestu.

P. Drahomír.

Skazky.

Svitlo ráno v nachu,
Piesne sa rozlietly
S nimi moje skazky
V úbočí sa stretly.

Zavítalo jaro
V pestrom kvieťa rúchu,
S ním sa moje piesne
Stretly v čerstvom vzduchu.

Zašumely vetry
Cez dúbravy, skrýše,
S nimi moje dumy
Zalietly do výše.

Strepotaly v výši,
Spevavé škovánky,
Tam sa s nimi stretly
Tie moje spevánky.

Stretly sa v oblakoch
Na nebeskej báni,
Z tadial svoje skazky
Šlú ku rodnej stráni.

S výše sa rozlietnu
V pravo, v ľavo, stranou,
Z tadial všetkých z duše
Vítajú Slovanov.

A keď s výše slietnu
Na hrobku studenú,
I v posledňom dychu,
Na vás si spomenú. —

Jimram Vubla.

Slovenský obraz.

(Nárečím liptovským.)

Nocuvali, nocuvali, — ej tria maliari u nás;
Dala som si vymaluvať ej milieho na obraz.
Dala som si vymaluvať ej hlavu strmočelú,
Čo sťa orol v nebo nesie ej myseľ bohosmelú.
Dala som mu z hlavy do pliec ej jako havran vlasy,
Veru by sa pre ne dala ej i s rarom za pasy.

Dala som mu dvoje nebies ej nebosivie oči,
Čo sa na ne raz podívam ej srdce mi poskočí.
Dala som si vymaluvať ej aký je vo tvári,
Ako sa v ňom ruža lalia ej vo kvet Boží pári.
Dala som si vymaluvať ej aký mi je v drieku,
Nemáš takej hory pevnej ej na celom vidieku.
Dala som si vymaluvať ej jeho pružnie ruky,
Čo valaškou ako hromom ej valia jedle, buky.
Dala som si vymaluvať ej jeho silnie nohy,
Čo po grúňoch divo skáču ej ako dva prabohy.
Dala som ho vymaluvať ej v kabani v opasku,
Žeby srdce vždy videlo ej že je s ním vo sväzku.
Dala som ho vymaluvať ej celieho od razu,
Žeby dostať ho celieho ej abo výnsť na zkazu.
Maluvali, maluvali ej obraz dokonali —
Hor sa srdce, hor sa za ním! ej do neba ho vzali.

Samo Bohdan Hroboň.

Už omladly.

Už omladly bujné lipy,
Rozlietly sa skazky,
Už na nivách vyháňajú
Žitné steblá klásky.

Už škrovánky strepotaly
V časne na úsvite,
Nuž Slováci podtatranskí
Či vy ešte spíte?

Už odznely mnohé spevy
Pevcov na varyte,
A vy moji bratia rodní
Ešte neslyšíte?

Už i vetry odšumely,
Čo skazky priniesly,
A vy bratia len hliviete,
Tušim ste v hrob klesli.

Už i orly vyletely
Zo skalných brlohov,
A vy neviete si rady
So škriatkom, mátohou?

Už sa v hroboch obracajú
Kosti vaších predkov,
A vy ešte nepoznáte
Utrpenia svedkov?

Už vám bieda zýva z očú,
Už sami hyniete,
Už i nebe zaplakalo,
A vy nečujete?

Už vám sám súd Boží hrozí,
Svedomie sledujte,
Oj pre Boha už Slováci,
Schopte sa a čujte!

Jimram Vubla.

Večer v Tatrách.

Slnce zapadlo. Nad končiarami
Vrchov sa mesiac objaví;
Levnoteplého vzduchu vrstvami
Pohráva sa vetrík hravý; —
Západ oblohy zastrú červánky;
Sladký sen nesú večerné vánky.
Každý ruch tíchne, príroda celá
Na odpočinok chystá sa, —
Po dennej práci jako by chcela
Oddýchnuť si. Už hviezd krása
Oblohu svojmi myriadami
Zastre, a oddych tvorstvu oznámi.
Idú už z paše početné stáda,
I rolník z poľa pospiecha.
Tam víta gazdu ženuška mladá
Z tváre žiari jej útecha.

Za gazdom idú zas robotníci;
Veselosť vidno na každom líci.
Spevom sa vracia mladistvá chasa,
Na dvor gazdov sa dostaví;
Veselí všetci, dobre cíťa sa,
Vedú hovor, žart ihravý. —
Potom k večeri si sadnú spolu.
Gazda si s nimi tiež sadne k stolu.
Gazdinká pritom ide do chlieva,
Kravy s dobrou vôľou dojí.
Sluha zas statku vodu nalieva. —
Slávik si milo v pokoji
Na strome pieseň večernú spieva,
City v nej sladko-bôlne vylieva.
Po večeri sa chasa na dvore
K zábave milej priberá.
Točí sa tancom hneď dolu, hore
V tichých hodinkách večera.
Dlho sa sladko tak spolu baví,
Žiadne ustatie, nechuť nejaví.
Starší rozhovor vedú o poli
Pod stenou spolu sedia si.
„Dávno úrody také neboly,
Také zrnom plné klasy,
Dávno takého zdaru nemala
Práca; večná buď nebesám chvála“.
V tom spev mládeže pretrhne milý
Rozhovor to rolníkovi.
Devy sa spolu hľa posadily,
Spievať nápev akýs' nový.
S úľubou starší spev počúvajú:
O dákom dialnom čarovnom kraju. —
Vozduch už chladne, netopier kolá
Široké bystro si točí;
Sova zo sadu blízkeho volá
Točiac pro koristi oči.
Lístim stromovia vetrík šuchoce
Zdá sa, že báje akés' šepoce. —
Mládež dospieva príjemnú pieseň,
A na oddych sa poberá; —

Zamení ľahký a príjemný sen
Prácu dňa a hry večera.
Vo dvore všade tichosť panuje;
Len šepot stromov ju prerušuje. — —
V dedinke ticho, len von na stráni
Ohníčok živo plápolá,
Hneď však blkotať vetor mu bráni,
Hneď dúcha oheň dokola,
Hneď s jeho iskrou jasnou ihrá sa;
Snáď sa mu ľúbi ohníka krása.
Vôkol valachov niekoľko sedí
Nôťac na fujare dumnej;
Milo si svieti mesiačik bľadý
Tešiac sa pesničke šumnej.
Hneď zase medzi nápevu hlasy
Šibal sa svrčok niekdy ohlási, —
Spiežovce oviec bôlne dávaju
A milé niekdy ozveny,
Rozleje sa zvuk po blízkom kraju,
Hneď ho však ticho zamení;
Hneď zase Belko zabreše smelo,
Jak by sa mu biť s vlkom zachcelo. —
Tráva perlami sa už trblieta,
Čo zo sĺz neba povstaly; —
Kloní si dolu hlávočku kvieťa
V ľúbezný spánok pomaly;
Kloní, by jemná volno si Vila
Nie po zemi, ľež po ňom chodila.
Mesiac na nebi vždy viac sa dvíha
Hľadiac dolu do doliny,
Hneď na hviezdičky jasne si mihá,
Hneď krášli vrchov výšiny;
Hneď sa v potôčku bystrom uziera,
Hneď zas s vetríkom šeptá večera.
Aj Bôtes voly svoje pohýňa
Cez šíru svetov oblohu; —
Míňa sa večer, noci hodina
Kladie v svety šíre nohu.
Všetko sa pred ňou ochotne korí,
Keď sa už blíži cez hory — doly. —

Všetko utíchlo, spánku závojom
Príjemným jemno ukryté;
Všetko spočívá s božím pokojom
Zabudnúc strasti prežité.
V prírode každý ruch už umiera
Vzdiaľac sa milá doba večera. —

S. Kuchta.

Moje rodisko.

Kde Beskyd Tatra a Tatier pohoria
Malebnú reťaz dovôkola tvoria
Venčia tichý bájovplný ráj;
Úbočím bystrý žblnkot kde prameňa
Zvučanie zvoncov stád tichých zamieňa
Z huku gajied dumný plynie báj;
Kde ľúbozvučný spev, kde prosté mravy,
Kde Choča stráne, bystrý tok Oravy,
Tam môj domov, ľúby rodný kraj. —

Bralský.

Matkin vydaj.

Dedinská poviedka.

V tej rovinskej krčme je veselý živôt. Hudba ozýva sa až na ulicu. Hlas škreklavých husiel a dunenie basy obveseľuje vôkol krčmy shromaždenú školskú mládež, ktorá na odiv celého sveta ukazuje prvé pokusy svôjho tanečného umenia. Keď sa dosť naihrala, po tichom usrozumení približuje sa k oknám divákmi obsadeným, potrhne jednoho, lebo druhého za nohu; prilepení k oknu začnú sa od okna odliepať a k zemi priliepať. Vo všeobecnom zmatku, smiechu a kriku obsadia vydobitelia uprázdnené miesta na okne.

Blažení sú diváci na okne, ale blaženejší účastníci zábavy v chyži. Ak sa dnu chceme dostať, musíme boj podstúpiť už v samom pitvore. Tam sú shromaždené dievčatá z celej osady, ba ani mladšie ženičky neopovrhnú zábavou. — Za dvermí, na pový-

šenej lavici usalašili sa hudci. „Primista“ ohnive behá po strunách, čierne oči sa mu svieta radosťou, vidí, že sa jeho hudba ľúbi; flegmatický „kontráš“ ťahá svoje jednotvárne hore — dolu, len niekedy úzkostlive pozre na prímistu, či ten nejakú novú nótu nezapočne? Usilovný „basista“ zasluhuje si chatrnú mzdu svoju nielen nástrojom, ale aj chrbtom, v ohni umeleckom shybuje sa až ku samým strunám.

Pod pec sa shromaždil „posudzujúci výbor“, v ktorom si hlavnie zástoje rozdelily tetky: Betka a Dorka.

„Pozrite len kmotrička na Marku Krásnikovie, ani vám oka nespustí z Janka Siváka,“ začala tetka Betka.

„Vari jej závidíte? môže si v chlapcoch vyberať, a že si najkrajšiebo vybrala, kto jej za to môže?“ odpovedá tetka Dorka.

„Veď keby ten najkrajší aj najbohatším bol, iste by jej matka nič proti tomu nemala, ale —“

„Už viem čo chcete povedať, matke sa lepšie páči Ďurko Búrik, lebo má veľké gazdovstvo a plné truhly peňazí“.

„Truhly peňazí nazbíjaných z chudobných ľudí, ale čo sa hneď dukátmi obloží, predca nebude pekný.“

„Hlava ako tekvica, len mu sviečku do nej zapáliť, všetky deti zrádnik dostanú, krátky driečik, dlhé nohy, to vám je za krásu.“

„Matke Markinej sa aj to páči, lebo povedala, aby sa bohatstvo s bohatstvom párilo.“

„Už zase spolu ihrajú“ upozorňovala tetka Dorka.

Spolu ihrali — bol vám to pekný párik. Janko štihlý ako jedľa, čierne oči oheň sypaly, na počernej tvári červené líca sviežosťou prekypovaly, mladé fúziky ukrývaly jemné ústa. Marka svojími modrými očkami zachytávala blesky čiernych očí Jankových, bieluška tvár, na líčkach červeň jarnej ruže a to všetko obrúbené čiernym dlhým vrkočom. Každý vravel, že ju matka na cukrovinách vychovala a každý uveril.

„Že sa vydávaš Marka moja?“ nachýlil sa Janko šeptom k ušku Markinmu.

„Ak ty o tom nevieš tak je nie pravda“ odvetila šelmovský.

„Vždy ma smiechom odbavíš a ja trpnem bolasťou.“

„Nestrachuj sa Janko môj, čo som ti povedala, toho sa drž!“

„A čo si mi povedala?“

„Zase nevieš, a či vedieť nechceš?“

„Povedz že mi ešte raz!“

„Načo ti mám hovoriť, keď hneď zabudneš?“

„Prosím ťa povedz mi!“

„Ale že viac nezabudni, to som ti povedala, že len tebä rada mám.“

„A ja tebä!“ skríkol Janko od radosti a celou silou stisol útle boky Markine. „Či mi urobíš po vôli o čo ťa prosiť budem?“ dotieral Janko znovu.

„Len povedz, vopred ti neslúbim.“

„Neihraj dnes s nikým len so mňou!“

„To by bola pekná vec“, prehodila Marka se smiechom „čo by si svet pomyslel? ja len tebä rada mám, ale si zaskočím aj s iným.“

„Aj s Búrikom?“

„Už ťa ten Búrik nabúri. Čo sa ho bojíš?“

„Jeho sa nebojím, keby mu tvoja matka nepomáhala!“

„Ani tej sa neboj, veď som jej jediná dcéra, bohotstva máme dosť, Búrikovcov nepotrebujeme.“

Hudba utíchla, Marka šla medzi dievčence, Janko musel štrnkať so staršími obce, ktorí vôkol stola popíjaním a múdrym rozvažovaním čas si krátili.

Do Krásnikov doletely chýry, že Marka najviac s Jankom Sivákom ihrala a na Búrika, keď sa mu ju niekdy posťastilo uchytiť ani dobre nehľadela. Dobre — myslela si Markina matka — chceš sa mi protiviť, uvidíme kto zvíťazí? Dôverní poslovia išli do Búrikov, že je svrchovaný čas.

Starý a mladý Búrik obliekli sviatočné šaty a rovným krokom stúpali do Krásnikov.

Matka jích prijala s usmiatou tvárou, Marka s vyplakanýma očima. Mala za čo plakať, kopali jej hrob za živa.

Otec Markin za vrch stolom čakal svojích hostov a keď sa priklonili usadil ich k svojej ľavej ruke. Rozhovor točil sa vôkol každodenných otázok, boloby neslušné nedočkať oslovonie zo strany domáceho hospodára. Až keď sa domáci zpýtal príchodzích: čo ste nám dobrého doniesli? začal starý Búrik svoju dobre naučenú reč, ktorá sa začinala s Adamom a končila pýtaním ruky Markinej pre Ďurka.

Uradovaná matka hneď chcela prisľúbiť vyplnenie žiadosti, ale rozvažitejší otec za dobré uznal aj dcéry sa zpýtať.

„Nuž dievka moja“ pozdvihol slávnostný hlas „počula si žiadosť týchto našich priateľov, či privoľuješ?“

Marka nevedela, čo sa s ňou robí, ale na otázku otcovu prebudila sa zo sna, už chcela odpovedať, keď jej matka predchytila: „Privoľuje, ako sa to len môžeš zpýtať, vieš, ako vždy Ďurka zpomínala a jeho nad všetkých vychvaľovala?“

„Nech že to sama povie“ ohlásil sa starý Búrik.

„Tak povedz dievka moja“ vravela miesto nej matka „vidíte ako sa jej oči od radosti smejú?“

Smialy sa jej oči a v ních jedna slza.

„Rozprávaj za sebä“ ozval sa hospodár „povedz ty dievka moja či privoľuješ?“

Marka sa osmelila a vyriekla: „Nie!“

„Keď je tak“ prevravel Búrik ohľadajúc sa po palici na znak toho, že odísť strojí sa „odpustite, že sme vás tak dlho na slove držali.“

„Nieže nie“ preriekla naľakaná matka „čo by také dieťa ešte vedelo? my sme jej rodičia a my známe, čo jej bude k dobrému. Hľadteže ani ja som nechcela ísť za môjho starého, ale rodičia lepšie znali, ako ja. A či sme nie šťastný pár?“ Starý pokrútil nedôverčive hlavou. „Poď len dievka moja, podaj sem Ďurkovi ruku, on je hodný šuhaj“ matka rozprávala sladko, ale keď na dcéru pozrela strely jej sršaly z očí.

Marka naľakaná bola by skočila aj do hrobu a tak podajúc ruku Ďurkovi stala sa jeho verenicou.

Svadbu strojili velkú, bohaté rodiny celého okolia boly na ňu pozvané, všetko sa radovalo, všetko skákalo, len mladá nevesta nie. Ona neplakala, plakať nevládala.

Bujné kone zapriahnuté v kočiaroch netrpelive hrabú kopytami na dvore. Ručníky im vlajú na hlavách, cengáče zvonia na hrdlách. Odoberá sa mladá nevesta, matka si utiera slzy, rukami zalamuje, ale jej srdce radosťou skáče. Švihnú do koní, kone sa sopnú a cvalom utekajú zo dvora.

Kto zastavuje kone? ešte sa pod stenou Sivákovie potácal a už jedným skokom chytil zubadlá bujných koní.

„Na bok!“ kričí pohonič a zase švihne do koní. Srdce prerážajúci výkrik na voze a sťa jeho ohlas ston na zemi. Na voze zamdlela mladá nevesta a zo zemi dvihali pošliapaného Janka Siváka, ale svadobný sprievod ide ďalej a vbehne výtaný hudbou a krikom do otvorenej brány Búrikovej.

Blažený mladý zať štebotal, hrkútal okolo mladej žienky, ale odpovedi sa mu nedostávalo. Ako odpovedať, keď otázka v srdci morí: čo je s Jankom? Slzičkou zarosila modré oko, ktorú nikto nesmie vidieť, slza nepristane k svadobnej radosti.

Rozhodla sa — musí vidieť Janka, musí ho potešiť, musí pomôcť. Zahradou vyšla zo svadobného domu a zahradou vnišla, do skromnej, čistej, ale smutnej chalupy Jankovej.

„Preč od nás nešťastnica!“ kričala starička matka Janková pri vchode Markinom. „Nie dosť, že si nás uvalila do biedy, chceš vidieť aj jeho muky?“ Marka kývala rukou, aby krik utíšila, matka len kričala: pozri, tu leží sošliapaný, pošpatený; ty si mu príčina, na čo si ho svádzala, na čo si mu slubovala? pozri tu leží, ach ja nešťastná matka!“ zalomila rukami a v usedavom plači hodila sa na posteľ Jankovu.

Janko otvoril oči, zrak jeho sklenený padol na trpnúcu Marku, horiace líca svedčily, že je ešte v horúčke — nepoznal ju.

„Neplačte tetko!“ opovážila sa konečne Marka „neprišla som vás mučiť, prišla som pomáhať.“

„Pomáhať?“ zodvihla sa matka z postele „ty pomáhať, povedz mi nešťastnica, kto mu je na príčine?“

„Moja matka!“ ďalej chcela hovoriť, ale nemohla. Jankova matka hľadela zadivená a keď videla, že Marka skutočný žiaľ cíti, začala sa spriatelovať.

Marka poznala na pohľade premenu. „Pomáhajme Jankovi“ začala z novu „pošlite po lekára, zlatom vymením život jeho. Tu sú peniaze, ponáhľajte sa pre Boha, ja musím preč!“ Ešte pristúpila k posteli, chytila Jankovu horúcu ruku a na rozlúčku pokropila ju slzami.

„Nechoď ešte dievka moja! sama som, zúfam si v trápení“ zdržovala ju udobrená starena.

„Musím, som mladá nevesta, hľadali by ma, musím sa radovať.“

„A či sa budeš radovať?“

„Budem — tam!“ ukázala hore a vybehla von.

Pod opaterou rozumného lekára lepšil sa Jankov zdravotný stav; radoval sa, že po tak dlhom trápení bude môcť nadýchať sa jarného povetria a údy sohriať na teplom slniečku. Čas mu prišiel, mohol vstať z postele, vyšiel na priedom prvý raz po svojom vyzdravení na barle.

Dnes rok sa Marka Krásnikovie vydávala. Zvony zvonia, či rodičia týmto spôsobom chcú zasvätiť svadbu svojej dcéry? Húf ľudu bez konca tiahne dedinou. Spev sa ozýva, ticho kráčajú, už vychodia z dediny — kam? — Matka vydáva svojú Marku — do hrobu.

Samo Samovič.

Kvapka.

Arabeska.

Sišly sa dve kvapky v Dunaji; ako staré známe spoznajúc, prihovorily sa:

„Zkade ideš sestra?“ rečie jedna.

„Z horných krajov“ druhá.

„Čos' tam počula, videla?“

„Všeličo“.

„Vyprávaj tedy“.

„No dobre“, rozhodne sa druhá a vypravuje nasledovne: „Zrodila som sa nad krásnou pahorkovitou krajinou. Otvoriac prvý raz oči, blažene som sa usmiala vidiac pod sebou úhľadnú dedinku obrúbenú zelenými lúčinami, cez ktoré, sťa srieborná páska, deliac spolu i dedinku na dve časti, tiekol bystrý potôček. Vidieť toto, zradovať sa pritom bolo dielom jednoho okamženia; v druhom okamihu s veľkou radosťou a rýchlosťou pospiechala som už dolu k zemi v tejto dedinke chcejúc začať beh života svojho. Rýchlosť, ktorou som sa pustila s oblakov dolu k zemi, bola tak veľká, že konečne — naraziac na predmet, ktorý mi ďalší let k zemi zamedzil, tak som sa doňho praštila, že povedomie sa mi v okamžení na všetky strany rozfŕklo, a ja za čas bez povedomia omráčená som ležala. Po trošku sbehlo, navrátilo sa mi povedomie. Na celom tele sa ešte trasúc, otvorím oči! — Hneď na prvý pohľad zbadala som, že nestojím na pevnej zemi; v prostredku v jamke na révovom liste čupela som. Réva tá bola nasadená okolo zahradnej besiedky asíce k tomu cieľu — ako som sa to pozdejšie od pána Pavúka dozvedela — aby, popreťahujúc sa skrz naskrz cez popribíjané latky, v lete svojimi veľkými listy tôňu robila, a tak tých, ktorí v besiedke okolo okrúhleho stola sedeli, bránila proti pálčivým papršlekom horkokrevného Slna. Lepšie prezerajúc obtáčajúce ma predmety, spozorovala som aj

teba, hneď pri mne na druhom liste pokojne sedeť. Priklonily sme sa — ako sa na to snáď aj ty pamätáš — jedna k druhej, do reči sme sa pustily, ale rozhovor náš o chvílku bol pretrhnutý. Figliar Vetrík, ktorý vždy na pletkách hlavu láme, bežiac okolo nás a vidiac ako sa pekne shovárame, jedine by nám nepríjemnosť, sebe ale radosť a zábavu zapríčinil, potriasol lístočkami na ktorých sme sedely, tak silno, že ťa na skutku sebou strhnul a do blízkeho potôčka zaniesol, já ale len s veľkým napnutím síl som sa na mojom listočku udržela. Od tedy sme sa posial nevidely. — Za chvílku ešte obdelač prizeral sa so smiechom na skutok svojej samopašnosti, potom ale akoby sa nič nebolo stalo, s hvízdaním, klobúk na stranu strčiac, poberal sa ďalej nezbedník. — Táto ľahkomyslnosť Vetríkova ma nahnevala, a keby zo svojho prelaknutia som sa bola skorej spamätala, a keby on nebol do tedy chytro utiekol, aspoň slovami by som sa bola na ňom pomstila. Vek ale prvej mladosti žijúc, kde jeden dojem veľmo skoro druhému ustúpi, hľadiac na obkľúčujúci ma svet, zabudla som skoro túto vec a ponorila som sa úplne onedlho v pozorovanie mne ešte neznámého a obkľučujúceho ma sveta.

Besiedka tá, na ktorej révových listoch som sedela, stála v jednej zahrade nedelako múrovej ohrady. Zahrada rozprostierala sa za chrbtom pekného, úhľadného domu a bola na dve časti rozdelená. Hneď bezprostredne pod šiestimi oblokami, ktoré sa do zahrady otváraly, bola miestnosť určená pre zahradné kvety. Vo vkusne sostavených kruhoch boly rozsadené tie najrozličnejšie kvetiny, niektoré už aj začínaly kvitnúť a roztvoriac rôznobarevné kališky príjemnou vôňou naplňovaly povetrie; väčšia ale časť ešte len riastla a najviac puky bolo možno na ních pozorovať; pritom všetkom jích súmerné sostavenie ľahodilo oku. Druhá časť zahrady bola určená pre ovocné stromy, pomedzi ktoré pieskom vysypané chodníčky, asíce od zahradných dverieč ku včelienu a ku besiedke, sa vinuly. Oproti besiedke na protivnej strane zahrady pod jednou košatou jabloňou, bolo pažiťou vykladané sedátko asi pre štyri osoby urobené. Včelien stál na severnej strane zahrady pri ohrade, obrátený tedy zrovna na juh. Ostatný priestor v zahrade zaujímaly ovocné stromy, ktoré teraz po odkvitnutí, najbujnejšou, najzdravšou zeleňou jasaly. Vskutku od radosti som sa len tak prevalovala v mojom úkryte, v malej jamke, vidiac, že obkľúčujúci ma svet je tak krásný, tak rozkošný! — Sladkými pocitami naplňovala ma myšlienka, že v tomto krá-

snom svete budem žiť, v jeho krásach sa tešiť, jich požívať, že z čiastky aj moja drobulinká osoba prispeje k okrase tohože sveta!

Leš moje pozorovanie z času na čas vždy na menší kruh sa obmedzovalo. Určité tvary jednotlivých predmetov, začaly neisté podoby na sebä brať; z prvu len dalšie, potom aj bližšie predmety rozplývaly sa pred mojím zrakom, konečne všetky zemské predmety rúškou neprehliadnutosti zastrúc, aj nad mojím okolím zavládla tmavá noc! Trblietavé hviezdičky potíšku vystrkúvaly nežné hlávky, bázlive sa obzerajúc, či jích nepriatel horkokrevný Sln sa už skutočne vzdialil; vidiac ale, že nemajú sa čoho báť, smelšími sa stávaly a napokon i najmenšie, najbojazlivejšie s veselým úsmevom objavily sa. Ja ale dojmami prvého dňa na zemi preplnená nebeským sestričkám — trblietavým hviezdám — v ochranu sa oddávajúc, stúlila som sa v mojej jamôčke a po malej chvílke blahonosný a občerstvující spánok aj na mňa rozprestrel svoje ochranné kriela! . . . . .

Ráno prebudil ma nejakýsi podivný a mne ešte neznámý šum. Obrátiac sa na druhú stranu vytriem oči, a pozrem hore. Pane Bože môj, čo vidím?! — Dákasi potvora na všetky strany chlpatá, s' očima ako vajce veľkýma a ako kapusta zelenýma, behala po motúzoch od jedneho lista k druhému, zase druhé motúzy preťahovala, tak že z toho pomaly zase len nejakási chlpatina povstávala. Mne to všetko divné bolo; ale najdivnejšie mi prichodilo zkade ona tie motúzy vyťahuje. Za chvílku som sa otvorenými ústami dívala na túto komediantskú potvoru, ale spamätajúc sa a mysliac si, že aj to tvor boží, odhodlane rečiem:

„Pomáhaj Pán Bôh pri práci!“ Divota sa obráti, vytreští oči, zastane naprostred motúze, vytre fúzy a odpovie: „Pomáhaj aj tebe dievčatko! — Kde sa tu berieš?“ Ja zbadajúc, že to nie tak mrchavý tvor, ako sa mi zovňútorne zdal byť, keď mi ešte aj otázku predkladá, s radosťou mu odpovedám a vypytujem sa čo je, kto je on? A tu mi vyrozprával, že sa volá Pavúk, podľa zamestknania poľovník, starý mládenec; už od viac časov v tejto zahrade sa zdržuje, poneváč sa mu tu páči a lov dobre darí. Vyrozprával mi ďalej všetko to, čo som ja už z čiastky o zahrade vyprávala; chválil svoje stanovište hovoriac: „keď do besiedky príjdú domáci páni sedeť, nasledujú jích aj muchy a ja potom mám dobrý lov“. — Ostatné slovo som už sotva dopočula; moja pozornosť vrznutím zahradných dvier obrátila sa inde. Do zahrady vstúpil, vedúc na ruke malé dievčatko, starý vysoký pán.

Z bielej peňovky modrobarevné kotúče dymu, hneď na jednu, hneď na druhú stranu odfukujúc, pri tom pozorne sa po zahrade rozhliadajúc, vážnym krokom blížil sa ku besiedke. Malé dievčatko ale, ktoré viedol, držiac sa ruky jeho, hopkovalo, vyskakovalo, niečo nesrozumitelné spievalo; vôbec jeho živá veselosť zjavnú protivu tvorila s vážnosťou starého pána. Vnidúc do besiedky, usadol starý pán na lavicu, malé dievčatko ale zastanúc pri vchode, pozeralo na starého pána, zjavne majúc v modrých očkách vyrazenú otázku, čo ona má robiť?

„Elenka, ja budem teraz trochu čítať, ty zabávaj sa po zahrade“, rozhodol starý pán.

Dievčatko len kývnutím hlavy odpovedajúc, hneď na ľavo sa obrátilo a bežalo pod obloky medzi kvety. Starý pán ale vyčistiac a znovu z baranieho mechúra napchajúc bielu peňovku, zakresal, kuriace sa práchno do pípy vložil a na stĺpce z vrecka vyňatého časopisu bádave uprel oči. Čítal pozorne ani očima neklipnúc; pokojne som mohla pozorovať jeho ctihodnú tvár. — Môhol byť okolo šesdesiatich, ako mi aj Pavúk prisvedčil; vlasy už dobre sivé, tvár príjemná, plná, červená, čelo už ale zjavne znaky staroby a trápenia, hlboké vrásky na sebe nosiace, výraz v tvári dobrosrdečný, ale aj vážny, — vôbec celá postava robila dojem starca, ktorý sice už svojmi myšlienkami naskrze nepatrí v kruh veselej mládeže, pri tom všetkom ale ešte hojný zdroj pre zabávanie druhých v sebe chová.

Ostré zkríknutie pretrhlo jeho čítanie. Chytro sa vzchopiac tvárou bladou, prelaknutou pozerá v stranu, zkade zkríknutie pošlo.

„Čo že ti je Elenka? — Čo?“ — prezvedá sa, hneď v prvom okamžení zbadajúc, že od tejto pochodí ten ostrý krik. Dievčatko už k besiedke dobehávajúc, plačom pretrhávaným hlasom žaluje sa:

„Sta—rý Apko, veď som — ja len — kvietky tr—hala, ale sli—mák ma chcel u—hryznúť!“

„No, veď je to nič dievka moja! Preto ty neplač! Slimák ťa nechcel uhryznúť, to snáď len na liste bol prilepený a potom, keď si list odtrhla na ruku ti spadol“ — čitká starec prelaknuté dievča.

„Ej ale aj rožky už vytŕčal proti mne, keď bol na liste prilepený“.

„Hľa, veď on rožky vždy vytrčí, keď lezie. A akoby ťa aj uhryzol, on je menší ako ty, a ty by si sa mu už nedala — veď si ty už veľká.

Poslední výrok starého Apku nezdal sa malej Elenke úplne pravdivým byť, bo chytro chcejúc niečo odpovedať, zrazu zamyslela sa, a ešte od sĺz neobschnuté modré očká do neistej dialky za chvílku oprúc, potom úplne vyjasnenou tvárou prehovorila:

„No a tetka Bellka ma vždy Elenkou malinkou volá?“

„Tetka Bellka ťa preto tak volá, bo je ona väčšia ako ty, slimák ale je menši ako ty, a tak si proti nemu veľká“, vysvetluje starec.

„Tetka Bellka, tetka Bellka“ — volá dievčatko rúčkami tlapkajúc práve po pieskovom chodníčku približujúcej sa panne oproti — vidíš starý Apko povedal, že som ja už veľká, a ty ma len vždy Elenkou malinkou voláš; teraz ma už tak nesmieš volať; aj pán Borovín nebude ma už volať Elenica jašterica, veverica, holubica, prepeli—.“ Hlasitý smiech Bellkin pomútil malú vypravovateľku natoľko, že ostatnú slabiku ani nevysloviac, smiech tento vysvetliť si nevediacima očima, pozerala hneď na starého pána, hneď na Bellku.

„Elenka, nuž a či je to nie pekne, keď ťa pán Borovín veverícou, alebo jaštericou volá?“ — po chvílke rečie Bellka.

„Ale choj! — Ja som Elenka, ale nie jašterica, — a ty sa aj vtedy zase hneď s pánom Borovínom smeješ. Starý Apko, však ver ma pán Borovín už tak nesmie viac volať“ — odvrátiac sa od tetky pýta sa už zarmútené dievčatko.

„Nie, nie, nesmie“ — hovorí veselou tvárou starý pán, — len sa ty za to nehnevaj na pána Borovína, však ťa on preto volá prepelicou alebo holubicou, že ťa má rád.“

„Ale veď sa Elenka na pána Borovína ani nehnevá; keby sa hnevala, nuž by neprijímala od neho cukríky, ktoré jej tu i tu donáša“ — hovorí Bellka, by Elenkinu chmúrnú tvár vzpomienkou na cukríky rozveselila. — „Však sa nehneváš“, zohnúc sa do očí hľadí Bellka Elenke. — „A na mňa sa hneváš? Elenka?“ pokračuje vidiac, že na prvé oslovenie sa len odvracia trochu nahnevané dievčatko. Luzné toto druhé oslovenie malo svoj účinok; malá Elenka volne otvoriac oči neiste pozrela na Bellku, tejto ale nebolo treba viac, bo chytiac malé dievčatko na ruky, vyobjímala, vybozkávala ho tak, že len hlasitý smiech a prosba Elenky:

„Ale tetka jaj — nie že ma tak“ koniec urobily tomuto objímaniu. Bellka složiac Elenku na zem pýta sa „No či ma lúbiš?“

„Áno“, okolo hrdla objimajúc k nej zohnutú tetku s výrazom nevinnej blaženosti odpovie dievča.

„No a teraz Elenka, aj ty, apko môj, nech sa vám páči íst raňajkovať; ja idem ešte kvety k uvitiu kytky natrhať; prídem aj ja hneď.“

„No tedy poďme dievka moja“ vstávajúc a za ruku berúc Elenku, hovorí starec, potom ale tým istým volným krokom, ktorým bol prišiel, pomalíčky poberal sa von zo zahrady.

Za chvílku sledovala som z povýšeného mojého stanovišťa odchod starcov s dievčaťom, potom ale obrátila som sa smerom ku kvetom, kde veselú pieseňku tíško zvučiac, kytku vila Bellka. — Keď bola hotová obrátila sa nazpak. Jdúc okolo besiedky a vidiac, že tam na stole leží od starého pána zabudnutý časopis, vošla dnu, pritom ale šuchla sa o révový kmeň tak silno, že sa cely zatriasol, a ja z môjho bydliska sprevádzaná krikom Pavúka padla som. — Bohu musím dakovať, že tak štastne — do uvytej kytky, kde chytro vmiestila som sa do rozvitého kalicha bielej ruže. Hneď pocítila a videla som, že sa zo zahrady vzďalujeme. Zatvoriac za sebou dverce zahradné, vystúpily sme na dlhú chodbu, ztade ale, krížom predsieňou, na pravo jednej izby, kde už práve k raňajkám sadali. — Bellka umiestiac kytku — tedy i mňa — do modrobarevného kvetníka, položila nás naprostred stola, potom ale aj ona prisadla k pariacemu sa teplou kávou poháru. — Trochu uspokojac a umiestiac sa v novom mojom byte, rozhliadla som sa okolo sebä. — Pri stole, na ktorom som sa nachádzala, sedelo päť osôb. Tri už zo zahrady známé, totižto starý pán, Elenka a Bellka, krem týchto ale ešte vážná, dobrosrdečného výrazu, už dosť pokročilého veku pani a asy 11ročný, smelého pozoru šarvanec, ktorého Karolom volali. — Počas raňajkovania, kým každý s kávou bol zamestknaný, rozhovor trochu viazol, pozdejšie ale, velmo živo nadpletala ho zvlášte Bellka, dráždiac Karola, že on zo všetkých najviac kávy vypil, ačpráve je nie najvätší. Karol sa bránil, ako vedel dôvodiac, že Martin valach povedal, že človek od kávy mocnie a on — vraj — včera za kostolom, na lúke, keď šibenice preskakovali, všetkých chlapcov, vyjmúc Janka Jazvecovie, zboril. Nad touto naivnou Karolovou samochválou pohoršil sa zas starý pán, a Karol by snáď, pri jeho dosť vzdorovitej povahe, bol aspoň krátkým klačaním

pre včerajšie borenie pokutovaný býval, keby sa ho Bellka nebola zaujala, a keby nebol sľúbil, že sa viac boriť nebude. „Ad animam, čo len z toho chlapca bude.“ — Rieknúc, a v tejto vete sosústredniac nad Karolovým držaním sa všetku svoju nespokojnosť starý pán, vstal od stola, dajúc na známosť, že raňajkovaniu a ku veľkej radosti Karolovej i jeho pohoršeniu je koniec. Deti rodičom — starému pánovi a starej panej — ruky bozkajúc, tiež povstaly; Karol chytro pochytiac klobúk, vybehol von, a v okamihu sme už počuli práskanie bičom na dvore. Starý pán, zapáliac si cigarku, vážnými krokami prešiel dva ráz po izbe, potom sadnúc k písaciemu stolíku, vyňal čistý papier, a začal nejakýsi list písať. Bellka ale s matkou, pri ních tmoliac sa aj malá Elenka, soberaly riad so stola. Keď sa to stalo a, sobraný riad slúžka von vyniesla, pýta se Bellka:

„Čo že ja budem robiť mamka?“

„Nuž, — doši Karolovi tú košeľu, čo som pred včerom začala šiť; treba ešte dierky na ňu povyšívať. Ja idem obed postaviť; jestli ťa budem potrebovať, zavolám ťa“ — odpovie matka a výjde von.

„Dobre“ rečie Bellka; potom Elenku spolu i kytku, kde som sa ja nachodila, sebou vezmúc, vzdialila sa na ľavo do druhej izby. Tam sadnúc ku stolu, na ktorý kytku — i mňa — položila, a ktorý pri obloku stál, začala na zpomínanej Karolovej košely dierky vyšívať. — Malá Elenka za chvílku ešte otázkami pretrhúvala tíško zvučiacu pieseň Bellky, pozdejšie ale cele sa zahrúžila do spoločnosti svojích bábok, vedúc s nimi rozhovor ako so starými známymi. Ja v bezprostrednej blízkosti pri Bellke sa nachodiac s' úľubou pozorovala som krásnu pannu. Skutočne len teraz ma oslnila krása Bellky. Tíško nôtiac pieseňku pílno šila!

Mohla byť 16—17 ročná; tvár trochu podlhovastá; pleť tváry krásna, biela, len líčka, sťa modré nebo, svitom jarného červánku, slabou červenosťou zbarvené. Oči modré, nevinnosť leš i hlboký cit odrážajúce; ústa pravidelne krojené, ružovou zdravou barvou dýchajúce, a istotne šťastný šuhaj, ktorý prvý z karminových týchto pernov opojnú slasť lásky okúsi. Kaštanové bujné vlasy v bohaté vrkoče svinuté, luzne objímajú hlavu, len pár „huncútikov“ nedbale po čele rozhodené dávajú ináče nevinnoveselej tvári trochu šelmovského výrazu. Sňahobiele hrdlo objíma na aksamietovej ztuške visiaci krížik. Zrast štihlý; celý driek a lákave dmúce sa ňádrá, spútané vkusne krojeným oble-

kom, zakrýva ešte nebobarevná zásterka, v záhyboch padajúc na volný pestrobarevne páskovaný oblek. Celá postava vzbudzovala už na prvý pohľad sympathiu; jak' vätšmi ešte, keď milostný úsmev, spojený bleskom oka trafil smrtelníka!!

Zrazu tichý spev prestal; silno sa zarumenila; myšlienka snáď prijemná, ale nežnému Bellkinmu citu prisilná musela byť, že jej krv do tvári — aspoň na okamich — vohnala; leš naskutku bielou rúčkou sotrúc nepokoj s čela, pokojne šila ďalej, a veselá pieseňka zvučnejšie znela z karmínových perov. Kto vie, či už niekto ruže nesadil na Bellkine líčka?!

„Tetka, — a kedy pôjdem už domov k mamke a k apovi?“ pretrhne zrazu naše dúmanie bábkovú hru už zunovavšia Elenka.

„Nuž, a či si u nás nie pri Apkovi a pri mamke?“ odpovie Bellka.

„Jaj — ale, ja hovorím, že k tej mojej mamke kedy pôjdem?“ — hovorí Elenka.

„No veď je toto tiež tvoja mamka.“

„Ej ale k tej mojej — k tej, k tej — mladej mamke, kedy pôjdem“ po krátkom rozmýšľaní jadrne sa konečne vysloví Elenka.

„Nuž, keď ti ja neviem Elenka moja, že kedy? a veď ti je tu dobre pri starom Apovi a pri starej mame, načo by si išla domov?“ hovorí Bellka.

Elenka za čas rozmýšľala nad výpoveďou Bellkinou. O chvílku začala tekavou myšlou detinskou.

„Tetka! — stará mama povedala, že po poludní prídú — ďalej nedopovedala Elenka, bo slúžka prišla oznamovať, že by sa slečne páčilo do kuchyne, pani farárka ju volajú. Bellka odložiac šitie na stolík, vstala, a vzdialila sa preč, s' ňou vyšla aj malá Elenka, ja ale zostala som sama jediná v priestrannej salónnej komnate.

Ufala som, že snáď po krátkom čase mne milé dve dievčatká sa vrátia; ale daromne! Nádeja moja sa nesplnila! Odkázaná na sebä usilovala som sa tichej mluve kvietkov porozumeť. Aj to daromné! — Cudzé to môjmu uchu zvuky, ktorými kvietky šuškaly; ani mojej neporozumely reči. Po prvý raz v svojom živote pocítila som nejakúsi tesknosť; samota mi začala nepríjemnou byť; cítila som, že postavy dvoch milých dievčat sa mi prijemnými staly; túžila som za spoločnosťou jejích, chcela som jích vyhľadať, ale nesmierné prekážky, ktoré predo mňou

ležaly, zvyklaly predsevzatie moje. — Stúliac sa tedy do najhlbšieho kútika môjho útulka, premýšľala, premietala som dojmy, ktorými som sa posial na zemi stretla. Srovnajúc minulosť s prítomnosťou, zaujala ma zvlášte myšlienka, čo sa ďalej bude so mňou diať? — Obrazotvornosť kreslila lákavé výhľady a pomery, rozum ale obozretne tíško šeptal: máš i na najhoršie snáď pripravenou byť! — — V tom počujem hlasitý štrkot v druhej izbe!..... Čo to môže byť?.... Ahá!... pravdepodobne idú teraz obedovať, aj ráno, keď so stola sberali poháre, taký štrkot som počula! — Tedy je už poludnia?! — — o nedlho príde odpoludnie. Elenka povedala, že po poludní má niekto prísť. Kto to bude? — — Či to nebude jej otec, alebo matka? . . . . . Aj to možno! — — ale nemusia práve aj tí byť, môžu byť aj cele neznámí ľudia. . . Zase ten isty štrkot v druhej izbe; . . . už sa naobedovali, — — ako skoro minúl čas, len pred pár minútami, zdá sa, že počula som jích sadať ku stolu. Teda je už odpoludnie!..... Ej keby len niekto, už ktokoľvek prišel sem! . . . . Bellka snáď bude teraz šiť, musí teda sem prísť, bo jej šitie tu na stolíku leží. — Zas nejaký huk počujem! Čo to? To neštrnkajú taniere, sú to ľudské hlasy! Bezpochyby tá návšteva prišla. Ozaj, či prídú aj do tejto izby sedeť? Keby len prišli! — Prečo nie? veď je toto izba krajšia, nežli tá druhá, v ktorej som najprv bola. — — Ale istotne už niekto prisť musí!!

Takéto myšlienky zaujímaly hodnú chvíľu moju hlavu, konečne nádeju, že dievčence sa musia kedy tedy navrátiť, zvyklať si nechcejúc, obrátila som pozornosť a myseľ na obrazy, fotografie a na iné zajímavé predmety, ktoré sa v izbe nachodily.

Práve s úľubou pozerala som na obraz predstavujúci morské pobrežie, keď zrazu otvoria sa dvere a počujem Bellku:

„Prosím páni! — nech sa páči sem radšej!“

„Prosím slečna! — nech sa vám páči po predku; tu mladý môj priateľ Vladimír, by mi nikdy neodpustil tú neúslužnosť, že som pekné dievča, domácu slečnu, nepustil po predku“ — hovorí silný kotúč dymu vyfúknúc hustobradatý, svalitý muž.

„Ale pane Borovín! — zase len žartujete!?“

„No, a či nehovorím pravdu? súďte Vladimír!“ — skočí veselo, až po uši zapálivšej sa Bellke zase bradatý pán do reči.

„Ale vysvetlite si, ktorý máte pravdu, ktorý nie v izbe, nás ale pusťte dnu, tu vo dverách nebudeme stáť“ — ozve sa za sku-

peninou ostatních stojací starý už dobre známý domácí pán veselým hlasom.

„No veď, keď slečna nechce ísť dnu prvá“ odpovedá bradatý pán.

„Tedy choďte vy“ znovu domáci pán.

„To — vraj — galantný človek nemôže urobiť, a dievčaťu prednosť odňať“.

„Keď je tak, tedy Bellka len choď, ukáž jím cestu cez prah, lebo títo páni sú nejakosi veľmo galantní“, rozhoduje domáci pán.

„No, tedy vám skutočne ja musím ukázať cestu“, pružným krokom vbehne do izby konečne Bellka, ju nasleduje rozhovor vedúci bradatý pán, potom mladý belavý šuhaj a domáci pán, jej otec.

Triasla som sa radosťou, vidiac, že moja túžba Bellku môcť vidieť, tak skoro sa splnila. Prevaliac sa v kalichu ruže tak vysoko, ako to bezpečnosť dovoľovala, pozerala som na odohravší sa výjav. Bellka ponúkla najskôr pánov k sadnutiu, potom sadla aj ona a začala pílne šiť. Bradatý, vysoký pán, menom Borovín — ako ho Bellka pomenovala — s domácím pánom pohovku zaujali, začnúc rozhovor o včerajšom strmom dáždi, ktorý kadekde v poli aj škody — vraj — narobil. Mladík, ktorého Borovín Vladimírom pozval, nesadol nikde, oprel sa o konec otvorených dvier, rozhovor dvoch starších pánov ale sotvy počúval, tým menej účasť v ňom bral, bo oči jeho často obracaly sa k Bellke, ktorá takýto čas obyčajne pílne sa zohla k šitiu. Rozhovor starých pánov postupne stával sa živším. Zabočiac na pole politiky a vysokej diplomacie, začali posudzovať, porovnávať skutky jednotlivých štátnikov; radili do budúcnosti, čo by ten, abo ten štát robiť mal, čoho sa držať, jako niektoré zlo odstrániť — vôbec z predných štátov a štátnikov evropejských jedenkaždý obdržal svoje, každý bol prísne kritisovaný, Andrássy s Tiszom tiež neobišli riečicu.

Vladimír vidiac, že pri týchto dvoch je úplne zbytočný, rozhodol sa zábavu — snáď aj niečo iné — inde hladať; pevným krokom pristúpil tedy ku stolíku, pri ktorom Bellka šila, sadnúc na stolec, zrovna proti nej.

„Slečinka, neškodí očiam tak pilné šitie?“ začal.

„Oh nie; — človek na to privykne“ ostiechave odpovedá zarumenená Bellka.

„Ale práve už v tom privyknutí môže byť zárodok zla; keď každý den hodinu za hodinou šijete, nezbadáte, že to postupne na zrak zle účinkuje, ho slabí?“

„No, — ale ja každý den riadne nešijem, niekdy prejde týden, že ihlu nechytím“ už smelšie rečie Bellka.

„Tak?! — — to je ovšem iné; ostatne čím sa vtedy zaoberáte?“

„Práca sa vždy najde a veď — myslím a nemýlim-li sa — prvý ráz pozdvihnúc hlavu pozre veselo na Vladimíra Bellka — pane Zarenský, máte aj vy sestru, Olgu, máte tedy vedeť čo zvykla naša práca byť?“

„Jaj, slečinka! — keď sa ja to od Olgy tak zovrúbne nevypytujem.“ — V tom na pohovke sediaci páni vyšli von, aby — ako som konec rozhovoru vyrozumela — domácí pán v zahrade pánu Borovínovi mnohosľubný stav jeho včiel pokázal. V sieni zostali mladí ľudia sami. Prirodzená veselosť a živosť Bellky, ktorá sa už v rozhovore začínala zjavovať, zase zmízela, a nastúpila istá ostiechavosť.

„Poneváč ale — pokračoval po malej prestávke Vladimír — takmer celý rok, vyjmúc letných prázdnin, posial trávieval som v mestách, nuž cele prirodzene, že nepoznám beh okolností pri dome tak zovrubne, ako by ste to vy slečinka požadovala.“

„Ja nepožadujem, ale práve vy požadujete, abych vám to vyrozprávala“ rečie Bellka.

„Vy to požadujete slečinka! . . či nepovedala ste, že majúc sestru, mám vedeť, čím sa ona zaoberať zvykla“ veselo hovorí Vladimír.

„Jaj to áno, to som vám povedala, ale prv ste vy žiadal vedeť, čo ja robievam.“

„No to hej! — ale potom ste vy požadovala, poneváč — — vraj — mám sestru, že mám aj vedeť, čo jej robota!?“

„Áno! ale.“ — “Žiadno „ale“ — vskočí už zas veselo nenucene počinajúcej si Bellke do reči Vladimír — vaše požadovanie bolo posledné, a tak ja mám pravdu. Či nepožadujete odo mňa niečo také, čo ja následkom horespomenutých príčin vedeť nemôžem?“

„No dobre! veď ja pri tom všetkom nežiadam nemožné; či nie to vašou povinnosťou vašu sestru dobre poznať, a tak aj to vedeť, ako čas trávi“ bráni sa ďalej Bellka.

„To hej, ale, keď ešte po teraz so sebou majúc mnoho práce, nemohol som na sestru taký veľký ohľad brať.“

„A — to je pekne, pane Zarensky, — to poviem Olge! — smiechom hovorí Bellka — chudina, niekedy sa aj ponosovala na vás, že ako vás rada má a vy jej nepíšte len každých päť, šesť týdnov jeden list; že by vám ona častejšie písavala, ale vie, že jej vy neodpoviete vždy riadne.“

„Jáj slečinka, veď ja Olgu velmo rád mám, tak ako ona mňa, ale vy ste ma zle porozumela“ bráni sa Vladimír.

„Ja som rozumela, ako ste sa vyslovil, dľa smyslu vaších slov“ rečie Bellka.

„Len že ste smyseľ zle porozumela.“

„Kto svoju sestru do ohľadu nebere, ten sa nezaujímá, nestará o ňu, a tak ju ani nemiluje“ reční Bellka.

„V tom smysle som ja to nebral.“

„Ači ste nepovedal, nemôžem na sestru ohľad brať?“ pýta sa Bellka.

„To hej? ale —“

„Žiadné „ale“, čo ste v tom smysle povedal, to už nemôžte ináč vysvetliť. — Teraz som vás ja lapila! — Počkajte! . . . jestli nesľúbite napraviť sa, poviem Olge.“

„No už, keď je tak, teda len radšej vám pevný sľub urobím napraviť sa, ako by ste ma pred Olgou mala očerniť.“

V tomto smere pohyboval sa rozhovor ďalej. Etiquettná zdvorilosť u Vladimíra zmenila sa v dôvernú žartovnosť, a šuhaj dovolil si i také otázky, ktoré by nestranní svedkovia aj za prismelé boli museli uznať, keby boli bývali prítomní. Bellka ale žart platila žartom, najviac na okamih oči nevinno sklopiac, alebo slabo zarumeniac sa. Za predmet rozhovoru slúžila bársjaká maličkosť, o všetkom nadpriadli rozhovor; náhľady ale obyčajne nesrovnávaly sa jím v ničom leš — ako som pozorovala — jedine z tej príčiny, by potom jeden druhého škádliť mohli. Z pozdejšieho rozhovoru vyrozumela som že je Vladimír tiež ev. farára syn zo susednej dediny, študujúci medik, ktorý následkom nejakej zápletky musel sa domov k vojanskej visitierke ustanoviť. Pred tým, kým bol mladší študent, zvlášte počas letných prázdnin častejšie chodil do lieskovskej fary; mali ho tam radi, menovite pán farár Andrej Mravík; no a možno i osobnú príčinu mal, prečo Lieskovo navštevoval. Od jaseni ale baviac sa ustavične na universite, nebol doma, a tak ani v Lieskove. S. Bellkou zabával

a hrával sa pred tým, ako s veselým dievčaťom, leš už dosť dávno nevidiac jeden druhého, chovali sa zprvu ostiechave a neiste proti sebe. Pozdejšie ostiechavosť zmizla a ľudkovia pozerali po chvílke už smele jeden na druhého; tváre žiarily radosťou, oči zrkadlily dosť jasne vnútorné city a túžby, vyjadrovaly vrelo, čo vysloviť i Bellka i Vladimír ostiechali sa.

„Slečinka čo to za knihy máte tam na tom malom stolíku? Smiem obzreť?“ — hovorí po krátkej prestávke v rozhovore Vladimír.

„Oh nech sa páčí! je to tam album a básne Albiny Dvoráčkové — Mráčkové“ odpovie Bellka.

„Máte aj vy „Chudobky“? Páčia sa vám?“

Óh áno len že je niekde pre mňa sloh ťažký, nerozumiem“ odpovie Bellka.

„Tak?! — nedbale rečie Vladimír, a začne preberať album. Po chvílke pýta sa.

„Kto tento šuhaj? slečno!“ Bellka rýchlo povstanúc zo stolca predíde Vladimíra, by sa k nej priblížil a zastanúc pri ňom, rečie:

„To jeden pešťanský právnik Pfeiler, pochodí z Kremnice, sotva poznáte —“

„Veru nie“. — Preberali album ďalej žartujúc pritom spoločne; Vladimír sa pýtal, Bellka vysvetlovala. Prezrúc celý album, položí ho Vladimír na predošlé miesto.

„A to ešte jaká kniha?“ hovorí, zazrúc pekne viazanú knižočku, ktorú predtým nezbadal.

„To môj pamätník“ odpovie Bellka.

„Tak slečinka! — to dovolíte niečo zaznačiť?“ rýchlo pýta sa.

„Jaj ale, — prosím, — odpusťte — keď ja tam len od dievčeniec, od priateliek mám vpisané veršíky. Odpusťte — hovorí v rozpakoch až pouši hneď blednúc, hneď zapýriac sa Bellka.

„Óh prosím slečno, ja by mal snáď za moju smelosť odpustenie prosiť! No iste, keď vám to nemilé, nemôžem to žiadať“ vážne povie Vladimír.

„Mne to nie nemilé, pane Zarenský! ale keď — ako hovorím — posial mám tam len veršíky od dievčeniec poznačené, nuž tedy —

„Je vám to aspoň nevhodné, preto sa úplne podrobujem vašej žiadosti či vôli; — veď som len prosil, nemôžem tedy nič požadovať — pretrhnúc reč Bellke nespokojne hovorí Vladimír.

„Pane Zarenský! neposudzujte ma tak zle. Jestli sa máte nahnevať, radšej — rečie Bellka takmer prosebno pozdvihnúc tak mnoho prezradzujúce očká k Vladimírovi.

„Mne tedy dovolíte?“ radostne povie, prizvukujúc slovo „mne“, Vladimír.

„Žiadate si to?“

„Nežiadam, ale milé by mi bolo.“

Pobúrene dmuly sa ňádrá Bellky; cítila horúcu žiar pohľadu Vladimírovho na tvári, hlas jeho hrozil ju pozbavit sebävlády. Okamich váhala.

„Dobre! — Napíšte tedy, čo chcete“ — tíško, takmer šeptom povie po chvílke.

„Ďakujem!..... Bellka!“... rečie Vladimír, a rýchlo chytiac pero píše. Keď dokončil riekol: „Čítajte! — odpoveď čakám pozdejšie,“ potom podal pamätník Bellke a vyšiel von.

Ona vezmúc pamätník tíško číta: „Bellka!!!“

„Počas celého môjho doterajšieho života, sníval som takmer každodenne sníčok tak milý, tak príjemný, tak lákavý! Jak vrúcne žiadal som splnenie jeho!..... Bellka!... Blahosklonnosť Vaša zdá sa uskutočňovať môj sen, zdá sa oprávňovať ma, bych otvorene hovoril! — Odpusťte drahá!.. nemôžem mlčať..... ja vás —“. V tom roztvoria sa chytro dvere, a malá Elenka od prudkého behu vyhriatou tvárou vbehne dnu. Prekvapenú Bellku nezpozorujúc zamerí rovno k stolíku, a ružu, v ktorej som sa nachodila, z kruhu ostatných kvetov oddeliac, vezme do ruky a zas rýchlo vybehne von!

Nešťastný osúd!.... V okamihu, keď by som bola videla blaženosť srdca tak svetom ešte netknutého, čistého, drahého, ako bolo Bellkino; keď bych bola svedkom snáď v živote Bellkinom hodinky najšťastnejšej, vytrhnutá som Elenkou svojho príjemného postavenia, a nesená cez druhú izbu a predsieň na dvor. Jak banujem ešte aj teraz za lepou dievčinou!.. Všetko mi Pán Bôh doprial vidieť, len počutie osudného slova, ktoré Bellku istotne šťastnou urobilo, ktoré jej jemnocitné a útlé srdce v nerozlučný celok spojilo s hodným Vladimírom, — len to mi bolo zakázané počuť! Jak šľachetný to mladík, i ten Vladimír! Nechce zástoj romantického hrdiny hrať, radšej výnde von, než aby v

rozochvení citov pred vypovedaným výrokom Bellkiným, takýmto jednaním sa neprenáhlil, alebo útlu Bellku v niečom neobrazil, a tým snáď jej náklonnosť neztratil!! — Škoda! — ale darmo, tak bolo určené!..... A pritom Elenka, tá ináče mne milá Elenka, bola nástrojom tohože určenia božieho. Jak rozlútostnená bola som v tomto položení; jak nenávidela som Elenku, keď ma týmto spôsobom vyniesla na dvor, kde tri vätšie sedliacké dievčence vily veniec! . . .

Za čas podobnými myšlienkami zaujatá, nepozorovala som čo sa deje kolo mňa. — Pomaličky vmyslela, vžila som sa v nové okolnosti . . . Elenka štebotala so sedliackými dievčenci, smiala žartovala s nimí. Z rozhovoru vyrozumela som, že aj ružu, — tedy i mňa — chcú vovit do venca, ktorý bol určený okrášlovať školu počas zkúšky.

Zrazu zadychčaný dobehne Karol:

„Čo robíte?“ rečie.

„Veniec vijeme“ odpovie jedno dievča.

„Elenka, daj mi tú ružu“ pýta Karol.

„Na čo?“

„Dám si ju za klobúk.“

„Ej, ale keď je nám potrebná na veniec rečie jedno dievča.“

„No, veď na veniec máte aj viac ruží! Elenka daj mi ju!“

„Á á á — ak mi aj ty dáš niečo!“

„No dobre, ja ti dám ten obraz, čo som od apu dostal“ rečie Karol.

„Nuž tak dobre, tu máš. Daj sem klobúk! Anka, polož mu ju!“ hovorí Elenka k jednému zo troch dievčeniec. Keď Karol na klobúku ružu mal, nedbajúc nič na Elenku, ktorá kričala za ním, by jej šiel obrázok dať, vybehol za bránu a zamenil rovno ku mostu, kde na rovnej, slabo trávou porostlej rovienke chlapci hrali piskor.

„Karolko! kto ti dal tú ružu“ pýta sa jeden popánený z ních.

„Naša Elenka“, odpovie Karol. Chlapci poobzerali ružu a hrali ďalej. Karol za čas bez účasti díval sa na hru: „Ale chlapci, idem sa aj ja hrať; poďme na druhú stranu rieky, tam je lepšie“ riekol po chvílke.

„Ja nedbám“ „Ja nedbám“ prisvedčia, a už sa hrnú na most. — Na moste povie jeden z ních.

„Karol, tá ruža ti zle stojí; obzri že si ju!“ Karol vezmúc dolu klobúk, chce jú napraviť, v tom pribehnúc jeden z mladých šarvancov, vytrhne mu ju z ruky, hodí do rieky a uteká preč. Počas padania počula som ešte v prudkom behu vyrečené Karolove slová: hej, počkaj ty zelembáč, zato dostaneš! V okamžení bola som s ružou v rieke. Našla som tam síce mnoho sestier, ktoré ma zvedave otázkami obsypaly a zabávaly, ale pri tom všetkom, tu i tu preletela mysľou myšlienka, jak blažene zabávala som sa v spoločnosti ľudí; často vznikala vo mne túžba ešte raz medzi ľudí sa dostať, ešte aspoň krátký čas medzi nimi ztrávit! — Leš, daromne som túžila; deň za dňom míňal a my vymerenou cestou putovaly sme na dol. O nedlho prišly sme do Hrona, z tade po pártýdňovej ceste do Dunaja, kde my dávno nevidiace sa kamarátky, zhliadaly sme sa poznovu. Obrazy a upomienky o mojích milých, žijú ešte posial vo mne, a možno — čo aj pevne úfam, — že snád niekde v živote poznovu sa s nimi stretnem!“...

Tak vypravovala kvapka...

Valach Detvan.

Slovenski oddel.

Predgovor.

Prijazno sprejetje perve knjige našega izdanja od strani slovanskega občinstva in odobrenje našega smera po slovanskih novinah nas je spodbudilo k nadaljevanji našega započetja ter izdajemo vsled tega drugi letnik. Nadeje in želje izdateljev in čitateljev, da bi podali kolikor toliko resnično podobo sovremenskih slovstvenih teženj vseh slovanskih narodnostij, so se letos spolnile, ker se nam je posrečilo popolniti neljub presledek lanske knjige.

Oduševljeni z najtoplejšo željo, da tudi mi po nekoliko pripomoremo k duševnemu zbliževanju in zjedinenju Slovanov, želimo, da bi ta drugi letnik naše knjige, ki ga podajemo čitateljstvu, izrazil našo namero ter vzbujeval slovstveno vzajemnost med vsemi Slovani.

Naj blagohotno sprejmejo naši čestiti čitatelji naše delo ter naj bodo prepričani, da je bila naša volja najboljša, naše prizadevanje najgorečniše. Upamo, da se v bodoče našej gorečnosti in našemu prizadevanju posreči, započeto delo bolj in bolj doveršiti.

Konečno izrekamo svojim dobrohotnim predplačnikom in čestitim slovanskim pisateljem, podpirajočim nas v našem prizadevanji, najserčnejo hvalo ter se ob jednem obračamo do njih s prošnjo, da ohranijo našemu podjetju tudi v nadalje svojo naklonjenost.

Pesni.

I.

Da pozabiti spomine
Mogla bi minolih dnij!
Tebe, tebe pozabiti —
O da tega moči nij!

Mnogo se na sveti zabi,
Sreča, radost in gorjé,
A ljubezni izgubljene
Pomni v smerti še sercé!

II.

Najlepše svojih pesnij
Prepevati ne znam;
Molčé mi v serci klije,
Zakaj, to Bog vé sam.

Nenadno probudila
Se jednega je dné,
Ter z njo nebeska radost
In zemeljsko gorjé.

Izginilo vse drugo
Pred pesnijo je to,
A peti je ne morem,
Če tudi mrem za njo!

III.

Bezèg se razcvital in slavec je pel,
Ko ljubico svojo sem v pervič objel.

Kakó sem presrečen jaz bil in bogat,
Nebesa cvetela so v duši takrat!

Bezèg se posušil je, slavca vže nij,
A ljubica, ljubica — v dalji bledí!

Kdo večji od mene je zdaj siromak?
Nositi mi v persih je kamen težak.

Sercé, ki utrípalo tam je sladkó
Za ljubico s cvetjem in petjem je šlo!

Lujíza Pesjakova.

Priróda — življenje.

Viharji silni bučé nemilo,
Pokrit je in z ledom pôtok obdan,
Cvetove je sréžje vse zamorilo,
Oterpnila v strahu sta hrib in plan.

Obračam se v daljo z rôsnim pogledom,
Od toge mi nótranje lica bledé,
Premišljam, da zima z mrazom in ledom
Zatira priródi kali čversté.

In vendar, kder veter studen zdaj brije,
Življenje vstane skôraj novó,
Oznanja spet zvonček, da spómlad nam sije,
In „alelujo“ ptice pojó.

A cvéti mojega serca zlati,
Ljubezen in up njega slaj,
Kedó li ume živòt vam dati,
Kedó li vas mi prizôve nazaj?

Jos. Cimperman.

Znamenje ljubezni.

Da z manoj si bolj prijazna
Kakor z drugimi ljudmí,
Kadar mi je čaša prazna,
Da jo polniš sama ti,
Znamenje še ní,
Da me ljubiš.

Rada sédaš poleg mene,
Šala tvoja smeh budí
In iz duše skerb prožene,
A golobče drago ti,
Znamenje še ní,
Da me ljubiš.

Róž si mi v spomin dajala,
Druge tudi vže darí,
Serce je vriskalo: hvala!
Vendar vse, verjemi ti,
Znamenje še ní,
Da me ljubiš.

Le kadar očí se moje
V lepe ti ozró očí,
Bêrem v njih vse čuvstvo tvoje,
In ko me poljubljaš ti,
Znam jaz prevesel,
Da me ljubiš.

Jos. Cimperman.

Triolet.

Tvojé imé po svetu bo slovelo,
Ko bom jaz davno v tihi jami spal!
Ko mojega nikdó ne bo poznal,
Tvojé imé po svetu bo slovelo!
Glej z Julij'no ga slavo bom obdal,
V otožni pesmi sladko bo donelo —
Tvojé imé po svetu bo slovelo,
Ko bom jaz davno v tihi jami spal!

Ko bom pozabljen jaz in moje rane,
Bo nepozabljen živel tvoj spomin;
Glasil se v sredi poznih bo rodbin,
Ko bom pozabljen jaz in moje rane! —
Pel pesmi sem iz serca bolečin,
V plačilo sladka nada mi ostane:
Ko bom pozabljen jaz in moje rane,
Bo nepozabljen živel tvoj spomin!

Serafin.

Slovenski glas.

Prejmi navdušen pozdrav, prekrasna dežela slovenska,
Blágoslov božji razlij náte se doli z nebés!
V širem okviru gorâ razgrinja se tvoja nam slika
Kakor veličestni vert, v bujnosti južni cvetoč:
Venec tersovih brajd objemlje ti holme prisojne,
Cerkve se bele po njih kakor labudi blesté;
In po ravani šumí pšenice valovje rumeno,
Mična preproga livád krije ti berdo in dol. —
Glej, v tem raji živi predragi slovenski moj národ,
Mirni družini jednak čuva oskromni svoj dom.
Čil je Slovén in krepak, postave je vitke, ponosne,
Jêklo je njemu značáj, mêhko in blago sercé.
Naših mladcev serčnóst skazuje se v bôjih kervavih
Hrabro, slovečih njih zmag lóvor jim venča glavé.
Množica berdkih deklét ovija beršlinu jednako
Národa sveto drevó — lepši bodóčnosti cvét.
Vendar — v robstvu ječí ta národ, bogato nadarjen,
Klanjati mora se plah, tujim gospodom — tlačán.
Drugi rodovi hité po stermih stopnjicah omike
K smotru človeštva navzgór, k luči prosvete hlepeč;
Svóbode blaženi raj odpira se našim sosedom,
V svitu bogastva blestí varni, ponosni jim dom.
Ali slovenski moj rod še vedno uklenen mi žije,
Temna zavesa pomót prosti zastira mu vid.
Zlobna mračnjaštva pošast, prežéča pred vede svetiščem
Zmiji podobna zijóč, preči k prosveti mu pot! —

Ko človečanstvo obvel svobode spet dih je spomladni,
Vzdramil slovenski se rod čil iz nesvéstnih je sanj:
Kakor na kresni večér, ko ogenj se néti za ognjem
V krogu po stermih gorah, verlim pradedom v spomin —
Vstajal za možem je mož, klicaje svoj rod iz mertvila,
Prôrok je slélherni bil, v ognji ljubezni goreč;
Pevcev navdušenih zbor pozdravljal rumeno je zôro,
Kras domovine slaveč, jasni obetal jej dan. —
Skôro, preskôro povžil navdušenja plamen minljivi
Slamo je blagih idej, legel v doline se — dìm:
Národov svet žertvenik kot pusto sedaj pogorišče
V logu samôtnem stojí, pevcev obmólknil je zbor.
Smertni streli so v plen zapali premnogi vodniki,
Národni mnogi vojščak spustil se plah je v pobég.
Žal, in marsikater odpadel je lipi slovenski,
Velemu listu jednak, vetru začasna igrà!
V borbi za ničnо korist vgasuje nam žar rodoljubja:
Temu zlató je uzor, trebuh je ónemu — bog.
Zbegana čreda ovác, katero pastir je ostavil,
Ljudstvo slovensko je zdaj: volčja požrešna druhal
Klati mej njo se okróg in nežne jej davi mladiče —
Dom posvečeni skruneč sili se tujec mej nas . . .
Tožen res je ozir v minolosti davne mrakove,
Zdanjesti merkli obraz vabi solzé mi v očí,
In če gledam naprej in národa motrim bodočnost,
Bledih mladičev nebroj — strah mi obhaja sercé:
Gladno ubožnosti zlò ob deblu telesa jim gloje,
Dušnih sposobnostij cvét strastij otresa jim píš;
In ko pride jesén, ki sadje življenja zoreva,
Prazno, vsušêno drevó v národnem vertu stoji. —
Oj nesrečni moj rod, otožna usoda je tebi!
Klonjen, ob tlà poteptan v svoji slabosti medliš
Setvi pšenice jednak, katero sovrag je pogazil —
Tóliko némaš močí, da bi se dvignil od tâl;
Z juga mekužnosti dih kreposti suševa ti mózeg,
Séverne krutosti led v nedrih ti ogenj duší. — —
Glej, na iztòk se valí mogočna tam reka Slovanov,
Njeni velíčestni šum drami duhôve iz snà:
Z desnih in levih obal potoci se zlívajo vánjo,
Združeni z materjo spet v morje Slovanstva šumé.

Pôtok Slovenstva pa sam, tekoč po samôtni puščavi
Dolbe v pečine si tir, jézi mu préčijo tók:
Tu na desno pred njim odpira se laštva mu brezno,
Némškega morja poplav z levih pretí mu obál . . .
O da oblaci nebá iz nedrij prostranega morja
Živeža mu prinesó, da mu valovje vskipeč
Jézov razruši oklóp in zlije se v strugo prirodno —
Z bratom močnejšim objét, k smotru pridira si pót!

Vatroslav Oic.

Na planini.

V dolini pa megla leži,
Kjer njena hišica stoji.

Pa dan gorak bo posijal,
Po dolu meglo bo pregnal.

Pa kaj mi mar je dan gorak,
Kaj mar meglice goste mrak,

Vsaj serce tudi me boli,
Ko v dolu megle goste ni.

P. P.

Spomlád — jesen.

V spomládi cvetoči
Po gozdu sem hodil,
In déklico berdko
Za róko sem vodil.
Od ptičjega petja
Odmeval je log,
Veselje vživalo
Vse stvarstvo je vkrog. —

A v pozni jeseni
Tam hodil sem sam,
Zamišljen, otožen, pogléde
Povešal sem k tlàm.
Od ptičjega petja
Več log ni donèl,
I déklice zale
Jaz nisem imèl.

Jos. Ciperle.

Trije svetje.

Ljubi vino, ženske, pétje!
To so trije modri svétje.
Vino vžiga nam radóst
In serčnóst;
Ženske lepe nam sercé
Oživé;
Petje pak duhá vedrí,
In k veselju ga budí.

Jos. Ciperle.

Ali je filozofija Slovanom mogoča?

Slovani se doslej ne morejo ponašati z domá vzraslo filozofijo. Bistveno niso obdelovali tega polja nikdar. Resnica je, da *presojevalne* modroslovne zgodovine ne naštevajo nobenega slovanskega imena. Tudi Slovani sami ne vedó imenovati moža, ki bi slovel kot pravi sistematikar modroslovnih naukov, da ne govorimo o dejanskem pomnoženji večih filozofskih zakonov.

Krivico pa bi delali slovanskemu plošnemu slovstvu, ko bi mu odrekali vsako zerno umstvujočega duha. Leposlovstveni predmeti so že sami taki, da rodé in razširjajo mnogoverstnih globokih in splošnejših resnic tudi na slovanskih tleh. Ali obča pismenost, zlasti leposlovstvena, se giblje in pomika sploh v ozkih, če tudi za človeštvo preimenitnih mejah. Duševna dela za *širjo* omiko izvirajo neposredno iz človeškega življenja in po največ

iz družabnih razmer raznih verst. Da bi pa izvedelo človeštvo, kaki zakoni gospodujejo v vesoljnosti, kakó vpliva narava z raznimi močmi na človeštvo in na narode posebe: to stran je dosedajna književnost zanemarjala popolnem, in še oni, ki so prepričani o svoji viši izobraženosti, niso se ravnali dejansko po nazorih, kakoršne uterjuje in razjasnuje splošneja znanost o svetu in življenji.

Če je tedaj slovstvo omikanih narodov povsem enostrano ravno zaradi omenjenega vzroka, ni čudo, da tudi Slovan ne sliši na domačih tleh vseobsežnih za novodobno dejansko življenje mogočnih in koristnih svetovnih zakonov. Razloček je pa vendar ta, da drugi veči in manji omikani narodi štejejo med svoje, če tudi ne po mnogo glav, ki so modroslovje obogatile, in potem tudi večo ali manjo množico omikancev, ki so si prestrojili nazore in okrepili značaj z modroslovnimi resnicami. Slovan pa pogreša za-se ne samo domačih voditeljev modroslovcev, ampak tudi večega števila ljudi, omikanih po najviših znanstvenih zakonih.

V najugodnišem primeru je Slovan v svoji dosedajni pasivnosti na to stran enak nekdajnemu Rimljanu, ki ni imel nikdar svojega modroslovja, ki pa je vendar nekaj gerških nagledov ali vsaj načel sprejel za domačo rabo.

Zató tudi vseučiliščniške stolice, v novejši dobi Slovanom podeljene, ne dokazujejo več, nego da je že možno presajati tuji sad na domača tla; nikakor pa ni pojasnjeno s takimi napravami, zakaj vsa prošlost do sedajnega časa ni bila plodovita za slovansko filozofijo.

Zatorej ne bilo bi nehvaležno ozirati se po vzrokih, *zaradi katerih* da so Slovani *zaostali* v modrovanji. Tako preiskovanje se kaže toliko zanimiveje, kolikor ni neznano, da se Slovan rad peča z raznimi predmeti, celò takimi, ki so zanj bolj idealnega nego praktičnega pomena.

Zaradi dosedajne nerodovitnosti v filozofovanji očitajo nam drugi narodi lahko, da je slovanski duh za pomnoževanje najviših resnic sploh za vselej nesposoben. Zató ni neprimerno tudi sebe prepričati, ali ni Slovan v resnici nezmožen za više umstvovanje. Preiskava na to stran je tudi potem koristna, ko bi dokazala neplodovitost slovanskega umovanja. Vsaj jasno bi bilo, zakaj da so Slovani za ta del v neprijetnem stanji *dosedaj*, ali pa tudi za vselej. Namen smo si omejili za *slovanske razmere* in tako odvzeli razgovarjanju splošni ali akademični značaj. Po taki poti

se ognemo nevarnosti, katera bi nam žugala z očitanjem, da je naznanjena namera brezpotrebna. In „Slavjanskemu Almanahu“ tudi ne delamo krivice, da prinaša vsem Slovanom namenjen, bolj ali manj tudi kritičen razgovor o splošnem in ne samo za slovansko bodočnost imenitnem kulturnem sredstvu.

Filozofija je sad posebnega časa. Ne prikaže se, dokler se ne združi cela versta sil, katere delujejo na razne moči človeškega duha. Naj ugodniši pogoji ostanejo tudi za umstvovanje brezvspešni, ako so jim po drugi strani zapreke na poti. Ako hočemo tedaj razvideti, zakaj se Slovan ni pečal do sedaj s filozofijo, moramo ogledati se enako *po zunajnih in notrajnih zaderžkih*, kakor tudi po *vzrokih, ki delujejo pozitivno* za zmožnost najobsežniše znanosti.

Kjer prostosti ni, se tudi človeški duh ne more ni gibati, ni razvijati. *Verske razmere* so do sedajne dobe zaderževale v pervi versti razvoj človeškega duha. Kolikor više so verski nauki povzdigovali domišljijo, toliko niže so pritiskale iste moči razvoj človeškega uma. Vera je zaderževala tudi evropske narode, da je filozofija v srednjem veku zamerla, in vera je poleg vse sreče, katero je narodom donašala in jo še donaša, nesrečno delovala *posebno* na *slovanski razum*.

Slovanski katekizem priča, da so tujci s tujščino množili živi narodni slovnik. V slovanskem plemenu se je rodil razkol, pač ne na korist slovanskemu razumu. Drugod je razkolništvo razum oprostilo nekoliko, pri Slovanih ga je, na nizki stopinji, proti vzhodu potlačilo še niže. Vera je vera, vendar praznoverja ni toliko proti zapadu, kolikor pri večini Slovanov v pravoslavnem slovanskem vzhodu.

Cerkvene razmere so tedaj pri Slovanih še sedaj take, da so razumu perutnice bolj pristrigle, nego pri drugih evropskih narodih. Razvidno je, da take okolnosti niso povzdigovale duha do lastnega umstvovanja.

Razvoj deržavnih oblasti na sploh je druga glavna moč, katera je v vseh vekih zatirala prosto mišljenje. Absolutne zunajne prostosti človeški duh pod deržavnim ščitom še nikdar ni imel. Pod isto oblastjo pa tudi družabne razmere po eni strani viših stanov in po drugi strani splošnega nevoljstva in hlapčevanja gotovo niso vzbujale duševnih moči. Najmanj pa bo zgodovina duševnega razvoja slovanskega hvaležna deržavnim oblastim prošle dobe. Tuj jarem, tuje gospodstvo, vsled tega robstvo in nasledki

sovraštva niso bili pogoji za okrepljenje slovanskega duha. Prištevajmo še, da Slovan večinoma ni robotál narodom, ki bi se odlikovali z večo omiko, nego je bila njihova, že sama ob sebi nizka. Turki in še druga versta zmagovalcev ostanejo dobre priče, da slovanski razum je moral zaostati.

Takó je deržava zavirala Slovanu vsak viši vzlet, tem bolj vsak poskus za lastno pridobljenje filozofskih nazorov.

Cerkev in deržava ste bili vzpored vedni sovražnici filozofskemu duhu. Kedar je cerkev nehala, je toliko silneje pritisnila deržava. Zdaj je v skupni namen deržava služila cerkvi, zdaj cerkev deržavi: prostost mišljenja ste kratili obe, vsaj na zunaj, najbolj pa na široko. V najnovejši dobi je sicer cerkev izgubila prejšnjo moč; tudi deržava je neodvisniša in dopušča prosteje duševno gibanje. Vsled tega se pa tudi Slovan že toliko zaveda, da sosebno v sedajnem veku čuti, kakó je *duševno zaostal* zaradi spon, v katere ste ga vklepali cerkvena in deržavna oblast.

Šol je imel Slovan do sedaj v primeru z drugimi narodi prav malo. Po takem tudi književnosti ni mogel gojiti. Pisatelji se niso vzgojili, in bili bi zastonj iskali bralcev za materinščino.

Veda je za Slovane spala. Kjer je bil kak narod slovanski vsled boljših zunajnih razmer takó srečen, da si je napravil v preteklosti nekoliko pismenega gradiva, si tudi s tako priborbo ni opomogel. Saj veje v takih izdelkih samo verski, ne pa znanstveni duh. Kjer pa cerkev zapoveduje ali celò misli narekuje, tam mora molčati razum v obće, najbolj pa za bistreje in obširniše naravno mišljenje.

Ne samo da torej ni bilo znanstvenega duha med Slovani, še zmožnosti ni bilo za vedo. Vodnikov niso imeli; ne da bi ne bili hoteli taki iz hudobije bistriti svoje brate, ampak sposobni niso bili za duševno vodstvo, tem manj za filozofsko vzgojevanje.

V sedajni dobi se naštete za prošlost žalostne strani in sile preobračajo že na bolje. Učni zavodi se tudi med Slovani množé, in pisatelji vsled tega z leposlovnimi in višimi izdelki dobivajo dan na dan širje občinstvo. Za omiko se Slovani bolj in bolj zanimajo, in za znanost se tudi že sposabljajo. S prisvajenjem večih resnic tu pa tam tudi že sami vednostne oddelke *pomnožujejo* in s tem omikanemu svetu naznanjajo z dejanstvenimi dokazi, da niso samo za sprejemanje, ampak tudi za plojenje novih resnic.

Nerodovitna prošlost tedaj ne dokazuje, da bi Slovan ne bil imel *notrajne* zmožnosti, ampak pogoji niso bili taki, da bi bil razvil duševne moči. Enaka se je godila Angležem, Francozom in Nemcem, in se mora goditi vsem narodom, dokler živé v enakih ovirah in okolnostih. Vsaj nenaravno bi bilo misliti, da bi slovanski duh še le sedaj zadobival notrajno moč, ki jo kaže tudi v obdelovanji vednostnih oddelkov. Zatorej bi bilo nadaljnje dokazovanje o indoevropski sorodnosti in vsled nje sorodne duševne zmožnosti odveč in bolj igrača, nego zaresnost.

Kdor pozna slednjič stopinje in razmere duševnega napredka, ne ostermi, da kljubu sposobnosti za vedo se Slovan ni še prijel filozofije. Kakor za posameznika, velja tudi za narode pedagogična pot, da se najprej sposobijo za poedine znanstvene veje, in da se polasté še le potem onih zakonov, ki gospodujejo nad vedami. Slovan se mora po takem najprej s početnimi nauki in z vednostno bistrostjo oborožiti, potem še le utegne stopiti na najviša stališča. Filozofija sledi takó rekoč v zadnjem dejanji narodnega, kakor sploh človeškega razuma. Edino taka hoja je tudi pot navadnega in naravnega mišljenja v posameznih slučajih.

Iz vsega pa je razvidno, da Slovanu *notrajna* zmožnost in tudi že *dosedajni* njen razvoj terdno pot napravlja filozofiji. Ali ona zahteva še drugih pogojev.

Jasno je, da Slovan je dosedaj povprek duševno dremal. V takem spanji človek in narod nima višega hrepenenja in večih željá. Z večo zavednostjo in vzbujenimi vzori dalekoglednih zahtev še le segamo po primernih sredstvih. Filozofija se pokaže še le tam, kjer *druge namestnice* ali druge uredbe več ne zadostujejo. Po takem tudi zaradi nerazvitega življenja in tedaj *zaradi brezpotrebnosti* ni bilo mogoče vzbuditi filozofije pri Slovanih dosedaj. Ta resnica je toliko jasniša, kolikor je očitno, da tudi druga znanost rase najprej po stopinjah *praktičnih potreb*.

Žalostno je gledati v prošlost, da so Slovani v toliki meri in takó dolgo zaostali gledé na najobsežniše naglede. Ali tolažilo imamo tudi za tako preteklost. Ako naši pradedi niso čutili in občutili teme, v kateri so zares dobro spali, ni bilo za-nje hudó. Sedajni zarod slovanskega plemena pa tem bolj izčiščene in mnogoštevilniše resnice sprejemlje in za pomanjkanje slave, katero so si drugi narodi priborili, tudi škode ne terpi zaradi zmot, v katerih so se drugi narodi bojevali za resnico. Po drugi strani pa tudi Slovani imajo upanje do slave v še bolj zapletenem borenji za nove nauke.

O času zunajnih ovir in ob enem nasledujočega duševnega spanja in zastanka tudi *narodni jezik* nima prave notrajne moči. Filozofiji pa je neizogibno potreben bogat in uterjen jezik. Brez obširnega jezika tudi največim duhovom ni moči prijavljati svojih plodov določenim narodom. Predno poganja književnost svoje kalí, mora že ustni jezik kolikor toliko sposoben biti za razne *leposlovstvene* proizvode. Leposlovstvo napravlja in gladi pot *znanstvenemu* jeziku. Dasi ima tudi leposlovstvo potrebo za svoja dela čistiti in v svojih mejah tudi množiti domači slovnik, se kažejo nasledki takega delovanja vendar bolj v uterjevanji in širjenji *enotnega* jezika, nego v bogačenji slovniškega gradiva. Še le znanstvene razne veje so prisiljene iskati in kovati izraze za svoje razpletene pojme. Še le sè skupno vedo se jezik v resnici pomnožuje. Ker pa je filozofija nasledek že razširjene vede, je očividno, da pri Slovanih pred udomačenimi znanostimi za filozofijo ni bilo zmožnega jezika. Res da mora tudi filozofija sama za lastne pojme priskerbovati prikladnih zunajnih znamenj v dotičnem jeziku; ali vso drugo pripravo ji morajo izročiti druge vede, z eno besedo, vsa druga književnost. Dokler takih skupnih zakladov ni bilo v slovanskem slovniku, je zaviral tudi ta vzrok do sedajnega veka ne samo domače umstvovanje, ampak še celò dobre prevode ali prelage tujih filozofij. — O zmožnosti ali nezmožnosti slovanskega jezika želimo obširniše spregovoriti iz raznih razlogov.

Druge zavire so splošniše in obče tudi drugim narodom in zategadelj same ob sebi umevniše. O jezikovi sposobnosti za še ne obdelovan predmet bi Slovani sami lahko sodili prenaglo v svojo škodo. Drugi narodi zlasti bi utegnili sklepati, da je notrajnost jezika slovanskega nesposobna za najvzvišeniši predmet. Slovani po drugi strani radi povzdigujejo gibčnost in spretnost svojega jezika. Pa kedar je treba, ne *znajo očitno zagovarjati* cenljivih svojstev jezikove vrednosti. Samo temno čutno tavanje in preobsežno poudarjanje ne zadostuje o prilikah raznih napadov in očitanj. Ne da bi bil slednjič vednostni dokaz o sposobnosti težak, ampak zaradi posameznih jezikovih strani je potreben jasniši razgovor.

Jezik je *spremjevalen* nasledek duševnega delovanja. Ne jezik duhu, ampak duh je pervotno vzrok jeziku. Dasi ni mogoče mišljenja in duševnih proizvodov ustvarjati brez jezika, ne more se vsled izrečene resnice jezik razviti, ako ni krepkega duha

za duševna dela. Kdor nam tedaj pripoveduje o narodnem kulturnem razvoji, nam daje ob enem priliko samim sklepati o jezikovi moči dotičnega naroda. Naopak pa ni takó. Iz razvitega jezika se ne dá sklepati, da je *ob istem času* tudi narod razvit, ampak po največ, da utegne biti razvit, ali pa najprej, da je vsaj enkrat bil razvit. Slovnik in slovnica sta lahko izdelana in ukovana v slovstvo, ali tukaj bolje rečeno, v pismenost, za katero morda ni več sposoben narod, ki kot naslednik prejšnjih vekov hrani pisane zaklade. Sicer nahajamo tudi narode, ki so razvili svoje jezike do največe doveršenosti s pomočjo nizkega mišljenja in za enako nizke nazore. Po največ živi govor, vselej v posebnih primerih, priča o stopinji notrajnega razvoja.

Povsem tedaj Slovani ne morejo dokazovati logično više omike iz jezikovega razvoja, marveč iz resnične, že dosežene omike, mero razvitega jezika. Zató je bilo treba tudi gledé na jezik najprej pokazati, da tudi Slovani že delujejo v sedajnem veku s pomočjo vednostnih resnic za svojo višo omiko. Samo taka pot zmagovalno ometa vsako očitanje o nesposobnosti slovanskega jezika za vedo.

Ker se pa prava filozofija sama stvarno in metodično opira tudi na vednostne zakone, ker je torej taka filozofija tudi veda, je po najkrajši poti dokazano z logično točnostjo, da, ako je slovanski jezik za viši *rodovni pojem*, to je *za vedo*, zmožen, ima tudi v sebi vse potrebne moči za vsakatero filozofsko mišljenje. Neposrednji in popolen dokaz tujcem v pojasnilo in domačinom v tolažilo pa podamo, ako razjasnimo, ali je res, in zakaj je slovanski jezik za vedo zmožen in tedaj tudi za filozofijo.

Ako terdé druga indoevropska plemena in dokazujejo dejanstveno, da je njih jezik, kakor njih duh, sposoben za vednostno delovanje, povzdigujejo z *istimi razlogi*, tudi nehoté, na enako stopinjo tudi ono pleme, ki se imenuje slovansko. Na to stran sebe pobijajo, ako bi zatajevali slovansko duševno in jezikovo notrajno zmožnost za više kulturne namene. Ni nam tedaj treba terditi, da je slovanski jezik istega značaja in bistveno enakega stroja, kakoršen je sploh stroj indoevropskih jezikov.

V vednostnem govoru gre zato, da je mogoče jeziku slediti raznim pojmom, ki rasejo po številu verst in po stopnjevanji kolikosti ali obsega. Vse je na tem, da ima živi jezik za ta del potrebnih obrazil in vsaj v nerazvitem ustnem govoru enako

potrebnih, ne slovničnih, ampak slovniških (leksikalnih) analogij ali nalik.

Slovanščina vseh vej pa je še v sedaj živem ustnem govoru tako krepka, da ne zaostaja v svojih raznoterih obrazilih ali tvorkah na nobeno stran za nobenim omikanim, ne za živim, pa tudi ne klasičnim mertvim jezikom. Razvoja ni enakega; ta je edin, pa zgodovinsko naraven in kaj umeven razloček.

Prednic in končnic ima torej Slovan na izbiro za vsakotero razdelbo in stopinjo pojmovne lestvice iz še živega jezika. Komur ni znan pomen prednic in končnic za jezikova znamenja, lahko bi menil, da je slovanski jezik pač sposoben za vsakdanje in tu pa tam tudi za vednostne stroke, ne pa za vseobsežne pojme mogočne filozofije. Zató z dobro vestjo naglašamo, da so imenovana obrazila enaka *kemijskim* pervinam ali pa tudi algebrajičnim znamenjem. Kakor té, tudi óne svoje moči ne zatajé nikjer, kamor koli jih pritaknemo. V vsakem obrazilu tiči določena razmera, določen pomen; razmera in pomen pa sta *tukaj takó splošna, da se v prirodi in torej tudi in še bolj v mišljenji ponavljata v neštevilni množici.* Obrazila niso samo za pojme enega predmeta, marveč obsegajo pojmovne razmere *vsakatere znanosti*, vsakaterega mišljenja. Vedno ostanejo specifičnega pomena, in vse je na tem, kaki *slovniški koreniki, kakemu enakemu deblu jih priložimo.* Taka obrazila so takó rekoč *plemena* (genera), katera, združena z imenovanimi korenikami in debli kot *verstnimi razlikami*, ustvarjajo nove tvorbe, to je, nove izraze za nove pomene.

Dati je tedaj takim obrazilom filozofske hrane iz prikladnih slovniških *korenin in debel*, pa dobimo vse potrebne stópinje pojmov po plemenu in po velikosti logičnega obsega.

Ni tudi pozabiti, da poleg bogatstva in živosti pojasnjenih obrazil tiči tudi živost in moč *v notrajni spreminjavi* slovanskih leksikalnih korenik in debel, in da ima taka lastnost še posebno krepost tudi brez prednic in končnic pomnoževati izraze in tako pojmom podajati najprikladnišo posodo ali jezikovo obleko.

Takó je slovanščina popolnem kos tudi filozofiji lastnim najvišim določbam in najsubtilnišim razločbam.

Rekli smo že, da tudi najviša veda hodi v svojem krogu po poti mišljenja drugih ved. Več kakor preprostih razsodeb in sestavljenih sklepov tudi filozofija ne more snovati. Preprosti in sestavljeni reki, v katere filozofija vpleta svoje umovanje, pa so tudi v slovanščini doma. Za take zveze in sestave bistveno ne

pogreša nobenih takó imenovanih partikul ali nepregibnic, in ta krepost je merodajna za više in točno premišljevanje.

V prošlosti je bila *notrajna* zmožnost v jeziku; pa razvoj ni mogel dalje dospeti. Dan denašnji pa je jezik vsled imenovanih lastnosti in *večega koraka v vednostnem napredovanji* tudi za filozofijo pripraven. Tudi tukaj se kaže za zaostalo prošlost slovanskemu jeziku dobiček ob času občega spoznanja gledé na naravno rabo izrazov in poti, po kateri se stavki snujejo in združujejo. Slovan spoznuje s pomočjo denašnjega razvitega jezikoznanstva, kako so drugi narodi pod vplivom mertvih jezikov in nerazuma silo delali domačemu jeziku z nenaravnimi slovničnimi sestavami zlasti v stavkih. Takó Slovan z isto znanostjo lahko ohrani naravni duh domačega govora pred škodo, ki so jo terpeli drugi jeziki.

Naravnost razvidna je sedaj sposobnost slovanščine sploh vsled notrajnih sil in kreposti in vsled obširnišega njenega praktičnega delovanja v obližji filozofije. Še jasniše in primerniše podpremo naglašeno zmožnost, ako jo primerjamo z *drugimi* jeziki na to stran. Odberimo *nemščino* za ta namen, pervič zato, ker so Nemci najbliži in največi geografski sosedje Slovanom, drugič, ker so Nemci v sedajnem veku največi filozofi, in slednjič, ker je pri Nemcih in pri mnogih drugih narodih razširjena misel, da Nemcem ne pospešuje modrijanstva samo njih duh, ampak še posebe *značaj njih jezika*. Za Slovane pa je tak primer toliko znamenitniši, kolikor bolj se zavedajo razločka med slovanščino in nemščino, in kolikor so vsled tega, rekli bi, bliži naravnemu sklepu, da je slovanščina toliko manj zmožna filozofskega delovanja, kolikor ima manj lastnosti enakih z nemščino.

Raznoterost in število slovničnih in slovniških obrazil, potem pa še posebna moč za notrajne spremembe korenin in debel je vsaj na enaki stopinji z nemščino, in statistični dokazi za ta del bi določevali *prednost* slovanščini. Enako je še *živa moč* vsakoterih *slovniških in slovničnih analogij* statistično veča v slovanščini nego v nemščini. Razloček na to stran je velik, pa ne po kakovosti, ampak samo po *kolikosti* posameznih analogij; z drugimi besedami, nemščina je za vsako, zlasti leksikalno obrazilo razvila manje ali veče število poedinih izrazov, in je vsled večega splošnega slovstvenega razvoja uterdila in ugladila tudi slovnične raznoterosti. Razvoj je veči, zmožnost pa ne.

Oglejmo si nekoliko *slovnične dele*. Znana in statistično prepričevalna resnica je, da rabi nemščina v večem številu in *rajša* samostalnike, nego slovanščina. Ker pa se peča filozofija vsled svoje bistvene naloge z določbami pojmov, pojmi pa se oblačijo v samostalnike, lahko je soditi, da je duh ali mehanična navada slovanščine v nasprotji z nemščino. Ali natančni pretres ne poterjuje tolike neprilike.

Pomisliti je najprej treba, da nemščina ima za združevanje besed v namen zaznamovanja posameznih pojmov *bistveno drugo načelo*, nego slovanščina. Nemec priklada za pojmovno določevanje samostalnik k samostalniku *brez posebno vidnih* vezi. Slovan pa, če že videzno sestavlja izraze iz samostojnih in posameznih besed, napravlja najprej in navadno iz določnic ali določevalnih samostalnikov *pridevnike*, katere potem prilaga osnovnicam ali glavnim izrazom. In le redko se mu posreči sestavljenje po načelu nemščine, ali recimo rajši gerščine, da imenujemo podobniše, če tudi eno in isto načelo. Jasno je tedaj, da velik del nemških samostalnikov *samo na videz* povečuje slovnik v abecednem razverščenji. Po drugi strani pa, kakor smo povedali, Nemec zlasti v končnicah nima toliko živih obrazil, kolikor Slovan. Zato je Nemec prisiljen, še bolj z združevanjem poedinih besed povečevati slovniški alfabet. Kljubu tem razlikam ostane še vedno resnica, da nemščina združuje rajša abstraktniše samostalnike nego slovanščina, ki v nadomeščenje z glagoli v stavkih konkretniše opisuje pojmovne določbe.

Zaradi tega pa ni dokazano, da bi bila slovanščina prisiljena z opisovanjem dosezati po ovinkih, kar je nemščini možno z združevanjem določeb v posamezne izraze. Da ima slovanščina veče število slovarskih obrazil, svedoči, da so te tvorke *združene v posameznih besedah;* drugače bi še vedeli ne, da obrazila živé, ker prava obrazila že iz prazgodovine jezikove *niso posamezna več v rabi*. Ko bi tedaj slovanščini morali prisojati tudi majhen slovnik *gledé na raznoverstnost obrazil*, imeli bi vsaj zaslombo za nove nalične (analogijske) sestave. Živa obrazila so porok za dopuščenje novih sestav, in še živi duh jezikov se takó sestavljenim izrazom nikdar ne protivi. *Znanstveni* duh se pa tudi gosti rabi takih izrazov ne ustavlja. Kedar o reči mislimo, jo hočemo tudi imenovati za potrebo. Kedar bo kmet več stvari in reči poznal, jih bo želel tudi imenovati, in duh ljudskega govora si s tem še nikdar ni delal sile in krivice.

Slovanščina se dosedaj ni bila še privadila stopnjevanju znanstvenih in sploh v naobrazovanem življenji pomnoženih pojmov. Kjer je angleški delavec in francoski pa nemški kmet potisnen v kot enostranega in enoličnega življenja, ne bo slišati ne raznoterih samostalnikov, ne konkretno določevalnega glagola v večem številu. Iz vseh teh vzrokov in razlogov pa naj Slovan za bodočnost zajemlje tolažbo, da, kar njegov jezik ni še razvit, se še lahko naravno razvije in sposobi za pojme najviše verste.

Filozofija potrebuje abstraktnih pojmov; glagol pa, s katerim slovanščina takó rada nadomeščuje samostalnike, je gotovo konkretniši od samostalnika. Utegnili bi po tem misliti, da slovanski glagol tudi ne ugaja filozofskemu pretresovanju. Na tak pomišljaj odgovarjamo, da filozofija se poganja za resnico, katero zasleduje *korakoma*. Mišljenje pri takem delovanji išče viših pojmov in sestavlja niže določbe. Eno in drugo se godi z določevanjem posameznih misli. Misel pa ima vsaka določen subjekt in določen predikat. Vsaka še takó visoka ali abstraktna misel pa je *na svoji stopinji relativno konkretna*. Za vsakatero določevanje subjekta v predikatu pa moramo imeti poseben izraz, bodi-si glagol, pridevnik ali pa samostalnik. Obrazovanje samostalnikov in z istimi razlogi tudi pridevnikov je bilo že zgoraj razgovorjeno. Glagolov pa ima slovanščina ne samo za kakovost raznoterih dogodkov in dejanj, ampak tudi za specifično kakovost dejanj ali *za posebne razmere v kakovosti istega glagola*. Slovanščina še hrani obrazila in sledove za doveršeno, trajajoče in ponavljano dejanje. Kdor bi menil, da take konkretnosti škodujejo filozofovanju, naj preudari, kar smo gori rekli. Misli posamezne so relativno konkretne, in potrebuje vsaka posebe svoj lastni predikat. Boljši so pripomočki, ki takó rekoč z matematično, tukaj bolje, z geometrično natančnostjo pokrivajo posamezne predikate ali določbe, nego abstraktna sredstva, kjer bi imela biti konkretna. Mislim tudi abstraktni značaj nemških glagolov ne škoduje; resnica pa vendar ostane, da je jezik toliko popolniši, kolikor natančniše pokriva zaderžaj, in ne samo obseg določeb v mišljenji.

Ravno zató, ker slovanski glagoli *v veči meri slikajo*, nego nemški, so za stvarni in dejanski svet prikladniši. Kjer jezik konkretnosti opušča, je razum v veči nevarnosti, pozabiti kako relativno znamenito določbo, nego jezik, ki sam od sebe sè svojim lastnim strojem nehoté vedno spominja na razne pojmovne dele. *Opuščati* to pa ono je za svoje namene misleči duh

sam dovolj močan, bodi-si da hití do viših pojmov, bodi-si da izvaja nove sestave. Slovanski glagol abstraktnemu mišljenju po takem ni na škodo, pač pa že otroka ravno zaradi imenovanih prednosti bolj bistrí, nego abstraktni nemški glagol, in tudi nemški učenjak mora na to stran ogledovati s pozornostjo mnogo, kar si Slovan brez truda mehanično pridobi, ker je v slovanskih glagolskih oblikah izraženo samo na sebi. Resnično je torej, da z glagolsko pomočjo slovansko mišljenje dobiva poseben značaj, ki pa je za induktivno pretresovanje potreben in za deduktivne moči enakomerno koristen.

Primerjevanja jezikovega gospodarstva za našo namero tukaj tudi ni opuščati, ker daje priliko za spoznavanje slovanščine v posebnih delih. Kazali smo gori na slovansko besedotvorje in razvideli tu in tam sestavo izrazov. Širja preiskava uči, da so indoevropski jeziki sploh od zadaj in ne od spredaj povečevali korenine in debla v namen *pojmovnih stopnjevanj in razlik, kakor tudi medsebojnih razmer.* Slovanskemu svetu ono načelo pač ni ostalo na škodo do sedajnega veka. Ta za jezikovo varčnost izverstni, pervotno s pomočjo jezikovega mehanizma naravno nastali princip razteza svojo moč v vsakotere končnice slovniškega gradiva in slovničnega oblikovja.

Vsled končnic nastajajo *krajše* oblike izrazov, nego so oblike sestavljene iz besed, osnovnicam na čelo pridetih. Takó ima slovanščina vsled prastarega, pa še živega principa krajše samostalnike in pridevnike. Enake, če tudi ne takó očitne okrajšave se kažejo v glagolu, katerega mora Nemec sestavljati pogostoma s *predlogi*, ali pa celó rabiti različne oblike, ako hoče doseči enak pomen slovanskih glagolov, sicer ene in iste korenike, pa po notrajnem stopnjevanji razdeljenih oblik. Samo očitati bi utegnili takemu snovanju, da končnice nimajo natanke določevalne moči, enake določnicam iz poedinih besed. Zató pa smo v prejšnjem naglašali, da so žive končnice natankega pomena za strogo omejene, če tudi obsežne razmere. Razlika je samo ta, da ena sestava je očitna in takoj tudi razumu jasna, druga pa je na pogled čutu jasniša nego razumu. Čut jezikov pa je ravno takó določen in še nezmotniši od razuma gledé na hitro in mehanično rabo jezikovo. Ta čut pa se uterjuje z oblikami, *pomnoženimi z istimi obrazili in z razširjenim narodnim slovstvom.* Po tem takem prazgodovinsko jezikovo načelo sestavljanja popolnem zadostuje jezikovi nalogi.

Končnice v sklanji in spregi so v slovanščini *daljše* nego v nemščini. *Ravno zaradi tega so si pa svoj pomen ohranile.* Nemščina pa je imenovane tvorke oslabila takó, da si mora pomagati tudi tukaj s prednicami. Za sklanjo potrebuje *člen*, in še celó *člen s predlogom*, za glagol pa *osebni zaimek*. S tem pa kaže zopet *daljše oblike* ali daljše sestave, nego slovanščina, ki izhaja skoro še povsod s pervotnimi enojnimi, *in ne podvojenimi*, obrazili za iste oblike in razmere. Da je Slovan večinoma izgubil znamenja za pomen, ki ga določuje nemški *nedoločni člen*, slovanščini ne škoduje, kakor nekdajni latinščini ne. *Sestav govorni* dá umeti določnost ali nedoločnost pojmov v mislih.

Kdor bi slednjič mislil, da je čez in čez več abstraktnosti v nemškem samostalniku in pridevniku, naj se spomni, da sestave z raznoterimi končnicami, kakoršne rabi v veči meri slovanski slovnik, so abstraktniše, nego pogostno združevanje posameznih besed v nemščini. Glagol pa sploh služi slovanščini za konkretniše mišljenje nego nemščini. Razne verste glagolskih oblik pa dajejo stvarnemu mišljenju za vsak primer ostrejo in natančnišo logiko. Po takem vidimo, da je po eni strani nemški *samostalnik konkretniši nego nemški glagol*, po drugi strani pa, da je *slovanski glagol konkretniši nego slovanski samostalnik*. Tako bi se poravnala veča konkretnost v enem delu z večo abstraktnostjo v druzem delu. Vidi se, kakó so razmere ravno *nasprotne z občo sodbo o nemškem in slovanskem jeziku* gledé na njih abstraktnost, in samo različna *dosedajna* raba samostalnika pri enem plemenu in glagola pri drugem plemenu ju razlikuje, ne pa stroj jezika sam na sebi. Česar se je Slovan imel najbolj bati za filozofijo, izgine pred pogledom razločujočega razuma: slovanski samostalnik in glagol imata tudi za filozofijo vsak svojo prednost, moč in bodočnost.

Kakor oblikovje posameznih govornih delov, *prepost je tudi govor* slovanskih jezikov. Slovanščina ne ljubi nenaravno dolgih in preumetnih stavkov. Konkretno, jasno mišljenje je povod vsemu skladanju, in kjer hoče slovanščina naznaniti sklep ali nasledek skupnih pogojev ali pa pojem skupnih določeb, ima še *za skerčeno logično skupnost vedno večo versto in veče število živih deležnikov*, nego nemščina. Sicer pa razprave sploh in filozofsko premišljevanje posebe se suče vsled lastnega značaja in namena v *slovniškem sedajnem času*, tako da ni treba takó imenovanih sestavljenih časov rabiti pogostoma; v „sedajnem času“ pa se slovanski glagoli prek in prek najživahniše gibljejo.

Povsem pa nam kaže skupni pregled, da utegne slovanščina tekmovati sè svojimi še živimi pervinami in notrajnimi močmi tudi za filozofijo vsaj za bodočnost z dosedaj največim in najrazvitišim filozofskim nemškim jezikom. In razvoj slovanščine je zdaj že tolik, da sè *svojo* močjo ne zavira več umstvovanja.

Z jezikovo sposobnostjo pa smo bistveno zveršili dokaz o zmožnosti filozofije na slovanskem svetu. Pojasnili smo, kakó je bilo treba absolutne zunajne ovire oslabiti, če ne popolnem odstraniti, in kako je bilo potreba napravljati pot za splošni duševni razvoj, kateri je zopet največa podpora za oživenje tudi filozofskega jezika. Ostane še *nekoliko naravnih in izvanrednih moči in razmer*, katere ravno zaradi kulturnega napredka *v sedajnem veku* na mnogo strani pospešujejo slovansko mišljenje tudi najviše verste.

Geografska širjava, raznoterost slovanske zemlje in njenega podnebja v nerazvitem stanji Slovanov ni vzbujala duševno. Razlika in množtvo prirodnih sil, prikazni in dogodkov v veliki domovini ostala je v minulosti takó rekoč mertva za duševni razvoj Slovanov, ravno zató ker jih ni nobena ugodna sila naganjala spoznavati mnogoverstnost in bogatstvo domačega sveta. Sedaj pa, ko so dušne moči oživele, ima tudi široka domovina velik in dober vpliv na duševno še veče okrepljenje. Slovanu je odperta in prileżna pot z novejšimi tehničnimi sredstvi domovino pregledovati na dolgo in široko in učiti se iz nje. Na domačem svetu spoznuje Slovan raznoverstne prirodne stvari in enako tudi prirodno življenje. Raznoverstnost podob in prikazni v veči meri, kakor v drugih evropskih pokrajinah, vzbuja Slovana po lastnih vtisih in skušnjah dospevati induktivno do svetovnih zakonov.

In kako evropsko pleme kaže poleg sorodnih skupnosti veče število in razliko narodov, mnogoverstnost šeg, navad, družabnega življenja, verskih in posebno deržavnih razločkov? Take različnosti, ki segajo tudi v posebni razvoj posameznih vej, so najpripravniše tudi za zgodovinsko premišljevanje in spoznavanje ali pa poterjevanje kulturnih zakonov. Kjer ima duh okoli sebe, v svoji oži in širji domovini, toliko *sprejeti*, toliko pretresovati, mora z naravnim svojim mišljenjem tudi *samostojno* dospeti do umstvovanja. V primerjevanji domačih skupnosti in razločkov mora Slovan postati rodoviten za više razsodbe in tudi za najdenje novih resnic.

Dobički razlik slovanskega sveta so Slovanu v toliko večo srečo na sedajni stopinji, kolikor bolj ga je bila zgodovinska osoda potisnila v škodljivo tudi duševno pasivnost. Induktivna moč v novejšem veku pa mora Slovanu povečati se ne samo zaradi domačije, ampak tudi vsled *zunajnih vplivov*. V preteklosti bil je slovanski svet večinoma *zunaj* evropskega občenja. Sedajne poti in splošni tehnični napredek tudi Slovane drugim narodom približuje. Slovanski sosedje so pa takó različni po *razvoji in kervi*, da tudi nehoté dajajo slovanskemu že doma napolnjenemu duhu raznoverstnega in mnogega gradiva v prebavo, in mu takó obzor dalje bolj razširjajo. Slovanu *evropsko slovstvo* bistveno ni zaperto. Kakor je šel Nemec k Angležu in Francozu v mnogorazredno in tudi v filozofsko šolo, bliža se tudi Slovanu čas za šolanje v tujih filozofijah. Slovan že vidi boje v naravoslovnih in družabnih problemih pri drugih narodih, in rase mu pogum, nova vprašanja umevati, pa tudi reševati po svoji moči. Dobiček mu je nastal v tolažbo za preteklost, da zdaj že toliko dozorelega kar naravnost sprejema. Pa *praktični* problemi so že tudi vzrasli v njegovi sredi. Že skuša sam spravljati se na *prenaredbe* dosedajnega političnega in družabnega življenja. Sam sicer ni še zrel za prenaredbe; toliko bolj podviže tuje skušnje *posnemati*. Ker pa so razmere v domovini take, da se tuji plodovi ne prilegajo povsem domači zemlji, prihaja slovanski še ne vajeni razum pogostoma v zadrego, da ne vé, kakó bi se rešil. Sam je v stiski, in vidi, kakó se misli cepijo v lastni domovini gledé na reševanja praktičnih poskušenj. Vse poskušnje, vse prikazni, vse raznotero vzajemno in nasprotno mišljenje Slovana silijo, bolj in bolj poprijeti se dušnega orožja in zariti se v globoko premišljevanje. Vsled takih okolnosti filozofija ni samo mogoča, ampak bliža se tudi njeno vresničenje pri Slovanih.

Začetki filozofije *vsaj za sprejemanje* se že prikazujejo in širijo. Nikdo ne bo tajil, da se Slovani ne učé že logike in psihologije v svojih jezikih. Tudi visoke šole v slovanščini filozofske nauke že razlagajo. Ali ti začetki so bolj sad *deržavnih osnov*, katere *zaradi celote* sprejemajo tudi filozofska predavanja. Nikakor se tedaj ni slepiti z mislijo, kakor da bi bila filozofija s tem vkoreninjena pri Slovanih. Dosedajni poskusi še najviše omikanim Slovanom niso prirasli na serce; tem manj so se že razširili sploh med omikanci slovanskimi. *Proti občemu razširjenju* filozofije zunaj šolskih klopi je pri Slovanih še nekoliko *posebnih zaderžkov*.

Že to je hudó, da Slovani *nimajo* sami posebnega domačega *vzgleda*, po katerem bi se navduševali in ravnali. Drugod velikim sistematikom nasledujejo hvaležne „šole“ in takó specifično mišljenje tudi denašnji dan širijo in čistijo. Slovan pa brez takó srečnega vodstva ponajveč v svojo škodo sklepa, da ni za filozofijo. Že gori smo rekli, da se Slovanov taki predsodki toliko bolj oprijemljejo, kolikor bliži so jim Nemci z velikimi modrijani in raznimi filozofskimi šolami.

Kakor smo omenili, so tudi misli o dotični nezmožnosti slovanščine zeló razširjene in občemu mnenju med Slovani za ta del škodljive. Jasno je tudi, da *stara navada popolne pasivnosti* ni, da bi duh, sicer krepkih sil, spodbujala na filozofsko delovanje.

Nemci so imeli v tem stoletji nekoliko šol filozofskih, *katere niso množile ljubezni do filozofije*, ampak zatirale. Ker so same zaslužile zaničevanje, mora še denašnji dan terpeti prava in vredna filozofija. In ta meržnja se je tem lože polastila tudi Slovanov, kolikor večo onemoglost so dosedaj kazali v filozofskem napredovanji.

Imenovane ovire so mogoče, pa tudi resnične. V pervi versti naj se pa ne pozabi, da so Slovani *pri začetku širjo* omike, in da jim je *dotekanje* modernega evropskega življenja nasulo toliko raznih nalog, kolikor jih niso mogli izveršiti v relativno takó kratki dobi. Morda jih je ob enem vodil srečen nagon, in ne samo onemoglost, ako se niso poprijeli najprej ali dozdaj najtežega dela. Voditelji slovanski imajo morda nezasluženo zaslužnje, da niso mučili ne sami sebe, ne slovanskega občinstva sè sadovi, katerim je podloga obdelovanje in prisvajenje početniših nalog.

V prošlosti Slovan ni imel potrebe filozofskih naukov, ker tavanje po nižavah in gibanje v preposih razmerah je izhajalo z verskimi načeli, kakoršna sporočuje kerščanstvo, in s pravnim čutom, kakor ga je zgodovina razvijala.

V sedajnosti pa Slovani niso mogli še z *naravno* močjo dospeti do najviše dozorelosti človeškega razuma, *ker so mnogostranske potrebe in opravičena ali neopravičena zahtevanja prenaglo skupoma proderla na slovansko zemljo.*

Po vsem tem je kaj naravno, da filozofija ni še zavzela med Slovani onega mesta, katerega so ji vs'ed našega pojasnila zmožni podeliti.

France Podgornik.

Nasvet o vstanovljenji slovanskega slovstvenega družtva.

I.

„Slavjanski Almanah“ je srečno zagledal beli dan v drugo krat. Je-li želeti, da bi ga še večkrat?

Komu je na to vprašanje odgovoriti? V pervi versti gotovo našemu slovanskemu čitateljstvu i našim podpornikom. Ker se zanimanje za našo knjigo v drugem letu njenega obstanka ni zmanjšalo, temuč še nekoliko okrepilo v primeru k pervemu letniku, ni dvomiti, da bi dosedajni naročniki ne ostali zvesti ter da bi bilo stavljeno vprašanje za to izdanje povoljno rešeno. Ali nastaje še drugo vprašanje, glaseč se: ali ne bi bilo mogoče to izdavanje bolje organizovati kakor je do sedaj organizovano bilo, podati mu terdno podlago, stalnost i vstrajnost za prihodnjest?

Na to vprašanje hočemo odgovoriti. „Slavjanski Almanah“ je literarno podjetje za vse Slovane ter mu je namer Slovane na slovstvenem polji zbliževati, vzajemnost med njimi pospeševati ter podajati kolikor mogoče obraz slovstvenega delovanja različnih slovanskih narodnostij. Iz te knjige naj bi Slovan na severu, Slovan na jugu, vshodu i na zapadu mogel spoznavati vsa sorodna narečja ili slovanski jezik v obče, slovanske običaje, šege i navade, narodne pesni i t. d.; iz te knjige naj bi se vsak Slovan navzel slovanskega duha. Naloga „Slavjanskemu Almanahu“ je torej obširna ter jo je mogoče izvesti samo polagoma, z vstrajnim delovanjem i medsebojnim pospeševanjem.

Ali naloga je tudi važna i sveta, zatorej smo prepričani, da bodo naše besede do živega segle ter našle odmev v slovanskih persih. Za izveršitev te naloge hočemo vsi skupaj, vzajemno delati. Naša želja, želja izdateljstva bode potem izpolnjena.

Letošnji „Slavjanski Almanah“ nam Slovanom podaje popolno podobo, kako se delimo i razločujemo. Povsem naravno je, da so posamezna plemena vpervo za-se skerbela ter si vstvarjala vsako svoje slovstvo, svoje ognjišče, okolo katerega si vsak narod svoje serce ogreva. Za te ognjišča hočemo i nadalje skerbeti, netiti jih ter jih gojiti, kajti to nam je bilo potrebno i to nam ostane potrebno.

Ali Slovani se ne moremo nikdar drug od druga popolnoma ločiti, nekaj vzajemnega ostane vedno med nami in ako bi nas ločili kinežki zidovi a ne samo meje, — kri ni voda — nas zvezuje sorodstvo, nas veže ljubav, slovanska vzajemnost — a to ni prazna beseda. Ako nas razdružujejo politične razmere, ako nas ločijo verski nazori, bratska ljubezen nas zopet strinja, a treba nam je samo spomniti se Vseslovanstva in ni je raznice več med nami. Ta slovanska ideja ima se pojaviti na našem slovstvenem polji, na polji, na katerem ni zaviranja od nobene strani proti skupnemu i vzajemnemu složnemu delovanju. Ako nam drugače ni mogoče vzajemno delati, zakaj bi tu ne, kjer nam je mogoče? Na delo torej, v bratsko kolo!

Kako? kako? To so samo misli, to je samo navdušenje, treba je pa tudi dobrega soveta, istnega predloga.

To vse pride, ali vpervo treba i navdušenja i volje. Tudi spomini so tukaj, oj sladki spomini. Letos obhajamo tisočletnico, kar sta perva borilca za slovanski jezik i Slovanstvo dosegla velikansk vspeh. Slovanščina bila je pripoznana od perve tadajne svetovne avtoritete za kulturni jezik, slovanskima svetima bratoma Cirilu i Metodu bilo je po rimskem papu dozvoljeno, da oznanjujeta božjo besedo našim prednikom v njihovem jeziku ter da se čitajo sveti obredi tudi v slovanščini, kakor so se do té dobe čitali samo v hebrejščini, gerščini i latinščini.

Slava, slava slovanskima svetnikoma Cirilu i Metodu!

Nečemo li mi posnemati naša vzor-svetnika? Kdo se ne bi i izmed nas potegoval i bojeval za slovanščino, za vse to, kar je naše? Praznujmo na pravi način to slovansko spomenico, praznujmo jo ne samo z besedo i petjem, praznujmo jo i dejanski.

Vstanovimo si vseslovansko slovstveno družtvo! Sedaj imamo slovstvena družtva za Slovence, za Hervate, za Serbe, za Slovake i Čehe i Rusine i Poljake i t. d. ali za Slovane ga še nimamo. Ali treba ga nam je i Slovanom.

II.

Koliko so družtva posebno za slovstvenost koristna, to lahko vidimo pri naših „Maticah“ i drugih naših slovstvenih družtvih, kakor je pri Slovencih na pr. družtvo sv. Mohora. Za vspešno delovanje slovstvenega družtva je kakor za vsako drugo

podjetje pervo treba kapitala in pravo so zadeli naši predniki, da so po tem glavnem gmotnem sredstvu večino naših slovstvenih družtev naimenovali, kakor „Srpska Matica, Slovenska Matica, Matice Lidu“ i t. d.

To so narodne matice, kajti narod jih je sè svojimi doneski naložil i pomnožil, iskreni domoljubi so svoje darove na ta žertvenik prinesli. Te matice ne služijo sebičnim podjetnikom k njihovemu bogatenji, nego imajo skerbeti za duševno hrano celega naroda ter je upravljanje z njimi časten posel. Te matice niso spojene z osebami tako, da bi po smerti jednega upravitelja ne služile več pervotnemu namenu, one vstrajajo mnogo pokoljenj dolgo a njihovo smer morejo spremeniti samo vsi družtveniki skupaj. Tako družtvo ima torej terdno podlago, ima stalnost i vstrajnost. Zato mi predlagamo, da si vstanovimo Slovani za vzajemno slovstveno delovanje „Slovansko Matico“, slovansko vzajemno slovstveno družtvo.

Ali nam je treba dokazovati potrebo takega družtva? Skoraj da ne. Vendar kaj se da vse za nujnost vstanovitve „Slovanske Matice“ navesti? Kaj nam serce pravi? Serce pravi, da smo dolžni gojiti bratsko ljubav ter želi, da se bolje spoznamo med seboj. Do sedaj smo se obračali večinoma do svojih tujih sosedov a svojcem smo kazali herbet. Pustimo tujstvo a persi na bratske persi! Slovani smo svet za se. Vsi glejmo samo na eno točko, namreč na Slovanstvo. Kristalni kamen, skozi katerega bodemo gledali na to točko, bodi nam „Slovanska Matica.“

Kar serce pravi, to pravi tudi um. Do sedaj je pisalo mnogo naših pisateljev o slovanskih zadevah v tujih jezicih, vendar smo te umotvore večinoma čitali Slovani sami. Naša narečja niso toliko različna, da bi Slovenec ne mogel čitati i razumeti rusko, bulgarsko, polsko i česko pisavo, torej je to odvišno, da nam pišejo naši pisatelji o Slovanih v tujščini, a mi te umotvore v tujščini čitamo. Koliko dragih sil se tako potrosi! Najkrajši pot je ravni pot, po naravnem potu se najdalje pride. To se razume, da je slovenski pisatelj pisoč o vseh Slovanih i hoteč izdati knjigo v svojem materinem jeziku, pošteval svoje čitatelje samo med Slovenci ter je znal, da bode imel gotovo gmotno zgubo. Takim neugodnostim bode vseslovansko slovstveno družtvo v okom prišlo. Slovencev nas je malo, Lužičanov je tudi malo, i Slovakov i Hervatov i Serbov i Bulgarov ni mnogo, ali vseh Slovanov nas

je veliko število. Tu jemljemo pojem besede Slovan v političnem smislu. Ali koliko je Slovanov v slovanskem, v slovstvenem smislu? Jako malo. „Slovanska Matica“ bode imela torej nalogo, slovstvene Slovane vzgojevati ter vzrejati slovansko čitajoče občinstvo. Pisateljem bode popolna svoboda i enakopravnost, vsakdo bode pisal v svojem jeziku, ali čitali i učili se bodemo v vseh jezikih. To bode slovanski jezik. Nikdo ga ne govori, vsakdo ga bode umel.

„Slovanska Matica“ bode torej izperva malo družtvo, ali prihodnjest bode vedno njegova, ono bode vedno večje i večje.

III.

Snovi, iz katerih bode podavala „Slovanska Matica“ knjige svojim družtvenikom, bodo slovanske. Naše narodne pesni so še vedno neizcerpljene, a lepe, popolne i primerjajoče zbirke slovanskih narodnih pesni tudi še nimamo. „Slovanska Matica“ bi nam jo podala. Isto bi nam ona podala slovnice naših raznih jezikov ili bolje rečeno narečij, v katerih bi bilo treba samo na razne razlike opozorjevati i katere bi bile vse po jednem kalupu izdelane, da se lože vse prispodablja ter po najkrajšem potu čitatelj svojo sverho doseže. Slovanskega slovarja, kakor ga nam samo Slovanom treba, tudi še nimamo. Ta slovar pa ne bode obsežen, kajti kakor uže omenjeno, nas Slovane na književnem, leposlovnem ili jezikovem polji ne ločijo visoke gore, nego samo mali hribi. Železnico ravno kakor vodno poveršje sozidala nam bode po slovanskej zemlji „Slovanska Matica“ naredivši skoz hribe male predore i nasipavši po dolih podcestje i sozidavši preko jarkov mostiče. Tudi radi oblike, v katero se slovanski jeziki oblačijo, treba bode nekaj vzajemnega učiniti ter določiti neko ednostavnost i samoveljavnost za vse Slovane v enakej meri. „Slovanska Matica“ bode podajala najlepši zgled v tem oziru, davala nam bo najboljših svetov. Tudi naučni slovnik je lepa beseda, kateremu bo pridevek „slovanski“ lepo prijal. To bi bila za vsacega Slovana domača knjiga, iz katere bi čital ob času svojega počinka o zgodovini vseh slovanskih plemen poredoma, poredoma bi se učil zemljepisja slovanskega prostranstva ter se učil slovanske statistike i tako zapored vsed človeških ved dotikajočih se Slovanstva. Iz sredine „Slovanske Matice“ izveščevalo bi se tudi vsemu slovanskemu svetu o slovstvih i umotvorih pri raznih slo-

vanskih narodnostih. Slovanski pesniki naj bodo poznani med Slovani, zato je treba razširiti njihove besede med vse Slovane.

Gradiva se „Slovanskej Matici“ ne bi zmanjkalo; dokler bodo Slovani, dotle bode med njimi i vzajemnost i bratska ljubav i medsebojne zadeve. Čim bolje bodemo to medsebojnost negovali, tim manje se bodemo Slovani drug od drugega oddaljevali. Ako smo delali dosle najbolj na svojem omejji, imamo odsle težiti k svojemu središču, k Slovanstvu, kakor teži vsako gmotno točišče k zemljinemu središču.

IV.

Ime smo novemu družtvu vstanovili ter dokazali kolikor toliko korist njegovo. Idimo dalje. Kje naj bi družtvo imelo svojo stolico? Vprašanje se bode lahko rešilo po medsebojnih javnih posvetovanjih, ter bode vsakdo izrekel svoje mnenje. Mi ga uže tukaj izrekavamo ter nasvetujemo Dunaj. To mesto, akoravno nemško, ima pod svojo streho zastopnike skoro vseh slovanskih plemen kakor malo kateri drugi kraj ter bi po naših mislih bilo v tem oziru lahko središče delovanja slovanskega bratstva na slovstvenem polji.

Vse drugo se bode pri družtvu enako veršilo kakor pri naših drugih „Maticah“. Družtveniki bili bi vstanovitelji, plačavši določeno vsoto enkrat za vselej i letniki, donaševajoč svojo letno plačo. Petdeset, oziroma dva goldinarja na pr. bili bi ti doneski. Iz teh petdesetakov gradila bi se družtvena glavnica, z ednotami pokrivali bi se tekoči troški. Na glavnico poprosili bi blagoslova z neba od naših svetiteljev sv. Cirila i Metoda. Kakor vre v serce iz celega telesa slaba kri ter se tu zboljša, potem pa zopet po žilah požene do vseh delov človeškega trupla, tako bi pritakali novci, slaba kri, do oserčja našega družtva, a knjige, dobra kri, krogotočila bi se po vsem Slovanskem. One mišice, ki bodo to kolanje urejevale, bodo odborniki „Slovanskej Matici“. V teh mišicah bode vstrajne sile i železne volje.

„Slovanska Matica“ bode nam slovansko drevo. Na raznih granah bode družtvenikov kakor listja na lipi, njena senca segala bode po vsej slovanskej livadi.

„Slovanska Matica“ bode ulj, v katerega bodejo naši pisatelji donašali svoje umotvore kakor bučele sladki med.

„Slovanska Matica“ bode nam svetišče, kakor ga nima nobeden drug narod.

V.

Mnogo bi imeli še govoriti o tem predmetu ter izpeljevati splošno zamisel do posameznih nasvetov. Ali naša naloga je zanetiti samo pervo iskro. Bode li ta zamerla ili zapalila veči ogenj, to nam bode prihodnjest pokazala. Samo še o ednej strani nasvetovanega slovstvenega družtva hočemo spregovoriti, namreč o odboru i o odbornicih. Ako li pridemo do izdelovanja pravil „Slovanskej Matici“, bode najteže rešiti povoljno to zaglavje.

Na čelo „Slovanskej Matici“ imeli bi stopiti možje največe veljave med Slovani, ter biti močnimi stebri ili onimi serčnimi mišicami, o katerih smo uže omenili. A da pristopijo naši velimožje k delu ter nam v pervo storijo čin jupiterski podavši nam iz svojega čela slovansko Minervo ter da jej bodo i nadalje njenimi ljubečimi otci, za to nam jamči njihovo slovansko navdušenje, katero niti v starosti ne ugasne.

Ako bi bila stolica „Slovanskej Matici“ na Dunaji, kakor smo mi to samo primerili, ne bilo bi treba, kakor mi mislimo, da bi bivali vsi odbornici tudi na Dunaji, zadostovalo bi jih morebiti samo desetorica, a drugi bili bi upraviteljami zadev „Slovanske Matice“ v svojej domovini. Izrecimo i tu konkretni predlog. Odbornici naj bi se volili ili določevali po vsakej narodnosti, recimo po dva, eden na družtvenem stališči, drugi v njegovej domovini. Praktična potreba pa bode še nekaj hotela. Ker zahteva delovanje slovstvenega družtva za vse Slovane tudi stalen odsek ili pododbor za izdavanje knjig, kateri pododbor ima izvajati tehnično delo pri obelodanjevanji knjig, bilo bi po naših mislih najbolje, da se voli ili določuje ta pododbor posebe in sicer iz mlajših moči, katerih je na Dunaji kot vseučiliščnem mestu iz vseh slovanskih narodnostij vedno dosta. Zarad tega smo predlagali kot stolico „Slovanskej Matici“ Dunaj.

Da bodo delovali dostojanstveniki i njihovi doglavniki v „Slovanskej Matici“ složno i vspešno, o tem nas bode lahko skušnja učila.

Na delo torej! Izjavite se nam slovstveni dostojanstveniki. Priterdite izrečenej misli ili jo zaverzite, ili nasvetujte nam kaj druzega i boljšega. Izdateljstvo „Slavjanskega Almanaha“ bode radovoljno pot gladilo, ako ima do vstanovljenja slovanskega slovstvenega družtva priti. To izdateljstvo tudi prav dobro čuti svojo nemoč, zato bi rado breme preložilo na širja i močneja pleča. „Slavjanski Almanah“ je umerljivo podjetje, kdo zna, koliko časa mu je še prisojenega, — „Slovanska Matica“ bila bi neumerljiva.

Radivoj Poznik.

Hrvatski odio.

Predgovor.

Buduć je slovjenski sviet s veseljem naš prvi almanak primio i slovjenske novine naš postupak gorljivo zagovarale, to se usudjujemo evo i s drugom knjigom pred slovjensko čitateljstvo stupiti. Nade i želje koli izdavatelja toli i čitatelja, da naša knjiga pruži što vjerniju sliku suvremene književnosti svih slovjenskih narodnosti, izpuniše se tiem, što je popunjena praznina od prošle godine.

Nadahnuti najljepšim pregnućem, da i mi doprinesemo koju mrvicu k duševnu zbliženju i uzajemnosti Slovjena, želimo, da nam knjiga, probudjujuć medju Slovjeni duh književne uzajemnosti, bude jasnim zrcalom našeg nastojanja.

Primi dakle slovjenski čitatelju blagohotno ovaj naš rad, uvjeren, da je u nas najljepša težnja i najustrajnija volja, započeto djelo u svakom obziru usavršavati, a prema sklonim predplatnikom i štovanim slovjenskim književnikom izpunjujemo ugodnu nam dužnost najsrdačnije zahvale, što nam toli revno pomogoše. Neuskratili nam ni u buduće svoje naklonosti!

Ljubice.

Ljubice oj ljubice!
Plavooke djevice —
Sladak dah se iz vas širi,
Ko što čista duša miri.

Ljubice oj ljubice!
Zaljubljene djevice —
Pune milja, pune sjete,
Lavorom se milujete.

Ljubice oj ljubice!
Presretne vi djevice —
Čim proljetni vjetric šane
Nosi i vam nove dane . . .

Ljubice oj ljubice!
Prenesretne djevice —
Toplo sunce prem za kratko
Skonča to vam žiće sladko.

Ljubice oj ljubice!
Neumrle djevice:
Hoće l' ljudi ovog svieta
Ko vi ustat poslje lieta?!

Lj.

Pjesnik.

Kad već stvori ovo srce,
Bez milosti da me muči,
Da na svakog težka kucaj
Pjesmom mora da odzvuči;

Kad si riekam mora dao,
Zviezdam nebo zlatoliko . . .
Što pjesniku? — Njemu osta,
Što ne hćede primit niko? . . .

Hoće l biti barem plate?
Pa šta mu je svaka nada:
Nejednako živit mora,
A jednako već propada!

Lj.

Ona zviezda . . .

Ja sam ne znam, što 'e to sa mnom,
Sam bog znade kako mi je;
Sad blaženstvo neizrečno
Mladjanim se srcem lije . . .

A sad opet crna tmica
Ovije mi duh i oči,
Srce sad će razbit grudi,
A ledeno sad se koči . . .

U tom mraku, u tom težku
Vidim zviezdu, gdje se smije . .
A glas drhtne u dnu srca:
Mili bože, čija li je?

Lj.

Dvie zviezdice.

Dvie zviezdice blistaju se jasne
Modrog neba sa visine,
Ko sestrice da su do dvie krasne,
Jednake se tako čine.

Čim sunašce neba nagne kraju,
Već i one nebom plovu,

Kroz prozor mi u sobicu sjaju,
Neprestance van me zovu.

A dodjem li jednom već na polje,
Odmame mi dušu gore,
I tielo bi drage pošlo volje,
Da ga zemlja pustit more.

Koperniče, ti Slavena slavo,
Ti Newtone i Kepleru,
Što su zviezde, znati ćete pravo —
Ta s njimi ste u etheru.

Kažte dakle, što li vi mislite,
Prot naravi kako slovu
Te zviezdice — i vi to vidite —
Samo mene sebi zovu?

Jer već neuk, dodjoh domišljaju,
Da to oči moje drage
Iz daljine nebom odsievaju —
U zviezdice te mi blage. — —

B.

Rastanak.

Predvečer bi, na vrh kako gori
Popesmo se, sunce te obsije,
Pozlaćena mah ti lišca stvori,
Ustne ljubnu, za goru se skrije.

Pa kad s tog ti rujnoj u odori
Ko angjelu obraz se nasmije,
Zagrlih te, te tad progovorih:
„Ko to sunce, dušo, ljubav mi je!“

„O da ti je — uzdahnu ti tada —
Ljubav slikom takvog ogledala,
Bez suze bih s tobom se rastala:

— No da! reče mi majka; Dominkovo gumno je kakova pol drug sata od P., moći ćeš kadkad i k njemu otić. . . Čuvaj se dobro, da se ne razhladiš; lova se mani, nije za tebe, ugriješ se, napiješ se vode, — pa eto, gotov si . . . Čuvaj se i voća. Piši mi kadkad; pozdravi sve u P., neka ni Marije zaboravit: . . S bogom!

— S bogom! . .

Do P. ima kakova četiri sata voza. Vozili smo se dugim jablanikom; duge sjene zastirale posve put, a s polja bi svaki čas zalavorio tih vjetric, jedva se dodirnuo tvojeg obraza, kao da te pita, kamo putuješ, i u tren bi ga ne stalo.

Na vožnji treba da si filozofom, da ti ne bude dosadno. Meni je bilo kao za dugih noći, kad se okrećem u postelji a ne mogu usnuti. Tisuća misli prepliće se vežuć se jedna o drugu, iztiskujuć jedna drugu. . . . Stare grbave vrbe, što su se poredale duž cielog rita u nedogledu daljinu sjećaju me Göthe-ova „vilenjaka kralja“. . . Množ bielih i sivih čapalja dozivlju mi u pamet ugodne lovačke dane, gdje se ne žali ni zdravlje ni odjeća gazeć kroz smrdljivu vodu i oštri rogoz. . . Zlatna vremena! . . Skoro na svakoj vrbi hladovalo nekoliko plavih vrana leteći neprestance pred nami, ko da jih tjeramo u P. Koliko sam negda uzdisao za timi iz daleka liepimi plavimi pticami!.. Zar neima i medj ljudmi takvih ptica? . . Ne jedanput zadrhtao sam spaziv iz daleka ženskinju, obučenu najukusnije, vitku kao palmu — trčao sam kao lud, da ju vidim, da joj se divim... Ali koliko put se prevarih!.. Plava vrana! . . Jeste li kadgod srušili tu pticu raniv ju u krilo? Čovjeku se sgadi, razljuti ga. Gadne velike oči, što se neprestance okreću, blatan kljun, debela nakostrušena glava . . . pa kakav glas! . . Jao tebi, ako te uhvati kljunom! . . Ali prezirom ju ostavimo, što nas je prevarila čineći se liepom . . . Moje misli razplele se i dalje. Ima ptičica pepeljugastih, te kad jih vidimo, čini nam se, da nisu liepe . . . Al kad jih tek uzmemo u ruku — kakav dražestan stvorak! Ona je u svojoj neljepoti liepa, vidimo, da e na njoj sve skladno, da joj pepeljugasto perje prekrasno pristoji, jer ju čini tihom i skromnom. Pa onda one zlatne očice, kako nas gleda, moli nas, da joj se smilujemo, a mi tronuti dodirnuv joj se ustnom glavičice pustimo ju na slobodu . . . . . Odmakli smo. U daljini biele se kuće; to je selo J. Kao malne sva slavonska sela tako je i J. samo jedna jedina dugačka ulica. S desne strane diže se neznatan briežuljak, ko da su ga navaljali, da na

njem dignu malu, bielu crkvicu, vitkim tornjem ko bielim prstom. Niz briežuljak pao vinograd i ukusan voćnjak, a sve to opasano je zidom i drvoredom mirisnih akacija i divljeg kostanja. Po vanjštini kuće lahko je prosudit, je li siromašna ili bogata. Stare su kuće većinom duge i široke, uspomene na zadruge, u kojih je bivalo 50—60 duša. Crne se od dima, pokrivene su trskom, urešene su dosta liepimi rezbarijami, ponajpače po izvanjskih daskah na tavanu, po plotu od tačaka (taraba), okolo vrata itd. Dimnjak je gotov toranj, a na vrhu mu strši motka s drvenim pjetlom . . . Novije su kuće sve zidane, i skoro sve neukusne; izšarane su najraznijimi bojami, kadkad je pastir sa stadom na kapiji namaljan, prozori su naokolo plavo naličeni, a malo na kojoj kući nije na pročelju označena grbavimi brojevi godina, koje je kuća sazidana i početna slova kućegazde! . .

Ljeto je; selo je prazno. Samo gdjegdje veze u hladu djevojčica dadilja, a oko njezinih nogu puza veselo djetešce, umusano od voća i praha.

Kadgod prolete kola pokraj nas pjevajućimi kočijaši, dižuć silnu prašinu, te treba ošinut konje, da dodjemo do čista zraka.

Zavinuli smo okolo crkve, popeli se na briežuljak, a pod nama pukla zelena dolina. Ta zelena poljana bude u proljeće nedoglednim jezerom, a sad je pašnjakom, da nemož ljepšeg poželit. U daljini pase ergela, čini se kao jato škvoraca; maljo dalje razsuta šarena goveda, ko da se ni ne miču. Pod vrbami povalili se pastiri na trbuh, jedni spavaju, drugi frulaju ili rezuckaju, da si rezbarijom urese pastirski štap, tikvicu ili preljicu svoje drage sudjene . . . Nuz tu zelen pružile se plodne njive zlatnim klasjem, a tamo dalje gore crta se u tamnih jedva vidivih crtah bosansko gorje.

Pozdrav tebi nesretna hrvatska zemljo! . .

Evo nas k šumici. Ćuti se iz daleka: ugodan, hladovit zračak drhće na ugrijanom obrazu. Pred šumom splela se divlja loza kao nasip sa obie strane puta, te se je svaki čas sagibat, da nam šipak ne izgrebe očiju . . . A sad smo u šumi . . . baš sad, gdje je sunce stalo zapadat.

Kako se sav preobraziš stupiv u šumsku polutamu; nekakav polustrah poput hladne kaplje polako se uvlači u naš život. Visoki, drevni hrastovi i nizko granato grabarje otimlju vid u daljinu . . .

Tišina . . Sad ovdje, sad ondje šikne iza debelog hrasta žarko svjetlo zapadajućeg sunca kao rumen plamen . . . . Udara u oči, da se neda gledat. Ko što pada na narav, tako pada i na nas same večerom neka tajnovita romantičnost . . . Naša ćutila budu osjetljivija. Na pol izgoreni, slomnjeni hrast sa jedinom stršećom granom, mogile i rupage, što ih je vjetar izkorenjujuć drvlje počinio, nenadani prosjeci s jedne, što gušća gustiš s druge strane . . . a pred očima našima lebde prikaze, mienjajuć svakim časom svojo formu — od najdražestnije do najstrašnije.

Počelo je svitat. Šuma sve je redja, žalostni, vjetrom oklaštreni hrastovi koče se još ovdje ondje — a mi nenadano ugledasmo blistajući selski toranj . . . Polovica neba zarujila. Najprije ko da nevidiv vulkan sipa s lieva i desna dražestan oganj . . . onda se širî sve dalje, više . . . oblačci se trzaju, prelievaju jedan u drugog, izčezavaju sa sve tišim, tišim rumenilom . . . Kao ljubav mladenačka kad zamire. . . . A poslje toga — plavo nebo — — daleko negdje zadnji potezi rumenila . . . kao uspomene . .

Kad smo došli u P., padao prvi mračak.

U P. se nemalo začudiše s nenadana dolazka.

Morao bih doduše pripoviedati do pol noći, al umoran i skršen od puta umaknem u svoju sobicu. Još jedan put „laku noć“ i ja zaškrinem ključem.

Sjeo sam, promatrao sam liepu sobicu, i razne misli budile mi se u glavi, kao svaki put, kad dodjemo u nešto nova, nepoznata. Pala mi na um majka, sjetio sam se prevaljenog puta, po glavi mi se vrzli moji ljubezni domaćine . . . sve misli izprekidane bez pravog početka i konca . . Da i Marije sam se sjetio, i nju sam vidio . .

Čudan to stvor, ta Marija!

II.

Sunce već odskočilo, kad sam se digo. U hodniku, uredjenu poput predsoblja, čekao me zajutrak.

Milostiva gospodja sjedila do stola zabavljena sitnim poslom.

— Bit će vam dosadno možda, reče mi, sami ste — —

— Nipošto! . . meni je dapače više put dosadno, kad sam u družtvu. S jednom osobom, najviše s dviema zabavljam se najradje i najugodnije. Biti uviek u družtvu, to je samo navika; i većinom ljudi, koji ne znaju sami mislit, traže družtva. Meni je samoća

ugodna, ja se zabavljam sa osobami, slušam njihov govor, dapače pravi glas njihovog srca i duše, koji u istinu zatajuju. Vi me razumiete? Čovjek u samoći stvori si sviet za sebe, trati vrieme s njime, ravna ga svojim migom ... A poslje, kad si se nasitio toga umišljenog družtva, nekoliko časaka u živo družtvo stupiti, odmorit se da rečem ... vjerujte mi, kako to godi — — kao žednu čaša vode.

— Pa to će reći, biti mlad čovjek! Za boga što vi mislite... Vi ste bolestan, vi ne ćete nikad ozdraviti, ako tako uztrajete; vi bi morali zaboraviti na vlastitu glavu ... Dolce far niente!..

— Ja sam zato i došao ovamo ...

Mi smo govorili o svem i svačem ... Davno nisam našo toli ugodne i zabavne žene. Milostiva (ja sam ju uviek zvao milostiva) prevalila je već 40 godina, al ona je znala mladenačkom zanimljivošću najsitniju stvarcu pripoviedati; a taj žar i ljubežljivost, kojom je govorila, povećavala je tim, da je i sama svašta rado slušala. Nju je zanimao lov i jahanje kao cviećе i haljine. Njezin glas bio još pun, okrugao, smieh još zvučan.

Razgovor teko kao potočić... a na jedan put bi stao, valjda s toga, što smo sve nazore o dotičnom predmetu izcrpili, te bi samo časak morali počekat, dok bi došlo ili od mene ili od nje novo pitanje na tapet ... A onda bi opet išlo starim tekom.

Kod takove jedne stanke zapitam, gdje je Marija.

— Biti će sigurno u kuhinji, ili možda šije. Već su dva mjeseca, da ne imamo služavke, a posao sad u ljeto silan, te je sva kuća pala na nas dvie .. Krave, živad, vrt — čovjek ne bi ni pomislio, koliko taj vrt zadaje posla! K tomu žega, pa moramo svake večeri zalievat, da se ne posuši.

Odemo u vrt. Milostiva mi čudnom strpljivošću i dobrotom svaku najneznatniju stvarcu pokazivala, te sam se već pobojao, da gubi vrieme radi mene.

Jedan ugao vrta bio cviećem zasadjen; najvećma sam se divio bujnim žutim ružama; istom kašnje opazih, da neima crljenih i rumenih, nego jedino žutih ruža.

— Da, to je Marijino cviećе; ona samo ljubi žute ruže, nikakovo drugo cviećе. Nije l to čudno? Ona nije nikakova kitnjičarka, al bez na pol razvijena pupoljka njezine „the-e“ ne može biti; svakog jutra stavi ga za kosu ... Čovjek ne bi pomislio, kako joj pristoji taj žutkasti pupoljak.

— Žene su uviek bliže naravi nego mužkarci; one su izvornije, one još posjeduju nekakav instinkt, kog je u mužkaraca davno nestalo.

Sjednemo u koljebu. Ja pripomenem milostivoj, da sam joj možebit na zabunu, i da si nipošto ne smeta u svom poslu radi mene.

— Sami smo, odgovori ona, muž mi je sa radnici već dva dana vani, ono posla u kuhinji poradit će i Marija.

— Ja se sjećam Marije, dok je bila mladja, dodam ja; ima tomu već četiri godine, da je niesam vidjeo; ona je bila uviek bliedolika, boluje li ona?

— Nipošto. Svatko me to isto pita, a vjerujte mi, da ja ni sama ne znam, kad je zadnji put bolestna bila. Ona je zdrava kao ptica. Što ćete — takova boja. Medjuto zna se ona i zarumeniti, al to je čudnovata rumen, kao da ne probija izpod kože . . . Liečnici kažu, duševna bolest; ja ne znam kakova bi samo bila. Ona se ne tuži na ništa, ništa joj se ne uzkraćuje . . . a ja kao mati sigurno bih znala.

— Imade tajna, kojih nikome ne povjerujemo.

Milostiva slegnu rameni i ne odgovori ništa.

Ostadosmo zamišljeni; ja ju pogledjem sa strane: na njenom licu reflektirali se učinci malo prije izraženih misli i čuvstva . . . To sam opazio na svakoj majci, kad bi se povela rieč o njenom djetetu.

— Možda ljubav . . . izlanem ja.

— Možda! Ali ubio me bog, ako sam dosad išto opazila. Kod nas je često mužkog družtva; ja sam motrila kao svaka mati, al Marija nit je bila jednomu, nit drugomu više sklona. Ja se sama čudim njezinoj hladnoći. Koliko put orile su se u toj kući pjesme, kucale čaše, nazdravljale zdravice . . . . „a da ne živi sám, bog ga poživio s gospodjicom Marijom . .“ Zovnemo ju; ona dodje iz svoje sobe, niti da bi porumenila, uzme čašu, kucne, „živili, živili“ reče nedužnim naivnim glasom — i opet ode kako je došla. Ja vam istinu velim, ona je za mene samu tajna. Ako govorim s njom o mužkarcih, opet to isto. Obično bi svakomu kakvu nevinu opazku priliepila ili zapitala, „jeli on još u N. N. zaljubljen?“ . . . . „kad se sjetim na ono“ . . pa bi se svaki put nekim znaličnim djetinskim posmjehom nasmijala . . . to vam je tako nedužan smiešak — ja ne bih odoljela, a da je ne poljubim.

— Pa ste ciele godine na selu?

— Većinom. Ja se doduše i odvezem kadkad u pohode, al Marija bi najradje ostajala kod kuće. Ona bi uviek novih razloga našla, zašto ne može ići, a ti razlozi budu tako jaki, da ih nije moguće pobit. Medjutiem, nju prisilit nije moguće na ništo. Nekakova skromnost u cielom biću i ponašanju, što sam joj ne jedan put spočitnula, uviek je najradje sama . . . šutljiva . . .

— Vidite, takova se žena meni dopada. Ja ne poznam Marije još pobliže, al po tom, što sam čuo, zanima me neobično. Ja imam tu pogrieŝku, milostiva, da težim za originali, za ženami, kakove ih je majka narav rodila, bez ike primjese odhranjenja ili čak mode. Vi mi možda ne ćete vjerovat, da niesam još zaljubljen bio. Ja sam „ljubako“, ali to nije ljubav. Ta tobožnja ljubav zavisila je posve o meni, ja sám pravio sam sebe zaljubljenim, ne pako predmet moje ljubavi . . . Meni je to bila nekakova zabava. Ja ne mogu bit, a da ne mislim ma na što. Od vajkada trpim na bezsanici, pa da mi kakogod prodje vrieme u postelji, zabavljao bih se u mislih predmetom svoje ljubavi . . . Ja sam si utvarao, da ju grlim, ljubim, gledo sam ju kako čezne za mnom, roni suze nad bolnim mojim čelom . . . pa timi dražestnimi misli uljuljao bih se u san . . . Tako bi potrajala dva — tri ćedna, ja bih se slučajno gdjegod našao s predmetom moje tobožnje ljubavi, progovorio s njom nekoliko rieči . . i od onog časa zamrzio bih ju, kao što zamrzimo na koju vrst voća, kad ga svaki dan jedemo. Svaka mi je bila više lutka nego djevica, ništa na njoj naravna, sve prisiljeno.

— Možda vam se u prvi mah samo pričinilo . .

— Nipošto! Ja vidim skroz i skroz. Čovjek, sileć se, da se prikaže drugačiji, recimo ljepši, nego što je — prikaže se nehotice u svojem pravom svjetlu i obliku; vidimo ga kao kroz sito. Dočim, tko je onakav pred svietom, kakav u istinu je, dopada nam se sa svoje naravitosti; imamo više pouzdanja prama njemu, priljubimo mu se bez ike pritajene misli . . . Imade mužkaraca, koji vrebaju na djevojačku nevinost, te cielo svoje biće oviju nekom tajnom romantikom; jer kako znate, to mlade djevojčice jako zanima. To zanimanje urodi većinom zlim plodom, jer zanimajuć se, zaljube se, i to im bude nesrećom. Ne moram vam istom reći, da se i nevještim mužkarcem od prefinih ženskinja iste mreže stavljaju. To bi ja nazvao krabuljnom zanimivošću; jer trgnuv s njih masku, opazimo pred sobom običnost najniže vrste. Posve

je drugačija ona tajna zanimivost, tajnovitost duše (potičuća iz nevinosti srca), što si ju ja mislim i tražim.

— Vi posve istinu govorite .... Zašto ste tako čuvstven, vatren — to vam škodi.

— Ja to i sam opažam, ali što ću, kad je već tako... Ljubi li Marija ples?

— Pleše, ali samo od običaja. Njezina strast je — sklizanje. Morate naime znati, ona ili ljubi štogod sa strašću, ili joj je posve ravnodušno. — Čim se prvi led uhvati, tada i za mene počimaju dnevi straha. Za selom je rit, velik i dubok, te čim dodje zima i voda se smrzne, svaki dan poslje ručka mora kočijaš upreći sane i odvest ju onamo. Tu vam ona sama samcata cielo popodne skliza, doklegod kočijaš ne dodje po nju. Ona je toli nježne vanjštine, ali najljuća zima i vjetar njoj baš ništa ne škode. Jedan put, kad se je kočijaš vratio, sjednem sama u sane i odvezem se do nje. Spazim ju već iz daleka, gdje strielovitom hitrinom križa po kristalnoj gladčini; s lica joj se vije biela koprena, glava joj visoko, gibanje uda joj dražestno, a pravom je gracijom, kad se zavije u okrugu... Morate si pako predočiti pustoš zimsku, sve bielo, mrtvo, nigdje živa stvora, okolo naokolo gusta šuma — a ona sama na ledu, pod njom na hvate duboka prozirno-zelena voda! Ja bih zadrhtala od straha. Ali sačuvaj bog, da bih joj rieči smjela kazat, jer ona bi u isti mah bacila sklizala, suze bi joj prokipile na oči, mjesec dana ne bi samnom rieči prozborila, a o ledu više nikad ni spomenula.

— Mjesec dana ne bi s vama govorila?

— Istinu vam velim. Ne da bi možda vanjskim ponašanjem pokazivala, da se srdi, ne! Ona bi tada bila još tiša no obično, veličanstvenija, da me i samu strah bude, prozborit s njom. Ona je prenježna, al pogled joj zna bit i zapovjedajući. S druge strane ne bi čovjek pomislio, koliko je u nje energije i nečesa osebujnoga. Čujte! Lani odvezemo se u R. Bila nedjelja, te sila svieta vani i na prozorih. Nekakav galan dobaci nam s prozora rukoljub. Marija se odlučno i neustrašivo obrne k njemu, i vrati mu to isto! Ja sam se okamenila, onolika svjetina ... „Zar ga ti poznaš?“ „Odkle bih ga znala ... neka se u buduće uči poštenja ...“ Sudite sami. Ona je izvana šutljiva i hladna, al ljuto bi se prevario, tko bi pomislio, da je ona kip bez čuvstva ... U njoj kipi, u njoj vrije, ona mora, da hladnoćom zataji ta silna čuvstva, da ne probukte.

— Mene to silno zanima, ja joj se divim.

— Jednom bilo gosti u nas; poslje ručka razidju se, samo jedan osta . . . Ja odem nešto u vrt, a kad se vratih, zastanem Mariju i njega pri igri „naši-vaši“. Ona je bila već 600 for. izgubila. „Za boga, diete“, ciknem ja sva satrvena. „Gospodine, vi nećete dobit ništa, ni novćića“, rečem ja igraču. „To ćemo već vidjet“, odgovori on prkosno-slavodobitno, kao što je to kod svih igrača — „ako ne date novaca — ja ću oćerat konje, kočiju . . .“ Ja poletim Mariji, da ju odrinem od stola — u to ona reče: „Tisuću!“ Ja panem na stol . . . . I Marija dobije! Igrač bi joj imao dati 400 for., ona uze banke, šopi mu jih u lice — i ode u svoju sobu, da se obuče . . . Kašnje mi reče, da je hćela vidjet, u čem se sastoji ta igra, pa je uvidjela, da se ne sastoji u ničem. Ja sam se zarazgovorila; oprostite, moram ipak ići prigledati.

Ostadoh sám. Bio sam zamišljen, al nisam ništa mislio. Nekakova lagoda i milje obuzela mi cio život. Bilo mi je kao ptici, kad bi zapjevala, al ja niesam mogao pjevat, da izlijem, što mi je na srcu. Ti si bolestan, rekoh sam sebi, tvoji živci su preveć razdražljivi, preveć čuvstveni, ti ne smiješ na ništo mislit, što bi te napinjalo. Digoh se i šetah nestalnimi koraci dugim vrtom. Moje misli, kao da su nešto hvatale u zraku, te kad bi se silnom mukom već približile tomu nečemu, odtrgle bi se još prije, neg što sam saznao, što je to . . . Vratim se u koljebicu . . . Bivao sam opet mirniji, magla mojih misli bistrila se, te sam već mogo čuti žubor škvoraca na nedalekih rodnih murvah i škripanje kola natovarenih žutim snopljem . . .

III.

Mariju sam istom pri objedu vidio. Pitala me je, kako mi je prošlo vrieme i kako mi se dopada ovdje. Ona je bila šutljiva, te nikad ne mogoh s njome razgovora zavesti. Sama nije nikad započimala, a na pitanja odgovarala bi samo najnuždnije.

Lice joj sbilja bilo neobično, ali uz to veoma liepo. To lice nije moglo razplamati srca u jedan mah, al tim sigurnije je bilo. Ja bih ga uzporedio tihom mjesečinom pokraj blieštućeg električnog svjetla. To lice nije se nikad mienjalo, potezi su mu uviek isti: ili se smijala ili šutila, što je jako riedko kod mlade ženske. Bliedo-žuto, rekao bi, da je izklesano od mramora, dočim su se ustne kao zakrvavljene rumenile. Oči crne, velike, nešto tugaljive, kretale se plaho ali sigurno; samo kad bi se nasmijala, zablistale

bi plamenimi iskrami. Glas joj bio mehak i ljubak, nipošto zvonak. Kretala se tiho, a više put, kao da je u neprilici . . . Nije tuj bilo vitka stasa, munjevitih pogleda, čarobnih na pol otvorenih grudi — al u cielom tom biću bilo je nešto, što te je čudnom silom privlačilo k sebi. Jednostavnost u riečih, u odielu, u svakom pokretu; pričinila mi se sladkim snom. Ja niesam dosad našao djevojke tako naravne, ko što je Marija. Svaka njena rieč, svaki njezin glas tekao je jedino iz osvjedočenja. Velike naobrazbe nije imala, a da ju je i imala, sve bi to izčezlo prema njenu zdravu razumu. Ma o čem se poveo govor, ona bi samo slušala, a tek na koncu izrekla bi svoj sud, tako zdrav i bistar, da sam svaki put ostao začudjen. Njeno cielo biće težilo je istini. Ona se nije bojala izreći svoga mnienja, ma svi bili proti njoj. Ja sam i sám višeput posve protivno uvidjao od onog, što sam izrekao, al ugodnoj zabavi za volju, niesam hotieo iztaknut protivnog mnienja — al kod Marije nije toga bilo: ona je bez straha rekla, što je mislila. Obično bi tada pogled oborila dole, a glasom podrhtavala. Ne jedanput bila je posve drugog mnienja nego majka, onda bi svaki put ustala i otišla. Ako smo mi ostali komugod išto spočitnuli ili prigovorili, ona bi taj prigovor uviek znala ublažit, i to tako neodoljivimi riečmi, da smo morali priznat. U obće sudila je ona sviet onim dobrim mjerilom, za pesimizam nije znala, — što je bilo dokazom njene dobre duše. Jednu prijateljicu, o kojoj je saznala, da se iza ledja svoga muža ljubače s drugim, nije mogla gledat — al samo da bi jednu zlu rieč o njoj izrekla! . . .

Prefine vanjštine u razgovoru i ponašanju izbjegavala je, s toga je valjda i slabo marila za zabave i društva.

Nije ni glasovirat znala. Što se toga tiče, to vladaju u Slavoniji dva ekstrema. Skoro sva naša „inteligencija“ je činovničtvo. Dodje li takova činovnička kći do glasovira, onda je s njom što i s ciganinom, da ga učiniš carem. Pooholi se, smatra se finijom i višom nego što je, drži se bog zna kako naobraženom, zna prezirat, te se stidi najobičnijeg posla — a to ju baš odaje, da je vrana, makar se kadgod i popela do polovice orlove visine.

Onu drugu grupu poznate već.

Tom prilikom još mi je jedna svakdanja istina na um pala.

Dodjemo u družtvo, okrenemo se, da vidimo, gdje bi za nas najzgodnije bilo, i razgledav se naokolo, spazimo djevojčicu okruženu mladimi ljudmi. Odemo tamo. Djevojčica je vesela, smi-

jucka se, skače, igra, zavadjujućimi pogledi promatra sad jednog, sad drugog, al od svijuh nas ipak je jedan najodabraniji. „Ljubi ga“, šaptne nešto u nami, i ozlovoljeni naklonemo se dražestnoj, brbljavoj božici i odemo . . . Sutradan dodjemo u drugo družtvo; slučajno nadjemo i tudi našu poznanku; al se začudimo, da je danas jedan drugi njezin „najodabraniji!“ . . . A mi, koji smo već zdvojili, nazvali onog jučeranjeg najsretnijim čovjekom, izkusimo preksutra — u jednom trećem družtvu, da su vrata te tvrdjavice svakom otvorena, tko samo hoće i zna puno govorit i laskat . . . Od tog dana omrzne nam ta brbljava, razprokšena Venera.

Sasma protivno je, kad nas kob zanese pred skromni „poljski cvietak“. U prvi mah čini nam se, da ga možemo uzbrat, kad hoćemo, al nije vriedno, da se sagnemo! . . . „Cvietak“ jednog jutra zablista u rosi, mi ostanemo zanešeni od divnih mu boja, mi mu šapćemo, da je krasan, da je prekrasan, da je najkrasniji na svietu — al „cvietak“ ni ne mari za naše uzdahe i hvale.

A ljudsko srce teži oduviek za onim, čega ne ima, česa možda ne će nikad ni imat! . . .

Promatrajuć taj jednostavni „poljski cviet“ učimo divit se Rafajelovu geniju.

Što se skriva u toj djevojci? pitao sam sama sebe. Pitao sam se neprestance, al odgovorit si ne znadoh. Samo sam znao, da svakim časom ima više čara za me. Zašto je ona tako šutljiva, bolna? Leži li joj štogod težkog na srcu? Zar ona ne vidi, da je mlada, da je radost a ne tuga simbol mladosti . . . Ali pogledav ju bolje, uvidio sam, da njoj ta skromnost i šutljivost ljepše pristoji nego mladenačka razkalašenost; vidio sam, da se svaka njena crta slaže sa cjelinom, da tu nije ništa umjetnoga, nego sve naravski.

Ja je niesam mogao izgubiti s vida. Stoput sam si rekao: ona je zaljubljena, ona ljubi, kako nijedna ženska dosad ljubila nije, ona je vjerna svom tajnom zaručniku; ta neizreciva ljubav je njezina duševna bolest . . . stoput sam si to rekao, al u isti mah stoput zaniekao. Ima bo časova, kad se naša čuvstva poput vjetra miešaju i buče, te sa sobom povuku i naše misli i nazore, pa si odtud svakim časom protuslovimo.

Mene je očarala njena neizreciva dobrota, što ju je odavao svaki njezin pogled, svaka crta tugaljivog lica, svaki glasak . . .

Koliku sam slast osjetio, kad sam se jednom naglo okrenuo i spazio, da joj tih pogled počiva na meni . . . Ona je ulievala tim pogledom blaženost u moje srce . . . Moja ćud nije marila za pustolovine, za veselja, meni su bile odurne one djevice, što su svakim trenom mienjale izraz lica, zvuk glasa, sad sjajnih, sad suznih očiju . . . Moje srce ukopano u samo sebe tražilo je biće tiho, krotko, koje bi živilo samo za njega, koje bi ćutilo isto, što i ono ćuti . . . Takova je bila Marija . . .

Promatram ju . . . To alabastrovo lice . . . mehkano, nježno kao prvi snieg . . . duge svilene trepavice . . . kao božica tuge i priegora.

A ja bih pošto-poto rad saznao, što se skriva u tom sumornom oku, u tom sanjarskom čelu . . . Moje misli, gdje jim nije bilo utrta puta, postajale bi silovite i sve silovitije. Duh mi je u taj čas priličio jastrebu, koga je strašni glad prisilio, da buni svetu tišinu gladkog gorskog jezera . . . Ja samo što niesam izrekao: Marijo! u koga si zaljubljena? polaži mi račun! . . . . .

Ti si strašan, ti si surov! šaptalo u isti čas u meni.

Uzeo sam nešto pripoviedat. Izdaleka natucah o raznih dogadjajih Mariji poznatih, kao nehotice spomenuh toga i toga mužkarca, koji je pohadjao Marijinu kuću . . . hćedoh bar saznat, što se njoj dopada, što ju zanima. Ne znam, da li sam to činio iz nekakove ljubomornosti, ili je to bilo uzko skopčano s mojom bolešću. U bolesti nam tielo oslabi, al duh nam ostaje bistar, postane intriguantan — ja znam, da bih u najdaljoj daljini, po jednom jeditom migu Marijinom saznao, je li joj koja osoba ravnodušna ili ne . . .

Sve uzalud! . . .

Marija bi na sva moja pitanja i natucanja odgovorila uviek jednakim glasom, istim hladnim čuvstvom, — al to hladno čuvstvo nije nas nipošto odbijalo ili odtudjivalo od sebe, nego je budilo bojazan u nami, da je niesmo možebit povriedili.

Razgovarali smo puna dva sata; povela se rieč i o Lukincu.

— Češće nas znade posjetiti, reče milostiva. Malo kojeg ponedjeljka da ne stanu kola još u svu zoru pred našim prozorom. Mi već znamo, da je Dominko . . . treba nam se dizat. Gospodin Lukinac je kartaš, nedjeljom se ciele noći karta, te istom pred zoru, na pol pijan, sjeti se, da treba na gumno . . . ali svaki put se još k nam navrati; ište zajutrak, a kad mu ga donesemo, okuša samo i ostavi. Vozi se na liepih dvokolicah, ima vilovitog bosan-

skog konja, koji se je dosad samo jašio . . . sirota žerav — — napati se.

(Kad sam se okrenuo, nije Marije više za stolom bilo).

— Dakle on je još uviek takav? Ja sam mislio, da će se vremenom popravit . . . Sretan čovjek, on sve uzima na lahku ruku. Po godine učio je u Beču gospodarstvo, zatim je ošo u Monakov, zavirio u Münden, zavrnuo nuz put u Sasku, zaletio se u Pariz — pa opet u Beč.

— Inače je dobričina; doda milostiva, slušajuć lahkim smiehom na moj govor.

— To je kod svih takovih ljudi — budući u dobru, ne želc baš nikom zla. Ja se samo čudim, da može obstati ovdje. Tko bi se nadao od Dominka, kad se je cvikerom na nosu, svakog dana s drugom udovicom — onimi dražestnimi bečkimi lavicami — šetao širokim Ringom, da će taj isti Dominko Lukinac na slavonskom gumnu prašinu gutat! . . . Henrietta, Klarissa, Antoinetta . . . svaki dan bila je druga posjetnica na njegovom stolu . . . Nema ga po nedjelju dana.

„Gdje si bio Dominko“? — A — a.. nigdje . . . nigdje . . . u jednoj vili u Weidlingau-u . .“ „Tako dugo“? — „A . . ništa — ništa . . . gospodin papá došao iznenada . . . sjedio sam tri dana zaključan u Mathildinom kabinetu . . . prokleti stari, jedva ošao! . . „Pet do šest dana Dominko solidan, da ne mož bit solidniji; veli nam, da to nije ništa takav život, on si je preduzeo odsele radit, radom na pustolovine zaboravit. Već mu je dosadio takav život, već ga je sama stid . . . i t. d. jednom riečju: ocrnjivao sama sebe, govorio skrušenim glasom poput griešnika — a na jednom ne stane ga na 10—12 dana! Vrati se sav promienjen. „Gdje si za boga bio, pa tako dugo“? — „Ah! vražja krv . . . Hermina . . . Pomisli si pobjego sam u Štajersku, u zabitno gorsko selce, . . . al našla me! Je l to dražestan djavolak! Obišli smo najljepše predjele, vodila me ćak na Rax-alpe . . . U ostalom, moraš znati, da je Hermina jako naobražena . . .“ dodao bi svaki put, da opere i nju i sebe . . .

— A takav je još i dan danas . . . Čudim se, da ga već tako dugo — ima već 14 dana — nema k nama. Nego bit će najbolje, odvezt ćemo se sutra do njeg. Oko pet sati, kad zahladi malko, sjest ćemo u kola, kod njega malko prošetat, i liepo u sumračju, po najljepšoj hladovini, vratit se nazad.

Ja veseljem pristanem.

— Samo da vam ne će škoditi, reče Marija, izašav iz kuhinje i opet je ne stade za poslom.

— Ja mislim da ne će.

— Mi ćemo posve polahko ići, doda milostiva.

Uzmem Byronove pjesme i odem u vrt . . . Taj čas godile mi milotužne „hebrejske pjesme.“ U tom zanosu bilo mi je ko da plačem za nečim; za nečim izgubljenim — i za nečim, česa još nisam polučio. Prvi put je, što su sa mnom ta čeznutljiva čuvstva obladala . . . Nova struja zastrujila mojim životom, utiruć put novim nazorom, drugačijem mišljenju . . . Dosad, kao da sam prezirao cio sviet, ništa mi nije bilo po volji, sama sebe niesam kadkad mogao gledat — — što sam? tko sam? — — bolje, da me nema! . . .

Al danas! . . . Kao u maglovitoj daljini gledjem propast slavnog plemena, silnog kraljevstva — al da mi je tkogod u taj čas reko: umri! odgovorio bih mu: Ne mogu . . . žao mi je! . .

Meni žao umrt — — koji do života niesam baš ništa držao! Što je to sa mnom?!

. . . . „Mariamno, o Mariamno!“ . . . zvučili mojom dušom stihovi ljubomornog žudijskog kralja! . . A slika jedna: alabastrovo lice, krotak pogled, duge svilene treptavice, zasladjivala meni stihove englezkog velikana, činila jih ljepšimi, čarobnijimi! . . .

IV.

Dva dana pada kiša . . . Hladno je, kadkad zadrhćem od zime . . . Dosadno mi je — možda prvi put u mom životu! Nemogu ništa mislit, od ova dva dana sav se preobrazih, ko da se pomladjujem . . . Nekakav nemir, objest — što li je, buči u mojoj krvi. Šećem po sobi ko da nešto tražim, ko da sam zamišljen — u istinu ne mislim ama baš ništa, — kadgod se vrata otvore, prenem se.

Mariju vidim samo kod ručka i kod večere. Ona je u svojoj sobi, šije, uviek radi, ni časka ne stoji bezposlena.

Zašto ne odem k njoj, ne zaželim joj dobro jutro — pitao sam se — to zahtieva današnji viek i red, — al došav do vrata njene sobe, uhvatila me nekakova bojazan, zima nekakova čudna preletila mojimi udi, i otisnula me nazad . . . Što je to? . . . Snatrio sam; sjetio sam se matere i znanaca, pa kao da poželih, da sam taj čas kod kuće — — Al nešto sladjanoga, nepojmivoga pritezalo me nuz ovaj prag. Sjedeć tako na mehkoslonu, pripustim

se sav mašti . . . U tih časovih zaboravio bih na sve, na boli i na veselja . . . Nešto me prenu . . . Tih, tihan hod preko sebe . . . Marija . . .

Posve jednostavno obučena, u papučicah, zavijena maramom, prešla bi iz jedne sobe u drugu. Ona je uviek ista; sjetna, koraca mirnim korakom, gledje ravno preda se. Ja uprem pogled u nju, al ne smijem ni da se maknem, ni riečce, da prozborim. Moram reći, da me je nekakav strah hvatao pred njom. Moje razgovornosti, šale, dosjetke, nestalo u jedan tren, ko da mi je sve to jednim mahom oteto; da, ja se niesam mogao baš na ništo ni sjetit . . . Jezik mi je zavezan, a da rečem štogod, bilo bi glupo, bez smisla.

Sad čovjek opazi svoju slaboću, opazi, da nije ništa, da je najkukavniji stvor na zemlji.

Danas me Marija upitala, čemu sam se tako rano dizao, da takav slab spavam dulje . . Ne znam, jesam li joj štogod odgovorio, samo znam, da mi je znoj udario na čelo, i umoran padoh na stol. . . . .

Poslje podne stalo se vedrit . . . Narav oživila, sunce, njezina vječna ljubav, pokazalo se stidno. Tisuću ptica cviči, perušajuć se na tankih grančicah, lišće, skoro osušeno i skorito od žege — žene, vidiš, ko da diše, tajna sila novog života diže ga u vis.

Izgledah na prozor. Oblaci se lome, lete, jedni se vedre, drugi bivaju tamniji, bježe širom, cielim obzorjem . . . bog sám zna, nad kojim će se svietom opet sastat! . . Jedan je zastro sunce, okrajci mu se zažarili zlatnim rumenilom . . . polahko ne stade i njega, a nebo opet zaplavilo u svojoj ljepoti.

Došao čovjek zadignutih gaća i mokrih opanaka te mi preda list. Bio je od Lukinca. Iznenadilo me i obradovalo me.

„Čuo sam, da si u P., piše mi. To mi je drago, a bit će mi još draže, ako me svi skupa posjetite. Ako ne dodješ do skora, doći ću po Tebe. Da si mi došao, bit će liepog vremena. Rada sam i naslušat Te i napripoviedat Ti . . . Kako sa zdravljem? Tvoja zadnja pisma sbilja su me uplašila. Oprosti, da Ti nisam na njih odgovorio; nemam ovdje, ni pera, ni crnila. (Pismo bilo je olovkom pisano). Ja sam Ti podivljao na tom gumnu, čudim se, da još znam pisat! A ipak mi je ovdje tako dobro, tako liepo, da zaboravljam na sav sviet . . . Možda se čudiš . . . i ja sám se čudim. Slobodan sam, radim što hoću, živem po svojoj voljici . . .

Imam koljebu od dasaka, tu Ti spavam, tu Ti ručam . . . dapače kadkad se i zamislim . . . Ti si sdvajao o meni, a sad vidiš, da sam ja kadar uz svašto prionut i priljubit se. To Ti je svojstvo gibke, lahke naravi, ko što je moja. Možda ćeš me zapitat, zar mi nije dosadno? Nije, i stoputi nije! Ti ne možeš ni pojmiti sav čar moga života. Ti ne znaš, koli je romantično, kad u noć klepeće deset vjetrenjaća, ciči i pjeva dvadeset djevojačkih grla . . . nebo modro, zviezde se smijuckaju na nas, noćni vjetarac hladi znojno čelo, a u šumici štekte moji psi ganjajuć lisicu.

Što je Beč, što je Ring?! . . . To sve nije ništa! Pa onda, srce mi kuca, one crne oči! . . . Jesi li Ti kadgod zaronio u te crne oči, što vragoljasto namiguju na te?! Taj visoki stas, te bujne grudi, oganj poljubaca . . . a to ljubi, to ljubi vražki . . . Meni u taj čas padoše na um plave Bečanke . . . vjeruj mi, to su šuplje figure, marioneti, napram toj vatrenoj našoj Slavonki . . . Pa da ju istom čuješ, kako podcikuje, kako u isti čas improvizira ljubavne stihove, u isti čas jih uglasbuje — i pjeva! . . . Dodji, Tebe će to jako zanimati . . . Al to Ti unapried kažem: Ti si nekakav idealista, koji li vrag . . . Ti ćeš možda proplakati, proklinjati, spaziv tu objestnu liepu čeljad, što u jutro pobožno pjeva u crkvi, a na večer prodaje za cekine sladke poljubce; ako to zbilja uraditi misliš, onda neka ni dolaziti; — al vjeruj mi, da je oduviek tako, a sviet još nije propao! Oprosti! ja sam možda uvriedio Tvoju finu ćut, al ja Ti velim, da ćeš se kadgod kajati, što si po zraku hvatao ideale, a na zemlji niesi jih hćeo prigrliti . . . Ostavi razumu i umu, što je njihovo, a srcu, što je njegovo. Vjeruj mi, nije ni razbor uviek na mjestu, glas srca je u nekojih slučajevih pametniji; to Ti kažem, jer sam izkusio. Imade, priznajem, još ideala, kakove si jih Ti utvaraš; al ja sam opazio: kadgod su se takova dva bića — recimo, mužko i žensko — sastala, nikad se nisu mogla spojit, kao dva jednaka pola, odbijala su se jedno od drugoga . . . Možda upravo s toga, što zu zapoviedali, što su dozvolili, da pamet zapovieda srcu! . . . A sad oprosti, što Ti tolikim mudrovanjem dosadjujem; ostani mi zdrav, do vidjenja. Pozdravi milostivu i gospodjicu Mariju. Tisuć poljubaca šilje Ti Tvoj

Dominko Lukinac.

P. S. Pozdrave baš i ne moraš izručit . . . kako Te je volja.

Ostadoh zamišljen; pismo Lukinčevo pogodilo me u dušu. . .

Spočituje mi, da sam idealista; možda, ja ne znam . . . al mislim, da svaki čovjek ima svoje ideale, s tom razlikom, da si svaki drugačije svoj ideal predstavlja. Ako je pred nami košara raznih jabuka, svaki će si jednu po svojoj volji izabrat — je li oni možda idealista, koji ne izabere nijedne, nego ode dalje tražit?!

Možda ćeš se kajat, — piše mi Dominko. Zamislim se. Možda, rekoh si neizvjestno, jer ne znadoh, kako to Dominko misli . . Ja mogu plakati za svojim idealom, ali žalit ili čak spočitnut mu, što i ja njemu niesam idealom — o tom sam osvjedočen, da neću nikad uradit . . .

Dominkova slika nije mi išla iz glave . . . Tamna, gusta kosa; niz nježno-rumene obraze pala fina kratka brada, kao da je naslikana, oči uviek sjale i kretale se u horizontalnom pravcu; nos malen i odebeo, čelo skoro četverokutno, a po njem izskočile debele žile. Uviek je bio mršav, uviek rumenih ustnica, uviek mu titrao jedan te istik posmjeh na ustih . . . Ružična rumen njegova lica bila je jasan svjedok preranog razuzdanog života. Stasa nježna ali žilava, koracao lagano, aristokratično. . . .

Izručim njegove pozdrave . . . Milostivoj bilo veomo drago, dočim je Marija tiho porumenila. Kako joj je lice sinulo . . . kakova tiha rumen — — kao u one žute ruže, što joj je za kosom.

— Sutra ćemo svakako k njemu, reče milostiva.

Marijine oči blistale.

— Vi još nieste bili tamo? pitala me ona nježnim posmiehom. Ako nas opet dočeka pucanjem, pečenimi jarebicami . . . govoraše naivnim glasom, gledjuć u majku.

Vidjelo se, da je bila vesela . . . Al prebrzo nestade tog čudnog posmjeha, te blage rumeni; smiehom ponešto razmekšani potezi bliedočutog lica, poozbiljiše se u isti tren, svilene treptavice ponikoše na posao, a bieli, oblo-duguljasti prsti, ko da su se igrali sa iglom . . .

Takova, poniknutom glavom, bila je neodoljive dražesti i nevinog andjelskog milja... Takovu, sjedeću do prozora gledjem ju i dan danas i gledat ću ju, dok mi ne zaklope oči· · · · ·

V.

— Prašine nema, sunce ne peče tako . . . bit će nam ugodno vozit se, reče milostiva, kad smo sjeli u kola i krenuli Dominku na gumno.

Marija sjedila s majkom u zadku, ja na prot njima. Marijino lice bilo posve omotano bielim velom, izpod kojeg se kao dva koralja rumenile ustnice. Ona je bila razgovornija no obično. Moga stanja i čuvstva u taj čas ne mogu opisat . . . Ja sam živio u nekom duševnom svietu, neizreciva blaženost okružavala me, u tom zanosu vidio sam samo Marijino lice; za sebe sama ništa nisam znao, samo sam čuo svoj glas, glas drhtav, izprekidan . . . Čini mi se, da sam puno govorio, Marija je na sve moje primjetbe onim čudnim, nedužnim posmjehom odgovarala, a ja svakim njenim posmjehom oćutio nekakovu tajnu sreću . . .

Bilo mi je, da se vozim u vječnost . . .

— Vaša ruža već je poginula, rečem iza podulje šutnje.

— Već? zar se i za cviet može kazat, već je poginuo? Osjeti li kod njega tu bol, taj „već“ tkogod? Ja mislim, da je taj „već“ samo za ljude . . . U ostalom, najsretniji onaj, o kom se reče: već je uvenuo . . .

— Najsretniji . .?

— Ja bih bar bila; ja bih u onaj čas, kad bi me smrt cjelunula, najsretniji uzdah izpuštala . . .

— Vi nesretni — —?

— To ne kažem, nego mi se čini, da bih sretnija bila, kad bih umrla. Kad sam vidjela mrtvaca sa onim svetim mirom na čelu, ja sam proplakala — — zavidjajuć mu tu sreću.

— Vama ne bi bilo žao umrt . .?

— Žao?! Ja bih sad umrla, tu, na mjestu, da mogu. . . . To mora, da je divno, kad si čovjek uzmogne reći: sad je konac svemu, svemu, — nikakove boli više . . . taštog veselja . . . s bogom sve! . . Ja si već višeput umišljah, da ležim mrtva na odru, vidim majku kako plače nad mojom glavom, vidim cviećе spleteno nad svojim čelom... čujem kako zakivaju lies nada mnom... majčin vrisak . . . oh! to je neizrecivo! Ja u taj čas ne bih ni kapi krvi imala, a kad bih se prenula, pričinilo mi se, da sam se digla iz groba . . . Sanjala sam prije tri godine, da sam bila carica — a kad se probudih, bilo mi je ko da sam ustala od mrtvi . . .

Milostiva pogledala me bolnim pitajućim pogledom, da li razumiem, što to Marija govori? . . Uzburkan, kakav sam bio, čuo sam samo sladjane zvuke njenog glasa, razumio nisam ništa.

Ušutili smo. Konji nas provezoše kraj potočića visokimi briegovi. Ti goli briegovi sjetiše me na noćašnji san.

— Noćas sam sanjo gospodjice, da ste sjedila na visokom briegu poput Loreley-e — i smiešećim pogledom motrili na mene, kako se penjem k vama . . . Ali došav do polovice visine -- nestalo vas . . .

— Ja većinom sanjam strašne sanje, odgovori Marija hladnim, zabrinutim glasom.

Mi opet ušutismo; samo škripanje kola i glas kočijašev bunili tišinu.

— Evo nas! kliknu milostiva veselim glasom.

Ja se okrenem i spazim iza grmlja vrhove dugačkih gamara žita, ječma i zobi. Na gamarah bila silesija ljudi. Jedni namještaju snopove, drugi bacaju dole, a treći hvataju jih odozdol šiljatimi vilami. Najgornje snoplje pokislo od zadnje kiše, pa su ga sušili.

Iz hrpe svjetine iztrči pred nas Dominko. Jedva ga spoznadoh; bio je samo u košuljici, gologlav, otvorena vrata, a na noguh imao kožnate gamašne. Ta jednostavnost pristajala mu jako liepo. Inače se nije u ničem promienio, samo lica, kao da su bila nešto opaljena od žege i vjetra.

Sa mnom se poljubi, a gospodjam se naklone. On je u svemu ostao onaj isti Dominko. Smjeli, rekao bih drzoviti sjaj liepih njegovih očiju, ostao je nepromienjen; njegov ljubki brbljavi glas zvučao je još istim zvukom . . . Kao uviek bio je i sada veoma ljubezan; njegovo brbljavo pripoviedanje, izmiešano neprestanim smiehom, svi smo rado slušali. U ponašanju njegovu napram Mariji i milostivoj niesam ništa neobičnog mogao opazit. Milostiva bila je veoma vesela, pomnjivo je pazila na pripoviedanja Lukinčeva, i akoprem je ona sa svakim ljubežljiva bila, ipak mi se pričinilo, kao da Dominka odlikuje, pričinilo mi se, da se u govoru i kretanju malko suzteže . . . Marija bila je kao obično; jedan put vidjeh, gdje joj pogled počiva na Lukincu, koji se je sagnuo, da joj digne pali rubac.

Zazeblo me pri srcu . . .

Ona je bila u jednostavnom ljetnom odielu, a baš ta jednostavnost činila ju preliepom. Nas troje krenemo u šetnju po strnjaku. Ponesem Dominkovu pušku. Išli smo prema šumici. Marija se svaki čas sagibala beruć plavo cviećе u kiticu. Njezin glas bio je živahniji, kretanje slobodnije. Ja i Dominko pomognemo joj brat plave cvietke.

— Za boga! nekate se sagibat, opomene me ona, to vam može škodit.

— Naravski da može, ponovi Dominko. Da si se više gibao, dok si zdrav bio, a ne danju i noćom sjedio za knjigami . . . , tražeć u knjigah, mjesto u naravi ideale . . . (Zadnju rieč je naglasio).

Ja se samo nasmiešim, odgovorit mu nisam znao.

Išli smo dalje.

Marija skrenu dva koraka na desno, da uzbere cviet. Najednom ciknu, a izpod ruke joj prhnu prepelica . . . Ja opalim — ptica pade.

— Joj! al sam se uplašila . . . drhtnu ona.

Ja i Dominko pogledjemo se. Bojazan, što joj je istim trenom preletila bliedim licem, rumen sunca, što je rubinom zasjala u njenom oku, sve to sdružilo se u čarobnu dražest . . .

— Oh! kakove liepe očice, reče ona, kad je Dominko digao mrtvu prepelicu sa zemlje . . Zašto ste ju ubili? . . sirotica . .

Lagano koracali smo napried. Dominko me sjećao negdašnjeg našeg života; on je sve to potanko znao pripoviedat, ništa nasilnoga u njegovu govoru, ništa nije tajio, nekakovim entuziazmom spominjao najnesjetniju zgodicu . . .

Umukosmo, ko da smo zamišljeni odgonetali kakovu zagonetku.

Sunce već zapadalo; baš je zlatilo vrhove najviših hrastova. Svećan mir okružavao nas, samo kadkad po koji glas radnika sa gumna. Skoro, da ćemo stupiti u sjenu šume . . . U taj čas digne Marija suncobran i pokaza s njime u vis:

„Žarko sunce sjeda i skoro će sjest: —
Stalna na tom svietu samo miena jest . . .“

Njezin glas bio pun miline, pun bolna osvjedočenja.

Lukinac primjeti nešto protivna smislu tih stihova.

— Vi ste suhi prozaista, reče mu Marija kao ukorno.

Ja niesam mogao rieči prozborit, išao sam kao niem; meni je bilo milo i drago, razkošje neko prelievalo se mojom dušom. Tako sladkog, nježnog čuvstva niesam još nikad osjećao. Meni je bilo, da kleknem pred Mariju, da ju izljubim svu, da joj rečem, da je najdražestniji stvor na svietu . . .

„Stalna na tom svietu samo miena jest.“

Te rieči sjetile me njena govora, kad smo se vozili, a ja kao da sam bio osvjedočen, da je sve to u nekakovu savezu, da za Mariju ima puno smisla.

Dominko reče, da sjednemo u hlad.

Marija se prva spusti na nasip, što je ogradjivao šumu. Ja hćedoh pušku nasloniti na grm, kad li u taj čas psi zaštektiše u šumi. Dominko mi reče, kamo da stanem. Preskočim u šumu i udarim prvim putićem . . . Psi štekte okolo mene, sad su mi s desne, sad s lieve strane . . . ja drhćem, okrećem se, obilazim grmečke . . Nema ništa . . . psi protrkaše, jaučuć pokraj mene . . . odletiše dalje . . . zaštektaše još jednom u daljini — — a zatim sve umuknu . . . Valjda su lisicu ganjali.

Ja sam neprestance koracao napred onom neizrecivom radošću i bojazni, koju jedino u lovu ćutimo . . . Sve je mirno, sve gluho, mrtva šuma. Pane mi na um, da se vratim — ali kud, kamo? kad ne znam ni odkle sam došao . . . Pogledjem na sat, i gle! ja sam dulje u šumi, neg što sam mislio . . . Uzmem dovikivat Dominka — al jedva se čulo do trećeg hrasta. . . . Sunce zapalo, obuze me strah, strah samoće.

Krenem napred; šuma nije velika, potok ju okružava, a kad dodjem do vode, tada ću valjda pogodit put.

Išo sam naglo, vikao, fićkao, znoj me oblio, srce udaralo jako . . . a oko mene biva sve tamnije, sve hladniji vjetric poduhuje . . . a kadgod suha grančica pod nogom mi krkne, zaštrepim od straha . . . Svaki glasak, svaki šušanj stvarao mi nove prikaze i utvore . . . U zdvojnosti dignem pušku — — bum! zagrmi gromom u gluhoj šumi, da sam se i sám trznuo . . . Kosovi zazvizdaše, nekoliko sitnih glasova zakriči — a s lieve strane zatutnji kao jeka . . . Potok je tu, na lievoj strani . . . .

Odlane mi. Mjesec već izilazio, . . preda mnom puko dugi, tanki potočić sa srebrnom vodom. Lahka, prozirna magla, što se je dizala nad potokom, šušanj lelijućeg se šaša, oštro cri-crikanje kukaca u daljini, stare, biele topole i vrbe . . . „kao tajni glas duhova“ . . drhtalo u mojoj duši.

Tim putem smo došli, to sam znao; ali gdje sam, kojim pravcem da udarim, tomu, kakav sam uzrujan bio, nemogoh nikako domislit se . . . Opalim i drugu ciev . . Nad cievlju zaplamsaju iskre, potočićem zatutnji, nekoliko divljih pataka zviždukne zrakom . . . i na to opet sve umuknu. . . .

Sjednem, da opočinem, u nadi, da će valjda kakova kola ili ljudi tuda proći. Sjedio sam nekoliko časaka, brišuć znoj s čela i lica; od potoka duše hladan vjetric, a ja pokašljivam.

... Sušanj ... Sad ko da nešto čujem ... tiho.. tihano... ko da je moje ime.

— Jeste li vi to? razaberem dobro.

Okrenem se.. Na deset koračaja za mnom stajala Marija!

— Ja sam, ja sam! odzovnem joj se plačnim glasom.

— Oh! hvala bogu ... Za boga što to uradiste! Ne fali li vam ništa, da se nieste ranili? Bože moj! što mi niesmo svašta pomislili! Kako li ste mogli tako zać? — Pa takav znojan ... joj mene, mene!.. A sad hajdemo, znate, da do kuće imamo još pun sat ... Majka je puna straha ošla kući ... Gospodin Lukinac ošao je tražit Vas na jednu, ja na drugu stranu ...

Koliko sam i htio, da joj zahvalim — nemogoh ni rieči smoći.. Hoću, da se dignem — ne mogu, noge mi klecale, strašna bol sapela me u svih udih, mal da ne zavrisnuh...

Marija me primi za ruku i pomogne mi ... Osjetio sam njezin dašak, njezina razsuta kosa pala mi niz znojno lice, dočim me glasovi njeni tješili i bodrili ko majka čedo.

Što sam taj čas ćutio, toga više ne doživih ...

Ljubim li ju? „Ljubiti“ — to je malo, premalo, to je jedva jedan atom onog čuvstva, kog sam gojio spram Marije ... Ja sam se stidio samu sebi priznat, da ju ljubim, jer ja sam ju ljubeć štovao, štujuć obožavao, neizmjerno, fanatički ... Činilo mi se, da niesam vriedan njene ljubavi.

Da joj rečem, da ju ljubim? Ne bi li se ona nasmijala, narugala mi se, ostavila me na pol puta? ... Kraj sveg tog silnog čuvstva, ostao sam kao hladni kamen, kročeć nuz nju nekim otajstvenim mirom, ni dahnut niesam smio, da je ne povriedim ... Njezina neustrašivost i energija, kojom je stupala preda mnom, njezina reć bi materinska dobrota i sućut, činila mi ju uzvišenom nad sve žene ... Bilo mi je ko spašenu griešniku, koracajuć za andjelom ...

Zlatna mjesečina drhtala na vodi, svud tihi, sveti mir, samo u duši mojoj bio se boj, ... a sva čuvstva, bolna i sladka, užasna i umiljata, slievala se u jednu rieč: Marijo! ...

Dodjemo napokon kući ... Ja propentam Mariji nekoliko zahvalnih rieči i pobjegnem, upravo pobjegnem u svoju sobicu.. Mene je bilo strah pogledat joj u oči, meni se činilo, da je ona čula onu borbu moje duše ... Upalim svjetlo ... Bože moj! kako mi je, ja drhćem, ko da sam samu sebi tudj ... Meni se nekakova studen provlači kroz burnu krv ... čudnovata studen,

kao kad nas groznica hvata . . . Sad proklinjem sama sebe, bolje da me nije; a sad mi je ljubko, ko da ću poletiti. Za svakom novom mišlju sliedila namah nova čuvstva . . . Oko ustna lebdi mi blažen posmjeh . . . Ništa mi se ne će, kao da sam samu sebi suvišan, kao da mi je pretiesno u vlastitom biću — kao pjesmi u pjesnikovu srcu . . . Latim se knjige, ne bi li se umirio . . . Zalud, crna, mrtva slova . . . Dizo sam se, šetao sam, ustubočio se na pol sobe — a sve to bilo je, kao da činim bez svoje volje, kao da je nešto drugoga uzelo ravnati mojim tielom.

Već se je približila i polnoć; mašta mi se umorila . . . čas na čas prikazao mi se sladjan lik skromne djevice . . . čas na čas čujem ljubki glasak: „jeste li vi to?“ a kroz moje živce proletila sladka blaženost, kao ugodna misao glavom . . . Dočim je vani povećavao monotoni lavež susjedskog psa niemu tišinu noći . . . vukao se u moje srce tajnoviti strah . . .

VI.

Prva misao, kad se probudih, bila mi — Marija. Ja sam čeznuo, da je vidim . . . U predsoblju nadjem milostivu; ona mi reče, da Mariju glava boli, valjda se je sinoć umorila; medjutim, to kod nje brzo prodje, nadoda ona: Marija je tako sretna, te kao da zaboravi u poslu na boli . . . Na njoj se to ništa ne vidi . . .

— Meni se čini, da njena nutarnjost za to većma trpi . . . Ona guta svoje boli i težka, ako je dobro, da se tako izrazim . . . .

— Možda . . . ona mi ne kazuje ništa, a zapitam li ju, šuti.

Odem u vrt . . . Što je to u toj djevojci, što me tako privlači k njojzi? Je li to ljubav, što ja od tri dana već gojim prama njoj? Sinoćnje uzrujanosti moje nestalo je, moja krv tekla je danas mirno, ja sam mogo dobro promislit . . . Je li to bio samo prolazivi razplamaj srca, što nam uzburka cielim životom, kad samo vidimo ružično svjetlo, kad nema ljepote nad ljepotom naše drage? Nipošto! Jer sam gledao Mariju onakovu, kakova je; nipošto u slici „božice“ ili „andjelka“ (kako jih zaljubljeni pjesnici nazivlju), kojim vrieme mienja tjelesnu ljepotu.

Prvo talasanje prošlo je; ja sam opazio, da mogu opet zdravo mislit, da mi ništa ne smeta. Meni nije pred očima lebdio samo njezin lik, ja sam uvidio, da mi se mašta i misli mogu i bez toga lika zabavljat. Silio sam se, da budem, kao da se nije ništa dogodilo . . . Jučeranja čuvstva pripisivao sam raznim uticajem i okolnostim . . . korio sam se s malodušnosti, sažaljevao sam se,

sokolio sam se . . . nastojah opojiti se ohološću, jednim mahom sve jučeranje iz srca stresti, sve, štogod je sjećalo na kakovu ljubav . . . Hćedoh i sad kao uviek srce podvrći razboru. Prkosio sam samu sebi.

Promatrajuć tako u duhu sve potankosti, hotimice pomislih na Mariju . . . . .

Ostadoh niem, poražen . . . Marija uhvatila dublji koren u mojem srcu, nego što ga obična ljubav uhvatit može . . . nego što ja hćedoh i znadoh. Niesam bio začaran milotom njenog pjevanja, dražešću njezinih forma, munjom pogleda . . . ta to sam ja sve već prije izkusio, to je prolazivo kao mladost — al moja duša osjećala živo, da se slaže s Marijinom dušom, da je u njoj našla svoju polu, da ju je tražila za svojinu; ona je već unapried ćutila bol s njenog neimanja . . . Marija se upila sva u moju nutarnjost. Ja sam se zaljubio u ljepotu duše njene, njeno lice privlačilo me u toliko, u koliko je bilo izražaj i zrcalo njene nutarnjosti. Ja sam već sada ćutio, da ću ju uviek ljubiti tom istom silom, da ne će proći nikada . . . U meni nije šaptalo: pokloni mi samo dielak ljubavi svoje; ne! Ja sam ju iskao cielu, kakova je — ni bolju, ni gorju; niesam si umišljao — (poput ugrijane pjesničke maštе) zlatnih palača, gdje se živi o zraku, nego sam ju vidio, kako će se boriti skupa sa mnom, bodrit me u djelu, sokolit mi dušu, sa mnom plakat, sa mnom pjevat. Ja sam znao, da ona sva ta svojstva posjeduje, a to je bilo, česa dosad u nijedne djevojke naći ne mogoh.

Bi li joj odkrio ta čuvstva? . . . Svakoj bi djevojci to uradio, svakoj bi to laskalo — al Marija, bi li to njezin značaj podneo? Meni se čini, da bih ju uvriedio, ona bi možda mislila, da ju držim za lutku, da se pretvaram, da ju ljubim za nekoliko časaka samo, dok prodje slast . . . To da ona pomisli o meni! . . . Toga živ nepreživih . . . Bit ću kao ona . . . hladan, šutljiv, zamišljen. Podnašat ću neizrecive muke, ne ću je možda ni pogledat, zatajit ću svoja čuvstva, sebe sama. Žar da ne budem toliko jak?!

Dok ja još u tih mislih, škrinu vrata na vrtu, a Marija stupi unutra. Krenula stazom, što vodi kraj koljebice, u kojoj ja bijah. Išla je lagano; zakrila se maramom od sunca . . . Pričinilo mi se, da pjeva lagano, na pol glasa; pa sbilja, približi se k meni (ne opažajuć me), začujem Rubinsteinovu melodiju:

Ja sam od plemena Asra,
Koji umru, kada ljube . . .

Zadrhćem i stavim knjigu pred lice, da sakrijem zabunu... Marija, došav već blizu koljebici, speti me, te ode, kao da me nije ni spazila, drugom stazom . . . Još ju vidjeh, kako je izčeznula iz vrta . . .

„Koji umru, kada ljube“ . . . Taj stih protumačio mi je sve, on je glasno govorio za svu njezinu šutljivost . . . Niesam li ga ja mogo i na sebe sama povuć?! Taj kobni stih rekao mi je, da Marija istom ljubavlju ljubi, kojom i ja . . .

„Koga?“ nametnulo mi se i nehotice pitanje. Hoće li taj biti vriedan njene ljubavi, hoće li ju on razumjet, učiniti ju sretnom, ko što ona želi, da njega učini?

Činilo mi se, da sam ja dio njezinog bića, da će njena sreća biti i moja, s njezinimi suzami, da ću i ja plakat, da će mi žao biti, videć ju, gdje nepravedno trpi . . . Mene je pri samoj pomisli zabolila duša . . . . . .

Poslje objeda sjedili smo po običaju razgovarajuć se. Ja sam bio što hladniji, govorio sam puno, o svem i svačem, pretvarah se veselim, smijah se puno, milostivoj pripoviedah tušta smješica . . . Na Mariju hćedoh ni ne pogledati, al ipak ne odoljeh; kadgod bih ju pogledao, mal da ne proplakah . . .

Valjda sam se dobro pretvarao, jer milostiva jednom prilikom reče, da joj se čini, da mi je od ovo nekoliko dana bolje.

Nasmiešio sam se na to . . . Ona nije ni slutit mogla ironiju svojih rieči . . .

Kad smo ustajali od stola, upita milostiva Mariju, da li se je već spremila, te okrenuv se meni, reče, da Marija odilazi tetki u R. na jedno osam dana.

Ta viest ošinula me kao grom . . . Probliedih, srce mi udaralo jako, a ja ućutih prvi put, da ljubim Mariju nad sve.

Možda sam u taj čas i smiešan bio, jer kad je milostiva dodala, da bi Marija mogla i kod kuće ostat, a tetki u pismu čestitat imendanu — to ja odlučno pristadoh uz Mariju, odobravajuć njezin odlazak, ona da je mlada, da joj treba više zabava, da je i onako ciele godine u toj samoći . . . To sam govorio, što mogoh hladnije i objektivnije — a bilo mi je, da plačem, osudjujuć nemilostno sama sebe.

Marija reče, da ne ide u R., što bi joj ovdje dosadno bilo, već da u tetke ima puno posla, te joj je rada pomoć.

Kola utrkaše u dvorište, spremna da krenu.

Marija izadje sa nekoliko ovelikih škatulja pod ramenom i u rukuh; ja joj hćedoh pomoć, ona odbi, veleć, da je to odielo, i da nije težko. Na glavi je imala taman slamnat šešir, lice je pokrila sivom koprenom, te stavši pred kola, navlačila je rukavice . . . Bila je vesela i razgovorna, i našalila se jedan put, ako se ne varam — što mi je prvi put od nje bilo čuti.

Ja takodjer hćedoh biti veseo, priklapah dosjetke, želih joj dobru zabavu, da, čak se usudih, te ju pecnuh mladimi ljudmi u R. . . . na što mi ona ni rieči neodgovori, samo me pogleda pronicavim skoro bolnim pogledom, da me je zazeblo.

Vrata se otvoriše, ona sjede na kola, i — mal se ne okamenih — pruži energično ruku . . . i ode. Ja i Milostiva izadjemo, da ju izpratimo pogledi; ona se još jednom okrenu, mahnu nam rukom i izčeznu za drvećem.

Ostadosmo sami. Opazismo oboje, da nam je sbilja pusto, da nam nešto manjka . . . Lutao sam iz vrta u sobu, iz sobe u vrt; sve mi je dosadno, sve mrtvo. Kao da je nekakova oživljajuća nit mojeg života jednim mahom prekinuta bila . . . Silio sam se, da na Mariju ni ne pomislim, al svaki čas zape mi oko o onaj prozor, do kojeg je šila, o ono mjesto, gdje je pri ručku sjedila; a ja kao da sam sad istom naučio cienit onu sreću, što sam ju uživao, sjedeć nedaleko nje. Milostiva me bodrila, da ćemo se sutra odvezt na majur, da će nam tamo vrieme ugodno proć; preksutra, da će doć nekoliko pandura, te da mogu s njima na patke, oni će mi natjerivat, ja samo sjedit i pucat itd.

Ja sam nastojao, da budem što razgovorniji, da sakrijem bol si, na svaku njenu rieč silio sam se nasmiešiti, al posmieh, što je lebdio na mojih ustnah, bio je gorak.

Moje misli bez slobode,
Kao pčele usred zime,
Ne će da se leda prime —
Studen im je cio sviet.

Sutradan probudim se ranije no obično. Milostiva donese mi u vrt silesiju ilustrovanih novina, da mi vrieme prodje. Kao uviek, pogodila je i sad moju žicu. Listao sam, čitao sam po malo, što me je zanimalo . . . najduže ostajao sam kod likova, študirajuć crte lica. Najviše me zanimao lik Dumasov (sina) i Bret-Harte-ov.

Što sam čitao, iz onog prvog, reć bi iz žutog voska salivenog lica, niesam ni sam znao. Taj čovjek da je zavirio u bračni

život ljudski, ko što nikto drugi?! Ja bih ga prije držao za Jaga ili za satiričnog pjesnika par excellence . . .

Dočim je onaj drugi bio živa duša svojih mirisnih pripoviedčica . . .

Listao sam dalje . . . Što je to? . . . Biel papirić . . . na njemu nekoliko bilježaka olovkom . . . Marijin rukopis.

Protrnem sav . . . Preletim očima preko pisma . . . sav buran, pun neizvjestnog čuvstva, dignem se, krv mi bučila, hćedoh izaći iz koljebice, al opet padoh — i opet čitah.

16. siečnja 18 . .

Danas je treća godina, da je umro moj Aleksij Petrović. Meni je to svečan, dà, najsvečaniji dan . . . Pa su već tri godine prošle, bože moj! ja mislim, da su istom tri dana! Čemu su te uspomene, zašto da to čovjek nikad ne može zaboravit? . . . Nije li to nezahvalnost? Pa bar da on znade, da ga još ljubim, da ga još ne zaboravih! Preksinoć sanjala sam o njem . . . bio je isti kao prije tri godine, samo bliedji čini mi se . . . Sjedio je napram meni, gledao me svojim dobrim očima . . . šutljiv, hladan, nitko ga nije razumio, samo ja, a mene jedini on . . . Al čemu sve to? Vriedjam li Te možda dragi moj? Oprosti Tvojoj Mariji.

2. veljače 18 . .

Ja ne znam, što mi to majka neprestance govori o udaji. Niesam još nikad ni pomislila na to; ja se nikako nemogu sprijateljit s tom mišlju . . . Zašto da varam čovjeka, da mu budem ženom, a ne ljubim ga . . . Mene nešto odtudjuje od svakog mužkarca; meni se njihova ljubav pričinja kao liep deklamator, govoreć liepu pjesmu zvonkim glasom, ali bez čuvstva. Nijedan nezna, što je svetost čuvstva; govore o svem i svačem tolikom hladnoćom i nemarnošću, da ne mogu nikad vjerovat, da će oni svoju ženu ljubit i štovat . . . A ja da budem žena takovu mužu! Radje umriet . . .

7. travnja 18 . .

Majka misli, da ljubim g. Lukinca . . . . . .

Oprosti joj sjeno Aleksijeva . . . Majka mi je.

25. svibnja 18 . .

Gospodin Lukinac je bar iskren čovjek, to mi se dopada. On je simpatičan, ali i lahkouman . . . Ja bih ga uzporedila valceru . . . neprestance nove, al sve iste melodije, uviek valcer; takav je i on: lahak, prevrtljiv u govoru i čuvstvu, razdražuje živce . . . S njim se rado zabavljam.

10. lipnja 18 . .

Gospodin Lukinac zaljubio se u mene. Bože moj! kolika razlika izmedj njegove i Aleksijeve ljubavi . . . On se kao loptom igra s čuvstvi, neprestance mi govori . . . a Aleksij, bez rieči, bez glasa pao mi u naručaj . . .

(Dan manjka.)

On me jako sjeća na Aleksija . . . Meni se oživljaju nekakove slike pred maštom . . . Ljubim li mrtvog Aleksija većma, no što sam ga dosad ljubila? . . . Meni je, ko da se je on digo iz groba . . . Drhćem, nekakovo potajno veselje struji mi srcem . . . Lukinac mi se pričinio djetinjastim, frivolnim napram njemu . . . Valjda se neopaža na meni, da sam se promienila štogod . . . al ipak mi se čini, da sam nemirnija od juče . . . Da odem tetki? Bože moj kako mi je, kad pomislim na odlazak . . . Idem ipak . . .

Tu prestaje.

Sad je bilo raztumačeno. Marija je ljubila; za nju je samo jedan Aleksij . . . Ja ti zavidjam dobri pokojniče! . . . Tolika ljubav . . . Nijedan mužkarac nema za nju čara . . . Kolika razlika izmedj Lukinčeve i Aleksijeve ljubavi . . . Aleksij je bez rieči pao na njezine grudi preobladan čuvstvi . . . Niesam li i ja, što se toga tiče, sličan tomu Aleksiju? Oj! jesam žalibog jesam! Nigda ne imam rieči za svoja čuvstva, burna kao proljetna noć . .

Proplakao sam, a niesam znao, zašto mi suze cure . . . .

Sutradan ostavim P. Uzrujanost i bura, što me je spopala poslje Marijina odlazka, uništila bi me za nekoliko dana, da sam tuj ostao.

Odem u kupke, gdje sam cielo ljeto probavio . . . Podao sam se životu i zabavam, hćeo sam time izbrisati sve, što doživih u P., zaboravit na sve, što bi sjećalo na to selce.

Dani mi sbilja prolazili, da ne znadoh ni sám kako, zdravlje bivalo sve bolje, a ja kao da ću se preporodit, stupit u nov život, gradit si sladku budućnost . . . Al na to sunce i nehotice svaki čas nalitao malen oblačić . . . Na večer kad bih sjedio pod divljim kestenom, izilazilo bi pred moju maštu — poput zlatne mjesečine iza gore — bliedožuto Marijino lice! . . . Kakovo je liepo, nevino . . . smieši li se ono to meni? . . . Gle! sada iz daljine čini mi se, da nije takova hladna, ko da upire pogled u mene . . . a svaki čas je ljepša, svaki čas dražestnija.

Al s bogom, s bogom sveta sliko . . . Oprosti! . . . Ja te moram zaboravit . . . s bogom! Glasba svira . . . Oprosti . . .

* * *

Pod jesen odem opet u Beč . . . Nekako pred božić dobijem sitan listić. Bio je od Marije . . . Da se okamenim! Piše mi: „Zašto ste otišli onako naglo od nas? Ostala sam kod tetke samo dva dana . . . Niste se ni oprostili sa mnom . . . Ne gojite li ni najmanje milosrdja napram meni? Zar da sam se prevarila u Vama? Oprostite mi to pitanje. S bogom! Marija.

P. S. Molim Vas, nekate mi čestitat mojoj udaji".

Marija, da me je ljubila . . .

Sutradan dobijem oglasnicu njenog vjenčanja sa — Lukincem . . .

Bilo mi je, da se ubijem. „Ti si preveć pametan u ljubavi," pale mi na um Lukinčeve rieči. Žalio sam i sebe, i njega, i Mariju . . .

O uskrsu dobijem list od majke, da je Marija umrla . . . Ona da je jako dobro živila s Lukincem, al već osmog ćedna oboli, a poslje dva mjeseca umre . . . Ja sam od plemena Asra, koji umru, kada ljube . . .

Je li ona uvidila, da Lukinac nije vriedan njene ljubavi? Ja si samo tako tumačim njenu smrt . . .

Dominko je opet u Beču . . .

Karol Idjidov.

Hankiewicz o slovjenskoj filozofiji.

Nijedna medju svim znanostima nije bila toli nesretna, toli često u napredku svom zaustavljana, koli što je bila filozofija. Uzroka tomu ima žalibože jako mnogo. Prvi dakako i najveći jest, da sve do dan danas nije općenito poprimljena čvrsta, jasna definicija filozofije. Ne kao da mnogobrojne filozofske škole nijesu u stanju toj znanosti stalnih granica povući, njezina prijedmeta kako tako označiti, nego što se nemogu u tom složiti, da riječju „filozofija" samo na jedan te isti pojam misle. Očito je, da se može jedna te ista riječ protezati na razne pojmove, te tako istim imenom dvije posve heterogene stvari okrstiti. U novije je doba Nijemac Herbart, koji je osobito u Austriji našao mnogo našljednika, definovao filozofiju „obradjivanje pojmova", „znanost

o znanju", te tim njezinu formalnost osobito naglasio, dočim na primjer Aristotelova definicija filozofije, imajuć svoj stanoviti objekt, neima toli općenita značaja. Nebi bilo pravo ovdje ispitivati prave definicije filozofije, jer je posve svejedno, dali se neki pojam prislanja uz ovu ili onu riječ; usuprot bi bilo pitanje posve umjestno, u kom je smislu moguća filozofija? Ako ih ima, koji hoće znanstveni nazor o svijetu nazvati filozofijom, tada im je to posve dopušteno, dakako uz pogodbu, da je taka znanost moguća. Poprimemo li, što je doduše samo do nekog stepena moguće, da ima toli ženijalnih duhova, koji bi i pri današnjem ogromnom razgranjenju znanosti sve stečevine, po zadatak čovječanstva važne i znamenite, kadri bili u cjelinu sakupiti, tad bi se moglo sjegurno reći, da filozofije u ovom smislu ima. Plotin, Nic. Cusanus, Schelling i Hegel smatraju filozofijom ispitivanje onog, što transcenduje, o tom se danas barem nesmije dvojiti, ne samo narav samu, nego dapače i granice ljudskog umovanja. Sistemi neizrecivog, absolutnog, transcedentnog mogu se uvijek kriti pod naslovom filozofije, samo je onda pitanje, da li je taka filozofija moguća, t. j. da li je znanost? Jezik ima medju ostalim i tu svrhu, da laglje lučimo pojmove, pa čemu onda moguće i nemoguće istim imenom nazivati, čemu ekvivokaciju, koja istinitu umovanju skoro isto toliko skrivila kao što i mašta, podupirati? Fizik će danas n. pr. tvrditi eksistenciju stanovitih naravnih pojava, te samo po sebi moguću znanost o tom nazivati fizikom. Kad je tu pošlo za rukom stanoviti prijedmet označiti, zašto se nebi dalo riječju filozofija samo jedan jedinstveni pojam opredijeliti? Bilo kako mu drago, naprijedak moguće filozofije stradao je dosta kraj ili bolje zbog nemogućih filozofija. Ne budućnosti, već sadanjosti nek bude zadaća ispitati, što je čovječjemu umu znati moguće, a što ne, te izmedju mogućih znanosti najuzvišeniju i najvažniju prozvati imenom filozofije.

Druga nesreća, s koje je stradala a dijelom još i sad strada filozofija, jest u mnogih školah nepoznavanje prave metode. Najbolja, jer posve naravna, empirska metoda, imala je a ima i danas uglednih reprezentanta, kao što su n. pr. Aristotel, Toma Akvinjanin, John Locke, ali je bilo i metoda ovoj posvemašno protivnih. Pitagorejci su obljubili matematičnu metodu, a i Spinoca je, opazivši očiti naprijedak matematike za njegova doba, mislio, da bi i filozofija na temelju čvrstih analitičnih aksioma mogla procvasti. Njegova je škola u velik sukob došla s naravoslovnim

znanostima. Takovi pojavi kolizije postali su neizbježivi, čim se jednom nedalo Aristotelu pravo, da je filozofija empirska znanost. Za sad, da samo ovo navedemo. Spinoca je pronašao aksiom, koji označuje relaciju uzroka i pošljedice u pogledu njihova pojmljenja tako, da se nemože prije pojmiti pošljedica, nego što i uzrok. Da je Spinoca bio empirski filozof, nebi mogao nikako ovakova šta ustvrditi. Po ovom aksiomu bio bi sveopće pripoznati procvat naravoslovnih znanostih nemoguć, jer bi n. pr. Newton morao najprije gravitaciju u njezinu biću spoznati, da uzmogne zakonitost gravitacionalnih fenomena prosudjivati, dočim je u istinu išao od pošljedica pomoću hipoteza do barem približna i moguća spoznanja uzroka. Mistična metoda brojila je takodjer u svakoj periodi povjesti filozofije svojih pristaša. Zaneseni Plotin i Novoplatonisti, izrodjena šolastika za Nikole Cusana, fantastični Schelling, a osobito za svog doba toli epokalni Hegel spadaju u tu kategoriju. Neka se niko neda pridjevkom epokalnosti kojeg učenjaka zavesti, jer ovaj pojam neuključuje podnipošto valjanost čijeg umovanja. To će mo najboljma uvidjeti, promatrajući način, kako se je od empirizma posredno došlo do misticizma. Aristotel je u svojoj filozofiji držao pravu mjeru izmedju empirizma i idealizma, pa ako danas i filozofi, koji stoje na istom stanovištu, znadu nekoje njegove misli popraviti ili zabaciti, te i samu logiku, unatoč nazoru Kanta i Trendelenburga, većoj savršenosti privesti: tad se to ima jednostavno pripisati inim uzrocima, osobito položaju filozofije napram inim znanostima. Poslije Aristotela nije se pazilo na ono pravo razmjerje empirizma i idealizma, nego je jedno ili drugo prevagu zadobilo, te se tako mnogo škola ustrojilo, koje su se medjusobno trle. Tim se je posve naravno došlo do zdvojenja o samoj znanosti, te se tako rodi skepticizam. Ali kao što punim pravom napominje Cousin[1]) u svojoj historiji filozofije nemogućnost po čovječanstvo ostati u skepticizmu, podiže se duh filozofije u Novoplatonizmu u diametralno protivnu pravcu. Jeli se prije mislilo, da je čovjeku nemoguće do šta pozitivna, sjegurna doći, to se je pomoću te reakcije poslije smatralo, da se je sredstvom neke ekstatične intuitivnosti, duševnog zora istine, moguće zaleći do najveće visine, odastrijeti koprenu s najzamršenijih problema. To je isto i riječju i činom zasvjedočio Imanuel Kant. U predgovoru svoje daleko čuvene kritike veli, da se čo-

1) Histoire générale de la philosophie, Paris 1867.

vječjemu umu nabacuju mnoga pitanja, kojih se tako lahko riješiti baš nemože. Nemoguć odoljeti tomu nagonu, vidjet će mo, da je i on zašao na krivu stazu. U srednjem vijeku dodje poslije patristične dobe, za koje je vladala osobito Platonova filozofija, opet Aristotelova metoda na vidik. Vrhunac svoga napredka postiže šolastika za Alberta Velikoga, a osobito za Tome Akvinjanina. Ali čim je nastala polemika izmedju Skotista i Tomista, čim je pravo znanstveno zanimanje za Nominalista i Realista ustupilo mjesta prepiranju o imenih i riječih, već se je pojavio i skepticizam. Occam nijekao mogućnost dokaza za eksistenciju Boga i neumrlost dušc, a tvrdilo se ni manje ni više, nego da nešto može biti u theologiji istina a u filozofiji ne itd. Po istom zakonu kao što prije morade i sada podići se reakcija, te tako filozofija srednjega vijeka skončati u misticizmu. Nicolaus Cusanus tvrdio, da se u neizmjernosti sva protuslovja identično ujedinjuju[1]). Da je tu krivulja kruga jednaka pravcu, jer da se periferija neizmjerno velika kruga nikad nezatvara. Eto i tu vidimo, da je skepticizam povukao za sobom misticizam. U filozofiji novoga vijeka opažamo isti pojav. Cartesius i Bacon nastojali su podići pravi znanstveni interes. Prvomu se ima priznati, da je sa svojim „cogito — ergo sum“ nutarnji zamjet, nutarnje iskustvo kao čvrstu podlogu označio, dočim je drugi kao empirista prvoga reda, neprocjenivih si zasluga stekao po naravoslovje i empirsku metodu u filozofiji. Kako se je filozofija tih umnika silno dojimala napredka i pravca filozofije u novom vijeku, vidjeti je odatle, što su se od onog doba pružale dvije struje, od kojih je jedna, isticajuć više idealni momenat, postigla svoj najveći vrhunac u Leibnicu, dočim druga, stojeć više na temelju iskustva, našla svog najodličnijeg zastupnika u Englezu Lockeu. Ali nijedna od ovih najmoćnijih škola nije bila kadra posve osjegurati pravca svog umovanja tako, da nije David Hume vrlo oštroumni, i u povjesti filozofije najveći skeptik, ispitujuć teoriju spoznaje, bio u stanju silno zadrmati temeljem tadašnje filozofije. Nije bio doduše absolutan skeptik, koji bi poput grčkih skeptika rušeć tudje i sam svoje uništavao, nego je on, priznavši samo nutarnje iskustvo i apriorni značaj matematike, naravoslovnim znanostima, a i filozofiji, u koliko potiče od vanjskog iskustva zanijekao svaku sjegurnost i pozi-

[1]) Bila je tu tako zvana coincidentia contradictoriorum, a već prije je Raymundus Lullus služio se matematikom na vrlo mističan način.

tivnost. Njegov udarac na zakon kausalnosti i nepodpunu empirsku metodu bio je toli odlučan, da se je skepticizam po Englezkoj, Francezkoj, a doskora i u Njemačkoj pojavio, tako, da je Kant, koji nije na polju dogmatizma Leibničeva i Wolfova, nego na onom empirizma porasao, bio kako sam priznaje, trgnut iz svog drijemeža[1]), te zanesen — plemenitim idealom znanja, svojski nastojao oko reštauracije znanosti. U Njemačkoj su mnogi smatrali Kanta skeptikom, dočim su u Englezkoj Kantovu filozofiju držali punim pravom za reakciju proti Hume-ovu skepticizmu. U tom svom, po pravac njemačke filozofije veoma dosežnom podhvatu, morao se je Kant truditi, da, priznavajuć manjkavost dotadanje filozofije, ipak suzbije napadaje Davida Hume-a, te podigne na novih principijih posve novi temelj za sve znanosti. Da li su Kantovom reštauracijom temelji znanosti spaseni, i da li je on Aristotel filozofiji novoga vijeka, na to mora empirska filozofija odlučno odgovoriti nè. Bilo u ostalom kako mu drago, nas će ovdje zanimati, kako je Kant u nekom posrednom duševnom srodstvu sa samim Hegelom. Već ona nauka njegove teorije spoznaje, da se neravnamo mi polag stvari vani, nego obratno stvari prema nama, potiče opravdanu dvojbu na valjanost njegova sistema. Ta dvojba biva još veća, kad pravo svatimo, što Kant drži iskustvom. Nedobivamo mi spoznaju iskustvom o stvarih, kakove su na sebi (Ding an sich), nego kakove nam se čine. Ovo bi se možebiti dalo ponešto u sklad dovesti s onim, što je Locke glede nerealnosti sekundarnih kvaliteta pronašao, te bi se Kantova špekulacija mogla riješiti prigovora Berkelijeva[2]) idealizma, i to tim više, što nismo ni unutarnjem ni u vanjskom svijetu zamjetiti kadri substance, nego dolazimo do iste jedino umovanjem. Ali je Kant svojom teorijom iskustva porušio i ono, što je Hume netaknuto ostavio — evidentnost nutarnjega iskustva. U tom je Kant i nehotice skeptikom postao. Držeć naime, da ni u nutarnjem iskustvu nezamjećujemo pojave onako kako jesu, nego samo onako, kako nam se prikazuju, neima evidentnosti nutarnjega iskustva više mjesta. Kant nije iz svojih premisa ove konkluzije povukao, a da jest, morao bi cio svoj sistem zabaciti, ili u protivnu slučaju sam skeptikom postati. Jer ako nije nutarnje iskustvo

---

1) „Prolegomena zu jeder künftigen Metaphysik". Ausgegeben von Hartenstein, 4. Band, Seite 8.

2) Berkeley: „Essay towards a new theory of vision" 1709.

evidentno, a samo na temelju nutarnjeg sudimo ob istini ili varavosti vanjskih pojava: tad nam manjka čvrsta podloga u svakoj iskustvenoj znanosti. Kako Kant i temelj matematike nastojao prenačiniti, preko toga i ostalog možemo preći, jer nam nije na umu pisati kritike Kantove filozofije, nego samo označiti, kako je veliki pad njemačke filozofije već i on skrivio. Fichte se je na Kantu u tom istom pravcu temeljio, te s vanjskim iskustvom, koje nam daje prijedmete ne onake, kaki jesu, već kako nam se čine, posve prekinuo, i zagonetno ja središtem svoje špekulacije učinio. Da je nesamo o riješenju svoje zadaće podvojio, nego i samu realnost svog prijedmeta u dvojbu stavio, posve je razumljivo, kad je već baštinio i skeptične elemente Kantove filozofije. Još je samo trebalo, da se materijalno i immaterijalno, kao što je tomu već Kant naginjao, samo — u toliko kao heterogeno označi, u koliko nam se stvar na sebi (Ding au sich) jednom ovako, drugi put onako prikazuje. To učini na temelju Kantova transcedentna idealizma Schelling, a vrhuncu se domače Hegel. Prvi već svjetuje onim, koji neposjeduju dar intelektualna zora, da mogu ne prosudjivati, nego gledati čistu istinu, da se okane filozofije, dočim je drugi toli zaduben bio u svoje absolutno, da ni najeklatantnije činjenice najeksaktnije empirske znanosti nijesu bile u stanju zaustaviti ga u gradnji njegova mistična apriorizma. Sedam planeta samo pronašao je, da može biti a priori, pa ga u toj vjeri nebi kadra uzdrmati ma kako poduprta protivna tvrdnja. Schopenhauer je u nekom svom spisu[1]) Hegela, koji je u protuslovje s iskustvom došao, silno kudio, pa ako je to dakako i učinjeno vrlo drastično, to na nikaki način neopravdano. Silni ugled, koj doživi Hegel, učini ga epokalnim filozofom, komu je sve pljeskalo, i kog je filozofija državnom proglašena bila. Svom strogosti postupala je državna cenzura proti svakoj, Hegelovu pravcu umovanja naperenoj knjizi, sve dok nije Herbart s matematičnom, ali svakako boljom od Hegelove metodom prodro. Trendelenburg se je ozbiljno počeo baviti Aristotelom, te je tako barem djelomice empirska metoda na vidjelo izašla. Uzmemo li ovdje u obzir činjenicu, da se je na isti način došlo do mistične metode u svakoj periodi filozofije, tad nam se namiće pitanje o zajedničkom momentu u svih trijuh perioda filozofije. Znanosti i umjetnosti bez dvojbe donose korist čovječanstvu, ali se zato

[1]) Arth. Schopenhauer: „Die beiden Grundprobleme der Ethik“ 1841.

nesmiju rabiti naročito samo kao sredstva za postignuće kakove praktične svrhe. U filozofiji se to jasno opaža, da je pravi znanstveni interes ponestao pred dolazkom skepticizma i njegova ustuka — misticizma. Čim dalje od Aristotela idemo, tim nam više pada u oči praktična svrha umovanja kod tadanjih filozofa. Nijedan nam se nepomalja, koji bi se sa zamršenimi problemi iz Aristotelove psihologije ili metafizike (*πρώτη φιλοσοφία*) bavio, već ako je koji na to polje i zašao, poglavito mu je bilo stalo, da se s onimi pitanji bavi, kojih riješenje ima očevidni dojam po čovječanstvo, kao što je eksistencija Boga, neumrlost duše, sloboda volje itd. Za izrodjene šolastike nalazimo žestoke polemike, vodjene dakako ne u pravu znanstvenu interesu. Dokazom je tomu onaj pojav, da se je sva oštroumnost uporabila samo za neke fine i precerane distinkcije, te se tako uvukli u filozofiju termini, koji tako rekuć neimaju nikakova prava smisla. U Njemaca bilo je za propadanja filozofije posve slično. Svaki je filozof imao biti originalan te poslije sebe čitav sistem svoje špekulacije ostaviti, pri čem su još mnogi znali toli uzvišeno pisati, da ih njihovi neposredni našljednici nijesu mogli razumjeti. Na Hegela se ovaj prigovor može u svakom pogledu baciti, te se i nehotice sjetiti duhovite prispodobe Lesingove, gdje lasta ševi predbacuje, da ova samo zato u visine leti, da je niko nečuje, kao što i mnogi pisci samo zato toli uzvišeno pišu, da ih niko nerazumije. U ostalom se ovomu prigovoru nemože ni sam Kant oteti, jer čemu inače uvijek novih pokusa za svaćanje njegova kriticizma. Empirska, matematična i mistična metoda zastupane su na žalost i danas još sve tri u filozofiji, te je po naprijedak u toj znanosti neobhodno nuždno poprimiti onu prvu. Istina je, da matematična pruža najveću eksaktnost, ali samo ondje, gdje je prijedmet znanja takov, da se medju pojmovi iskustvom stečenimi, a priori uvidjaju relacije njihove, kao što na primjer u matematici. Filozofiji su objektom činjenice, osobito nutarnjega svijeta, psihične, kojih se drugotni a još manje prvotni zakoni nedadu dedukcijom poput matematičnih teoremata pronaći. Svakako je opravdana nada, da će silnu dojmu naravoslovnih znanosti poći za rukom empirskoj metodi do podpune pobjede pripomoći, što je dakako gledom na pri raznih stanovištih manje više bezuspješne borbe, i željeti.

Pogledjimo sada još na treću nevolju i, s koje takodjer filozofija mnogo trpjela a i još danas ovdje ondje trpi. Ta je nepoznavanje položaja, što ga zaprema filozofija u krugu ostalih znanosti. Do

Aristotela nije nijedan od filozofa staroga vijeka posvemašno poznavao jedinstvenost istine, te odatle i veliku suvislost svih znanosti. Taj je veliki umnik svu si zgradu znanja sistematično porazdijelio, te se na svaku, ma kako na sebi neznatnu činjenicu ozirao. Najljepšim dokazom je tomu ona stroga ozbiljnost, koja ga je u radnji pratila, ona suzdržaljivost pri sudjenju, ona neumorna pomnja u motrenju i ispitivanju. Njegova *πρώτη φιλοσοφία*, kasnije zbog stanovite porednje njegovieh spisa krivo metafizikom imenovana, daje nam najčvršće jemstvo, na koje je mjesto medju znanostmi filozofiju opredijelio. Najkasnije se je s njom bavio, pa ako i je znanost o bivstvujućem kao takovom *πρώτη φιλοσοφία* nazvao, nije to učinio s razloga možebiti, da bi ona bila prva, s kojom nam se je zanimati, već zato, što je u naravnom redu prva, na kojoj se sve ostale znanosti temelje, te iz nje kao sveopćeg vrela crpu. Poslije njega postupalo se u tom obziru posve drugačije za njegovih našljednika. Ne samo, da se nije uvažavao dojam ostalih znanosti na filozofiju, nego se je u ovoj jedna disciplina obradjivala neglededć na drugu, te se tako ta znanost lišila svoje organske cjelovitosti. U srednjem vijeku je bio Albert Veliki, koji se je kraj teologije i filozofije mnogo ozirao na naravoslovje, te tako istom stazom, kojom i Aristotel pošao, u čem ga je njegov neumrli učenik, oštroumni Toma Akvinjanin slijedio. Kako se je za onog doba preplela filozofija s teologijom, neće biti s gorega pogledati, kako je ovo dvoje prema sebi. U novije doba osobito izjaviše materijalisti, da teologija nije nikaka znanost, da je dojam njezin na filozofiju srednjega vijeka bio neopravdan, te za ovu poguban. S ovom tvrdnjom se nemožemo posve složiti; jer ako je i priznati, da je teologija bila na uštrb filozofiji, tad to valja ograničiti samo na ono doba, kad se je filozofija bila već izrodila[1]); a da teologija nemože biti znanost, to se a priori nemože dokazati. Toliko je svakako istina, da čovjek po svojoj naravi može samo ono istinitim smatrati, o čem je, bilo posredno ili neposredno, osvjedočen. Oziruć se na to moramo priznati, da nemamo nikakova prava u dugu lancu organskih bićа čovjeka smatrati kao zadnju, zaključnu kariku, ne možda toliko s razloga, jer su veliki umnici Aristotel, Toma Akvinjanin, Locke, Leibnic, Kant, Herbart, stavljajuć na stranu različnost i valjanost njihovih sistema filozofije — priznavali u opće nadnaravnim

1) Vidi Stöckl: Geschichte d. Philosophie d. Mittelalters. Mainz 1866.

stvarim eksistenciju; već osobito s toga, što se je za eksistenciju Boga, neumrlost duše pronašlo novih dokaza, u toliko sjegurnijih, u koliko se upiru o činjenice, dokazane na polju samih eksaktnih znanosti. Religiji nije samo praktična zadaća djelovati na oplemenjenje moralno u čovječanstvu, nego joj i to nadleži, da se to osniva na istini. Teolozi tvrde, da se religija zato oslanja o autoritet, što ima historični temelj, te što se istinitost ovoga dade dokazati u historiji dovoljnim stepenom vjerojatnosti. Pitanje, jeli teologija znanost ili ne, nespada pred forum filozofije već historije. To bi samo onda moglo biti, kad bi a priori njezina nemogućnost mogla biti uvidjena, što dakako nije pri pravoj teoriji spoznaje moguće. Prema odgovoru, koji daje historija na to pitanje, ima i dužna je filozofija kao i sve druge znanosti stanoviti položaj zauzeti. Vrela, iz kojih crpu filozofija i teologija, posve su različita, jerbo ova potonja nezahtjeva neposredne spoznaje svog prijedmeta, dočim ona prva iziskuje samo neposrednu spoznaju. Za to i materijalisti današnjeg vremena držeć uz Kanta, da je nemoguće pružiti apodiktična dokaza za eksistenciju Boga, nepristaju nikako uz njega, da je za to dovoljna po Kantovu nazoru postulacija praktična razuma. To je posve korektno, jer u filozofiji ima i teoretičnih disciplina, koje svaki problem smatraju posve s drugog stanovišta, nego li praktične discipline. Teoretične znanosti pitaju, da li je istina ili ne, nemareć za to, da li je o riješenje kog problema sreća ili nesreća čovječanstva prikopčana, pa zato ima i filozofija dužnost, da neostaje pri kakih postulacijah, nego da sve prijedmete, koji u sferu moguće za nju spoznaje padaju, s teoretičnog stanovišta motri, te u koliko je moguće spoznaju si o njima stvori, dočim se u teologiji neposredna spoznaja nesmatra nuždnom. Posve je naravno, da ima pitanja, koja sižu izvan mogućeg dohvata filozofije, pa je s toga uvijek zlo i po teologiju i po filozofiju, kad se od ove više ište, nego je što kadra davati.

Kad je već bilo filozofa kao što Plato Decartes, Spinoca, Leibnic, koji su i matematiku kraj filozofije njegovali, a Spinoca ozbiljno nastojao matematičnu metodu u filozofiju uvesti, vrijedno je vidjeti, kako stoji filozofija prema ovoj znanosti. Prvo valja istaći, da je matematika ne kao filozofija empirska, nego apriorna znanost, a drugo, da je ona u redu svih znanosti na prvom mjestu i najneovisnija. Čini se, kao da je ono prvo dosta uvidjavno, jer već zajemčeno ogromnim naprijedkom matematike, ali kraj sveg toga ima filozofa a i matematika, koji nedaju ni toj

jedinoj teoretičnoj disciplini apriornoga značaja. Mnogi misle, da bi se matematika morala posve odaljiti od iskustva, sve empirske elemente u njoj sadržane da bi trebalo odstraniti, kad bi imala apriornom znanosti biti. Ovakova definicija apriorne znanosti nebi dakako dopuštala ni matematici imena znanosti a priori, ali se zaboravlja onda to, da je ono, u čem se ta disciplina slaže s ostalim znanostima, jako neznatno napram onomu, u čem se razilaze. Poprimemo li valjanost Locke-ovih dokaza, da nema prirodjenih ideja, tad doduše stiče i matematika sve svoje pojmove iz iskustva, kao što i svaka druga empirska znanost, ali to je već i sve, što je matematici zajedničkog s ostalim znanostima. U načinu, po kom ona stiče svoje sudove i stepenu sjegurnosti, kojom se njezine spoznaje odlikuju, postoji toli bitna i ogromna razlika, da joj se veliki naprijedak dade samo odatle protumačiti. Svaka druga znanost ozire se pri pitanju istinitosti kojeg suda na verifikaciju iskustva, dočim to kod matematike nije nuždno, jer joj iskustvo protusloviti nesmije i nemože. Sjegurnost njezinih spoznaja nadilazi nadaleko onu pri empirskih znanostih, tako da se može reći, da nam sud glede 180° trokuta u ravnini pruža veće jemstvo istinitosti svoje, nego da će sunce sutra opeta izaći. Neopravdana je po tom bojazan nekojih matematika, da bi u slučaju nerealnosti ovog svijeta i prostora njihova znanost bila uništena. Prvo toga nije se bojati, a drugo da sve i je gledom na vanjski svijet znanstveno opravdan najveći idealizam, tad tim znanost κατ' ἐξοχήν ništa izgubiti nemože. Sudovi geometrični n. p. neovise o realnosti prostora, jer sve do danas nijesu u tom teškom metafizičnom problemu najumniji metafizici složiti se mogli, ali zato imaju teoremata geometrijska najviši stupanj dokazne jakosti. Dakako kad ovu prostoru, kao što nam je u fenomenu, nebi ništa realnog njemu sličnog bilo, tad dakako de facto nebi bilo trokuta, te se nebi moglo ni govoriti, daim a tu i tu veličinu, ali bi se uvijek moglo reći, da u slučaju realne eksistencije trokuta u ravnini, isti nemože imati više doli 180°. Eksistencije prostora kao pojava za nas nemože niko nijekati, a još manje nepromjenljivosti njegove, pa zato i matematika dalje se razvijati, neoziruć se na riješenje dotičnih metafizičnih problema. Kad je tako stalan naprijedak matematike, tad je žaliti, da se njom sve do novijeg doba nije filozofija okoristila toliko, koliko dopušta njezin empirski karakter. Istina je, da su fizika i astronomija znanosti iskustva, ali su one veliki stepen eksaktnosti postigle, služeći se matemati-

kom; samo će se filozofija uvijek većma obazirati na iskustvo. Prije nego su Pascal i Fermat našli elemente računa vjerojatnosti, pače i prije, nego što je Laplace preporučio filozofom svoju čuvenu knjigu [1]), ko bi mislio, da dojam matematike na logiku i teoriju spoznaje toli ogroman biti može? Aristotel je vanjki zamjet doduše evidentnim smatrao, ali se je kasnije u filosofiji osobito u novom vijeku uvidjelo, da nam ćutila medju istinitim i mnogo neistinita priobćuju, s česa i potiču mnogi prećerani idelistični sistemi filozofije. S neevidentnosti vanjskog zamjeta povukli su se mnogi filozofi u nutarnji psihični svijet, a drugi su opet nezadovoljni toli ograničenim poljem, krvave pokuse pravili, da pukli jaz izmedju nutarnjeg i vanjskog svijeta premoste. Odtud one teško svatljive, da više put nepojmljive teorije o nekom transcedentalnom jedinstvu bivstva i mišlenja (des Seins und Denkens). Sjegurno nebi David Hume skeptikom postao, da je račun vjerojatnosti već u ono doba bio toli razvijen, te na filozofiju uporabljiv. Koliko se je s njim fizika već okoristila, pa kako da nebi mogla i svaka druga empirska znanost? Pošto je put u drugih teoretičnih disciplinah induktivan, a ne ko u matematici analitičan, to se u njih mora regresivno ići od pošljedica prema uzrocima, a jer se ovi većinom zamjetu (Wahrnehmung) skrivaju, valja ih tražiti na temelju činjenica — (njihovih pošljedica) pomoću hipoteza. U kojoj se god znanosti moramo služiti putem hipoteza, uvijek bi se za volju istine matematično moralo ocijeniti, koji je stepen vjerodostojnosti hipoteza u ovom ili onom obliku postigla, da se svakput može znati, kad se je koja tvrdnja iznad svog hipotetična karaktera digla, te tako zvanoj fizičnoj sjegurnosti prispjela; inače se vrlo lahko, bilo navadi, bilo komu drugomu subjektivnu utisku popusti, pa se teorija prerano istinom proglasi. Logika, koja je toli dugo vrijeme u onih granicah ostala, što ih joj je Aristotel povukao, pokročila je tim silno, te će račun vjerodostojnosti morati prije ili poslije zauzimati u njoj prvo mjesto. Kolikem li je obzirnošću Laplace mjerio vjerojatnost teorije sunčanog sistema, kad je oko 4 biliona prema 1 proračunao, što dakako čini hipotezu jako vjerojatnom, ali zato još ne fizično sjegurnom. Da bude ovo potonje, ište se ni manje ni više, nego da je vjerojatnost jednaka olini, koja nadilazi svaku pomišljenu većinu, u kratko, da je neizmjerno velika, rabeć dakako pojam neizmjernoga u onom neprotuslovnom smislu, kao

[1]) Philosophie de la probabilité par Laplace.

fluktualnu olinu. Kad je matematika toliko već koristila filozofiji, koliko se može i smije tek izgledati od naravoslovnih znanosti, koje s njom imadu jednu te istu empirsku, ma da i ne posve identičnu metodu.

Od teoretičnih disciplina filozofije bavi se psihologija nutarnjim psihičnim svijetom, a metafizika kao spojna znanost medju fizikom i psihologijom, jednim i drugim. Psihologija opet za sebe našla si pomoćnicu u fiziologiji. Ovdje tako utiču jedna u drugu, da bi skoro mogli reći n. pr. Helmholtzu, da je isto toli slavan psiholog kao što i fiziolog. Danas pri ogromnu razvitku naravoslovnih znanosti netreba se metafizika zadovoljiti darom Kantovih postulacija, nego se ona može na nepobitne činjenice u naravi osoviti, te svoje hipoteze, ako ne svagdje fizično sjegurnimi, a ono doista veoma vjerojatnimi učiniti. Ontološki dokaz za eksistenciju Boga istina je nema znanstvene vrijednosti, prem ih još imade, koji kao i Schenach u svojoj metafizici, neuvidjajuć logične njegove manjkavosti, misle, da se u stanovitom obliku može valjanim dokazom smatrati. Teleološki dokaz je posve druge naravi, kad se pri njem na temelju Laplace-ovih principa sravnjivaju vjerojatnosti triuh mogućih hipoteza: slučaja, nuždnosti i faktične teleologije. Ovdje posao nije tako jednostavan, buduć nije dosta, da se na temelju koje hipoteze sve činjenice protumačiti dadu, nego se i to mora dokazati, da nijedna druga hipoteza nije toga učiniti kadra. Tvrdnju materijalista o gibanju materije od vijeka kadra je metafizika indirektnim dokazivanjem ad absurdum privesti, da i negovorimo, kako poradi zamjenita djelovanja sila i zakona o uzdržanju istih, sile su naravne jednoč počele, te će u formi svud jednake topline jednom prestati djelovati. Pitanje o neumrlosti duše dobiva danas posvema drugi oblik pri razmatranju, kako je u pomanjkanju imaterijalna principa moguće si računa dati, da fiziologična razlika izmedju čovjeka i najbližeg mu organizma napram psihičnoj njihovoj razlici skoro izčezava. Još je interesantnije, gdje je pitanje o neumrlosti duše s mogućnosti znanja tijesno skopčano. Polag materijalizma jest svaka misao jednostavno gibanje moždjanskih molekula, a ako je to, istina onda nam se nutarnji akti neprikazuju onakimi, kaki de facto jesu, čim evidentnost nutarnjeg zamjeta postaje memoguća. Jer ako vanjski zamjet zato neevidentnim smatramo, buduć nam ono, što je vani realno — gibanje molekula — nepokazuje, a ono česa vani neima — boje, zvuka itd, pokazuje: tad držeć se istog kriterija, moramo i nu-

tarnju zamjetu evidentnosti zanijekati, čim nešta prikazuje onakim, kako nije, t. j. mjesto da osjetimo gibanje molekula, mi osjetimo htijenje, sudjenje, predstavljanje, dakle nešto posve drugoga. Imajuć samo dva vrela za iskustvo, vanjsko i nutarnje, a i ovo potonje bi bilo polag onih premisa materijalizma neevidentno, pita se, kako da je moguća znanost iskustva bez čvrsta, sjegurna temelja? Očito je, da bi morali pasti u absolutni skepticizam, koji opet sama sebe proždire. Ovo će biti dosta, da uvidimo, kako zbog uskog saveza naravoslovnih znanosti, filozofija posvemašno drugo lice dobiva.

Položaj, u kom stoji filozofija napram inim znanostima, biva tim sjegurno označen. U redu svih znanosti jest ona zadnja, koja se nuždno osniva na drugima, a taka jest filozofija. Ovdje možemo lahko uvidjeti, zašto je ona toli slabo se razvila, zašto je još tako jako odaljena od onog po ugled svake znanosti toli nuždna kriterija sveopćeg priznanja. Ne kao da nije u dugu radu svom mnogo istinita na vidjelo iznesla, nego što joj najjačimi dokazi poduprte tvrdnje, kraj golema protuslovja raznih filozofskih škola, nijesu kadre dostati se sveopćeg ugleda, kao kod ostalih znanosti. Nepoznavanju uzroka, što ju zaustavljahu i još zaustavljaju u njezinu razvitku, a osobito onog uzroka, o kom baš ovdje govorismo, ima se pripisati ona kriva misao, da je filozofija jedino neka duševna gimnastika, a nikaka znanost. U ostalom čemu zašutjeti, da su i filozofije absolutnog, transcedentalnog, bezsvjestnog, jednom riječju nepojmljivog pravoj filozofiji mnogo skrivile. Danas se ona mora u svoj čednosti plaho medju drugim znanostima kretati, te u mnoge svoje probleme sve dotle nedirati, dok god nebudu predhodne pomoćne znanosti dovoljne gradje priredile. Dakako da se onda nemože svaki filozof originalnošću svog sistema odlikovati, ali čemu to, kad danas i onako niko do tog nedrži, a znanosti samo škodi? Korak za korakom treba najprije osjegurati, jer je dokazana jedna činjenica više istini prudna, nego sto vrlo lijepih i ugladjenih sistema bez nutarnje jezgre i jakosti. Kad se već mora govoriti i o slavohlepju filozofa, tad bi bilo umjestno reći, da ga je predosta u tom, što se filozofija bavi s najtežim, ali zato i s najuzvišenijim pitanjima, te što se je kadra čovječanstva silno dojimati.

Na ova razmatranja o uzrocih nazadka u filozofiji potisnu nas Hankiewicz-eva knjiga o slovenskoj filozofiji [1]). Imajuć pisac

[1]) Dr. Clemens Hankiewicz: „Grundzüge der slavischen Philosophie.“ Lemberg 1869.

na umu priopćiti nam rad Slovjena na polju filozofije, ističe podjedno neku stanovitu slovjensku filozofiju, što opravdanu bojazan pobudjuje, da bi to mogla biti nova nevolja za filozofiju, tim žalostnija, što ju Hankiewicz Slovjenom namjenjuje. Pošto spisatelj odmah na početku navadja, da mu s lahko pojmljivih razloga nije bilo moguće o slovjenskoj filozofiji inače pisati, van da samo priobći monografije pojedinih filozofa, to se možemo s riječju slovjenska kao atributom po filozofiju Slovjena ponešto zabaviti, tim više, što imamo pred sobom u najkraćem orisu filozofiju samo Poljaka i Malorusa. U uvodu str. 3 veli pisac, da se čini, kao da je contradictio in adjectu filozofiju imenom kog naroda nasloviti, dočim se nemože eksaktnim znanostima nacionalna pridjevka dati. Ali misli, da se to samo tako čini, a u istinu da filozofija može narodnom biti. Definuje tude filozofiju kao znanost znanosti, zove ju dušom, koja sve naše znanje prodire i redi, razvojom ideje, čistim mišljenjem itd. Povjest filozofije, nastavlja pisac, svjedoči, da je bilo indijske, grčke, njemačke filozofije, od kojih je svaka bila temeljena na principijih, što su se u dotičnom narodu bili razvili. Stojeć na Hegelovu stanovištu, tumači to tim, što se mudrost božja postupice objavlja pojedinim narodom. Ova mu je ono, u Njemaca više rabljeno nego promozgano absolutno, onaj sveobći duh, komu su narodi jedino nekim načinom postaje, gdje taj duh stanoviti stepen, dakle i stanoviti oblik svoga razvitka predočuje. Potom da je jasno, kako se može govoriti ne samo o filozofiji Slovjena, nego i o slovjenskoj filozofiji; ne samo o filozofiji Njemaca, nego i o njemačkoj filozofiji. Pisac je čvrsta osvjedočenja, da se filozofija nesmije smatrati poput druge koje eksaktne znanosti, koja se neozire ni najmanje na individualne sposobnosti naroda[1]). Zanimivo je, gdje opazuje, da je onaj sveobći duh stupio na neki drugi stepen, na stepen realizma, komu se hoće činjenica, a ne ohola obećivanja sistema[2]). Za Slovjene je ova epoka. . . Ovaj po cijelu ovu knjigu vrlo znamenit uvod završuje pisac po filozofa nešto prevelikim ushitom ovako: „Već sada, gdje je ružičasta zora na duševnom obzorju slovjenskoga svijeta tek ogranula, vidimo, da plodno domaće zemljište krije svježe cvijeće, te kastalska vrela fantazije oživljavaju

[1]) „Jede wahre Philosophie muss Hand in Hand mit dem nationalen Leben gehen; wenn sie von dieser Stellung abweicht, wird sie wie eine Treibhauspflanze verkümmern“ str. 6.

[2]) Čudnovato je, kako je mogao ovo reći, kad se protuslovi Hegelovu stanovištu, kog se pisac drži.

slovjenski narodni duh.“ Tako pisac slovjenske filozofije, a mi bi se usudili reći, da je tim darom mladoj filozofiji Slovjena vrlo lošu uslugu učinio. Pisac će sjegurno uvidjeti, da je filozofija znanost ili barem, da ima biti znanost, a ako to valja, tad kao i svaka druga znanost podpada zakonom logike. Ovo je jedino, bar za teoretične discipline filozofije isključivo stanovište, na koj se imamo postaviti, hoćemo li o znanstvenu njezinu razvoju suditi. Istina je, da je filozofija i mnogo dobra i mnogo zla čovječanstvu učinila, te se po tom i duha narodnjeg u jednoj epoki više, u drugoj manje dojmila, ali zato nevalja tvrditi, da bi se ona trebala na narodni duh osloniti, koji se vremenom posve promijeniti može. Razlika je tu velika medju lijepim umjetnostima i znanostima. Prve ne samo da se imadu držati zakona estetike, nego dobivaju tim, što su izljev mašte kojeg naroda, takodjer neki u svakog naroda posebni kolorit. Ako Hankiewicz tvrdi, da je bilo specifično grčke, indijske, njemačke filozofije, tad je na to primjetiti, da se filozofija u početku nije bila kadra dojmu duha narodnjega oteti, ali odatle neslijedi, da je to razvoju znanosti bilo koristno. Rimljani nijesu se posvema mogli sprijateljiti s pravcem Aristotelove filozofije, pa su teoretične discipline više zanemarivali. Razlog je tomu medju ostalimi i taj, da se praktični pravac rimskoga života nije mogao s tim sljubiti, ali zato neće valjda niko tvrditi, da je filozofiji to koristilo. Za dobe pada njemačke filozofije naglasivalo se osobito, da špekulativnu duhu njemačkog naroda neodgovara onaj plitki karakter empirije, nego se on ima zadubsti još dalje u špekulaciju, nego što to iskustvena znanost dopušta. To se je smatralo nekom svojinom njemačkoga duha, ali na žalost nije bilo svojinom filozofije, pa je pad njezin bio neuklonjiv. U slučaju, da bi Hegelova filozofija bila valjana, te se zbilja neki sveopći duh nalazio u stanovitu stupnju svoga razvitka, tad bi možebiti Hankiewicz imao pravo, samo bi se onda moglo pitati, kako da se taj duh u svom razvitku protuslovi, neprestano promjenjujuć svoj znanstveni oblik? Pisac navadja u svom spisu nekoliko filozofa, koji takodjer govore o nekoj specifičnoj slovjenskoj filozofiji, ali se tim filozofija od karaktera eksaktnih znanosti još većma odaljuje.

Predjimo sada na jezgru Hankiewicz-eve knjižice, u kojoj nam je pisac, kako već spomenusmo, u vrlo kratkih, pa zato i nejasnih često potezih orisao filozofiju Poljaka i Malorusa. U starijoj poljskog filozofiji napominje dojam, što ga je imala šolastika,

kasnije francezki enciklopedizam, a napokon i Schelingov idealizam. Ivan Sniadecki zastupao je šotsku školu, ali da nije imala znanstvena oblika. U novoj filozofiji napominje na prvom mjestu Bronislava Trentowskoga. Djela mu navadja: „Grundlage der universellen Philosophie“, „Vorstudien zur Wissenschaft der Natur“ i „Chowanna“. On hoće jedinstvo izmedju empirizma romanskog plemena i njemačkog idealizma, a to da je misao. Slovjenskomu plemenu, veli Trentowski, dala je provid za zadaću izjednačiti obe opreke, te pronaći treći božanski svijet. Hankiewicz hvali Trentowskoga kao najženialnijega i najoriginalnijega poljskog filozofa, te valjda kao dokaz tog njegovog suda navadja jedan citat iz universalne filozofije str. IX, gdje Trentowski veli, da je njegovo djelo cvijet vlastitog mu bića, jeka filozofije, što oživljuje duh poljskog naroda, iz kog grudi ona odjekuje. Sudeć polag ovoga, što je tu Hankiewicz o filozofu Trentowskom naveo, nemožemo mu dati pravo, kad istog nazivlje najženialnijim umnikom. Jer prvo, kako da misao posreduje izmedju idealizma i empirizma? a drugo, kaki je to treći božanski svijet, koj da imadu Slovjeni od providi zato odabrani, pronaći? Originalnost mu se dakako nemože poreći, ali kakova je korist odatle po filozofiju, to nam je, naprema prije istaknutim principijima, po kojih se ima filozofija ravnati, posve neuvidjavno. Ovdje već vidimo, a vidjet će mo i poslije kod drugih poljskih filozofa, kako je njemačka filozofija, stojeć u zenitu svoje epokalnosti, a u nadiru svojeg propadanja, kobno na filozofiju Poljaka djelovala. Od poznatog poljskog filozofa Karla Libelta napominje Hankiewicz djela; „filozofia i krytika“ te „Decalog für slavische Philosophie“. On radi na stanovištu Trentowskoga dalje, iztičuć, da je filozofija od Kanta do Hegela već postigla vrhunac stanovita pravca, s čega je nuždno, da slovjenska filozofija bude temeljena na slovjenskih principijih, te da bude filozofija činjenica. Na temelju fantazije[1]) diže svoju filozofiju, jer su dosadanji temelji uma i volje nedostatni. Vidi se, da je Libelt[2]) dobro svatio pad nje-

[1]) „Der Idealismus und Realismus trennten bis zur letzteren Zeit die philosophischen Denker und es war unmöglich, dieselben auszugleichen. Die Phantasie wird jetzt diese Brücke sein, welche die zwei Pole des Allseins verbinden wird; sie wird eine Vermittlerin zwischen Vernunft und Wille sein, nur sie kann der Philosophie neue Lebenskraft geben.“ Str. 23.

[2]) I u nekom svezku „Kola“, gdje su bili članci za literaturu i umjetnost, bilo je pisano o Libeltovoj filozofiji.

mačke filozofije počam od Kanta, no idealizam, s kog je motrio slovjenski život u pokretu njegovu, prenese i u samu filozofiju,[1]) koju hoće da na slovjenskih principijih gradi, dakako na štetu filozofije.

Na str. 23 piše Hankiewicz o njem, da mu je glavnom zadaćom bilo dokazati a priori i a posteriori, kako je nemoguće pojmiti najveće istine kao n. p. eksistenciju Boga i t. d., s razloga, što um čovječanski po svojoj naravi rastvara i ruši. Glede slovjenske-filozofije rekosmo već dosta, da takove nebi smjelo biti, a što Libelt misli o razornom karakteru uma, tad ima pravo samo u onom slučaju, kad bi Kantova definicija istoga bila opravdana. Da se je Libelt više bavio Aristotelom, više empirskom filozofijom, tad nebi mogao podvojiti o mogučnosti riješenja metafizičnih problema. Originalnost filozofa biva jako velika, kad hoće, da na temelju fantazije svoju zgradu podigne, ali je upravo nepojmljivo kako je mogao toj moći tako mjesto opredijeliti. Ima doduše i fantazija svojih zakona, s kojimi se bavi psihologija, al na drugoj strani nemože opet fantazija biti temeljem ove, jer sve što je znanost, ima biti podvrgnuto zakonom logike, kojoj opet samo um daje zakone. Istina je, da izmedju praktičnih disciplina logike, etike i estetike, ova potonja ima stanovit položaj naprama fantaziji, ali i tu samo u toliko, u koliko se zakoni fantazije, pronadjeni prije psihologijom, imadu uporabiti. Svaka moć duše, uzimajuć dakako riječ u onom smislu, u kom i Herbart, ima stanovite zakone, kojih nemožemo naći i opredijeliti bez uma. Ako fantazija tude neku rolu igra, tad je to svesti samo na malu mjeru, a ta jest sticanje ostalih psihičnih pojava na temelju predstava, koje si stvaramo pomoću fantazije. Drugoga zadatka ona neima, a najmanje takova, da bude spojem izmedj realizma i idealizma, temeljem same znanosti. Hankiewicz veli o Libeltu, da je sagradio vrlo lijep sistem, ali pridodaje, da nije posve čvrst (str. 24). Mi bi na to primjetili, da su samo čvrsti sistemi lijepi sistemi, a morao bi i Hankiewicz tim više, što je napisao, da se onaj sveopći duh, objavljujuć se u današnje doba, nezadovoljava oholim obećivanjem sistema. U Libelta opažamo, da je poslije pada njemačke filozofije nastojao drugim putem udariti, samo što i taj put nije bio pravi.

---

[1]) „Die slavische Philosophie muss von slavischen Principien ausgehen.“ Str. 22.

August Cieszkowski[1]) napisao je djelo „Gott und Palingenesie“ pa „Prolegomena zur Historiosophie“. Već po samu naslovu ovih spisa nema nike dvojbe, u koju ga nam je školu ubrajati. Ako i udara proti Michelet-u i Hegelu, to neradi zato, što se neslaže s pravcem njihovim, nego što hoće, da bude njegova filozofija originalna i — slovjenska. U razvoju čovječanstva neuzimlje s Hegelom 4 epoke: orientalnu, grčku, rimsku i kršćansko-germansku; nego predkršćansku, kršćansko-germansku a treća, da je buduća. Hankiewicz neveli, da li je ovu pobliže označio, ali se je lahko dovinuti, koja da je to epoka.

O Josipu Kremer-u i Josipu Goluchôwskomu netrebamo ništa reći, jer je prvi pravi Hegelianac, a drugi Šelingovac.

Od str. 35—43 govori Hankiewicz o narodnoj filozofiji Malorusa, koje se nemože dosta nahvaliti. To sudi polag vrela, kao što su narodne poslovice, pjesme, običaji i t. d. Istina je, da se u ovih skriva nešto filozofije, osobito moralne, ali se je čuditi onda, da nije dojam te, polag Hankiewicza velike narodne filozofije, na znanstvenu filozofiju Malorusa bio veći. Ovoj potonjoj je glavni zastupnik Petar Lodi, koji je napisao djelo: „**Наставленія любомудрія теоретическаго і практическаго**“. U teoretičnoj filozofiji drži se Wolfa i Leibnica. Prvoga slijedi u razdiobi filozofije u praktičnu i teoretičnu, a od drugoga je poprimio prestabilovanu harmoniju duše i tijela. U praktičnoj filozofiji misli, da se čudorednost osniva na zadovoljenju naslade. Ovdje bi bilo dobro, da je Hankiewicz ovu misao pobliže označio, jer ima više vrsti naslada, koje se medjusobno usporediti nemogu, toli su posve heterogene kakvoće. Svakako spada Lodi medju razboritije filozofe, jer ako Wolfova škola baš nije uzorna, to je u daleko bolja od Hegelove.

Josip Czaczkowski pisao je djelo „Versuch der Vereinigung der Wissenschaften“. Iz onoga, što je o njem navedeno, moći je lahko uvidjeti, da se je i taj rodio u nebu njemačkog idealizma, jerbo hoće u nekom višem pojmu, nego što je sva filozofija do njeg bila kadra, pokazati, kako taj pojam sve objima. Neprestano govori o razvitku sveg onog, što jest, što obstoji, ali u samih abstrakcijah. Kolika razlika izmedju njegove ideje o

[1]) O njem i Trentowskom pišuć Ivan Erdmann, ističe njihove panslavistične ideje u filozofiji, koji da i dalje idu, nego što je Hegel išao. Johann Erdmann: „Grundriss der Geschichte der Philosophie“, Berlin 1870. 2 B. S. 765 und 766.

razvoju i one, što je naravoslovci uče. Ovi traže čvrstu podlogu u činjenicah iskustva, a on se gubi u nejasnih pojmovih općenita i posebna. Kao najvažnije njegovo iznašašće napominje Hankiewicz neki pasus u njegovoj knjizi, koj mi nemožemo svatiti, a glasi u njemačkom ovako: „Die Trennung eines beliebigen Allgemeinen in sein Besonderes ist unter Einem die Vereinigung dieses Allgemeinen mit einem ihm nebengeordneten Anderen in ein übergeordnetes Allgemeines und zugleich eine Vereinigung in sich der sich trennenden Besonderen und umgekehrt die Vereinigung gewisser Besonderer zum Allgemeinen ist unter Einem die Heraustrennung dieser Besonderen aus einem Allgemeineren und zugleich die Trennung der sich vereinigenden Besonderen in sich in das untergeordnete Besondere — —.“ Tu treba intelektualna zora, ko želi smisao tih riječi svatiti, jer racionativno mišljenje tude nepomaže. Absolutno, t. j. ono što jest, (str. 51) nije ekstensivno, nego nam se samo takovim prikazuje. Čini nam se, kao da slijedi eleatskog filozofa Parmenida, tvrdeć, da je svud samo absolutno jedinstvo. Posve naravski da dolazi (str. 52) na tom temelju do zaključka, koj nemože odobriti empirska filozofije. Tako n. pr. veli, da naravoslovje i matematika nijesu dvije, već jedna znanost. Kako bi to moglo biti, kad je prva induktivna znanost, a druga apriorna? Prva priznaje sudove tek onda valjanimi, kad ih je verifikacija iskustva odobrila, dočim se potonja niti na to ozire, niti ozirati treba. Kod apriorne znanosti jesu moguće istine ujedno i nuždne istine, jer dokaže li se, da je moguće si misliti trokut sa 180°, tad je to već i faktično, dočim je u naravoslovju od mogućeg do zbiljnog (faktičnog) velik jas. Dakako da je Newtonov zakon gravitacije i nuždan, pošto već jednom obstoji, ali ne kao da se nebi moglo misliti još mnogo drugih zakona mjesto toga, samo što bi onda čitava narav bila drugačije preustrojena. No niko si nemože pomisliti trokuta u ravnini sa više ili manje od 180°, to bi bilo absolutno, ili kao što mnogi vole reći, metafizično nemoguće. To je barem posve jasno, pa je ipak Czaczkowski došao do tog, da naravoslovje i matematiku u pogledu vrela i njihovih objekta sasvim heterogene znanosti, u jednu slije. Hankiewicz, budući Hegelijanac, naravno da se (str. 53) u glavnom slaže, ali mora i sam priznati, da je još veliko pitanje, a je li moguće riješiti filozofske probleme putem abstrakcije. Mi smo dosta smioni izjaviti, da to nemože više biti ni pitanje, pošto je razvoj filozofije od Kanta do Hegela, kako smo

prije vidjeli, to eklatantno zasvjedočio. Filozofija se ima s neba na zemlju pustiti, poniziti se kao svaka druga empirska znanost, sabirati induktivno pojedine činjenice, a kaniti se absolutnog, mističnog, neizrecivog i nepojmljivog.

Toliko imadosmo reći o Hankiewicz-evoj slovjenskoj filozofiji u Poljaka i Malorusa. O filozofiji drugih slovjenskih plemena nije još Hankiewicz pisao, a zanimivo bi bilo i tu principalno pitanje glede filozofske metode u Slovjena. Kad ovi tek poslije romanskoga i germanskoga plemena stupaju na polje filozofije, tad bi se imali okoristiti naukom prošlosti, te pri ogromnu razvitku naravoslovnih znanosti uvidjeti, da su sve metode poslije Aristotelove krive; da filozofiji nema spasa ni na matematičnoj a još manje na nekoj mističnoj podlozi. Ona je empirska znanost, kao što i naravoslovje uz tu razliku, da dok naravoslovna znanost vanjske pojave motri i zakone im istražuje, filozofija kao psihologija nutarnje činjenice psihične naravi zamjećuje, te na isti način kao n. pr. fizika, indukcijom do sekundarnih i primarnih zakona dolazi. Praktične discipline dobiju odatle svoju čvrstu uporu. Pojam lijepa — u estetici — stiče se na polju predstava, kojim je psihologija zakone pronašla; pojam istinita — u logici — na temelju psihologičnih zakona a sudu; pojam dobra — u etici — na temelju plemenitih akta volje, kojim takodjer psihologija zakone ispitiva. Metafizika, koja kao znanost o bivstvujućem kao takovom, ima motriti zakone, pod koje zajednički pada i vanjski i nutarnji svijet, nalazi svoj čvrsti temelj na zakonima psihologije i zakonima naravi, te tim dolazi do zakona, što obsižu psihični i fizični svijet. Golema je šteta, da se Poljaci i Malorusi nisu bar priključili drugim školam u Njemačkoj, koje se nisu toliko odaljile od iskustva, kad već nijesu mogli doći u doticaj s englezkimi empiristi. Preveliki, ali krivi ugled Hegelove filozofije skrivio je to.

Drnd. Jakov Pliverić.

СРПСКИ ДЕО.

Предговор.

Како словенски свет лепо прими прве године нашу књигу, а словенско новинарство одобри нашу намеру, охрабрисмо се, да наставимо, што смо започели, па тако нас ево с другом књигом. Наде и жеље издавалаца и читалаца, да књига изнесе, што пошпунију слику савремене књижевности свију словенских народности, испуниле су се ево ове године, јер нам је испало за руком, да попунимо осетљиву празнину од прошле године.

Загрејани најтоплијим жељама, да и ми са своје стране принесемо нешто к духовном зближењу и узајамности Словена, желимо, да ова друга књига, што је пуштамо у свет, буде и изразом наше тежње, па да пробуди међу свима свест књижевне узајамности.

Пријатељски читаоци нека приме призрењем ову књигу, а нека се увере, да је код нас била воља најлепша, наше тежње најјаче. Надамо се, да ћемо од селе својим трудом и тежњама толико доћерати, те започето дело све боље усавршавати.

На крају срдачна хвала нашим наклоњеним преплатницима и поштованим словенским књижевницима, који нас помагоше; а уједно их молимо, да нас и од јако задрже у милости.

Видовдан 1876.

Колико силнијех бораца паде
од оног дана пропасти љуте,
да су све горе с мрзлијем капљама
јуначке крви свуда посуте!
Јаук изм'јењ'о гром је топова,
ч'јем је остављала жиће слобода,
да легне и она у гробље тужно, —
које јој црно Косово пода.
Али са светих црногорск'јех ст'јена
сломљених крила орлови бојни
пађаху пушке, гињаху славно,
бранећи стари дједовски стан,
кајући црни Видовдан.

Прођоше вијеци. — Гдјегод је Срба,
лети слобода мачем у руци,
задише груди све да пробуди,
све да зајекну њенијем звуци.
Момци се дижу, хватајућ пушке,
заглеђу бољој будућности зраке;
оне их дижу, оне им жежу
чилога тијела мишице јаке;
а оно поље, оно широко,
које је пропаст гутало давну,
тутњи од силног народа бојног,
красан што диже дједовски стан,
светећи давни Видовдан.

Гавро Манојловић.

Добровољци у борбу.

(1876.)

Не питајте камо ћемо! —
Камо срца наша лете,
у ранама и у тутњу
муке српске да освете.

На далеким пољанама
тражићемо славу стару,
за њу ћемо млади живот
прин'јет смрти на олтару.

Чујете ли пјесму тајну
са дечанск'јех развалина
касном в'јеку на оставу,
гдје спомиње палог сина?! —

Не питајте, што ли ћемо! —
Нек вам каже правда свєта
све нам сање и све наде
и све жеље тол'ких љета!

Од т'јех сања д'јете тепа,
од т'јех нада момак гори,
од т'јех жеља пушка грми,
од њих царство турско зори. —

Носи праха, бацај стр'јеле!
Нека плане свијет ц'јели!
Ил ће бити пеп'о од њег,
ил ће гранут данак б'јели! —

Гавро Манојловић.

Мајци.

Зашто ти, мајко,
из мила ока,
низ сјетно лице
пузају сузе?

Плачеш сирот
оне тисуће
матера мужкијех,
чији синови
на светијем пољанам
народа српског
уз тутањ топова
точе крвцу
из пробитих груди!

Али, мајко,
срећна је она,
чији је пород
разбио клете
окове ропства
народу своме,
кому је душа
из јуначк'јех груди
усред магле
пушчаног праха
смјело узлетјела
високо, високо
прам ведрим небесима
к ономе јасном
светоме сунцу
слободе!

Благо је њему,
јер га код престола
праведног бога
милијем осмјехом
радосно примају
на очинске руке
— потомка свог —
давни јунаци
косовски!

Лако је њему!
Свуда га срећан
ослобођен народ

код цркве бијеле
у веселом збору
пјесмама златнијем
струна светих
спомиње довијек.

Гавро Манојловић.

Из природе и српског народног живота.

Сваки народ има своју сопствену филозофију, своје сопствене назоре о васиони и о свему, што је у њој. Народ хоће много штошта да зна о свету, о чему научењаци немају ни појма, или о чему ови баш противно тврде. Он има своју сопствену астрономију, метеорологију, зоологију, ботанику, медицину, филологију, историју и т. д.

Начела (нека је овде бар сравњења ради дозвољено тако назвати оно, на чему прост народ оснива своју филозофију) у највише случајева битно се противе начелима, по којима стављају научењаци своје теорије и закључке. *На народ има највише уплива фантазија, и ње се он најрадије придржава.* Фантазија је народу често то, што научењаку на прилику телескоп или микроскоп, сви апарати и теорије; њом он решава најзамршеније проблеме, поставља најсмелије хипотезе.

Хоћу да прибележим овде неколико појава из природе, како их српски народ схваћа и тумачи, па с каквим су обичајима у народу скопчани. Нека нико не тражи у овим белешкама систематског реда. Огроман би посао био, да се систематски обради таки материјал, да се разговетно распореди све, шта и како народ мисли о свему, што је у човеку појединцу, што се збива око њега у друштву и њим самим, више њега и испод њега у природи. Посао тај захтева опширну и марљиву штудију, више снага и много времена. И опет ма да се и прибрало нешто, па да се прибере још и много више, то не би никад било све; увек би остало још много штошта не прибележено, не обрађено, а што би дакако ваљало и опет прибрати. Јер и ако култура сваки дан све већма потискује из народа фантазију, те народи почињу да суде објективније, опет ће још дуго времена потрајати, док се народна

начела изравнају с научењачким начелима па бар у најобичнијим појавама.

Ал увек је таки посао благодаран, јер је од непобитне важности по познавање на́рода, по његово васпитање, а и по успоредно изучавање на́рôдâ.

С обзиром на мален простор у овој књизи, ево овде од тога материјала тек врло мало, ма да би се из досад већ сакупљеног прибора дало и више прибележити.

Имајући на уму, да српски део у овој књизи није намењен толико српском читалачком свету, колико осталом братском нам словенском, које је, може бити, мање познато о овоме, о чему је овде реч, изваћено је много штошта из већ штампаних*), дакле српском читалачком свету познатих српских књига и нешто из сопствених бележака.

Бележим овде још и неке књиге, које ваља у овом послу особито имати при руци:

Вука Стеф. Караџића: Рјечник (оба издања); Живот и обичаји народа српскога; његове збирке народних песама; Српско народне приповјетке, Беч 1853, 8°, XII и 263. (Превела их на немачки његова ћи *Мина*, сада удовица *Вукомановића*, и издала с предговором *Јакова Грима* у Берлину 1854, под насловом: Volksmärchen der Serben, 12°, XII и 345); друго издање истих приповедака умножено с 20 нових већих и 41 кратком причицом, које Вук назва шаљивима, у Бечу 1870, 8°, X и 342; Вукове и друге збирке народних пословица и загонетака.

Мијата Стојановића: Pučke pripoviedke i pjesme, sabrao i spisao — —. У Загребу 1867, 12°, 300. (Ту има 60 народних прича.

Јована Војновића: Српске народне приповијетке, Биоград 1869.

Збора редовничке омладине босанске у Ђакову: Bosanske narodne pripoviedke, svezak I, у Сиску 1870, 8°, 146. (Има ту 33 приче.)

Вука Врчевића: Српске народне приповијетке понајвише кратке и шаљиве, Биоград 1868; Српске народне игре, Биоград 1871; Народна сујеверица, у „Србадији“ II. год.; Питалице, у „Српској Зори“ V. год

Пешрановића: Српске народне пјесме. Биоград.

*) Особито из Вуковог „Живота и обичаја народа српскога“, што ће се познати већ и по јужном наречју.

Атанасија Николића: Народне српске приповѣдке, 1842, I св., 139; — 1843, II св., 135.

Др. Владана Ђорђевића: О српској народној медицини, Београд.

Грађа за народну медицину, у „Јавору“ за 1875 и 1876 год.

Ђорђе Којинов Стефановић: Српске народне приповедке, у Новом Саду 1871, 12⁰, 234.

Осим тога изашле су многе народне умотворине у повременим листовима и часописима, то појединце то у збиркама, као у Летописима Матице Српске, у новосадском листу Јавору, у Зори: књижевном раду српског академичког друштва Зоре у Бечу, у београдској Вили, ваљана студија Владимира Јовановића у „Младој Србадији“ 1870.

Чувени слависта, професор на берлинском универзитету, *Вашрослав Јагић,* почео је да преваћа на немачки југословенске гатке у свом Archiv-у.

Ваља да се спомене овде и недавно изашли српски превод популарисане астрономије, као први већи рад те врсте у српској књижевности поглавито с тога, што су ту прибележени српски народни називи многих небесних тела. Превео др. *Ђорђе Нашошевић,* у Новоме Саду 1879.

Српске народне умотворине преваћане су на све јевропске језике које спорадично, које у повећим збиркама, као:

Талфи: Serbische Volkslieder, Halle 1825, 2 књиге, 2. издање 1850.

E. E. Wessely: Serbische Hochzeitslieder, Pest 1826.

Peter v. Götz: Serbische Lieder, Petersburg 1826.

W. Gerhard: Serbische Hochzeitslieder und Heldenmärchen, Leipzig, 2. Abtheilung, 1828.

L. A. Frankl: Gusle (Serbische Nationallieder), Wien 1852.

J. Nepomuk Vogl: Marko Kraljević (Serbische Heldensage), Wien 1852.

Siegfried Kapper: Lazar der Serben-Car (Nach serbischen Sagen und Heldengedichten), Wien 1852; u. Gesänge der Serben, Leipzig 1852, 2 Th.

Шири поглед на словенске умотворине бацио је *Људевиш Шшур* у својој књизи о словенским народним песмама, славни *Адам Мицкијевић,* гласовити слависта, професор на бечком универзитету, др. *Фрања Миклошић, Боденшшеш:*

Ueber slavische Volkspoësie (у: Aus Ost und West, Berlin 1861), *Јулије Алтман* (у уводу у своју Balalaik-у, скупу руских народних песама, Берлин 1862), врсни слависта, професор на градачком универзитету др. *Грегур Крек* у својој изврсној књизи: Einleitung in die slavische Literaturgeschichte und Darstellung ihrer ältesten Perioden. Erster Theil, Graz 1874.

Неколико словенских пословица покупио је још *Хијерон Мелисер* у Panoe miologia, Липиско 1605. Прве пословице и изреке српске, 144 на броју сабра *Јован Мушкатировић*, Беч, 1787, — друго издање Будим 1807. Исте је и *Добровски* уврстио у своју Slovanky. Много пословица југословенских налази се у: Múdrosloví národu slovanského v příslovích, Праг 1852, од *Челаковскога* и у: Ergänzungswerke од *Хануша*, Праг 1853.

Пастор *Северин Фашер*, пријатељ Вуков, добар познавалац српских народних песама, написао је кратку расправу о српским јуначким песмама ради сравњења с Омиром и Осијаном и превео је највећу народну песму: Женидбу Максима Црнојевића, истина у прози, ал тако красно, да му се човек мора дивити. Обоје је штампао у Гримовој српској граматици (Wuk's Stefanowitsch Kleine serbische Grammatik, verdeutscht und mit einer Vorrede von Jakob Grimm. Nebst Bemerkungen über den Mund des serbischen Volks und der Uebersicht der merkwürdigsten jener Lieder von Johann Severin Vater, Leipzig und Berlin bei G. Reimer, 1824, 8°, LXXII и 104.)

Талји (Therese Albertine Luise von Jakob) превађала је народне српске песме по наговору Гете-а, коме је и посветила свој немачки превод. Ново прерађено и умножено издање мало час споменутог превода изашло је 1858 у две књиге у Липиском код Брокхауза. А кад се удаде за Енглеза др. *Едварда Робинзона*, професора у Њуј-Јорку, напише и овај по њеном наговору и упутству књигу о српским народним песмама, те упозна с њима и Американце.

Дански научењак др. *Е. М. Торсон* превађао је са српског приповетке и пословице, и јако се интересовао за те ствари.

Ђорђе Мандровић рецензирао је неких на броју 100 пословица у новосадском листу Гласу Народа, IV. год.

Загонетке је издао пре неколико година критичким начином српски уважени научењак *Стојан Новаковић* у Београду.

О народним песмама изашло је лепих штудија још и у „Позорипту“ III. год., у Јавору 1879 год. и т. д.

Има и још више књига и расправа, што су писане то на српском то на страним језицима, а односе се на српске народне умотворине, но овде нека је тога доста. Па сад на ствар!

КИША. — Киша је благослов божији, благо, које се не да оценити. — Карактеристично је у томе, што казао, приповеда се, Шајкаш*), војник у Мађецима, када га упитали, како му се допадају Мађеци? Вели: „Јесу лепи! Ма вреде једну добру спасовску кишу.“

Народ се највећма радује ђурђевској, духовској, спасовској, илињској и госпођинској киши.

Народ, који живи с рала и мотике, дакле који обделава земљу, а ова му је по томе најглавнији извор за живљење, па таки је народ и српски, тај заиста сматра кишу за благослов с неба; кад на против потегне суша, мисли, да тиме бог хоће да казни свет за грехе му.

Зато српски народ по свима крајевима, гдегод га има, а призната му је верозаконска слобода, носи о Ђурђеву, или о Спасову, или о Духовима „литију“ (а негде кажу „крсте“) на њиву. Ту свештеник у пуном орнату чита молитве, народ пева црквене песме, клече и моле бога, да пусти кишу. Ту се плету венци од зеленог жита, те се њима китe црквени барјаци, и свете кућевне иконе, обично ликове кућевних светаца.

Осим тога био је све до скора народни општи обичај, а и сада још по неким крајевима, но све ређе, да у време суше иду по селима додоле, прпоруше и чарионце, па моле бога за кишу.

Ево како *Вук Караџић***) описује тај народни обичај:

Неколико дјевојака иду по селу од куће до куће, те пјевају и слуте, да удари киша. Једна се дјевојка свуче до кошуље са свијем, па се онако гола увеже и обложи различном травом и цвијећем (поврх тога обично зобовим грањем)

---

*) Шајкашима се зову Срби, који данас живе у троуглу међу Дунавом и Тисом. Име су то добили отуд, што су на шајкама бродили Дунавом. Види о њима занимљиву црту историјску из XVI. века у „Слозни“, I, забавнику за год. 1862, што га издао и уредио Емил Чакра.

**) Живот и обичаји народа српског.

тако, да јој се кожа нигдје не види ни мало, и то се зове *додола*, па онда зађу од куће до куће. Кад дођу пред кућу, онда додола игра сама, а оне друге дјевојке стану у ред и пјевају различне пјесме; по том домаћица или друго какво чељаде узме пун котао или кабао воде, те излије на додолу, а она једнако игра и окреће се. У додолскијем се пјесмама припијева на крају уза сваку врсту: „ој додо! ој додо ле!“ н. пр.

Наша до Бога моли,
Ој додо, ој додо ле!*)
Да удари росна киша,
Ој додо, ој додо ле!

У Србији су од прије у додоле ишле по селима наше кућевне дјевојке, а сад понајвише иду Циганке, да би што испросиле. У војводству**) нови свештениви забрањивали су додоле, као и краљице, ал се опет могу још гдјешто видјети.

Ово су додолске пјесме, што се пјевају, кад игра додола пред кућом:

Молимо се вишњем Богу,
Ој додо, ој додо ле!
Да удари росна киша,
Ој додо, ој додо ле!
Да пороси наша поља,
Ој додо, ој додо ле!
И шеницу озимицу,
Ој додо, ој додо ле!
И два пера кукуруза,
Ој додо, ој додо ле!

Наша дода бога моли,
Ој додо, ој додо ле!
Да удари росна киша,
Ој додо, ој додо ле!
Да покисну сви орачи,
Ој додо, ој додо ле!
Сви орачи и копачи,
Ој додо, ој додо ле!

*) Вук је прибележно у свом речнику код те речице: (стр. 123) л е само ово: „Додаје се у пјесмама код гдјекојијех ријечи на крају.“

**) А ту (истина да се сад ретко кад додоле појављују, ал кад иду) иду и данас кућевна деца обојег пола, па носе котарице, те им се у ове дарује где јаје, где комад сланине, или тако штогод.

И по кући пословачи,
Ој додо, ој додо ле!

Удри, удри ситна киша,
Ој додо ле!
Мој божо ле!
Те пороси жито, вино,
Ој додо ле!
Мој божо ле!
И три пера кукуруза,
Ој додо ле!
Мој божо ле!
И ланове за дарове,
Ој додо ле!
Мој божо ле!
И кудељу танковију,
Ој додо ле!
Мој божо ле!

А ово су додолске пјесме, што се пјевају, кад иду дјевојке с додолом преко села:

Ми идемо преко села,
Ој додо, ој додо ле!
А облаци преко неба,
Ој додо, ој додо ле!
А ми брже, облак брже,
Ој додо, ој додо ле!
Облаци нас претекоше,
Ој додо, ој додо ле!
Жито, вино поросише,
Ој додо, ој додо ле!

Ми идемо преко села,
Ој додо ле!
Мој божо ле!
А облаци преко неба,
Ој додо ле!
Мој божо ле!
Из облака претен паде,
Ој додо ле!
Мој божо ле!

Ујагми га коловођа,
Ој додо ле!
Мој божо ле!

Као што у Србији и у војводству иду додоле, тако у Далмацији (у Котарима) иду прпоруше, само што оне нијесу дјевојке него момци нежењени и иду са зеленијем гранама и с цвијећем од куће до куће, те играју и пјевају. Њихов се старјешина или коловођа зове прпац, и он је увијен павитином и драчом. У пјевању и игрању жене их пољевају водом, гледајући, да би највећма полиле прпца; а пошто сврше пјесму и играње, домаћица ваља да их дарује вуном, сољу, сиром, скорупом, маслом, јајима и т. д., па овако што скупе, онијем се у вече часте, а што им претече, оно подијеле. Прпоруше пјевају пред кућама:

Прпоруше ходиле,
Терем бога молиле,
Да нам даде кишицу,
Да нам роди година
И шеница бјелица,
И винова лозица,
И невјеста ђетића
До првога божића,
Дарuj нама, стрико наша,*)
Оку брашна, стрико наша,
Бублу масла, стрико наша,
Рунце вуне, стрико наша,
Један сирчић, стрико наша,
Шаку соли, стрико наша,
Два, три јајца, стрико наша.
Остај с Богом, стрико наша,
Која си нас даровала.

Колико сам ја, вели Вук, у новија времена видио у Биограду и Лозници, највише сад Циганке иду у коледу, и оне обично ишту, да им се што дарује (јер тога ради и чине тај посао); али док су Српкиње ишле у коледу, ја мислим, да су оне слабо мариле за даривање као и краљице; али прпоруше, као што показује ова њихова пјесма, чине овај посао само

*) Ако је домаћица врло стара, говоре јој мајко мјесто стрико, а врло младој може бити да би казали снашо и пево.

добитка ради.“ — У Срему, као што приметих, иду у додоле баш Српкиње, него сад још само деца без разлике пола, тек додола мора бити женско.

Вук спомиње још и чаројице. Као што су, вели, у Србији додоле и у Далмацији прпоруше, тако су у Турској крајини чаројице. Но о њима није могао ништа више дознати. — —

Црногорци веле:*) Бог је поделио све своје послове на небеске главаре; а бог, као бог, само богује; тако чине и краљеви на земљи, што су ништа према њему. Светом Илији предао је бог облаке и заповедио му: да се брине и да добро разгледа, где треба кише, па тамо и да је шаље.

Знаци на кишу, у које народ верује, ово су:

Кад се ухвати прстен око сунца или месеца.

Кад одвугне со.

Кад сунце седа, а у застави се навукли облаци.

Кад живина рано оде на ле́гу.

Кад се мачка умива.

Кад се гуске и патке купају.

Кад зелена жаба крекеће.

Деца говоре међу собом, да ће бити кише, и кад се чупа трава.

Кад киша пробије зору, каже се, падаће тај дан непрестано.

Ако пада на велики петак, биће те године воће црвљиво.

Кад сунце сија, а кишица сипи, кажу: „Породила се вештица.“

Кад киша није дуго падала, па једва једанпут почела да по мало сипи, певају радосна деца:

Падај, падај, кишице,
Молила те мајка
До Петрова данка!

А кад је пада и сувише, певају:

Престан', престан', кишице,
Молила те мајка;
На камену седила,
Двоје деце држала,
Једном с' име Наора,
Другом с' име Преора —

*) О Црногорцима. Од Љ. П. Не.адовића. V. — (Српска Зора. св. 7, 1879).

Преврни се, небо,
Као чисто сребро!

Кад сунце пробије кроз облаке, ва̀ља мезимче да се ва̀ља по трави, па не ће бити кише. —

ДУГА (iris). — Дуга се појављује обично после кише, а народ каже, кад се дуга појави, знак је, да киша не ће више падати (ваљда према ономе, што се прича у библији, како је бог после потопа створио дугу — а тад се по народном веровању први пут дуга и појавила — за знак, да не ће бити више потопа). Зато, може бити, деца и певају, кад угледају дугу:

Ко не види дуге,
Не вид'ла га мајка
До Петрови (или: суђена) данка.

Према томе, које боје у дузи има највише, прориче наш народ, каква ће бити година, што се тиче жита и вина. И вели: Ако у дузи има више црвене боје него икоје друге, знак је, да ће те године бити више вина него другог чега; ако зелене више него друге, више жита.

Вук Караџић прибележио је у свом Рјечнику (стр. 143) ово: „Срби кажу: да мушко прође испод дуге, постало би женско; а женске да прође, постало би мушко.“

Шта је дуга? На то је одговорио неко, чудећи се најпре, да се тако штогод може и питати, овако: „Ду́га је ду́га, није качин обруч; а што је крива и шарена, није никад друкча ни била.“

КУМОВСКА СЛАМА.*) — Оно, што Њемци на небу зову Milchstrasse (млијечни пут), Срби приповиједају, да је постало овако: кум у кума украо бреме слам, па како га је носио, слама испадала и просипала се путом, онако Бог оставио на небу за вјечни спомен.

МЕСЕЦ. — Гдјекоји приповиједају, да су оно Каин и Авељ, што се види у мјесецу као некака сјенка, и да их је Бог ондје назначио свијету за углед као превелики гријех, што је брат брата убио.*)

ВЈЕШТИЦА. — Вјештица се зове жена која (по приповиједкама народњем) има у себи некакав ђавољски дух, који у сну из ње изиђе и створи се у лепира, у кокош или у ћурку,

---

*) В. С. Караџић: Живот и обичаји.
*) Ту.

па лети по кућама и једе људе, а особито малу дјецу; кад нађе човјека, гдје спава, а она га удари некаквом шипком преко лијеве сисе, те му се отворе прси, док извади срце и изједе, па се онда прси опет сраст у. Неки тако изједени људи одма умру, а неки живе више времена; колико је она одсудила кад је срце јела; и онаковом смрти умру, на какову она буде намијенила. Вјештице не једу бијелога лука, и за то се многи о бијелим и божитњим покладама намажу бијелим луком по прсима, по табанима и испод пазуха, јер кажу, да оне на покладе највише једу људе. — Ни једној младој и лијепој жени не кажу да је вјештица, него све бабама. Кад се вјештица један пут исповједи и ода, онда више не може јести људи, него постане љекарица, и даје траву изједенима. Кад вјештица лети ноћу, она се сија као ватра. Највише се скупљају на гумну; за то кажу да она, кад хоће да полети од куће, намаже се некаквом масти испод пазуха, па рече: „Ни о трн ни о грм, већ на пометно гумно.“ Приповиједа се, да је некака жена, која није била вјештица, намазавши се оном масти, мјесто *ни о шрн ни о грм*, нехотице рекла: *и о шрн и о грм*, и полетјевши сва се исиребијала које о шта. У Сријему се приповиједа, да се онамо вјештице највише скупљају више села Моловина на некакоме ораху, а у Хрватској се опет приповиједа, да се онамо скупљају на Клеку више Огулина. Приповиједа се у Сријему, како је некакав човјек видјевши из постеље, како му је из куће вјештица одлетјела, нашао њезин лонац с масти, пак се њоме намазао и рекавши онако као и она, прометнуо се и он у нешто и одлетно за њом и долетјевши на орах више Моловина нашао ондје много вјештица, гдје се часте за златнијем столом и пију из златнијех чаша. Кад их све сагледа и многе међу њима позна, онда се као од чуда прекрсти говорећи: „Анате вас мате било!“ У онај исти мах оне све прсну куд која, а он спадне под орах човјек као и прије што је био. Златна стола нестане као и вјештица, а њихове златне чаше претворе се све у папке којекакијех стрвина. Жена, која је вјештица, кад из ње изиђе онај дух, лежи као мртва, и да јој човјек окрене главу, гдје су јој ноге биле, не би се више ни пробудила. Кад виде у вече какога лепира, гдје лети по кући, понајвише мисле, да је вјештица, па ако се може, ухвате га, те га мало напале на свијећи или на ватри, па га пусте говорећи: „Дођи сјутра, да ти дам соли“.

Ако би се догодило да сјутра дан дође кака жена да иште соли или какијем другијем послом, па још ако буде гдје нагорјела, онда се за цијело мисли, да је оно она синоћ била. Кад у каквом селу помре много дјеце или људи, и кад сви повичу на коју жену, да је вјештица, и да их је она појела, онда је вежу и баце у воду, да виде може ли потонути (јер кажу да вјештица не може потонути); ако жена нотоне, а они је извуку на поље, и пусте, ако ли не могбуде потонути, а они је убију, јер је вјештица. Овако су истраживали вјештице и за Карађорђијева времена у Србији. Гдјекоји на бијеле покладе изврћу вериге наопако од вјештица. Гдјекоји у попрет метну какав рог, јер кажу да вјештица особито бјежи од смрада овога. Гдјекоји мрве јајиње љуске, да се не би вјештице у њима могле возити преко вода. — Куд ће вјештица до у свој род.

ВУКОДЛАК ИЛИ ВАМПИР. — Вукодлак се зове човјек, у кога (по приповијеткама народнијем) послије смрти 40 дана уђе некакав ђаволски дух, и оживи га (повампири се). По том вукодлак излази ноћу из гроба и дави људе по кућама и пије крв њихову. Поштен се човјек не може повампирити, већ ако да преко њега мртва прелети каква тица, или друго какво живинче прије̂ће: за то свагда чувају мрца да преко њега што не прије̂ће. Вукодлаци се највише појављују зими (од Божића тамо до Спасова дне). Како почну људи много умирати по селу, онда почну говорити, да је вукодлак у гробљу (а гдјекоји почну казивати, да су га гдје ноћу видјели с покровом на рамену), и стану погађати, ко се повампирио. Каштo узму врана ждријепца без биљеге, па га одведу на гробље и преводе преко гробова, у којима се боје, да није вукодлак; јер кажу да такови ждријебац не ће, нити смије прије̂ћи преко вукодлака. Ако се о ком увјере и догоди се, да га ископавају, онда се скупе сви сељаци с глоговијем коље̂м (јер се он само глогова коца боји): за то говоре кад га спомену у кући: „на путу му броћ и глогово трње“ — јер су и бротњаци покривени глоговим трњем —), па раскопају гроб, и ако у њему нађу човјека, да се није распао, а они га изболу онијем коље̂м, па га баце на ватру те изгори. Кажу да таковога вукодлака нађу у гробу и он се угојио, надуо и поцрвењео од људске крви („црвен као вампир“). Вукодлак долази каштo и својој жени (а особито ако му је лијепа и млада) те

спава с њоме, и кажу, да оно дијете нема костију, које се роди с вукодлаком. А у вријеме глади често га привиђа ју око воденица, око амбара житнијех и око чардака и кошева кукурузнијех. Кажу, да све иде са својијем покровом преко рамена. Он се може провући и кроз најмању рупицу, за то не помаже од њега врата затворати као ни од вјештица.

ВЈЕДОГОЊА ИЛИ ЈЕДОГОЊА. — Човјек, из којега у сну изиђе дух (од прилике као из вјештица). Овакви духови по планини изваљују дрвета те се њима бију између себе, н. п. Бокески с Неаполитанскима, па који надвладају, они род од љетине привуку на своју земљу; они и онако ломе горе и ваљају велико камење. Кад умре човјек, за којега се мисли, да је једогоња, ударе му глогово трње под нокте и ножем црнијех кора испресијецају жиле испод кољена, да не би могао излазити из гроба (као вампир). — Јак као једогоња.

СТУХАЋ. — По Херцеговини приповиједају, да се стухаћи (као виле или ђаволи) налазе по великијем планинама и по камењацима, и имају на ногама гужве од људскијех жила, да им се ноге не клизају по страни и по камењу; кад се коме прекине гужва, а он ухвати човјека и извуче му жиле из ногу, те начини другу.

МОРА. — Мора људе у спавању притискује. Гдјекоји приповиједају, да је мора вјештица, која се покајала и зарекла, да не ће више људи јести, него их само ноћу у спавању притискује и дихање им зауставља. Гдјекоји опет мисле, да је дјевојка, која ће постати вјештица, док се уда. У Црној Гори они, које мора притискује и дави, кад лијежу спавати, мећу пружен појас поврх покривача. У Грбљу има читава молитва, коју онај, којега мора дави, ваља да очита прије него легне спавати. Ево те молитве:

Мора бора! не прелази
Прек' овога бјела двора,
Е су на њем тврди кључи
Од нашега Сподора,
Сподора и Тодора
И Марије и Матије
И сестрице Левантије,
Која нема приступиште.

Прек' овога б'јела двора,
Ни камена каменица,
Ни вјетрушна вјетруштина,
Ни наметна наметница,
Ни удова удовица,
Ни мађиона мађионица,
Докле не би прибројила
На небу звијезде,
На гори листове,
На мору пијесак,
На кучки длаке,
На кози руње,
На овци вуне,
На вуни длаке;
А кад би то пребројила,
Вратилом се опасала,
Заштикалом поштапила,
Ушла у јајску љуску,
Утопила се у морску пучину,
Тринка јој тракули,
Врагу јој глава,
Све јој козе враг однио,
Млеко јој се несирило,
Него рекла: јаох!
Јаох јој дала Лена, плена
И Марија Магдалена. Амин!

Приповиједа се, да је некаквога човјека тако морила мора, да већ најпослије није могао заспати, и досади му се код куће живљети, него узјаше на свога бијела коња и побјегне у свијет, не знајући ни куд ни камо; али му је и то било за луду, јер и на путу како би склопио очи, одмах мора нађ. Идући тако по свијету дође на конак некакоме терзији. Кад послије вечере терзија узме свој посао и стане шити, гост му се потужи како га мори мора, „него", вели, „док ти још радиш, лећи ћу овдје крај тебе, не бих ли могао мало заспати." Потом се покрије гуњем и легне; како заспи, одмах га мора притисне, и кроз сан стане викати и као отимати се. Кад терзија то чује, он дигне свијећу, да види како се гост мучи, кад тамо, а то по његовом гуњу, којијем се био покрио,

миче се велика бијела длака тако брзо као змија кад трчи. Кад терзија то види, он својијем ножицама, које су му се у руци десиле, длаку пресијече, и како се она престане мицати, гост се одмах ућути, а тако је спавао мирно док ујутру сунце није огријало. Кад се пробуди, захвали Богу, што је тако спавао и опоравио се, па одмах потрчи ка коњу, да га види и намири, кад тамо, а то коњ у кошари лежи мртав. Пошто му терзија приповједи, како га је мора давила и како му је он длаку на његову гују пресјекао, онда дознаду, да му је коњ био мора, која га је притискивала и морила. Кога притискује мора, треба да стави за врата од оне собе, гдје ће спавати, метлу наопако, кад пође спавати.

НОЋНИЦА. — Као некаква авет, која човјеку *ноћу*, кад спава, чини пакост каку, н. п. кад су у какога мушкарца тврде сисе па га боле, каже се да га ноћнице сисају.

КУГА. — Срби кажу, да је куга жива као жена (то особито доказују они, који су лежали од ње). Многи кажу, да су је виђали, гдје иде завјешена бијелом марамом; а гдјекоји приповиједају, да су је и носили, т. ј. она нађе човјека у пољу, или срете гдје па путу, а гдјекојом дође и у кућу, па му каже: „ја сам куга, већ хајде да ме носиш тамо и тамо“ (куд она хоће). Онај је упрти на кркаче драговољно (јер већ њему и његовој кући не ће ништа учинити), и однесе је без икаке муке (јер није тешка ни мало) куд му каже. Куге имају преко мора своју земљу (гдје само оне живе), па их Бог пошље амо (кад људи зло раде и много гријеше), и каже им колико ће људи поморити; али и њих много пропадне од паса; за то кажу, да се врло боје злијех паса. Кад куга мори, онда јој слабо говоре куга, него *кума* (као да би је с тим омилостивили), нити смију у вече оставити неопране судове, јер она дође ноћу у кућу те гледа, јесу ли судови лијепо опрани, па ако не буду, а она све кашике и чанке изгребе и отрује. Купи као *куга* ћецу. — Не из-бива као куга из Сарајева.

ЧАРАТАН. — Човјек, који се роди у *марчаној* свијећи (луни), па прије него је крштен прије̂ће преко њега мачка или друга какова погана животиња. За то послије остане несрећан, те не може имати никакога заната нити постојаног посла, него се смуца којекуда, и својом мајсторијом, игром и шалом људе забавља и вара и новце од њих мами, али му ни

ови новци не могу бити пробитачни, него како дођу тако и отиду.

МАЂИЈОНИК. — Маћојник је мало налик на вјештицу, али се не може као она претворити у другу животињу, него носи уза се различне маћије, као н. п. игле без ушију, сиједе длаке из главе, осјечене нокте, прећу која је сагрињала, црну вуну и т. д., па кад хоће коме да науди, он зна које од овијех маћија ваља саставити и на каково зло намијенути (и за то игле без ушију не ће нико узети кад је гдје наће). Приповиједа се, да су гдјекоји овако замаћијани људи по молитвама свештеничкијем (испод петрахиља) избљували све оне маћије, којима су замаћијани, па најпосле и само своје срце.

ВРЗИНО КОЛО, ГРАБАЦИЈАШ. — Срби приповиједају, да гдјекоји ћаци, кад изуче дванаест школа, отиду (њих 12) на *врзино коло* (да науке доврше са свијем и да се закуну) и ондје некакву особиту књигу чатећи нестане једнога из међу њих дванаест (однесу га ћаволи или виле), али они не могу познати којега је нестало. Људи из Хрватске приповиједали су ми, да под Велебитом има село *Врзићи*, и више њега на врх Велебита мјесто, које се зове *Врзино коло*, на коме виле играју. Који је ћак био на врзину колу, он се послије зове *грабацијаш*, и иде с ћаволима и с вилама те води облаке у вријеме грмљаве и олује и туче. Грабацијаши су сви издрпани, за то се рекне за човјека у подеранијем хаљинама, да је као грабацијаш, као и за онога, за којега се мисли, да је врло учен, да је био и на врзину колу.

Има у Фрушкој Гори у атару манастира Прибине Главе неки огроман брест, дебео, да га једва три човека обухвате. Около њега има утапкан круг, за који народ каже, да су га утапкале виле, играјући овуда ноћу коло. Па и то тамошњи народ зове врзиним колом.

СУЂЕЊЕ. — Од *суђења* се не може утећи. Народ наш мисли, да је свакоме човјеку суђено, што ће му се у вијеку догодити и каком ће смрти умријети, и да се човјек од суђења не може сачувати. Тако се приповиједа, да је некакав цар имао кћер, за коју му некакав гатар или пророк каже, да ће је ујести змија и да ће јој од тога бити смрт. Цар чувши то начини кћери својој двор од стакла, у који се ни мрав није

могао увући а камо ли змија, и из њега је нигди није пуштао на поље. Кад царевој кћери дође суђен дан, она здрава читава заиште грожђа да једе. Слуге јој одмах донесу велики грозд, у којему је унутра била сакривена мала змијица, која је уједе и зада јој суђену смрт.

Нема смрти без *суђена* дана. — Када мени *суђен* данак дође. —

КУКАВИЦА. — Србљи приповиједају, да је кукавица била жена и имала брата, па јој брат умрло и она за њим тако много тужила и кукала, док се није претворила у тицу (једни кажу, да се брату досадило њено кукање и јаукање, па је он проклео те се претворила у тицу, а једни опет кажу, да се Бог на њу расрдио, што је тако много тужила за братом, кога је он био узео, па је претворио у кукавицу, да кука до вијека), за то готово свака Српкиња, којој је брат умрло, и данас оплаче, кад чује кукавицу гдје кука. На великоме крсту, који се мртвацу у гробљу удари више главе, ако мртвац има сестре, начини се кукавица од дрвета. — А једни приповиједају, да је кукавица овако постала: кад је први пут умрло Лазар (у Витанији, Јован гл. XI.), сестре његове Марта и Марија завјетују се да ће кукати за њим док су живе, кад пак Христос Лазара васкрсне, он онда, да би њихов завјет остао, створи тицу, која ће мјесто њих кукати до вијека.

Кад кукавица изађе рано те кука по црној шуми, онда кажу, да ће бити зло (оне године) за хајдуке; али кад кукавица кука по зеленој шуми, онда су хајдуци весели:

„Листај горо, кукај *кукавицо*, нек' се чини ора за хајдуке". Ко први пут чује кукавицу да кука, ако је прије сунца, ваља три пута да рече: *за мојим злошвором!* (т. ј. кукала). У нас се мисли да је кукавицу грјехота убити, али их у Дубровнику бију и једу и кажу, да су врло добре за јело.

ГОЛУБАЧКА МУХА. — Голубац су зидине од старога градња у нахији Пожаревачкој у Србији крај Дунава. У ономе крају постају у прољеће некаке мухе, које се разилазе не само онуда по околини него прелијећу каштo и преко Мораве у Шумадију, и онамо се зову мухе *Браничевке*. Мухе ове стоци тако досађују, да каштo и цркава од њих, особито коњи и говеда, јер им навале у уста и у уши. Народ у нахији Пожаревачкој приповиједа, да се ове мухе роје из пећине

према Голупцу, излазећи у гомилама колико казан, па се послије растављају и по вјетру лете. Кажу, да се оне роје више пута, али први рој да је најљући и за стоку најгори, а потоњи све да су слабији. Једни приповиједају, да је неко од некуда из Србије тјерао некаку алу па је *сшигао* у *Сшигу* (и од тада остало име *Сшиг*) и ранно је али се она опет отела и рањена утекла у ону пећину и ондје од ране липсала, па од ње оне мухе да постају. Приповиједа се, да су Њијемци ону пећину зазиђивали, али кад дође вријеме, да се мухе роје, зид се провали сам од себе.

СВРАКА И ЉУДСКИ ТАБАН. — Како је постала сврака и зашто у људи табан није раван, у народу нашему приповиједа се овако:

Кад су ђаволи отпали од Бога и утекли на земљу, онда су и сунце однијели са собом, па га ђаволски цар набио на копље и носио на рамену. Кад већ земља протужи Богу, да хоће сва да изгори од сунца, онда Бог пошље светог Аранђела, да гледа како да узме сунце од ђавола. Кад сађе свети Аранђел на земљу, а он се удружи с ђаволским царем; али се ђаволски цар осјети шта он хоће, па се добро узме у памет. Ходајући тако по земљи њих двојица заједно дођу на море и стану да се купају; а ђаво удари копље са сунцем у земљу. Пошто се мало прокупају, онда рече свети Аранђел: „Де да ронимо, да гледамо који може дубље.“ А ђаво одговори: „Хајде де“. Онда свети Аранђел зарони, и изнесе у зубима пијеска морскога. Сад треба и ђаво да зарони, али се боји, да му свети Аранђел дотле не однесе сунце. У том му падне на ум, те пљуне на земљу, и од његове пљувачке постане сврака, да му чува сунце док он зарони и изнесе у зубима морскога пијеска. Како ђаво зарони, а свети Аранђел прекрсти руком море, те на њему постане лед од девет аршина дебео, па онда спопадне сунце и побјегне к Богу, а сврake стане крека. Кад ђаво чује сврачији глас, онда већ види шта је, па се брже боље врати натраг. Кад горе, али се море заледило, не може на поље! Онда се брже боље врати опет на дно мора, те узме камен и њим пробије лед, па онда потеци за светијем Аранђелом! Онај бјежи, а овај за њим! Таман кад свети Аранђел корачи једном ногом к Богу на небо, онда ђаво стигне, те му ноктима из табана у друге ноге ишчупа велики

комад меса. Кад свети Аранђел дође са сунцем онако рањен пред Бога, онда заплаче: „Што ћу, Боже, овако грдан?“ А Бог му рече: „Ћути, не бој се, ја ћу наредити, да сви људи имају таку на табану као малу долину.“ И тако Бог уреди, те у свију људи постане на табанима у обадвије ноге као мала долина. И тако остане и до данас.

ЈАБУЧИЦА. — У нас се приповиједа, да Адам ону јабуку, што му је Јева дала да изиђе, није прождръо, него је сажватао, па му стала у грлу, и отуда у људи да је постала *јабучица*, које жене немају (јер је Јева јабуку појела).

ЗМИЈА, ГУЈА. — У народу нашему приповиједа се, да се змија у почетку свијета звала *краса* и имала је ноге, па пошто је Јеву преварила, Бог јој ноге узео и проклео је, да се мора вући на трбуху и ко је год види, да гледа да је убије и да се више не зове краса него змија. У народу нашему за змију се још приповиједа, да она и сад има ноге, али их крије („крије као змија ноге“), и кад би се у процијепу припекла к ватри, да би их показала; али ко би их год видио, одмах би умръо.

СМРДЉИКА. — За ово се дрво приповиједа у Црној Гори, да је негда рађало маслинама, па кад је некакав цар о њему објесио права човјека, онда га Бог проклео, те је остало овако као што је сад.

ТРУСОВИНА. — У народнијем пјесмама спомиње се некака вода *шрусовина*, од које, кад се ко напије и њоме се умије, омрзне му своја вјера и заборави свој род:

Под пазухо боцу *шрусовине*,
У коју су биља од планине:
Е сам чуо, казивали су ми,
Да то јесте вода заборавна:
Ко с' умије и ко се напије,
Своја ће му вјера омрзнути,
Заборавит' своју породицу.

КОПАЊЕ НОВАЦА. — Онуда се приповиједа, да је ондје некако благо закопато, и да су гдјекоји којешта привиђали. У народу се нашему мисли да закопане новце, особито гдје их је много, чува нешто и да се не могу ласно

ископати; многи приповиједају, како су их у томе послу плашиле различне авети. Гдјекоји кажу да оно мјесто, гдје су новци закопани, ваља у вече посути брашном, па у јутру од какве се животиње по њему траг нађе, онаку животињу ваља ондје заклати па ће се онда моћи новци ископати. Приповиједају, како је некакав човјек гледао из прикрајка, гдје је други новце закопавао у земљу, па кад их закопа, а он преко онога мјеста бацн виле рекавши: „Чувајте како сад тако до суда Божјега, већ ако ја да бих дошао по њих.“ Послије тога дође онај, што је гледао из прикрајка, да новце ископа, али се у један пут од некуда обри велики страшан бик и навали на њега да га убоде, и он једва утече; по том доведе бика и закоље на оном мјесту, и новце онда ископа на миру.

Каже се, да онде има новаца, где се коме привиди какав пламен, ал тамо треба да копа само онај, коме се пламен привидио.

Осим тога многоме се у сну предскаже, где треба да копа новац.

ВИЛА. — Виле живе по великом планинама и по камењацима око воде. Вила је свака млада, лијепа, у бијелу танку хаљину обучена, и дугачке, низ леђа и прси распуштене косе. Виле ником не ће зла учинити, докле их ко не увриједи (нагазивши на њихово коло или на вечеру или друкчије како), а кад их ко увриједи, онда га различно наказе; устријеле га у ногу или у руку, у обје ноге или у обје руке, или у срце, те одмах умре. —

Виле имају и ту моћ, да проричу другоме, шта ће му се збити. Тако је, пева се у народној песми, прорекла вила Краљевићу Марку смрт.

Ево и овај пример:

Било лети у очи св. Илије, кад су Срби војевали под Кара-Ђорђем у Србији против Турака.

Ишао шабачки прота после денија кроз шуму на коњу, па се упутио црквици светог Илије, својој задужбини, што је подигао на месту, где је трипут растерао Турке, па ће и тамо да одслужи деније.

Кад био у по шуме, поче му коњ хрзати и зазирати. Бије га бакрачлијама, но бадава.

Ал наједаред спази пред собом две жене обучене од главе до пете у бело, црну косу разбарусиле преко плећа до ниже витког појаса, а лепе, каже, као зора.

— Камо ћете, јолџије? — пита их прота.

Оне само ћуте и иду једна с једне, друга с друге стране поред коња.

Поче боме проти да се ниже страх око срца, па се стаде побожно крстити, не би ли се очистио нечисти.

Мало по мало поче их и нестајати. Прота нит види, да иду, нити да се мичу, а све су даље и даље од њега, док их на послетку не изгуби из очију.

Не може човек чисто да се разабере.

Не ће потрајати дуго, па ће зачути из далека, далека дивно певање, као да анђели пју. Најпосле поче нестајати и гласа као каквог красног сна.

Прота заборави на се од милине, отпустио кајасеве, па не пази, ни куд му коњ иде. Није могао разумети ни речице, шта су певале.

Кад и последњег звука нестало, прене се као иза сна, испразни пушку, ободе коња и за тили часак па ево га до своје задужбине. —

Кад одслужи деније, па дође кући, каже жени, шта је видио и чуо. Диви се ова и чуди, па му каже:

— То су зацело биле две виле. Е да знаш, да не ће још дуго бити мира, па ево опет рата и разбојишта!

Тако је и било.

То сам чуо једном приликом од ћерке тога проте; а кад је свршила, рече, сумњајући сама у то:

— Причинило му се.

ПЛЕЋЕ. — Многи људи у народу нашему проричу којешта из плећа од печена брава: чашица она одозго кажу да је кућа, и ако није врло дубока, кажу да је пуна кућа; оне жиле од чашице зову се *јулар*, и по томе се гледа како су коњи у домаћина; горњи крај оне кости, која је с једне стране из плећа израсла, зове се *шљеме;* и што је више налик на соху, да се на њега може што наслонити, то кажу да је кућно шљеме тврђе; испод чашице с оне стране с које је

плеће равно, имају (ваљада на гдјеком плећу) мале јатице, као да је иглом убодено, неке се од њих зову *рака,* а неке *колијевка:* ако су ове јатице тако сниско од чашице, да се не могу дохватити палцем, кад се пошљедњи његов глежањ намјести на крај, онда рака или колијевка неће у кући него у родбини или у селу. Све ово што је до сад казано иде само ономе чије је бравче, т. ј. код кога се ојагњило и со лизало док није заклано. Доњи широки и танки крај зове се *поље:* ако је поље чисто, кад се плеће погледа према себи, онда кажу да је мир: ако ли је мутно, онда кажу да је војска: и који су вјешти у томе казују још које је Хришћанска које ли Турска и која ће јача бити, као и много друго којешта. И ово се највише гледа у десно плеће, за то га одмах како се брав исијече, даду ономе, за којега се мисли, да је највјештији у том послу. Месо с овакога плећа не ваља глодати, него се очупа прстима. Кад хоће још ко други у њега да гледа, не ваља му га дати у руку, него се метне на трпезу, па га он узме. Чини ми се да и Арнаути гледају овако не само у плеће, него н у кобилицу од кокоши. По овоме се може разумети и оно, што се каже, кад кога одавно нема да се види:

„Нема га ни у плећу."

ЈАСИКА. — Познато је, да лист на јасици помало трепти готово без најмање вјетра. У овој пјесмици, која се пјева уз часни пост, стоји, како је мајка Божија проклела јасику, да нема рода никаквога и једнако да трепеће:

Ој на дјелу на голему
Млога грађа савезана,
Света црква сграђена,
У њој пољу до два свеца:
Свети Петар и Никола,
Сестрице им отп'јевале:
Анђелија и Марија.
Слушала их Божја мајка,
Свако чедо умучкава
И по гори свако дрвце,
А јасике не умучка,
Већ јасика трепетала.

Љуто куне Божја мајка:
„Свако дрво уродило,
„А јасика не родила,
„Већ јасика трепетала
„У сред лета и без вјетра!“

ВИДОВИТ. — Видовит може да буде човек а и коњ. Каже се за онога, да је видовит, који види, што други не може. Видовито створење провиди чак и кроз земљу.

ПРИВИЂЕЊЕ. — Не мора човек бити видовит, па да види нешто, што други не види. Некому се привиди нешто, а другоме, који макар да иде с оним, па макар да га онај одведе и на оно место, где се њему нешто привидило или причинило, не ће ништа да се укаже.

Споменуто је већ код копања блага, да се некоме привиди негде пламен, што је знак, да треба тамо да копа новаца, и на истом месту је споменуто, како се при копању блага копачу привиђају разне утворе и авети.

М.

БЪЛГАРСКІЙ ОТДѢЛЪ.

Прѣдговоръ.

Добрія пріемъ на първа-та ни книга отъ страна на славянска-та публика, сжщо и удобрѣніе-то на цѣль-та ни отъ страна на славянскій печатъ, ни поощриха да слѣдваме въ прѣдпріятіе-то си, и, да захванемъ изданіе-то на втора-та годишнина на „Слав. Алманахъ“. Надѣжди-тѣ и желанія-та на издатели-тѣ и на читатели-тѣ, за да стане книга-та ни съвършенъ образъ за стремленія-та на всички-тѣ славянски народи, са постигнаха тая година; удадени са, тоя пжть, да допълнемъ голѣмія недостатъкъ, и, да можемъ да прѣдложимъ скромни плодове отъ всички-тѣ вѣтви на голѣмія славянски родъ.

Въодушевени отъ сърдечно желаніе да помогнимъ за душевно-то съединеніе на Славяни-тѣ, желаемъ дано втора-та ни книга отговореше на цѣль-та ни, и, дано пробудеше съзнаніе-то, че всички Славяни сж дѣца на една драга майка.

Молимъ драги-тѣ си читатели да пріематъ книга-та ни съ снисхожденіе и да отпуснатъ на недостатки-тѣ, кои-то, при най-добра-та ни воля да послужимъ на славянство-то, ще да срѣщнатъ; увѣрени сме напълно, че съ неуморима ревность и общо съдѣйствіе ще може да са осъвършенствова почнато-то отъ насъ дѣло.

Най-сърдечно благодаримъ на славянски-тѣ списатели, тоже и на спомоществователи-тѣ си, и ги молимъ да запазятъ за винаги къмъ насъ своя-та благосклонность.

В. Хр. Радославовъ.

Нъ, що да са чини?

На, и тъзи ѣсень
замина, за жалъ!
Млъкна стара пѣсень,
Овчарскій гавалъ;

Зимній вѣтръ вѣе
Снлно вечъ надъ назъ,
И вредомъ той сѣе
Остьръ стутъ и мразъ:

Снѣжни-тѣ кристалли
Лѣтятъ, и безъ редъ,
Всичко тѣ послали
Прѣдъ нашій-тъ глѣдъ:

Води урѣдняли
Въ рѣки-тѣ навредъ,
И надъ тѣхъ станали
Покривки отъ ледъ;

И птички престали
Отъ да пѣятъ вечъ,
И отъ тукъ хврѣкнали,
На югъ, на далечъ!

Тихо . . . . онѣмяло
Вънъ отъ хорскій домъ,
И храсте навело
Жално свой-тъ клонъ!

А въ туй тѣжко време
Лѣжатъ въ тьменъ рогъ,
Търпятъ зимно бреме,
Ай, да пази Богъ!

Страдатъ много бѣдни
Виждте, ахъ, безъ край,
Голи, боси, жъдни,
Отвънъ свой-тъ рай!

Македонски братія,
Що отъ роденъ сводъ,
Майчини обятія,
Отъ свободній ходъ

Злобата откъсна
И подъ пьрвій гнѣтъ
Безмилостно блъсна,
Боже, какъвъ свѣтъ! . . .

* * *

Избѣгали клѣти
Отъ кървавій мечъ,
Да ги несполети,
Бизурманска сѣчъ;

Да ги незастигне
Башибозукъ голъ,
Да ги неизригне
Въ пропасть, въ пусти долъ!

Нещастни презрѣли
Всичко въ свой-тъ домъ,
И едва излѣзли
Изъ варварскій громъ.

Престигатъ въ свободенъ
И сигуренъ кругъ,
При братъ, единороденъ,
Да починатъ тукъ . . .

Престигатъ малцина:
Старецъ безъ милъ внукъ,
Моми безъ роднина,
Невѣсти безъ другъ;

Дѣчица безъ майка,
Или тя безъ тѣхъ,
Ахъ, всичко са вайка:
Що въ злочестіе бѣхъ!

И баща безъ сина
Или синъ-тъ самъ,
Печална картина —
Тѣжко братя вамъ!

* * *

Нъ, що да са чини?
Ще са търпи ощъ
До гдѣ са сдобійме
Съсъ нуждна-та мощь . . .

До гдѣ не просвѣтне
Българскій-тъ дѣлъ,
И слънце засѣдне
На Балкана цѣлъ . . . .

Раздѣла.

Твой-то възвъленіе,
Вътрѣшній ти гласъ,
При нащо дѣленіе,
При послѣдній часъ,
Какъ искренъ показа
Пріятель си билъ
Мени, безъ прѣдпаза,
Любезенъ и милъ!

Пѣсень-та ти кратка
Ако и да бѣ

Гласи дружба сладка
Притворство не е;
Птица по перата
И по свой-тъ звукъ
Са познава. Крата
Такъва е тукъ;

Разумни-тѣ твари
Само по свой духъ
Въ природни си дари
На тънкій-тъ слухъ
Явяватъ дълбоко
Чувство, въ краенъ мигъ,
И съ пѣсень високо
Свръзватъ братскій ликъ!

Остави мора́ви
И всѣкакъвъ родъ
Пустини, дъбрави,
И съ небесній сводъ,
На́пусто да плачатъ;
А намъ нека въ смѣхъ
Душа, сърдце, скачатъ —
Да нежалимъ съ тѣхъ . . .

До гдѣ бждемъ живи
И въ свѣтовній кругъ,
Нещатъ ни бодливи
Трьня отъ милъ другъ
Отклони, и нѣма
Сърдце съ грозенъ мразъ
Да падне въвъ яма . . .
Казва нашій гласъ.

Недейте вечъ плака!

Сгара майко, недей плака,
И недей вечъ жали,
За твон-тѣ драги чада,
Че сж ги заклали!

Милій дѣдо, недей плака,
За твои-тѣ момци,
Че са въ кърви тѣ облѣха
Отъ зли сърцеломци!

И ти брате, недей плака,
За твоя-та дружка,
Че я уби, ахъ, безмилно
Черкезинъ съсъ пушка!

Сестро моя, недѣй плака
За клѣтій си мжжа,
Кой-то падна юначески
Въвъ бойтъ отъ ножа!

Млада моме, недей плака
За твой-тъ любовникъ,
Кой-то стана за народа
Жертва и поклонникъ!

И ти момко, недей плака,
За твой-та любима,
Безчестена, изгорена,
Съ мжка нетърпима . . .

Свободата, о братія,
Така са добива,
Само съ сълзи, а безъ жертви,
Това не си бива;

Само ножъ-тъ накарова
Сърдце-то кораво,
Да познае човѣщина
Народно-то право.

Свобода захвана.

Не са мжти водо,
Не са пѣни водо,
Отъ калъ очисти са
И вечъ обистри са

Буро распилѣй са
И далечъ мжхни са,
Всичко некъ са смѣй!

Грижи прѣстанѣте
Тѣгота въспрѣте,
Зло-то обърнѣте,
Радостьта върнѣте
Пакъ да ни владѣй!

Къдѣ сн.са скрила,
О, деннице мила,
Да негрѣешъ ясно
На небе-то красно,
Що ни вечъ покрива?
Долу мърша дива,
Всичко некъ са смѣй!

Сърдце утѣши са
Отъ сьнь сжбуди са,
Тирана вечъ пада
Все у насъ са нада
Въ щастіе да живѣй!

Славѣй, птиче райско,
Въ това време майско,
На липата стара
Кацни, часъ та кара,
И съсъ звукъ чудесенъ,
Запѣй нова пѣсень,
Всичко некъ са смѣй!

Мина мжка черна
Щастіе-то ни зѣрна,
Веселъ день настана,
Свобода захвана
Пакъ да ни владѣй!

Спѫтъ чувства-та.

Спѫтъ чувства-та уморени
Отъ удъръ на врагъ нечутъ,
И до крайность изнорени,
Ахъ, нещастенъ тозъ минутъ!

Всички нерви прѣстанали
Непомагатъ на животъ,
И безъ сила останали,
Потопени въ сьнь, въ кивотъ;

Жизень, сила тѣ очѣкватъ
Да пріематъ въ свой обемъ,
И до гдѣто незаякнатъ
Казватъ: „да живѣймъ нещемъ!“

Нито красна-та природа,
слънце, мѣсецъ и небе,
Ни звѣзди-тѣ горъ на свода
съживяватъ мощь въ сьрдце;

Ни цвѣтя-та въ рай градини
Съсъ пріятній си миризъ
Непомагатъ за да мини
Тая мжка, тозъ натискъ;

Ни славѣи, съ сладка пѣсень,
Съ музикалній-тъ си звукъ,
На душевенъ и тѣлесенъ
Непослужоватъ недугъ . . .

Спѫтъ чувствата ей дълбоко
Потънали въ кръвь, въ порой,
Безмилостно и жестоко;
Виноватъ е, знайте кой?

Станали би ако богъ-тъ
Дигне утровна стрѣла
Отъ сьрдце-то. И етъ срокъ-тъ
Останалъ би безъ крила. .

А кой богъ е тъй безъ милость,
Тъй безмѣренъ и прѣстрогъ,
На кой богъ сте, о, за жалость
Мила жьртва и въ залогъ?

Кой богъ е тозъ гдѣ-т' ма мжчи
Питате ви, за укоръ,
И кой-то ма отъ свѣтъ лжчи
И полага въ гробъ, въ затворъ?

. . . Тозъ богъ ви сте, въ кой-то вѣрвамъ,
Покажѣте видъ засмѣнъ,
Лѣкъ-тъ у васъ азъ намѣрвамъ
Да са избавя отъ черъ плѣнъ;

Прѣсна сила, животъ, всичко
Върна щатъ са, на́ завчасъ,
Само ако излѣкичко
Пошьпнете: „съ васъ съмъ азъ!“

Ето цѣрътъ кой-то можи,
Като силенъ чародѣй —
На нещастникъ-тъ да вложи
Нова сила да живѣй!

Спжтъ чувства-та ей дълбоко
Потънали въ кръвь, въ порой,
Безмилостно и жестоко,
Вина-та е знайте кой . . .

Майчинъ гласъ.

. . . . „Припомняйте, мили рожби, немощь-та,
Ниско робство, чернія день и нощь-та,
Въ кои-то азъ клѣтница съ васъ търпѣхъ
И нищичко на тоя свѣтъ невидѣхъ;
Припомняйте, че на мръснія ага,
Ви иази му стѣняхме подъ нога,
И че майка, ак' и родна да ви бѣхъ,
Да ви уча, да ви глѣдамъ неможѣхъ;

Чужди бѣхме: азъ за вази, ви за менъ,
Утѣшеніе, за жалость, бѣ гробъ студенъ;
Менъ и вази, и всичкія нашъ имотъ
Ограбваше постоянно жестокъ скотъ,
Мжчеше ни безгранично бисурманъ,
Даваше ни прѣсна жертва на коранъ;
Уви, бѣхме най-долнія мжченикъ,
Подъ сатжра на джелатинъ и кръвникъ!
Моми-тѣ ми пробираше тжпъ дивакъ
А момци-тѣ потъпкваше лютъ голакъ:
Едни бѣха черни роби въвъ харемъ,
А пъкъ други потопени въвъ яремъ,
Трети негдѣ въ влаженъ затворъ сълзи лѣй,
А четвърти на бѣсилка са люлѣй . . .
Падахте ми непрѣстанно отъ ятанъ,
Ахъ, всѣки часъ поне единъ бѣ закланъ!
Незнаяхме друго освѣнъ: мечъ, секиръ
И укови, тѣсни гривни и синджиръ;
Незнаяхме ако днесь въ покой заспимъ,
Утрѣ да ли нещe въ кръвь са потопимъ . . .

И плачахъ азъ денонощно и ви съ менъ
Отъ стрѣлитѣ на дивана разяренъ,
Молихме са на небеснія отецъ
На мжки-тѣ да положи вечъ конецъ,
Да помогни на насъ бѣдни да въспрѣмъ
Мръсна ржка. Безаконіе вечъ нещемъ!
И така са събуждахме ній навредъ,
Сбирахме са въ познатія комитетъ,
И искахме да прѣстане робскій ревъ,
И да дигнемъ справѣдливія си гнѣвъ
Срѣщу врагъ-тъ, да му дадемъ да познай,
Че сме хора, а не само: „гяуръ дай!“

Дойде часътъ. Повстанахме тукъ и тамъ,
По долини и върхове на Балканъ,
И дигнахме златогривій нашій львъ,
Да отмьстимъ за пролѣна-та ни кръвь;
Съ свято хесло: Ил' свобода, или смъртъ,
Извикахме, тиранін некъ са спржтъ,

Некъ просвѣтне затьмнелій горизонтъ,
И са дигне отъ пропасть-та нашій тронъ! . . .
Нъ робскій сьнь сили-тѣ ни бѣ въспрѣлъ,
Видѣхме са че сме слаби въ нашъ прѣдѣлъ.
Ай, изново надъ глави ни остьръ мечъ
Са заблѣска, захвана пакъ грозна сѣчъ:
Мжжи, момци и безъ силни, ахъ, жени
Красни моми, безъ разлика, младини
Са исклаха, изгориха, взеха въ плѣнъ
Отъ пьстри-тѣ елементи на ислямъ!
И покри са наща земя, съ кръвь порой,
Съсъ лешове и съсъ кости, ахъ, безъ брой,
И погльтна буенъ пламькъ на пожаръ
Нашія домъ, по волята на владарь! . . .
Ахъ, заридахъ . . . . и да умра вече щѣхъ,
Нъ изведнажъ прѣдъ очи си азъ видѣхъ
Вашій стрика, кой опръсканъ, облѣнъ цѣлъ
Съ черни кърви, и ча отъ севѣръ дошьлъ
Да ма спасе, да ни избави отъ смьрть-та,
Да увѣнчай сродство-то си, любовъ-та . . .

И дигна са тьмна мьгла, мраченъ часъ,
И просвѣтна ярко слънце пакъ надъ насъ,
И са зачу на Балкана сладъкъ звонъ,
И распрьсна свой-тѣ зарѝ Аполонъ . . .
Захвана са нова ера, новъ животъ,
И влѣзохме въ свѣта, въ новій періодъ;
Сега чада, нека вкупомъ да вървимъ
И разумно сили-тѣ си да скрѣпимъ
Къмъ добро-то. И нека са недѣлимъ,
За напрѣдъкъ нека са ній нелѣнимъ!
Неслушайте черни души, общій врагъ,
Кои искатъ да докаратъ лошъ прѣвратъ . .
Чуйте, моля, драги мои, тасъ молба,
Припомняйте минала-та ни сждба,
Ниско робство, чернія день и нощь-та
И недѣйте ми забравя немощь-та! . . . . .

Чѣкай ма.

Моляти са упрости ма,
Че не съмъ при тѣбъ,
Моля ти са разбери ма,
Не си чуждъ прѣдмѣтъ!

Наистинна азъ излѣзохъ,
Безъ да ти дамъ вѣсть,
Нъ вѣровай, че азъ тръгнахъ,
Замаянъ, злочестъ . . .

Съ чисто сърдце си желаяхъ
„Съ Богомъ“ да ти дамъ,
Да ти кажа: неизлизамъ
Изъ нашій-тъ храмъ!

Нъ крака́ ми недържаха
И трѣпѣряхъ цѣлъ,
Или нека право кажа
Бѣхъ полуумрѣлъ;

. . . И така са, глухо-нѣмо,
Отправихъ съсъ другъ
За пжтя си. И видѣхъ са,
За жалъ, въ чужди кругъ.

Отпустни ми, опрости ми,
Тоя пьрвій грѣхъ,
Това стана безъ да искахъ,
И безъ да си щѣхъ!

Да, сърдечно вѣрвай искахъ
„Съ Богомъ“ да ти дамъ
И да чуешъ, ще са кланямъ
Все въ сжщія храмъ;

Въ него искахъ да ти кажа
Устно ази самъ:
Т. чѣкай ма, докъ са върна
При тебѣ отъ тамъ! . . .

За българскитѣ народни пѣсни.

A w waszéj gędzbie, jak w mowie przyrody:
Jest całość jedna a rozliczność tonów,
Szumią w niéj bory odwieczne i wody,
I wiatr co kłosy kołysze zagonów,
I co warkocze rozwiał dziewki młodéj,
I co w wojenną chorągiewkę dzwoni,
I co roztrząsa mogiły piołuny.

J. Dunin-Borkowski.

I.

Една отъ отличителнитѣ чърти на наше-то столѣтие е, че то не се задоволява само съ повръхни забѣлѣжки за случившитѣ се събития, нъ стрѣми се всегда да познае основнитѣ причини на всяко явление. Срѣдневѣковний хроникарский начинъ, по кого-то сѫ се описвали знаменитости-тѣ въ живота на народи-тѣ, е замѣненъ съ дълбоки културноисторически издирвания. Въ послѣдни-тѣ времена история-та е станала наука повече за изслѣдувания народния характеръ, негови-тѣ нрави и обичаи, причини-тѣ на материялно-то благосъстояние, глѣдано като слѣдствие развитие-то на умственни-тѣ му способности — отъ колко-то за опрѣдѣление нѣкои дати или числа на убити людье. Причина-та на тоя напрѣдъкъ трѣба да се търси въ събужданието на простия народъ, въ стрѣмление-то, кое-то се забѣлѣзва у него, да стане съ време, спорѣдъ какъ-то изисква природно бройна-та му майорита, най-могѫщественъ лостъ за въздигание-то на коя-да-е дьржава. За това днесъ за днесъ всякий служитель народенъ, тъй добрѣ простий чиновникъ, какъ-то и най-високий дьржавенъ мѫжъ, е длъженъ да обраща внимание камъ мнѣния-та и желания-та на население-то, ако иска негова-та дѣятелность да се увѣнчѣе съ успѣхъ; той трѣба да изучи натънко вси ония *яйове*, кои-то движятъ народа и даватъ опрѣдѣленна посока на стрѣмления-та му, защо-то само въ такъвъ случяй негови-тѣ трудове ще принесѫтъ желаемий плодъ.

Това, кое-то казахъ тукъ за народния служитель, плаща еднакво и за всякий искрененъ Славянинъ, кога-то работа-та се касае до изучване-то на коя-годѣ изданка отъ многорасклонена-та майка Славия. Стара е поговорка-та, че ние Славяни-тѣ сме несъгласни, че не можемъ никакъ съединено да работимъ за достигание-то на нѣкоя цѣль. Отъ своя страна

азъ нѣма какво да възразя противъ тоя за съжаление фактъ; ще кажа само, че негова-та причина трѣба да се търси повече въ непознавание взаимни-тѣ ни интереси, отъ колко-то въ велепрочюта-та славянска незговорность, взета като отъ тѣхъ нераздѣлима каквина. Несъгласие! Като у Нѣмци-тѣ да нѣма несъгласие, като у други-тѣ народи всичко да вьрви безъ припятствие напрѣдъ! Признавамъ, че помѣжду ни се намиратъ нѣкои-други спрѣчквания, нъ отъ друга страна трѣба да си-го кажеме, твьрдѣ малцина отъ насъ сѫ се помѫчили да изучятъ причини-тѣ на тѣзи колизии, и да прѣдложятъ нѣкой *modus vivendi*. За това не трѣба да се чюдиме, ако мѣжду насъ се явява несолидарность-та, прѣдизвикана повече отъ необмисленно-то ни поведение, отъ колко-то отъ истинна потрѣба. Азъ съмь на мнѣние, че само кога-то славянски-тѣ племена престанѫтъ да живѣятъ уединено отъ себе и да иматъ кроежи, противни на тѣхни-тѣ братия съседи — а това ще стане, ако гледатъ да се запознаятъ прѣдварително единъ-другий — че само тогава ще престане тѣхно-то несъгласие и ще бѫде възможно да се говори за нѣкое истинно сближение. По тая причина чини ми се, че не ще бѫде безъ интересъ и за далекия славянинъ да начьртая тукъ нѣщо за българский народъ, а именно за негово-то най-голѣмо богатство — *пѣсни-тѣ му*.

Въобще пѣсни-тѣ сѫ отъ голѣма важность за познание народния характеръ и *Gebauer* праведно забѣлѣзва, че „z básnictví prostonárodního lze vybrati nejvěrnější obraz povahy národní.“*) Всичко, кое-то е впито въ живота на кой да е народъ, неможе да произлазя освѣнъ отъ негови-тѣ нрави и обичяи, да бѫде съобразно съ характера му; слѣдувателно и народна-та поезия, като безсѫмненъ плодъ отъ богатия поетический источникъ на народа, е всегда най-вѣрно-то изображение на негови-тѣ възрѣния спрѣмо всичко, кое-то го окрѫжява и съ кое-то той е въ сношение. Въ тоя случяй народъ-тъ е както поета, който има очи-тѣ си обърнати камъ всички явления въ живота, съ тая само разлика, че, ако могѫ тъй да се изразя, око-то му е по-голѣмо, вижда по-напространно и за това може да прѣдстави по-ясно и по пълно тѫжби-тѣ на цѣло-то, отъ колко-то поета съ своя-та субек-

*) „Listy filologické a pedagogické“, roč. 1874, seš. II, str. 98.

тивна, чясто само камъ една посока устрѣмена производителность.

Народна-та поезия е неисчерпимъ изворъ за културний историкъ, кой-то изучява движения-та въ социалний животъ, на филолога, кой-то рови стари думи и добрѣ нагласени форми, за поета, кой-то търси хубави изражения и поетически мисли, за законодателя, кой-то иска да издирва народно-то право. Обаче значение-то ѝ се уголѣмява, още повече тамъ, гдѣ-то нѣма съвсѣмъ, или поне твърдѣ малко, други извори за познание на родний животъ; тъй както до сега бѣше у насъ. Наша-та литература е още като пжпка цвѣтье, коя-то едвамъ захваща да растваря миризливи-тѣ си листа; тя не съдържя нито пространни историй, нито пжкъ богати словари; да, голѣма часть и отъ това, кое-то имаме, е чюжда чюждица за народа, защо-то е внесено отъ вънъ, безъ да бжде приспособено на живота ни. Добро е наистина да бждемъ извѣстни за течение-то на свѣтовна-та литература, добро е да привождаме чюжди-тѣ плодове, на кои-то появение-то прави епоха въ цѣлий образованъ свѣтъ, нъ нека не забравяме, че и най-добро-то чюждо дѣло е за насъ безполѣзно, а даже и врѣдително, ако наши-тѣ условия за живѣние немогжтъ да го ассимилиратъ. Азъ съмъ на мнѣние, че ние само тогава можемъ се повдигнѫ и вървя заедно съ други-тѣ по-напрѣднали народи, ако си имаме народна литература, т. е. такава, на коя-то съдържяние-то и форма-та да одговарятъ на народний духъ, и да бждѫтъ по възможности достжпни всякому. До сега у насъ се е забѣлѣжило това утѣшително обстоятелство, че почти на всѫду училища-та, тия огнища за всеобщо-то образование, сж били доста равномѣрно расширени, въ села-та както и въ градове-тѣ, мѣжду мжжкий, както и женский полъ. За съвършенно-то успѣние на това благополучно начяло е потрѣбно още, щото и възрождающа-та ни литература да вземе за основа народни-тѣ усѣщания и възрѣния, та така да стане, както и училище-то, еднакво достжпна за богаташя, и за бѣдния колибарь.

За постигание-то на тая, колко-то многообѣщаема, толкова и мжчна цѣль, се изисква мѣжду друго да слѣдваме внимателно всички проявления и произвѣдения на народний животъ, кои-то пжкъ могжтъ служи, като исходна точка на млада-та ни литература. По моему мѣжду тѣзи на пьрво

мѣсто стоятъ народни-тѣ ни пѣсни, защо-то тѣ по многобройность-та и разнообразность-та си сж неоцѣнимъ материалъ за познание на наши-тѣ нрави и обичяи.

Това важно прѣимущество го длъжнѣемъ главно на страстна-та любовь на Българина да пѣе. За него нѣма прѣдмѣтъ, кой-то да не заслужва внимание-то му. Семейство-то, въ кое-то се е отхранилъ, природа-та, коя-то му е втора майка, животни-тѣ и растения-та, съ кои-то е въ сношение, нищо неизбѣгва отъ наблюдателно-то му око. Неговий милозливъ гласъ ечи непрѣстанно, зимасъ и лѣтосъ; ако е нажяленъ, пѣе за да си оттуши, ако е радостенъ, пакъ пѣе за да съобщи весели-тѣ си чювства на окржяющи-тѣ го. Той въобще необичя самотия-та, и ако нѣма съ кого да се пораздума, то безъ дълго размишление се обраща камъ природа-та, камъ ясно-то слънце, зелена-та гора, камъ крѣхка-та трѣвица или пжкъ дребния миризливъ цвѣтъ. Негово-то поетическо въображение персонифицира всичко; конь-тъ му става другарь, и му говори като человѣкъ, пѣснопойкы-тѣ птички му носятъ извѣстия, даже и риби-тѣ неоставатъ безчювствителни прѣдъ негова-та пѣсень. За това *Верковичь**) праведно говори, че „бугаринъ цео скоро животъ свой проводи у непрестаномъ прилѣжномъ польскомъ раду, са дружевнимъ разговоромъ, проповеданѣмъ и певанѣмъ многобройны своы песама. У планини, када стадо своє пасе или обилази, или када дрва сече, у полю, када оре или копа, на ливади, кадъ коси или сено купи, у празничне данє, кадъ у дебеломъ ладу у друштву седи или коло игра, оре се брда и долине одъ нѣговогъ милозвучногъ и чувствителногъ певаня, кое є онъ заєдно са своимъ єзыкомъ, одъ своы праотаца наслѣдіо. Нъ особито женски полъ, подобно каквой птици певачици, у младости цео свой животъ тако реѣи у певаню проведе.“ За тая послѣдня-та плаща напълно и слѣдующе-то, кое-то великий славистъ *Шафарикъ* приписва въобще на славянка-та. „Wo eine Slavin ist, поддържя той, da ist auch Gesang; sie erfüllt Haus und Hof, Berg und Thal, Wiesen und Wälder, Gärten und Weingärten mit dem Schall ihrer Lieder и т. н.**)

---

*) Стефанъ И. Верковичь: Песме македонски бугара. I. Женске песме. Бѣлградь. 1860.

**) Geschichte der slavischen Sprachen u. s. w., стр. 52.

II.

Значение-то на народни-тѣ ни пѣсни биде напълно оцѣнено отъ главни-тѣ репрезентанти на млада-та наша литература. Кога-то прѣди 30—40 години мьрчина-та, коя-то владѣяше по цѣли четире столѣтия въ България, захвана да се распрьсва, кога-то измѫчений български народъ, отъ груби-тѣ притѣснения на Турци-тѣ и отъ лукавщина-та на фанаріоти-тѣ, почна да си отваря очи-тѣ, тогава негови-тѣ духовни пробудители зехѫ за исходна точка на своя-та дѣятелность богатия изворъ на народна-та поезия. Отъ една страна тя напомнюваше народу негово-то славно минало, послѣдни-тѣ му царье, непобѣдимия Крали-Марка и неустрашими-тѣ ускоци, тия постоянни мѫстители на Турци-тѣ, а отъ друга потвърждаваше съ голѣма ясность и нова сила народно-то единство, кое-то по причини политически и географически едвамъ още се крѣпеше. Освѣнъ това народни-тѣ ни пѣсни послужиха извънрѣдно за успѣшно-то образувание на писмовния языкъ; нарѣчия-та едно чрѣзъ друго се допълнювахѫ и форми-тѣ взаимно се чистяха и требяха. За съжаление е само, че туи не стана още по рано, тъй щото да се парализира май силно-то влияние на руский языкъ, на думи-тѣ и изражения-та исключяющи често даже и домашни-тѣ.

Пьрвий поводъ за събирание български пѣсни биде даденъ отъ приснопамятния *Юр. Венелина*, на кого-то дѣятелность-та има въобще голѣмо значение за литературно-то и политическо-то развитие на български народъ. Пратенъ на 1822 год. отъ рус. академия да пѫтешедствова по България, той обиколи нѣщо отъ въсточна-та ѝ чясть, мина у Влашко и тукъ у Букурещъ завьрза познайство съ тамкашни-тѣ български емигранти, като ги съвѣтуваше да се грижятъ за събуждание-то на съотечественници-тѣ си. Мѣжду друго онъ имъ отпоржчваше събирание-то на български пѣсни, кои-то пакъ, уголѣмени съ сбирки-тѣ на Одесски-тѣ Българи и на самаго Венелина, излѣзохѫ слѣдъ смьрть-та му отъ *Безсонова*.*)

На 1860 год. се напечятаха въ Бѣлградъ отъ *Ст. Верковичя „Народне песме македонски Бугара“*, *I. Жен-*

*) Вижъ Иречекъ: Dějiny národa bulharského, стр. 448 и 515. Болгар. пѣсни отъ Безсонова, Москва 1855, съдьржатъ главно Венелинови-тѣ.

ски пѣсни, събрани главно въ югоисточна Македония. Тѣ сж на брой 335, и сж нарѣчени женски затова, защо-то сж пѣяни отъ жени. Любопитно-то при туй е, че повече отъ половина-та на тия пѣсни (235) сж записани отъ една само пѣвачка, славна *Дафина*, коя-то Верковичь наричя *бѫлгарский Омиръ*. По съдържяние-то си, тѣ сж главно любовни съ нѣкой митологически вмѣсвания. Пѣсни-тѣ сж записани фонетически, нъ, както ми се струва не всжду вѣрно. Раздѣление-то имъ отговаря на дни-тѣ, кога-то се пѣятъ.

Нѣколко мѣсеца слѣдъ това излѣзоха на бѣлъ свѣтъ пѣсни-тѣ на многозаслужившн-тѣ за събуждание-то на Българи-тѣ братия *Димитра и Константина Миладиновци.**) Родени въ *Струга* близо при оттичяние-то на Черний Дринъ отъ охридско-то езеро, тѣ сж посвѣтихж още отъ малки да работятъ за развитие-то на българщина-та въобще, а въ Македония особенно. Тѣмъ, а именно на старий Миладиновъ, длъжимъ ние главно свѣстявание-то на Македонци-тѣ. Димитъръ се училъ въ Атина, и слѣдъ свьршивание-то на студіи-тѣ си учителствувалъ най-пьрво въ Прилѣпъ и послѣ въ Кукушь. Той всегда усьрдно се грижилъ за упазвание-то на български-тѣ интереси отъ посѣгания-та на фанариоти-тѣ, та за това билъ строго прислѣдванъ отъ тѣхъ, а най-сѣтнѣ наклеветенъ прѣдъ турско-то правителство като бунтовникъ и затворенъ въ Цариградъ. Мѣжду това братъ му Константинъ, кой-то билъ тогава свьршилъ историко-филологический факултетъ въ Москва, дошьлъ въ Загребъ, и тамъ съ помощь-та на Харватския патриотъ, и намъ добрѣ извѣстенъ епископъ Дяковский *Штросмайеръ*, издалъ събрани-тѣ отъ него и Димитра пѣсни. Като чюва за затварение-то на брата си, връща се на чяса въ Българско, нъ не слѣдъ много и него затварятъ при брата му. Това произшедствие причинило голѣмо вълнение въ славянский свѣтъ, и рускій и австрийский посланникъ въ Цариградъ издѣйствували тѣхно-то освобождение; нъ както се изразява за това *Иречекъ*,**) фана-

*) Бѫлгарски народни пѣсни, собрани одъ братья Миладиновци Димитрія и Константина и издадени отъ Константина. Загребъ 1861.

**) Глѣдай Dějiny стр. 503. Приказватъ, че Миладиновци били наклевстени отъ гьрцкия владика главно за пѣсень-та „Стоянъ и Патрикъ“ (Nr. 81 М.), въ коя-то се изображява превъсходно лукавщина-та и ненависть-та на фанаріоти-тѣ сирѣмо насъ. Нъ менѣ се чини, че туй не може да бжде истина, понеже Димитъръ биде затворенъ още прѣди издаванне-то на пѣсни-тѣ, слѣд. гьрцкий владика не е можялъ да знае тогава съдържяние-то на пѣсень-та.

ріотска-та злоба намѣрила друго срѣдство да ги погуби, подплатила стражяри-тѣ и тѣ ги — *отровили*. Тъй мжченически умрѣхж два благонадѣждни момци, на кои-то единственна-та книга прави епоха въ нашя-та литература. — Колко-то за само-то събрание, то е най-добро-то въ нашя-та книжина, понеже, освѣнъ нѣколко гатанки, пословици и др. на края, съдържя 674 пѣсни, отъ кои-то много твърдѣ любопитни. Язика е фонетический и до толкова вѣренъ, що-то ни едно отъ други-тѣ голѣми събрания неможе да се сравни съ него. Пѣсни-тѣ сж раздѣлени на 10 чясти спорѣдъ смисъль-та си. Въобще цѣло-то събрание има голѣма цѣна за всякого, кой-то се занимава съ язика, история-та и живота на Българи-тѣ.

Слѣдъ смърть-та на Миладиновци, като продължитель на дѣятелность-та имъ, излѣзи *Вас. Чолаковъ* (сега архимандритъ въ Рилский манастиръ), кой-то наистина 1872 издаде въ Болградъ *Българский народенъ Сборникъ*, I чясть. Отъ това се види, че г-нъ събиратель-тъ има намѣрение да слѣдва въ прѣдприятие-то си; желателно би било само да видимъ чясъ по-скоро продължение-то, понеже интереса за основно-то запознание на бъл. животъ става отъ день на день по-голѣмъ. У насъ обикновенно се подцѣнява Чолаковий Сборникъ, като се привожда за доказателство, че той не е обеменъ, кое-то обаче не е никакъвъ недостатъкъ, и второ че записване-то на пѣсни-тѣ не било до тамъ вѣрно. Послѣдньо-то обвинение, ако можемъ тъй да се изразимъ, е наистина до нѣгдѣ умѣстно, нъ азъ мисля, че главно-то на всякий бждщъ Сборникъ ще лѣжи не толкова въ формалната му страна — понеже други-тѣ събрани пѣсни ни даватъ вече доста ясно понятие за произношение-то и форми-тѣ на язика — а въ съдържяние-то. Отъ друга обаче Чолаковий Сборникъ има туй прѣимущество прѣдъ други-тѣ, че съдържя пѣсни отъ цѣла България, и че не се ограничява само съ пѣсни-тѣ, нъ записва гатанки, пословици, прикаски и др.

Освѣнъ тѣзи отдѣлни събрания, ние намѣрваме бъл. пѣсни въ *Описаніе быта болгаръ* отъ Каравелова, въ *Памятники* отъ Срѣзневскій (главно събрания-та на *Н. Герова*), въ *Сборника* на Войникова, послѣ въ всички-тѣ почти неполитически вѣсници: въ *Книжици-тѣ*, *Пер. Списание*, *Читалище-то*, *Знание-то* и др.

Прѣди да свьршя, трѣба да спомена тукъ още за единъ сборникъ, кой-то въ свои-тѣ обриси показва такава обширность, такава монументалность, що-то надминува всички до сега намъ извѣстни събрания. Цѣлий сборникъ, спорѣдъ думи-тѣ на *Дръ Л. Гайтлера,* проф. въ Загребъ, съдържя не по малко отъ — horribile dictu — 300 печятни коли, отъ кои-то 1874 излѣзи само една малка чясть подъ название-то *„Веда Славена“ (Верковичь, Бѣлградъ).* Пѣсни-тѣ сж събирани мѣжду родопски-тѣ Българи — *Мърваци* и *Помаци,* и сж твьрдѣ замѣчателни по съдържяние-то си; тъй наприм. митологъ-тъ би могълъ да състави отъ тѣхъ една пълна митология и историка би намѣрилъ по мѣжду имъ не само пѣсни Крали-Марковски, нъ и такива, кои-то се отнасятъ до царуване-то на *Крума, Бориса, Симеона* а даже и *Александра Великаго.* За това е изяснително, че появение-то на „Веда Славена“ възбуди голѣмо смайване мѣжду много слависти, отъ кои-то нѣкои, както и Иречекъ, я нарѣкохж простъ фалзификатъ. Нъ добрѣ забѣлѣзва Дръ Гайтлеръ*), това е невъзможно вече по тая причина, че само за съставяние-то на пѣсни-тѣ би се изисквала 20-годишна работа, и то отъ человѣкъ genius, „kterého bychom ovšem mezi bulharskými spisovateli nenašli.“ Съ това неискамъ да кажя, че въпроса е рѣшенъ; признавамъ, че има много нѣща непонятни и за филолози и за митолози, нъ отъ друга страна все пакъ мисля, че неслѣдайки детайли-тѣ можемъ раскри до нѣкждѣ тьмно-то було, кое-то обвива поезия-та на наши-тѣ родопски Българи. Отъ сборника най-стари-тѣ исторически и митологически пѣсни сж отъ чюждо потекло, а особенно тракийско, слѣд. не е никакъ невъзможно, ако Българи-тѣ resp. Славяни-тѣ, кои-то спорѣдъ *Дринова* захванали да се заселяватъ на Балканский полоостровъ още въ III стол. слѣдъ Р. Х., да сж ги реципирали отъ туземни-тѣ първожители. Колко-то за вторий въпросъ, а именно защо само въ Родопски-тѣ планини сж са съхранили тия прѣдания, както и чисто български-тѣ за Крума, Бориса, Симеона и др., то това е мислимо, защо-то Родопи-ти сж единственний кжтъ въ Българско, кой-то оставалъ всегда най-малко покжтнжтъ отъ нашествия-та на

*) Dr. Geitler: *Poetické tradice Thráků a Bulharů.* Прага 1878. Г-ну е написалъ сжщо и Starobulharská fonologie.

народи-тѣ, и кой-то и сега даже е почти непристѫпенъ. За метрума ще говоря по-долу. Тукъ искамъ да забѣлѣжѫ само, че би било желателно, що-то и наши-тѣ учени да обърнѫтъ малко внимание камъ тия пѣсни. Въ чюжбина е вече повстанала цѣла литература *pro* и *contra*, а ние, камъ кои-то главно се отнася дѣло-то, се задоволихме, до колко-то ми е извѣсно, съ удивителна-та забѣлѣжка, че *кога-да-е* ние ще си съберемъ пѣсни-тѣ и че чюжденци-тѣ не трѣба да се грижятъ за насъ.*)

Прѣводи отъ бълг. пѣсни имаме на чешки отъ *Холечка*, на французки отъ *Дозона*, на нѣмски отъ *Rosen-а*.

III.

а) Български-тѣ пѣсни, тъй както се види отъ досегашни-тѣ събрания, сѫ твърдѣ разнообразни по форма-та си. Нѣкои сѫ съставени доста прилично по правила-та на *метрика-та*, кога-то други напротивъ сѣкашъ, че сѫ повече проза, отъ колко то стихове. Тъй напр. версъ 20-сриченъ се слага съ версъ 5-сриченъ — анормалность, коя-то особенно се съглѣжда у пѣсни-тѣ на родопски-тѣ Помаци и Мърваци. Причина-та на това извънрѣдно явление трѣба да се търси въ обстоятелство-то, че Помаци-тѣ приказвали пѣсни-тѣ си, като прикаска**), отъ колко-то въ фалшивость-та имъ, защото въ тоя случяй фалзификаторъ-тъ би могълъ твърдѣ лесно да ги обвие въ по-строги метрически форми. За потвърждение на казано-то служятъ онѣзи отъ родопски-тѣ пѣсни, кои-то се *пѣяли* при религиозни-тѣ обряди, и кои-то заради туй сѫ въ метрическо отношение съвсѣмъ подобни на други-тѣ български пѣсни. Примѣри:

Пѣсень обикновенна.

Кога се прахъ по пѫтьове дига,
тия се борба борятъ,
коя да надвие,
мома да грабне;
кога отъ мѫгли дребна роса капи . . .

A. Dozon, стр. 135.

*) Вижъ Читалище година 1874.
**) Вижъ Aug. Dozon, Rapports p. 15.

Пѣсень религиозна.

Излѣзалъ ми царе отъ Сарае,
отъ Сарае, отъ града голѣма,
рано още прѣдъ зорница.
Въвъ ржка му златна фурушка,
та си ходи въвъ пещери . . . L. Geitler, стр. 65.

Нъ да не мислятъ читатели-тѣ, че неправилность-та на метрума е свойственна само на родопски-тѣ пѣсни, ще дамъ тукъ единъ примѣръ отъ Верковичови-тѣ *Женске песме*, кои-то до сега не сѫ били прѣдмѣтъ на никакво подозрѣние.

Не те пущамъ, сестро, не те пущамъ,
За студена вода.

И по нататъкъ въ сѫща-та пѣсень:

Чюнке язи любя, братко, язи чобанъ,
Мене не вѣруващь,
Да ми прьснѫтъ, братко, мои църни очи.

(Nr. 187.)

Обикновенно версъ-тъ у наши-тѣ пѣсни се мѫчи по възможности да изрази една цѣла мисъль, тъй що-то негова-та слога съ слѣдующия не трѣба особенно да хармонира. По тоя начинъ се изяснява отсѫтствие-то на *рима* у наши-тѣ, както въобще и у югославянски-тѣ пѣсни. Сами-тѣ рѣдове несъставляватъ никакъ правилни *ямби* или *трохеи;* тѣзи най-чясто се мѣсятъ помѣжду си, безъ при това стиха да изгубва благозвучие за българско-то ухо. Примѣръ:

Звѣзда зорница изгрѣва,
Петканка двора метеше,
Петканка дума зорници. (Doz. Nr. 16.)

Или:

Се собрали Кралеви, Баневи,
Се собрали на хладна механа,
Вино піятъ, мушафере чинятъ.

(Мил. Nr. 127.)

Само едно е при това за забѣлѣжвание*), т. е. тъй нарѣчена-та *цезура* или *разрѣзка*, коя-то почти правилно дѣли

*) Това замѣчяние го дължя на познатия нашь филологъ и поетъ г-ну Н. Герову (Мушякъ), кой-то вече отъ дълго врѣме се занимава съ съставяние-то на единъ голѣмъ словарь български. До колко-то можяхъ да видя лично, словаря е тъй добрѣ нагласенъ и тъй пространенъ, що-то негово-то издание ще прави епоха въ нашя-та литература. Само дано излѣзеше чясъ по-скоро.

българский стихъ на двѣ чясти. Тоя знакъ е тъй характеристический, що-то негово-то отсѫтствие прави четение-то на пѣсень-та съвсѣмъ неблагозвучно. Азъ мисля, че наши-тѣ поети неще направятъ злѣ да обърнѫтъ внимание камъ тая свойственность на българска-та метрика. Примѣръ:

О! ти Димано, жялна Димано,
жялна Димано, една у майка!
Богъ да убиетъ, твоята майка, . . .
(Мил. 127.)

Или: Ако би видѣлъ, Димитра,
какъ вьрти сабя, дамаска,
какъ вьрти очи, юнашки, . . .
(Хитовъ ст. 113.)

Цезура-та е толкова по-намѣсто, колко-то повече тя отговаря на смисъль-та. За това обаче отъ друга страна е невъзможно ясно-то и точно опрѣдѣление, гдѣ именно трѣба да стои цезура-та.

Като възнаграждение за рима и други чюждици, срѣщатъ се въ наши-тѣ пѣсни твьрдѣ чясти *повтарения* (repetitio) на слова и изражения. Отъ тѣхъ най-главна е *анафората*, гдѣ-то сѫщи-тѣ думи и изражения се срѣщатъ на начяло-то на стихове-тѣ и *палилогията*, гдѣ-то повтарения-та идѫтъ непосрѣдственно или едно слѣдъ друго, и то въ сѫщий редъ или въ два послѣдувателни. Примѣръ:

Ходилъ юнакъ на пустата войска,
на пустата войска, войска татарийска,
ранили го триста дребни пушки,
триста пушки, три стрѣли татарски.
Падна юнакъ увъ дълбоко долье,
Увъ дълбоко долье подъ дърво зелено . . .
(D. Nr. 3.)

Анафора:

Събрала се потеря
петстотинъ турски сегмене,
петстотинъ турски низаме,
петстотинъ черни татаре, . . . (Хит. 120.)

Тѣзи повтарения сѫ твьрдѣ чѣсти и въ наши-тѣ пѣсни, понеже за българско-то ухо тѣ сѫ по-благозвучни и отъ

рима. Мнѣние-то, че повтарение-то има за цѣль да назначи по силно мисъль та*), не ми се вижда до тамъ основателно.

По голѣмина-та си сѫ стихове-тѣ твърдѣ различни, отъ 4—5 срични, че чякъ 20—22 срични. Отъ тѣхъ най-употрѣбителни-тѣ сѫ 8- и 10-срични-тѣ, познати подъ името *юнашки* или *епически стихове*.**)

б) Втора-та не по-малко важна точка въ пѣсни-тѣ ни е языка, въ кое-то отношение тѣ съдържятъ богатъ материялъ за всякий български филологъ. Нихно-то значение състои въ туй, че тѣ 1) обематъ много стари думи и форми и 2) даватъ ясенъ прѣглѣдъ на нарѣчия-та въ разни-тѣ български страни.

Относително стари-тѣ думи трѣба да забѣлѣжя тукъ, че тѣ особенно се срѣщатъ у македонско-то нарѣчие; тъй напр.: *киприй* (мѣгкий, чеш. курчу́), *клавамъ* (класти, турямъ), *рудий* (рудо ягне), *вревити* (говорити, ср. vřava), *прашамъ* (спрашивать), *рухо* (дрѣха), *рилка* (бърна, джуна), *дова* (врѣме), *облагамъ се* (хващамъ се на *басъ*), *сметана* (каймакъ), *банъ* (срв. хар. вап), *желка* костенурка) и др.

Още по занимателни сѫ стари-тѣ форми. 1) *Носовни-тѣ;* като: *ржнка, ярембица, кѫндило, теленга* и др. 2) *Остатки отъ падежи-тѣ.* У сѫществителни-тѣ освѣнъ *винителний* и *звателний, дателенъ* въ женски-тѣ и мѫжки единственни: Стояну, брату, сестри, майци, зорници и др.; *творителний:* градомъ, редомъ, с' житомъ, бѣжишкомъ и др: *прѣдложенъ:* на сънѣ, на мѣсти, на врѣмени; *родителний:* до пѫти, отъ рѫкы, до пол-пѫти и др. У прилагателни-тѣ употрѣбение-то на *винителний* съ окончяние *аго, его* или пакъ просто само *а*, кое-то е най-стара-та форма на прилагат. у вин.: бѣлъ, бързъ конь; вин. бѣла, бърза коня. У числителни-тѣ сѫщий падежъ отъ *единъ*, и послѣ двойственно число *двѣ* и *обѣ* (обаица, обевъ). У мѣстоимения-та, както въ обикновенний говоръ. 3) *По рѣдко употрѣбение на члена.* 4) У *глагола неопрѣдѣлително наклонение* безъ *ти:* могѫ пи, пи-щѫ.

Колко-то за втора-та точка, то твърдѣ поучително е сравнение-то на *македонско-то нарѣчие*, кое-то съразмѣрно

*) *Štúr*, O národ. písních a pověstech plemen slovanských, str. 132.

**) Миладиновци въ прѣдговора; Štúr, 132.

по-чисто се е запазило, съ въсточно-то. Азъ тукъ ще назначя нѣкои грамматически разници. У сжществител. име нѣма нищо особенно. Членъ иматъ македонци-тѣ тъй добрѣ, както вси други Българи, произнасятъ го само като *отъ* или *о;* тъй напр. свѣтъ, свѣтъ-*тъ* = свѣто*тъ* = свѣто. Послѣдня-та форма обаче е свойственна и на нѣкои източно българи, както въ *Шумень* (кракъ, крако = кракъ-*тъ*). Освѣнъ тоя членъ азъ срѣщнахъ въ нѣкои македонски пѣсни и старо българско-то показателно мѣстоимѣние *въ, ва, во,* и *нъ, на, но;* тъй напр. риба, риба-*та* = риба-*ва* = риба-*на*. Още позамѣчятелно е, че члена очевидно се скланя: човѣкотъ, дат. човѣко*тому,* вин. човѣко*того.**) Въ мѣстоимѣния-та се употрѣбява нѣкой пѫть намѣсто *и* = *ней нейдзи* или *ѣ;* намѣсто *намъ* = *ни не* (срв. търновско-то *на*). У глаголи-тѣ обичятъ македонци-тѣ по-стара-та форма *етъ, итъ* отъ колко-то *е, и:* орѫ, оре = оре*тъ;* лъжя, лъже = лъже*тъ;* горя, гори = гори*тъ*. — Чясто Македонци-тѣ произнасятъ *к* намѣсто *щ,* кое-то е най-добро-то доказателство, че тоя звукъ трѣба да се пише у насъ *щ* а не *шт;* напр. *ще* = *ке,* нощь = нокь, пещь = пекь и др. Колко-то за *л*-то, то съ малки нѣкои исключения си остава правилно: пѣя*лъ,* оре*лъ,* храни*лъ* и др.

Както се види отъ това, македонско-то нарѣчие е *по-чисто* и *по-богато* на форми, та затова би било желателно, що-то наши-тѣ писатели да обращатъ повече внимание камъ него, а по възможности да пріематъ нѣкои думи и изражения.

в) Като разглѣдаме съ внимателно око духа и форма-та на наши-тѣ пѣсни, скоро ще се убѣдимъ, че въ повече-то отъ тѣхъ Българина е тѣсно свързанъ съ природа-та. Отъ всички страни тя му шепне тайнственно, отговаря на неговитѣ въпроси и му дава съвѣти. Причина-та на туй явление може твърдѣ лесно да се обясни отъ голѣма-та наклонность на Българина камъ естество-то. Всички-тѣ български пѣсни, както въобще и славянски-тѣ, „дышатъ какою-то *короткостью,* какимъ-то нелицемѣрнымъ *дружествомъ,* какою-то братскою *любовію* людей *къ природѣ.*“**) И наистина жи-

---

*) Сравни Миладиновци у прѣдговора.

**) Глѣдай Бодянскій: О народной поэзіи славянскихъ племенъ, Москва 1837, стр. 149.

вущъ усамотенъ, далечь отъ обществения шумъ, Българину неостава друго, освѣнъ да смѣта окржжяющи-тѣ го прѣдмѣти за свои другари; съединенъ нераздѣлно съ природа-та, той намира въ нея отзивъ на чювства-та, кои-то вълнуватъ душя-та му, забѣлѣзва нейни-тѣ явления и и съобщава свои-тѣ. По тоя начинъ тѣ си разбиратъ, като два добри приятели, както праведно говори *Штуръ*.*)

Отъ казано-то до тукъ излазятъ двѣ голѣми прѣимущества за българска-та пѣсень, а именно че 1) *природа-та съ свои-тѣ явления служи като поетический накитъ на пѣсни-тѣ ни*, и 2) *тя има сжществено влияние на тѣхно-то съдържание*.

Природа-та, като просто окржжение, се явява въ тъй нарѣчена-та *антитеза*, въ собственно-то *сравнение*, въ *алегорията* и *паралелизма*. — Стойность-та на българска-та антитеза състои въ това, че най-напрѣдъ се говори за какъвъ да е прѣдмѣтъ, обикновенно взетъ отъ природа-та, послѣ се отрича негово-то сжществувание и тепьрва слѣдъ туй дохожда значение-то на пѣсень-та. Като напримѣръ:

Вила се лоза віена,
не ми е лоза віена,
лю ми е янка дѣвойка. (В. Nr. 54.)

Или: Изгрѣли сж, изгрѣли двѣ слънца,
не ми били двѣ слънца,
лю ми били два сина. (В. 204.)

По нѣкогашь пьрва-та чясть може да бжде въпросителна:

Що ми се бѣлей, лелентъ?
ил' ми е грутка снѣжовица?
ил' ми е соколово пиле?
ил' ми е бѣло платно?
ил' ми е рудний овенъ?
Да е грутка снѣжовица,
отъ слънце ке скопнеше;
да да ми е бѣло платно,
лель ке го дѣвойка зберитъ;
да е соколово пиле,
даль ке пиле отлеташе;
да да ми е овенъ рудий
да лели ке в' поле слезитъ;
туку било бѣлий шаторъ,
а подъ него Боленъ Дойчинъ; . . .
(Мил. Nr. 261.)

*) Nár. písně, стр. 24.

Твърдѣ подобна на тая е и друга форма, гдѣ-то двѣ опрѣдѣлени лица говарятъ помѣжду си. Момъка пита мома-та:

Море що си толка хубава!
Ил' си отъ Бога паднала?
ил' си отъ земя никнала?
ил' те златаринъ олиялъ?
ил' си прѣзъ прьстенъ минала?
Юначе, луда гидия!
Дек' се е чюло, видѣло,
мома отъ земя да никне,
мома отъ Господь да падне,
мома прѣзъ прьстенъ да мине.

Мене ме майка родила,
на добъръ день Великдень,
на по добъръ крьстила,
Гюргя ми име турила,
с' благо ме млѣко баняла,
с' рудо ме ягне хранила,
с' ройно ме вино поила.
Харна сьмь майка имала,
харно ме мене глѣдала,
за това сьмь толко хубава.
(В. 61.)

Освѣнъ антитеза-та твърдѣ чясти сж сравнения-та на два прѣдмѣта посрѣдствомъ нѣкой съюзъ; нъ този понѣкога липсва, и такава форма се нарича *parallelismus*. Примѣръ:

Язи си имамъ два братья,
два братья, два славика. (177 В.)

Обаче собственно-то сравнение *(comparatis)* изисква всегда съюзъ. Тъй мома-та говори камъ влюбения момъкъ:

Ке глѣдашь, ке горишь
като ленъ за вода,
босильакъ за сѣнка. (В. Nr. 10.)

Или: Кукя брали, като прахъ на тжпанъ,
цутъ цутили, како ясеникъ,
завързали как' вьрвино гроздье.
(Мил. Nr. 233.)

Нѣкой пжть цѣло-то описание на прѣдмѣта въ пѣсень-та е *алегорическо*. Така наприм. едному се струва на сънѣ, че е заедно съ любовница-та си:

Чинихме се два голуба,
похвьркнахме, емъ лѣтнахме.
Отидохме тука долу,
тука долу ни-ъ лозята
да зобиме бѣло гроздье,

бѣло гроздье гумазово
и цьрвено лисичяно.
Видѣхж ни падарето,
исхвьрлихж тенки пушки
и удрихж златни крила.
(В. Nr. 284.)

Въ прѣдишни-тѣ примѣри служяше природа-та главно като окржшение на пѣсни-тѣ, бѣше само вънкашно свързана съ тѣхъ; нъ въ наша-та народна поезия тя играе още по-

голѣма роль, като има значително влияние и на съдържанието имъ. Българина тукъ се прѣдставлява въ сношение съ най-разнообразни-тѣ нейни форми. Животни, ископаеми и растения, гори и рѣки, всичко е персонифицирано; прѣдъ Българина се обраща всичко на приятель-другарь, кому-то той излива безъ свѣнение чювствително-то си, пълно съ радости или скърби, сърдце. Гора-та му е сестра, вода-та го охранява прѣдъ неприятели-тѣ, въ нещастие животни-тѣ скърбятъ съ него а птици-тѣ му донасятъ извѣстия. Всичко туй е тъй вѣрно и тъй просто, тъй нѣжно и тъй хармонически изразено, що-то именно тукъ можемъ да тьрсимъ най-голѣмата поетическа сила на български-тѣ пѣсни. — *Планина* съ планина разговарятъ, като да би били двѣ личности:

Заплакала Стара Планина,
дочюла е Перинъ Планина.
Защо ми плачешь Стара Планина?
Какъ да не плачемъ, какъ да не жялемъ:
Сѣка година булюкъ хайдуци,
тая година деветь булюци.
Згазихѫ ми дребната трѣва,
размѫтихѫ студната вода,
истрошихѫ зелена гора
укръвавихѫ бѣлитѣ камени. (В. Nr. 280.)

Нъ въ такъвъ случяй намѣря са, кой да ѝ доде на помощь:

„ . . . . . трай ми, горо ле, не плачи,
етого Индже ке идетъ, хайдуци ке ги испѫдитъ.“

Въобще правий юнакъ е искрененъ приятель на *гора-та*, та за това кога е нажялена съ съчювствие я пита:

Ей горица, горо ми зелена,
ще те питамъ, право да ми кажешь:
що си толко рано повѣхнала,
да ли те е слана попарила
или те е пожяръ пожярила?

Горица му по тихомъ говори:

Леле Марко, леле врѣденъ юнакъ;
если питашь, право да ти кажя,
що сьмь толко рано повѣхнала.
Нити ме е слана посланила,
нити ме е пожяръ пожярила,

нъ помина цьрна Арапина,
та поведе три синцира робье . . .
(Doz. Nr. 36.)

За да угоди на гора-та, Марко освобождава робье-то, нъ за туй кога да си отиди и говори:

'ставай си с' Богомъ, прощавай,
горо ле, Рила Планина,

послѣдня-та му казува:

Иди си с' Богомъ юначе, водата тече пакъ вода,
халалъ ви струвамъ сичкото, трѣвата расте пакъ трѣва.
трѣвата още водата; (Doz. Nr. 54.)

При такава услужливость на гора-та нетрѣба да се чюдиме, ако даже и мома-та захване да я благославя и да я моли да стане още по-гъста:

Горо ле, горо зелена! подъ твоитѣ сѣнки да ходи,
я развий листе широко, Отборъ юнаци да води,
искарай клоне високо, да сѣче наши душмани
направи сѣнка дебѣла, и цариградски султани.
че имамъ братецъ хайдутинъ — (Хитовъ стр. 108.)

Освѣнъ гора-та по нѣкогашь и *вѣтъра* служи като прѣдмѣтъ на разговоръ. — Вѣтара събужда заспала-та мома и тази му говори:

Ак' би вѣтре невѣялъ, та ме удари по лице
що бѣхъ си лепо заспала; и я се трьгнахъ, разбуднхъ.
що скарши гранка маслинка, (В. 306.)

Въ подобно сношение съ люды-то стои твьрдѣ чясто и *тихий бѣлъ Дунавъ*, тая *славянска рѣка*, както я именува *Czajkowski*. — Господь заржчва на Дунава:

Дунавъ ми, бѣлъ ми Дунаве!
Деспина брата Дилбаскинъ
ти да го него удавишь,

понеже той се женилъ, кога-то била чьрква. Сестра му Десна не ще да знае за това и нажялена отъ смьрть-та на брата си, къне и нарѣжда:

Дунавъ ми, бѣлъ ми Дунаве! да ти бѣлѣе пясъко
да ти присжхне водата, да ти испукатъ рибитѣ,

слѣдъ кое-то Дунавъ се извинява и я умирява. — По мѣгко е отношение-то на мома-та тамъ, гдѣ-то тя пита Дунава за милия си Стояна:

Дунаве, братко Дунаве!
Да ли го виде Стояна?
Я Дунавъ ли й говори:
Петкано, бѣла Вардарко!
Три су геміи минали;
пьрва гемія деліи,
втора гемія бекріи,
трекя гемія младъ Стоянъ
со писань кавалъ свиреше.
(В. Nr. 322.)

Замѣчателна е нѣжность-та, съ коя-то се опѣватъ *цвѣтя-та;* босиляка и карамфиля, аглика-та и лилия-та окрашяватъ чясто рѣдове-тѣ на българьски-тѣ народни пѣсни. До колко Българина обичя цвѣтя-та, излиза вече отъ туй на явѣ, че и прѣдъ смьрть-та си той спомѣнува на тѣхъ и заржчва да ги саждатъ на гроба му, за

да доходятъ Будимскитѣ дѣвойки,
да налѣятъ юда, студна вода,
и да китки, китки да на бератъ,
и да мене, мене пожелятъ,
людо младо що е починало. (В. Nr. 49.)

Цвѣте-то свьрзано *на китка* служи на любовници-тѣ, като знакъ на тѣхна-та наклонность; увѣхне ли, значи, че истинали вече единъ камъ другий. Затова згодница-та, като подава китка на милия си, кой-то заминува за странство, му говори:

На ти Змайче китката,
тури я в' дѣсна пазуха;
кога ке китка повѣне,
тогай ке се омжжимъ. —

По нѣкогашь даже и растения-та се персонифицираТъ. — Юнака съглѣдва спяща мома подъ *капина-та*, бои се да не се събуди и да му избѣга, та за това отъ далеко вели и говори:

Дрьжь капино, дрьжь сестро,
дуръ да дойда при нея;
ако ми го задьржишь,
с' уста вода ке нося,
коренъ да ти навада,
вьрши да ти подмлада.

Красно е олицетворение-то на *риба-та*. — Стефанъ Банъ цьрква гради, нъ не може да я огради, защо-то му липсва безцѣненъ камъкъ. За това отива на Дунава камъкъ да лови, ала намѣсто него улавя мрѣнка риба. Бѣдна-та риба му се моли:

Ей ти Бане, Стефанъ Бане!
пущи ти ме мене,
азъ ке ти хванемъ безцѣнъ камъкъ.

Той я пуска и риба-та наистина му донася желаемий камъкъ.

Още по-распространени отъ приведени-тѣ примѣри сѫ онѣзи, дѣ-то се улицетворяватъ сѫщества по естество-то си по-близи до человѣка: до прилѣжния земледѣлецъ, бодрий овчярь или пакъ неустрашимий войникъ и ускокъ. Животни-тѣ относящи се до тая категория служятъ Българину вѣрно и усърдно; ако господаря имъ е въ опасность, тѣ съ удивителна бързина дохождатъ да го освободятъ, или поне да му помогнѫтъ. Отъ тѣхъ птици-тѣ служятъ повече-то като извѣстители. Разболява се горский юнакъ и праща *сокола* да извѣсти родители-тѣ му за това. Другадѣ прави сѫщо-то за да даде извѣстие юнаку за непрятелска-та превара, коя-то пакъ тойзи въ лице-то на *Кралевичя Марка* всегда надвива. Не тъй щастенъ е обаче царь-тъ, кому-то сокола

истърси дѣсно си крило;
та ми падна бѣло книже,
изъ книжето ситно писмо.

Попъ Никола го прочита и сълзишкомъ царю говори:

Азе три дни ще попувамъ,
а ти три дни ще царувашь. (Мил. 63.)

Сѫща-та роль играятъ и *гълѫби-тѣ*. Богданъ лѣжи въ тьмница и вика нѣма-ли нѣкой да извѣсти за това на Ангелина.

Де го зачю сиво гълѫбче,
па на вратата отиде,
дѣсно си крило подаде.
Богданъ на крило написа.
Хвьрка гълѫбче, отиде,
на Богданови равни двори;
съ крилата си трептеше,
со очи долу глѣдаше;
Ангелина дворове метеше
и лична пѣсень пѣеше.
Паднало письмце отъ крило,
Ангелина го съглѣда;
(М. Nr. 89.)

тогава се преблачя въ мѫжки дрѣхи, отива и го освобождава.

Още по-привлекателни сѫ *орли-тѣ*, тия царьеве въ въздуха, защо-то тѣ несамо носятъ извѣстия, нъ зематъ още непосрѣдственно учястие въ намаление злощастие-то на горския юнакъ. — Стоянъ избавя два орли отъ пожяра, когато отъ послѣ се разболява безъ да има нѣгдѣ нѣкого, тогава:

Гледали се го два орли,
два орли, два мили брата;
с' уста му вода носили
с' крилѣ му сѣнка чинѣли.

За възнаграждение Стоянъ имъ обѣщава свое-то юнашко месо и левентска крьвь подирь смьрть-та си. Нъ орли-тѣ му отговарятъ:

Море Стоене, Стоене! ами сме дошли, Стоене,
та не сме дошли, Стоене, Теб' да си юнакъ глѣдаме.
кръвитѣ да ти піеме; (M. Nr. 82.)

Този признателенъ говоръ подѣйствува на болния юнакъ силно, и той съ милозливъ гласъ се обраща камъ тѣхъ:

Два орли, два мили брата!
Азъ нѣмамъ мило братенце,
вие сте мене два бракя.

Като направимъ една стѫпка напрѣдъ камъ млѣкопитателни-тѣ, намѣряме още по-голѣма привързанность камъ человѣка. Кога-то бѣхъ малъкъ помня добрѣ майка ми да пѣеше, какъ че умрѣлъ младъ Стоянъ, булка-та му ходѣла на гроба и рѣдяла, че *стадо-то* му блѣяло и че въобще всичко живо чювствувало негова-та смърть.

Удивителна е вѣрность-та на *главний овенъ*, кой води стадо-то. Овчарина нападнали Турци, взели овци-тѣ му и ги прѣкари прѣзъ Дунавъ, тогава той надува кавала и тѫжовно засвирва:

Я чюй ме овенъ карабашъ, ялуци да ти оставя,
да ми стадото припливашь, рогове да ти позлатя.
(B. Nr. 163.)

Дочю го овенъ карабашь,
та му стадото приплива.

Съ сѫща-та отданность служи и *куче-то*, тоя неотдѣлимъ другарь на балканский пастирь. Добрѣ описва това негово качество една пѣсень, спорѣдъ коя-то Чобанъ Нена съ лукавство свързали и щѣли да го убиятъ, кога той се помолва да му даджтъ писанъ кавалъ да се опрости съ сиво стадо.

Засвири жялно и тѫжно: истрошихѫ букаитѣ,
дека да сте три кучина, искокнахѫ на висока планина,
дека да сте, тука да сте, та найдохѫ 30 души харамии;
зереази ке загинѫ. и отговорихѫ на чобанъ Нена:
Кат' дочюхѫ три кучина, е бре Нено, чобанъ Нено!
искинахѫ синцирето, да ли глави да имъ кинемъ
или нозе да имъ трошиме?
Поболе имъ глави трошете. (B. Nr. 181.)

Нъ отъ всички до сега исчислени животни, като найразумно, най-вѣрно и най-привързано камъ человѣка се явява

конь-тѣ. „Враний конь“, „конче хранено“ ще срѣщнешь въ много юнашки пѣсни. Юнака иска да се жени, кити коня си и го съвѣтува да внимава да не направи нѣщо на булка-та, защо-то тя ще го възсѣдне. Нъ той се моли юнаку да не го яха жена, ами момъкъ, защо-то кога

ке свирки да свирятъ, моето пусто сърдце;
свирки и тапжни, момче врьзъ мене,
ке се разиграе язи ке играя.

Майка-та праща сина си на бой, цалува коня му и говори:

„Коню, коню, жити църни очи!
Да ми вардишь мое мжжко дѣте,
оти ми е дѣте аджамия.“
„Глава давамъ, а дѣте не давамъ.“

(Мил. стр. 148.)

Обаче още по-тѣсно другарство мѣжду коня и юнака се забѣлѣзва, кога-то работа-та се касае да стигне до нѣкое опрѣдѣленно мѣсто, или пакъ да надвие многочисленни-тѣ неприятели, кои-то сж излѣзли на срѣща му. Познатъ е въ тоя случяй *шярецъ*, конь-тъ на Кралевичя Марка, кой-то всегда тъй юнашки се бие, както и самъ Марко. Ако Марко сѣче съ сабия-та си, той тжпчи съ нозѣ-тѣ си или кжса съ зжби си. По нѣкогашь той е по-разуменъ и отъ самаго Крали-Марка, затова чясто кога тоя незнае що да прави, обраща се за съвѣти камъ коня си. *Секула*, Марковий синъ, трѣба да се бие съ църний Арапинъ, нъ е още тъй малъкъ, що-то Марко намѣря за добро да попита стара коня, какво трѣба да върши за да побѣди арапина.

„Ай ти тебе, Марко Кралевиче!
Да си земитъ Секула дѣтенце,
да си земитъ фрушкитѣ ножина,
да ги клавитъ во русото перче,
да пресѣчитъ на Арапинотъ чинтяни.“

Сторено и Секула надвива. — Съ еднаква мждрость и мжжество се отличява *Янкуловий конь*. Особенно прѣкрасно е негово-то поведение при смърть-та на послѣдния у Косово поле. Пушка пукнала, та убила Янкула; тогава

коня застана надъ него, емъ дребни сълзи ронеше.
коня диванъ да му чини; Тамо и онъ до нег' падна,
с' грива му сѣнка чинеше, до нег' падна, душя даде.
с' упашка мухи бранеше, (М. Nr. 97.)

г) До тука ние говорихме за отношение-то на народни-тѣ пѣсни спрѣмо природа-та, остава още да назначимъ съ нѣколко чърти, какъ въ тѣхъ Българина глѣда камъ *семейство-то*. Извѣстно е, мисля, правнишко-то значение на българско-то *домородство*, тъй както до нѣкждѣ е съхранено у Македония и на Балкана.*) Всички-тѣ членове на семейство-то живѣятъ задружно — въ *задруга*, съ *домакиня* (старейшина-та, стопанина) на чело. Той издава распорѣждания за вътрешно-то устройство на задруга-та и я застжпва вънкашно. При това обаче негова-та власть не е неограничена, защо-то въ по-важни-тѣ дѣла той е длъженъ да се допитва у други-тѣ членове, та така да дѣйствува. Това обстоятелство е особенно важно, защо-то то дава на задруга-та печята на волность-та и свобода-та.

Кой-то иска да разбере истинна-та смисъль на пѣсни-тѣ ни отъ семейна точка зрѣние, трѣба всегда да има прѣдъ видъ устройство-то на задруга-та, за сжществувание-то и успѣшно-то развитие на коя-то се изисква прѣди всичко почитание и уважение камъ по-стари-тѣ членове и взаимна любовь. Първа-та точка е важна за да държи рѣдъ въ семейния животъ, а втора-та за туй, да бжде всяко движение повече доброволно отъ колко-то принудително. Чрѣзъ това устройство се достигатъ двѣ нѣща: 1. *прави се невъзможенъ деспотизма* и 2. *съкрушява се анархия-та*, а като слѣдствие се явява, че задруга-та не е центръ на несъгласие, ами на миръ и спокойствие. Въ нея владѣе всегда хармония-та на дѣйствия-та, защо-то работника, отдалеченъ отъ грубий егоизмъ, има само общо-то добро прѣдъ видъ.

Въ тая характеристическа урѣдба на нашя-та фамилия трѣба да се търси причина-та на голѣмо-то влияние, кое-то упражняватъ родители-тѣ върху *сина*, въ случай на женидба. При такова размножение на фамилия-та, родители-тѣ обращатъ всегда внимание камъ цѣло-то на задруга-та, тъй като у нея владѣе не индивидуализма, а колективизма и се стараятъ, щото новопришний членъ да не наруши задружний

*) Занимателно би било да се издири основно постъпенно-то измѣнение на старобългарско-то семейство и причини-тѣ, кои-то сж обусловили това измѣнение. Грѣшно е обаче да се мисли, че ние имe изгубили съвсѣмъ институции-тѣ на задруга-та; въ градове-тѣ наистина не е останало почти нищо отъ нея, нъ въ села-та, гдѣ-то особенно чюждо-то влияние не е било силно, и до сега, съ нѣкои малки модификации, е запазенъ старий типъ на фамилия-та (Тъй Иречекъ, Богишичъ).

миръ. Отъ тукъ се изяснява по нататъкъ май-мжчно-то положение на *млада-та невѣста*. Тия, кои-то виждатъ у българска-та свекърва нѣкаква строгость спрѣмо снаха ѝ, трѣба всегда да помнятъ, че тя като дѣловодителка на домашни-тѣ работи, е длъжна да ударжи непрѣменно кжщния рѣдъ. Млада-та булка обаче твърдѣ чясто или непознава тоя рѣдъ, или пакъ съзнателно заедно съ мжжя си дѣйствува противъ него; тъй щото въ такъвъ случяй, кой-то опасно застрашява бждщность-та на семейство-то, е поведение-то на свекърва-та съвсѣмъ оправдателно. Нъ при всичко туй тая строгость не отива никоги тъй далеко щото да прави невѣста-та проста робиня на други-тѣ, както утвърждаватъ мнозина чюжденци незнающи наший животъ. Спорѣдъ тѣхъ жена-та би трѣбало да се излѣжява и да чете „поучителни“ романи, както прави богата-та Парижянка. Подобни нѣща сж у насъ невъзможни, защо-то въ България невѣста-та не донася никакво вѣно, отъ кое-то би могла да живѣе*) и послѣ тя влазя въ задруга, на коя-то основний камъкъ е работа-та. — За да видятъ читатели-тѣ до колко тѣжка е работа-та на бъл. булка, ще приведж тукъ единъ примѣръ отъ Верковичя (Nr. 217).

Младъ Стоянъ си невѣста носи и

Отъ далечь иде и вика:
излѣзи мале, излѣзи,
да видишь мале, да видишь,
каква ти отмѣна азъ нося!
На тебе кжщи сметени,
на тебе двори сметени;
на баща мале, на баща,
на баща вода студена;
на брати мале, на брати,
на брати ризи везани;
на сестри мале, на сестри,
на сестри коси плетени;
на мене мале, на мене,
на мене първо любене.

Както синъ-тъ, тъй и *дъщеря-та* слушя воля-та на родители-тѣ си относително женидба-та. Кой-то знае наший неразвитъ обществен животъ, отъ кого-то особенно мома-та може твърдѣ малко да се ползува, не може току-тжй да отсжди този обичяй. У насъ моми-тѣ нѣматъ почти никаква опитность за живота, та затова въ важний актъ на женение-то се облѣгатъ на съвѣти-тѣ на родители-тѣ си. Замѣчятелно при това е, че роль-та на послѣдни-тѣ нѣма нищо егоистическо въ себе, нъ просто вджхната отъ чиста любовь и искренно желание да направятъ честита дъщеря-та си. Лъжя е мнѣ-

*) Вѣно-то, кое-то сжществува въ нѣкои градове, е непознато на наше-то народно право.

ние-то на онѣзи, кои-то поддържатъ, че у насъ свадба-та не е нищо друго освѣнъ продажба, тъй като зеть-тъ давалъ всегда *мѣна*. Юридически продажба-та е собственно размѣнение на двѣ нѣща мѣжду двѣ лица. Въ наший случай обаче — ако женение-то да бѣше продажба а — размѣняемо-то нѣщо и размѣнитель-тъ на една-та страна се съсрѣдоточяватъ въ лице-то на невѣста-та понеже мѣна-та, коя-то дава зеть-тъ, принадлѣжи не на родители-тѣ ѝ, а неѝ; слѣд. погрѣшно е да се говори въ тоя случяй за нѣкакво продаване. Далечъ отъ да бѫде мѣна-та унижение на наши-тѣ стари обичяи, напротивъ тя има чисто морално значение, тъй като усигорява живота на жена-та, ако би да остане вдовица бездѣтна. Отъ това обстоятелство слѣдва по нататъкъ единъ важенъ аргументъ противъ тѣзи, кои-то мислятъ, че Българка-та е повече робиня, отъ колко-то другарка на мѫжя си. Истина е, че като природно по слаба, тя слушя опитни-тѣ съвѣти на мѫжя си, нъ въ други случяи нейна-та дума има не малко влияние за дѣйстия-та му. Азъ поне, до колко-то български пѣсни съмъ прочелъ, не съмъ срѣщналъ нищо особенно недостойно и унизително за положение-то на Българка-та. Исключение правятъ рѣдки нѣкои случяи, дѣто тя влазя въ незаконни сношения съ други.

И тъй както забѣлѣзахъ по-горѣ мома-та се покорява на воля-та на родители-тѣ си, само че това покорявание нѣма ни сѣнка отъ принудителность. То е тъй впито въ наший семеинъ животъ, що-то дъщеря-та сама се чюди, какъ може да бѫде другояче. — Дѣвойка-та згодяватъ, дохожда прѣдишния ѝ любавникъ и я моли да вьрне, защото згодеика билъ „ябанджия“; нъ тя съ удивление му говори

Дек' се чюло и видѣло,
що се зева, да се враща. (В. Nr. 20.)

Въ друга една пѣсень става сѫщо-то; дѣвойка-та отъ почитъ камъ родители-тѣ си не имъ казва, че има любовникъ, и тѣ я згодяватъ за чюжденецъ. Нъ кога да зематъ невѣстата, засвирва младъ Стоянъ, нейно-то пьрво любе, да ѝ даде сбогомъ, хубава Аглика премира; тогава майка ѝ говори:

Аглико, керко хубава!
Чюнке си любе имала,
на мене не си казала! (В. Nr. 191.)

Отъ послѣдни-тѣ думи се ясно види, че родители-тѣ би дѣйствували съвсѣмъ другояче, ако да знаяхѫ тайна-та любовь на дъщеря си, а това исключява всяко насилие отъ тѣхна страна.

Втора-та мощна подпорка на българска-та фамилия е взаимна-та любовь на членове-тѣ ѝ. Тя ги сближава единъ камъ други, прави радость-та или жялость-та на едного да се чювствува отъ всички, отстранява недоразумѣния-та, съ една дума тя съединява всички въ едно цѣло, въ една душя. Това е най-ясно доказателство за мѣгкость-та на наший характеръ, за нѣжность-та на наше-то сърдце. Не само *майка-та*, тази съ чювствителность надарена личность, нъ даже и непоколибимий, мѫжественъ *баща* се вълнува при всяко извѣстие за състояние-то на мили-тѣ си.

Олавятъ Стояна и искатъ да го убиятъ, нъ той имъ се моли да го пуснѫтъ, защо-то

Стара майка ке ме жяли, дур' да море да исѫхне,
ке ме жяли, ке ме тѫжи, дур' да главня ластаръ пусне,
дур' да гарванъ побѣлѣе, дур' да върба главня стане.
(В. Nr. 263.)

Съ сѫща-та любовъ, съ сѫщо-то искренно сърдце отговаря и баща-та, когато синъ му го пита, да ли ще го жяли ако се удави.

Жялимъ те, сину, не жяля, да никне трѣва зелена,
азъ ке те скоро прижяля, да косятъ чяиръ-ливада.
кога да море присѫхне, (В. Nr. 221.)

Отъ своя страна и *сина* съ еднаква любовъ милѣе за родители-тѣ. — Който отива дѣвойка да си търси, нъ на пѫтя умира и да не наскърби съ това домашни-тѣ си, праща душя-та си да имъ извѣсти, че

. . . се е оженилъ
за бѣлолика дѣвойка.

Замѣчятелно е, че българина яви по-голѣма наклонность камъ мѫжки-тѣ, отъ колко-то камъ женски-тѣ дѣца. Причина-та на това трѣба да се търси въ устройство-то на българско-то семейство, споредъ кое-то сина остава всегда у бащина-та си кѫща, затваря послѣдньо очи-тѣ на родители-тѣ си, когато дъщеря-та се преселява у чюждо огнище. Че *дъщеря-та* е искренно любима отъ родители-тѣ си, дава ни най-ясно доказателство тѫга-та, съ коя-то тя напуска бащи-

ния си домъ за да слѣдва милия си. Даже и омжжена, тя не престава да милѣе за у тѣхъ си. Дали Стана далеко прѣзъ деветь гори зелени и деветь води студени. Стегнала ѝ се вече душя-та че не иде никой да я обиди и пита слънце-то.

Ой слънце, слънце, ой ясно слънце!
Високо грѣешь, врѣдома гледашь,
да ли видѣ, слънце, моята майка?
моята майка и моитѣ брати?
моитѣ брати и моитѣ сестри?
моитѣ сестри и моитѣ снахи? (Nr. 17 B.)

Догдѣ изрѣче слънце-то, че иджтъ, напълнили равни двори и Стана отъ голѣма радость душя дава.

Въобще замѣчателна е нѣжность-та на *сестра-та къмъ брата*, нъ тя е тъй чиста и свѣщенна, що-то и единственно-то помишление на нѣйно-то престжпване се наказва съ смьрть. Въ тоя случяй е народна-та пѣсень крайно строга, да, драконическа. — Братъ и сестра се оженятъ, мислѣйки се чюжди. Въ минута-та на вѣнчяние-то онѣмѣли попове-тѣ, поблѣднели дякони-тѣ,

та тресе се мирна земя,
потьмня си яснината,
та погуби братъ и сестра.

Подобно установление вѣроятно е плащало и за *братовчяди-тѣ*, нъ духа на ново-то врѣме, кой-то все постьпенно унищожява стари-тѣ ни обичяи, показва и тукь своя-та съкрушителна сила. На вопроса, че какъ могжтъ да се зематъ братовчеди, отговоря момакъ-тъ.

Дълбока рѣка бродъ нѣма,
хубава мома родъ нѣма.

IV.

Раздѣление-то на български-тѣ народни пѣсни споредъ съдьржяние-то имъ е извънредно трудно. *Ст. Верковичь* въ свои-тѣ *„Женске песме“* ги различява споредъ розлични-тѣ празници, нъ това раздѣление е само въпкашно, защо-то твьрдѣ чясто значение-то на пѣсни-тѣ неотговаря никакъ на дни-тѣ, кога-то се пѣятъ. Раздѣление-то споредъ обикновенни-тѣ правила на естетика-та е почти невъзможно, тъй като то е мжчно даже и за искуственна-та поезия. Наший бодъръ народенъ поетъ водимъ отъ субективни-тѣ си възрѣ-

ния смѣсва правилно безъ пощада и свѣнение епически мотиви съ лирически чювствувания, да, понѣкогашь се срѣщатъ пѣсни съ такава диалогическа живость, що-то ти се струва да четешь истинно драматическо произвѣдение, а при всичко туй и тия пѣсни сѫ далечь отъ да съответствуватъ на искусна-та драматургия. — Азъ тукъ ги раздѣлямъ на три разрѣда: *любовни, митологически* и *юнашки,* като имамъ прѣдъ видъ, че по тоя начинъ ще бѫде класифицирана най-важна-та чясть отъ пѣсни-тѣ ни.

а) Твърдѣ погрѣшно се говори за наши-тѣ *любовни пѣсни,* че тѣ иматъ нѣкаква си грубость и че Българина притѣснаванъ отъ толкова столѣтия насамъ е изгубилъ почти чювство за красно, за естетическо хубаво. Признавамъ, че наистина въ пѣсни-тѣ ни се нахожда тукъ-тамъ малко твърдо поведение камъ слабия полъ; нъ нека добрѣ забѣлѣжимъ, че то има всегда свои-тѣ причини въ невѣрность-та на мома-та. Изобщо Българина е откровенъ и искренъ камъ всички, слѣд. той е въ право-то си да иска сѫщо-то и отъ лица-та, съ кои-то е въ сношение, все едно какви сѫ тѣзи — моми или жени. Ако послѣдни-тѣ съ дѣла-та си сгрѣшятъ спрѣмо него, негово-то здраво естетическо чювство се развълнува и строго-то му поведение е напълно оправдателно. Само по такъвъ начинъ е могла да се упази до сега извѣсна-та българска цѣломждренность. Ако простий Българинъ да не обращаше внимание камъ подобни „грѣхове“ пѣсни-тѣ ни наистина можяхѫ да угодятъ на нѣкой другий „нѣженъ“ западоевропеецъ, нъ затуй отъ друга страна нравственность-та въ нихъ би съвсѣмъ паднала, а това е кое-то Българина не ще да допусне.

Второ се говори, че у Българка-та неможе никоги да се развие чювство-то на любовь-та, защо-то мѣжду друго момци-тѣ крадѣли чясто моми-тѣ, намѣсто чрѣзъ любовь да си ги наклонятъ. Това е отчясти истина, нъ длъженъ съмъ да забѣлѣжѫ, че то става всегда съ дозволение-то на мома-та, коя-то родители-тѣ неискатъ да даватъ. Отъ друга страна обаче смѣшно би било да се мисли, че Българина е простъ Донъ-Хуанъ, кой-то незнае друго забавление, освѣнъ да показва своя-та красота; не, Българина се гордѣе и съ *работливость-та* и *юнащина-та* си, камъ кои-то и сама-та Българка намѣря удоволствие. Ето защо храбрий Никола могълъ праведно да се провикне:

сиромахъ сьмь, баръ сьмь юнакъ;
сама мома ке ми дойзе. (B. Nr. 270.)

Нека говори кой що ще, а азъ сьмь на мнѣние, че наши-тѣ лирически пѣсни ни най-малко неотстѫпватъ задъ поезия-та на други-тѣ народи. *Aug. Dozon* въ прѣдисловие-то на свои-тѣ „*Chansons populaires bulgares*“, кое-то инакъ не е намъ никакъ благоприятно, прави слѣдующа-та забѣлѣжка за българска-та лирика: la poésie bulgare s'élève par des pièces qui se rapprochent du genre lyrique: ni la tendresse, et le dévouement dans les choses du coeur, ni la grâce, l'enjouement et même l'esprit, dans ce qui est du ressort de la fantaisie, ne font défaut.“ Азъ мисля, че *г-нъ Dozon* не е отдалеченъ тврьдѣ отъ правда-та. Ако Турци-тѣ ни сѫ владѣли варварски, ако сме били тѫпкани цѣли петь столѣтия подъ тѣхно-то адско иго, то това незначи, че тѣ сѫ затрили всяка нѣжность, всяко естетическо чювство у насъ. Тѣхни-тѣ свирепства, бѣсения и клания сѫ били сцени, прѣдъ кои-то человѣкъ не е могълъ да остане съ непоколебимо сьрдце. Той е трѣбало всегда да си оттуши, да искаже нѣкому мѫки-тѣ и страсти-тѣ си; а това Българина е правилъ мѣжду друго и камъ природа-та, камъ всичко хубаво и красно, кое-то му вдѫхвало довѣрие. Като е тъй, той не е могълъ да остане хладнокръвенъ камъ красния полъ, напротивъ негово-то измѫчено сьрдце, намѣрейки тукъ едно приятно прибѣжище съ толкова по-интензивна сила е чювствувало. Отъ тукъ се изяснява оная искренна любовъ, безпримѣрна вѣрность и отданность кои-то тъй прекрасно кичятъ страници-тѣ на любовни-тѣ ни пѣсни.

Нъ да послушяме, какъ пѣе народний поетъ: за Българка-та.

Мощне ми сѫ мили българскитѣ моми,
везденъ ми жниаятъ на жеското слънце,
отъ утро до вечерь на нодзи ми стоятъ;
полодзи креваятъ, снопове ми вързватъ,
ставици ми правятъ, като славей пѣятъ,
како ластовици тънко зборуваятъ.
Айде пакъ на вечерь дома се вращаетъ,
како яребици ситно ми бързаятъ.
Бѣли ми сѫ, бѣли, како бѣла книга,
Съ цървени образи — охридско яболко.
(M. Nr. 474.)

Или:

Петрице, моме Петрице!
Дей гиди риба лѣтнице,
цьрвено отъ Охридъ яболко,
преспанска тънка ягуля,
Битолско поле широко,
тиквишка бѣла пшеница,
солунско сухо грозденце,
воденска ширка цьрвена.
(М. 331.)

Замѣчятелно е, че у наши-тѣ пѣсни Българка-та обикновенно съединява *хубавина-та* съ *работливость-та*. Прим.

Прочюла се Катерина
с' хубавина, с' гиздавина,
а най веке сосъ работа. (В. 50.)

Троица Турци идѫтъ попѫтя и се чюдятъ на хубость-та на Българки-тѣ.

Милитѣ момн, моми каурски,
сичкото лѣто, лѣто лѣтомно,
жетва ми жниятъ, чяпа копаятъ;
та пакъ сѫ бѣли, бѣли цьрвени,
бѣли цьрвени, като калина. (В. Nr. 180.)

Отъ своя страна и мома-та обичя *сила-та* и *юнащина-та* у момъка; тъй напримѣръ въ една пѣсень младъ Стоянъ зема бѣла Яна, защо-то захвьрля най-далеко отъ всички единъ дебелъ камъкъ.

Сключи-ли се веднажь любовъ мѣжду двѣ лица, то тя е правиломъ *твърда* „като камень.“ — Юнаку говорятъ, че красна Митра, негово-то пьрво любе, е болна. Тогава той оставя вино-то и се затичя да я види; пѫть отъ двѣ недѣли направя за половина день. Обаче срѣща любе-то си вече на носило-то, поглѣжда го и пада мьртавъ.

Понѣкогашь е момъка по-честитъ. — Младъ Стоянъ пита слънце-то, като вижда на всѫду, да ли знае що прави негово-то пьрво любе. Слънце-то му отговаря, че е далеко, чякъ у Влашко. Тогава си Стоянъ дома отива,

си стѣгна коня хранена,
тури си нога в' зенгия,
догдѣ другата да тури,
три си планини премина
и бѣлъ Дунавъ си преплива,
па во Влашко си отиде; . . .
и той я хвана за ржка,
та на коня си я качи.
(М. Nr. 119.)

Не по-малко *вѣрна* и *отданна* е и мома-та. — Юнака отива въ чюжбина, любе-то иска да го слѣдва; юнака казва,

че нетрѣба, защо-то той ще стои само три години, нъ мома-та му отговаря:

не могж три дни безъ тебе,
дили до три години! (В. Nr. 83.)

Или пакъ я съвѣтува да се върне, защо-то пѫтя му вървялъ прѣзъ Църно море, кое-то любе-то не ще може да премине.

Хай де лудо, лудо младо!
Ти за то кахаръ ми берешь!
Азъ ке стана морска риба,
та ке пливамъ по море. (В. Nr. 115.)

Въ друга една пѣсень достига вѣрность-та на любовница-та чякъ безпримѣрность-та. — Питатъ Велика баща-ли или майка жяли, та се носи чърно.

Не майка жяля, първото любе,
не баща тжжя. що е загинало
Туку си жяля деветь години. (В. Nr. 42.)

Твърдѣ поетический е начина, какъ се опѣва сжща-та тема — вѣрна-та любовъ — мѣжду двѣ лица, кои-то немилостива-та смърть била грабнала прѣждеврѣменно. Обикновенно изъ гробове-тѣ имъ израсвѫтъ цвѣтя или билки, кои-то пакъ се обвиватъ въ знакъ, че любовь-та се продължява и слѣдъ смърть-та имъ. — Умрѣли двѣ луди — млади, кои сж любили три години. Момче-то заровили прѣдъ чърква-та, мома-та задъ чърква-та.

Момче-то си никна високъ кипаришь,
мома-та никна църна черешя.
На си стана корень сосъ корень,
корень сосъ корень, върши сосъ върши.

Немилостива ржка ги отсачя, па наклажда два огньове: нъ и тукъ

си стана вогень сосъ вогень,
вогень сосъ вогень, пламень сосъ пламень.
(В. Nr. 137.)

б) Като направимъ една стжпка отъ любовни-тѣ пѣсни камъ *митологически-тѣ*, нахождами се на едно поле, колко-то любопитно, толкози неразработено. До сега митолози-тѣ не сж били въ състоянне да опрѣдѣлятъ точно митологическитѣ възрѣния на стари-тѣ Славяни. Въ старобългарска-та литература несрѣщами за тѣхъ нищо, краледворска-та ржкопись

пакъ съдържя само нѣкои фрагментарни загатвания. По тая причина издирвания-та на слависти-тѣ сѫ се ограничили исключително съ запознание сегашни-тѣ суевѣрни вѣрувания на славянски-тѣ племена, безъ обаче старания-та имъ да се увѣнчяетъ съ нѣкакъ особенъ успѣхъ; защо-то първо и първо не се установи нито една битость, обща на вси Славяни. Въ послѣдствие неостана нищо друго, освѣнъ да се реципиратъ разни-тѣ извѣсни богове, като общеславянски.

Въ такова разглобено и несъвършенно състояние бѣше славянска-та митология, кога-то *Ст. Верковичь* откри пѣсни-тѣ на *Родопски-тѣ Бѣлгари*, съ кой-то почти се отстрани тьмно-то було, покриваще до сега стари-тѣ ни вѣрования. Въ тѣхъ ще намѣримь *„Злата-та майка“*, коя-то родила слънце-то, земя-та, богове-тѣ. Отъ послѣдни-тѣ за забѣлѣжване е *Вишну-Бога*, най-виший богъ, послѣ *Сива*, *Коледа*, *Агне-Бога*, *Грѣмна-Бога* и т. д. Обаче отъ друга страна именно тая великолѣпость даде поводъ да провъзгласятъ *„Веда Славена“* за фалзификатъ. До колко подобно поведение е оправдателно, може читатель-тъ да се увѣри отъ обранителна-та книга на *Др. Гайтлера*. Азъ ще притуря тукъ само двѣ нѣща на аргументи-тѣ, съ кои-то Г-му защищава аутентичность-та на родопски-тѣ пѣсни, а именно че два отъ по-първи-тѣ богове сѫ извѣсни и въ други-тѣ страни на Бѣлгария; тъй подъ дума-та *Коледа* разбира народа не само празника, нъ и личность надприродна и 2. *Грѣмна-Бога* е запазенъ и до сега подъ название-то *Гѣрманъ* (Германчю), богъ на дьжда, кому-то прѣди видѣхъ да принасятъ жьртва въ града *Шюмень*.*)

При тая пълнота на митологически-тѣ възрѣния у Родопски-тѣ Бѣлгари, изглѣждатъ всеобщо познати-тѣ намъ митологически сѫщества като нищо; нъ все пакъ азъ тукъ ще начьртая единъ кратъкъ образъ и върху тѣхъ.

Най-извѣсни-тѣ въ пѣсни-тѣ ни сѫ: *Харо*, кой-то обаче играе съвсѣмъ друга роль отъ старогрьцкия. (Харо теяло

*) Славность-та правятъ исключително жени и дѣца: нѣколко отъ тѣхъ се улавятъ за ржцѣ и пѣяйки ходятъ отъ кѫща на кѫща, гдѣ-то ги поливатъ съ вода. Тѣ приематъ на всѫду по нѣкакъвъ даръ въ пари или натуралии, съ помощь на кои-то на другий день приготвятъ жьртва-та. По-годѣма-та чясть отъ жьртва-та изядѫтъ сами а една малка чясть оставятъ за Германчя. Този прѣдставлява сѣдящо глинено челѣче, кое-то най-сѣтнѣ съ всичка слава погребватъ на срѣдъ рѣка-та.

тебека. В. No. 10), пакъ *лами-тѣ*, такожде находящи се у Гърци-тѣ (както и у Сърби-тѣ и Албанци-тѣ) и най-сѣтнѣ *змейове-тѣ* или *смокове-тѣ*. Тѣзи се прѣдставляватъ обикновенно въ видъ на змия или челѣкъ, живѣятъ на небе-то, както и на земя-та и сѫ прочюти, че си залюбватъ моми, които отпослѣ завождатъ въ жилища-та си. Спорѣдъ пѣсни-тѣ ни залюбини-тѣ змейове сѫ като истинни момци, моми-тѣ имъ иматъ обаче зеленъ цвѣтъ и сѫ привързани камъ тѣхъ повече чрѣзъ надестественна сила, отъ колко-то любовь. — За примѣръ тукъ туряме текста на една пѣсень, за да видятъ читатели-тѣ отношения-та между змея и мома-та. Майка-та иска да годи дъщеря си, нъ тази ѝ отговаря:

Мене ме, мамо, змей люби,
змей люби, мамо, змей лѣжи;
довечера щѫтъ да доджтъ
змейове с' бѣли атове,
змѣици с' злати кочии,
змейчета с' злати люлчици;
гора безъ вѣтъръ ще лѣгне,
село безъ огънь ще пламне.
и безъ кучета ще лавне.
(В. Nr. 9.)

Едвамъ изрѣкла това и прѣдвѣщаемо-то станало истина. — Нъ както забѣлѣзахъ по-горѣ, мома-та никоги доброволно не люби змея; та за туй, ако може, на драго сърдце глѣда да го пропѫди. Тъй въ слѣдующа-та пѣсень Тодора пита змеи Марка, да ли може да ѝ каже нѣщо за „потресъ", че иска да се избави отъ брата, сестра и майка си. Той ѝ отговаря, че кога гърми да се повърни назадъ, да земе отъ земя-та пръсть, та да я изсипи на ненавидени-тѣ ѝ си лица. Тодора наистина направя казано-то, нъ

непосипа брата,
брата и снаха си,
и стара Јованица,
лю посипа Марка,
Марка, змей ми Марка.
(В. Nr. 5.)

Това, кое-то за момиче-то е змея, то е за момъка *змеица-та*. Отношения-та на влюбени-тѣ е въ тоя случяй еднакво съ по-прѣдишния. — Стоянъ пожълтялъ и позеленялъ като жълта неранча и зеленъ чимширъ, защо-то любилъ Елка-змеица. За да се отдѣли отъ нея постѫпва сѫщо, както мома-та въ горня-та пѣсень, отъ кое-то излазя на явѣ, че и момъка доброволно не люби.

Освѣнъ тѣзи сѫщества у насъ се олицетворява и болесть-та чюма, извѣсна въ пѣсни-тѣ ни подъ име-то *Стара-чюма*, богиня на мора.

Тукъ остава да споменемъ още и за *юди-тѣ* или *самовили-тѣ* (самодиви-тѣ, вили-тѣ). *Дръ Гайтлеръ* въ по-прѣди цитировано-то списание поддьржя, че Юда и Самовила е собственно двойсложна дума *Юда-Самовила*, кое-то много обикновенно се срѣща въ пѣсни-тѣ ни. Безъ да искамъ да кажя противно-то, ще забѣлѣжя само, че все пакъ, отдѣлими ли тия двѣ названия, ще намѣримъ нѣкаква разница по мѣжеду имъ, а именно че Юда-та е стара, сродна, пакосна *баба*, кога-то Самовила-та по нѣгогашь се здружява съ горския юнакъ, като *посестрима* или *любовница*.

Юди-тѣ и Самовили-тѣ сѫ женски битости, живущи по гори-тѣ, рѣки-тѣ и морета-та (морски вили). Тѣхно-то сношение съ человѣка е обикновенно врѣдително за послѣдния. Тъй напримѣръ въ пѣсень-та No. 1 (Вер.) четеме тоя пассусъ за гибелна-та Юда:

Гора трошеше, двори градеше;
темель захваща, се стари люди,
се стари люди, се бѣли бради . . .

Въ друга една пѣсень Юда-та се радва, че сѫ палили села и горили майки и дѣца. (No. 143 B.)

Напротивъ това има много примѣри, дѣто Самовили-тѣ се изображаватъ като хубави *дѣвойки*, любими отъ горски-тѣ юнаци. За забѣлѣжване е обаче, че такава любовъ не е никоги угодна на Самовили-тѣ, тъй щото момъка само насила може да я земе за жена. Така въ една пѣсень се приказва, че Стоянъ пасѣйки телци-тѣ видѣлъ три Самовили да се кѫпятъ, зелъ дрѣхи-тѣ на една-та и тя била принудена, да се ожени за него; нъ слѣдъ нѣколко години докопва си брѣхи-тѣ и исхвьрква прѣзъ коминя и на Стояна зборува:

Не ли ти рѣкохъ, Стояне,
Самодива домъ не домва. (D. Nr. 4.)

Най-прѣкрасна и най-симпатическа е Самовила-та като *посестрима* на горски-тѣ юнаци. Извѣсна е въ тоя случяй *Гюргя Самовила*, посестрима-та на Марка Кралевичя и на сина Секула Дѣтенце. — Хубава е слѣдующа-та пѣсень, гдѣто ранений юнакъ вика посестрима-та си да му помогне.

Зачюла го й сестра Самодива;
че подхвьркнѫ, при юнакъ отиде,
омила му триста дребни рани,
дребни рани, три стрѣли татарски,

набрала е трѣви самодивски,
вързала е до триста му рани,
оздрави го за день и до пладнѣ,
подаде му пушка гегалійска
на войска да иде, войска да искара,
войска да искара царя да избави. (D. Nr. 5.)

Не обаче всякоги Самодиви-тѣ и юнаци-тѣ сж другари. Замѣчятелно е, че въ такъвъ случяй обикновенно надвива юнакъ-тъ. — Марко Кралевичь неможе да намѣри вода и кълне гора-та, нъ тя му отговаря, че стара-та Самовила ископала 70 кладенци и че прибрала всичка-та вода. Тогава Марко зборува Шярцу:

Ай ти, коню, мое мило добро!
Али можешь ти да ме изнесешь,
да утепамъ стара Самовила,
да растурямъ 70 кладенци? (M. Nr. 9.)

Коня отговаря утвърдително и Крали-Марко убива стара-та Юда. — Въ друга една пѣсень юнака подгонва Самовила-та, защо-то му се присмѣла,

та я стигна на мостове мряморни,
мряморени, каменени,
и я пригърнà, и я цалувà,
и й истроши си-тѣ коски. (B. 279.)

в) Остава още да кажеме нѣколко думи за *юнашки-тѣ пѣсни,* кои то по пространность-та и съдържяние-то си сж най-важни-тѣ въ нашя-та поезия. Малко народи има, кои-то могжтъ се сравни въ това отношение съ насъ. Неговоря тукъ за ония пѣсни, кои-то повстанахж въ послѣдньо врѣме като поетическо въспоминание на храбри-тѣ народни *хайдуци,* нъ за исторически-тѣ ни пѣсни, за онѣзи прекрасни раскази за наше-то славно минало, кога-то българский хоризонтъ билъ озаренъ отъ дѣятелность-та на най-знаменити-тѣ ни царье. Като захванимъ отъ преминуване-то на Българи-тѣ прѣзъ Дунава, че дори до послѣдния ни царь, все е забѣлѣзано въ богатий архивъ на народния ни гениусъ — въ пѣсень-та. Като четешь тия прости, нъ пълни съ сила и красота пѣсни, струва ти се да имать напрѣдѣ си дарения *Фирдузи* съ искуственни-тѣ му стихове върху персийска-та история, да, нѣщо повече: българский народень поетъ недоволенъ да опѣва само проявления-та на наший животъ, пуска свое-то майсторско

перо далеко задъ периода на българско-то царство и свършва като посвѣщава послѣдний акордъ на неуморима-та си лира *Великому Александру*.

На послѣдний пунктъ нетрѣба никакъ да се чюдими, тъй като въ старий и дълго еще въ срѣдний вѣкъ Александровото име и дѣла били извѣсни по цѣлий Балканский полоостровъ, а собенно въ южна-та му чясть. Слѣд. Българи-тѣ слѣдъ заселение-то си въ Българія могли лесно да пріематъ предания-та за Александра отъ туземци-тѣ — Тракийци и да ги запазятъ въ непрестѫпни-тѣ Родопски гори дори и до днесъ. До колко това мнѣние е съгласно съ правда-та, можемъ сѫди и отъ обстоятелство-то, че кога-то се напечята прѣдъ годиниси *Александрейда-та* на български, въ кѫсо врѣме около 2000 екз. (огромно за литературни-тѣ ни отношения число) се распродадохѫ — явно че читатели-тѣ сѫ се интересували за съдържяние-то на книга-та.

Колко-то за собственна-та наша история разбира се, че се съхранила въ пѣсни-тѣ спомень само за най-важни-тѣ събития и царье. Тъй напр. мѣжду друго войни-тѣ на Българи-тѣ съ Авари-тѣ, *Крумова-та столица Прѣславъ*, неговий походъ противъ Гърци-тѣ, покрьщение на *Бориса*, кому-то по тая причина пѣсни-тѣ не сѫ благоприятни, царуване-то на *Симеона* Великаго, на *Асѣневци-тѣ*, на *Шишмана* — всичко е надлѣжно забѣлѣзано въ страници-тѣ на исторически-тѣ ни пѣсни.*)

При тоя огроменъ материалъ мисля, че е съвсѣмъ абсурдно да се говори, че български-тѣ пѣсни въ историческо отношение не съдьржятъ нищо ясно, нъ прости рапсодии съ нѣкои други извѣсни имена. Г-нъ *Aug. Dozon*, кой-то досущь неоснователно снижава българска-та народна поезия, трѣбало би да прочете само пѣсень-та за *Александровий походъ* (коя-то съдьржя повече отъ 900 стиха) и да се увѣри въ противно-то. Г-му понатагъкъ въ прѣдисловие-то на свои-тѣ „*chansons* etc.“ утвьрждава, че *Марко Кралевичь*, кого-то ужь ние сме пріяли отъ Сърби-тѣ (*Jagić* въ послѣдния слистъкъ на „*Archiv für slavische Filologie*“ доказва противно-то), е съвсѣмъ несимпатическо лице у пѣсни-тѣ ни. Менѣ

*) Глѣдай обширно у Дра Гайтлера: Poetické Tradice Thráků a Bulharů стр. 9 и слѣд.

ми се чини, че въ наший случяй главно-то е да се знае исторически, не отъ каква народность е той — понеже тогава народность-та твърдѣ малко струвала — а гдѣ дѣйствувалъ, гдѣ-то зачюдвалъ мало и голѣмо съ своя-та непобѣдима храбрость. Най-добъръ отговоръ на тоя въпросъ ще ни даде география-та на Балканский полоостровъ. Е добрѣ! Отъ Черно-то до Адриатическо-то море и отъ Егейско-то до Дунава ще срѣщнемъ цѣлъ купъ отъ *Маркови* долини, рѣкички, гори и др.— явно доказателство, че Марко е дѣйствувалъ въ тия страни и признателний народъ, очевидецъ на левска-та му сила, е ославилъ по тоя начинъ негово-то име. Отъ това слѣдва, че е невъзможно да се явява Марко различно у два народи, кои-то въ това врѣма сѫ сподѣлели сѫща-та участь. Нъ да видимъ какво говорятъ за туй народни-тѣ ни пѣсни. Г-нъ *Dozon* като главенъ доводъ на мнѣние-то си привожда пѣсень-та Nr. 146 у Мил., гдѣ-то Марка улавя *Църний арапинъ*. Това е наистина тъй; нъ добрѣ е да се забѣлѣжи, че тамъ нѣма за никакъвъ бой да се поменува, а просто арапина съ лесть заробва Марка. Именно той се прѣдставя Марку като калугеринъ отъ Хилиндарския манастиръ; Марко отначяло не му вѣрва, нъ послѣ се раскайва за туй си поведение и като благочестивъ християнинъ, навѣжда глава си да го благослови; въ тая минута арапина го напада. И тъй азъ мисля, че отъ този примѣръ неможе никакъ да се сѫди за Маркова-та нехрабрость, наопаки той показва явно и потвърждава една общеславянска свойственность а именно, че ние при всички горчиви испитания все пакъ сме легковѣрни и добродушни. — Въ всички-тѣ други пѣсни обаче се прѣдставлява като истинненъ защитникъ на онеправдани-тѣ, като гръмъ, кой-то немилостиво треби притеснители-тѣ агарянци и ги прави да виждатъ въ него персонификация-та на отмѫщение-то за тѣхни-тѣ свирепости спрѣмо християни-тѣ. Примѣръ: Нѣмска-та царица пише Марку да дойде да я отърве отъ църни-тѣ Арапи, Марко завчясъ встава на юнашка нога и се провиква:

А егиди мои вѣрни дружини! да ходиме въ нѣмечка земя,
Аль идете, сега да ходиме, д' изсѣчеме църнинѣ Арапи.
(М. 126.)

Отиватъ въ Нѣмска-та земя, нападатъ на Арапи-тѣ
и хватихѫ тога да ги колятъ;
до колена кърви направихѫ,

изсѣкохѫ цьрнитѣ Арапи,
баремъ единъ не си оставихѫ.

Въ друга една пѣсень накарва Муратъ викачи да извѣстятъ, кой ще се наеме да улови Марка, че носялъ зелено и прѣдъ Рамазана каралъ Турци-тѣ силомъ да пиятъ вино. Наема се чьрно Арапче, отива при Марка и му говори че иска

„али него жива да го хватамъ,
ал' негова глава да му земамъ."

Разсьрдва се Марко Кралевичь и мѫгновенно му пресичя глава-та. Уплашений Муратъ още го възнаграждава за дѣло-то му.

Хубаво показва негова-та храбрость, правдина и великодушие слѣдующа-та пѣсень, дѣто Марко вардѣйки Димна гора пита я, защо е тъй посьрнала. Димна гора отговаря, че и се жилба нажилило, защо-то поминали прѣзъ нея три синджира робье, кои „съ сълзи ме попариха."

Се налюти левенъ Марко, си посѣче зулумкяри,
и си зе де бьрза коня, си испущи младоробье,
си привтаса три синджира ги дарува с' дребно хазно.

(М. Nr. 148.)

Нъ както живота на человѣка не е еднообразенъ, тъй и Марко не може да бие всегда цьрни Арапи, ами сѣди понѣкогашь въ хладни кръчми и пие юнашка-та ройно вино и тригодшина ракия. Замѣчятелно е въобще въ наши-тѣ пѣсни, че свьршили се нѣщо добрѣ, трѣба непрѣменно края на пѣсень-та да е украсенъ съ

яли, пили
три цѣли мѣсеци,

па и наший Марко, кой-то всегда добрѣ тепе цьрни-тѣ Арапи, не прави исключение отъ това правило, а самъ достойно съ примѣръ показва колко ведра бержтъ юнашки-тѣ чяши.

Тия чьрти обаче сѫ второстьпенни у него; главно-то е негова-та надприродна храбрость въ боя съ Турци-тѣ. Прѣкрасна е пѣсень-та, относяща се до послѣдни-тѣ му минути. Марко се бие самъ съ цѣла турска войска, като удари съ мечь-тъ си, свѣтъ се движи, нъ огромно-то множество надвива и левенъ Марко пада раненъ съ 77 рани. Въ това мигновение се потьрсва земя-та и слънце-то потьмнява; Орли-тѣ, тия негови въздушни другари и помагачи, го молятъ да се смири съ Бога. *„Идете, орли, тамѣ долу вѣ Краина, тамѣ лѣжи*

побита цѣла турска войска; тжй сьмь се молилъ всегда и тъй се исповѣдвамъ на послѣдъ. Идете, продължява по нататъкъ, яште мѣсо поганско, пийте кървь агарянска и хвалете Бога християнскаго.“ *)

Сжщо тъй храбра като Марка е и жена му, хубава *Марковица;* тъй я поне описва слѣдующа-та пѣсень. Обложилъ се Крали-Марко вино да пие съ църния Арапинъ; ала тойзи го прильстява, турга билки чемерлики у вино-то му и го приспива. Мѣжду това зема жена му и я откарва кждѣ Солунъ. Нъ тукъ захваща Марковица

Дойди Арапъ, дойди златенъ Арапъ!
Марко овде с’ иматъ побратими,
мене тия ведножь ща познаятъ,
а тебе на чясотъ ке загубятъ;
свлѣчи твое свилно хубаво рухо,
и я да си го облѣчямъ
страшенъ делия да имъ се глѣдамъ;
па ти стори се кабахатлия.

Излъгва се църний Арапинъ и й дава орѫжие-то си, съ кое-то пакъ тя нощѣсъ му отрѣзва спокойно глава-та. На другия день заминува за дома си и на пѫтя срѣща Марка, питайки го какъ изглѣжда:

Кога глѣдашь во сурова земя,
ти прилѣгашь млада Марковица;
кога глѣдашь на ведрото небо,
нигдѣ нѣматъ пострашенъ отъ тебе.

(M. Nr. 101.)

Като третий членъ на фамилия-та, прославенъ по храбрость-та си, се явява *Секула Дѣтенце,* Крали-Марковий синъ. Наистина сили тѣ му сѫ май слаби, нъ въ тоя случяй *шярецъ,* вѣрний Марковъ конь, или пакъ посестрима-та му *Гюргя Самовила* сѫ всегда готови да му помогнѫтъ и да го избавятъ отъ опасность-та. Секула остава въ единъ кладенецъ; отъ рижение-то на коня му водима, дохажда Гюргя да го избави; нъ що да види? Една триглава змия яде милия й побратимъ. Тогава тя се свива като платно, изважда Секула, а на змия-та вели:

---

*) Тая пѣсень съобщихъ спорѣдъ Холечка: *Junácké a milostné písně národa bulharského,* часть II, стр. 76. Оригинала не можахъ да намѣря въ сборници-тѣ, кои-то имамъ за сега на ржка.

Ай ти тебе змия тройно глава,
какъ се ядитъ мое мило братче!
му е сестра Гюргя Самовила,
му е сестра Ерина Самовила; (М. Nr. 142.)

и убива змия-та.

Освѣнъ Марка на нашя-та народна поезия сѫ извѣсни още двѣ исторически личности, а именно *Янкула* и *Иванъ Шишманъ*. За първий инакъ *Иванъ Хуняди*, маджарский царь — се пѣе, че веднажъ отрепалъ цѣла неприятелска войска, за втория пакъ се е запазило начяло-то на единъ хубавъ епосъ, опѣвающий вѣроятно рѣшителна-та битва мѣжду турски-тѣ и български-тѣ войски на *Софийско поле*.*) Ето е пѣсень-та:

Отъ какъ се е, мила моя майко ле, зора зазорила,
отъ тогазъ е, — — — — войска провървяла,
конь до коня, — — — — юнакъ до юнака;
сабитѣ имъ, — — — — като ясно слънце,
огънь свѣтка, — — — — прѣзъ гора зелена,
войвода имъ, — — — — самъ царь Иванъ Шишманъ,
отговаря, — — — — самъ царь Иванъ Шишманъ:
Боже силни, — — — — боже създателю,
помогни ми, — — — — сила и юнашство,
Бой щемъ да се биемъ, — — — — на Софийско поле,
кръвь ще лѣемъ, — — — — за Христово име,
ще прославимъ, — — — — Християнска вѣра.
(М. Nr. 58.)

Съ това свършваме най-важни-тѣ исторически личности познати въ пѣсни-тѣ ни, остава ни още да мѣтнемъ единъ поглѣдъ и върху тъй нарѣчени-тѣ *хайдуци* (хайдути или ускоци), на кои-то имена-та сѫ останали неизвѣсни за история-та.

Дума-та хайдукъ значи человѣкъ, кой-то по различни причини, главно притеснения и гонения отъ страна на турско-то правителство, търси прибѣжище въ непристжпни-тѣ гори и лѣсове. Негова-та цѣль е да отмѫщава на народни-тѣ

*) Глѣдай забѣлѣжка-та у Миладиновци, стр. 78.

мѫчители, нъ никоги да бие, кого-то завьрне, или пари да събира, както утвьрждава г-нъ *Dozon.* Личности, като *Индже-войвода* и *Кара-Кольо,* служятъ повече за изключение отъ това правило. И наистина въ онния размирни врѣмена, кога-то цѫвтѣло равнодушие-то на народа отъ една страна и предателство-то на български-тѣ пьрвенци отъ друга, тѣжко е било да се земе друго поведение.*) Напротивъ туй нова-та Българска история показва съ хиляди примѣри народни хайдуци, опѣвани като истини гонители на свирепитѣ варвари. *Хайдутъ Велко* въ Сърбия и *Марко Бочяръ* въ Гърция сѫ поставили славенъ памятникъ на българска-та хайдушка храбрость. Нъ и не трѣба да ходимъ тъй далеко. Прочютий *Илько-войвода,* съ име-то на кого-то Турци-тѣ и сега още плашятъ дѣца-та си, е най-ясно доказателство за висока та цѣль, коя-то прислѣдва народний хайдукъ; за това праведно забѣлѣзва народна-та пѣсень, че

Илько е юнакъ надъ юнакъ!
Не дава обиръ да стане,
не дава золумъ да бѫде,
Не дава хайта да мине
по тая Рила Планина
отъ рѣзанитѣ читаци.

Сбиратъ се Турци, Цигани и Арнаути и молятъ пашя-та войска да имъ даде за да уловятъ Илька,

че е расплакалъ агитѣ,
че е уплашилъ пашитѣ,
че е пролѣялъ турска кръвь
на ходжи и на хаджии,
на паши и на аяни,
на аги и на сегмени,
на молли и на дервиши;
(Хитовъ, стр. 133.)

на кое-то войска-та съ страхъ отговаря на пашя-та:

Прати ни долу вовъ Стамболъ
сосъ царьтъ да се биеме;
ала ни, пашо, не пращай
Илька да си гониме,
че ми е Илько войвода
на Крали-Марка дѣтето.

Сѫщо като Илька се прочюлъ и *Димитъръ Кѫлчлията.* Народна-та пѣсень приказва, че кога-то пашя-та питалъ заробения му другарь *Пѣя Палабуюклия-та,* какъ да прати войска Димитра да уловятъ, послѣдний му отговорилъ:

Пашо ле, Зейнилъ-ефенди!
Ако би видѣлъ Димитра,
какъ вьрти сабя дамаска,
какъ вьрти очи юнашки,
то не би пращалъ низами
Димитра да си уловятъ;

че кога бѣше война съ Московци-тѣ

*) Глѣдай Хитовъ: Мое-то пѫтуване по Стара Планина и пр., стр. 145 –146.

Димитъръ събра дружина,
премина Дунавъ кървавий,
па на Турцитѣ нападна,
изсѣче много низами,
и анадолски манафи,
и добруджевски татари
по тия влашки кжрове.
(Хит., стр. 113.)

За най-нови-тѣ войводи, като *Панаьота* и др., нещя да говоря, защо-то всякий добрѣ знае дѣла-та имъ; ще забѣлѣжя само, че всички-тѣ пѣсни, кои-то се пѣятъ за тѣхъ, доказватъ най-наглѣдно неизчерпимость-та на поетическия народенъ изворъ, а не както се иска г-ну *Dozon-y*, че ужь тойзи слѣдъ падание-то на българско-то царство захваналъ да присжхва, догдѣ съвсѣмъ да се изгуби. Азъ напротивъ съмь на мнѣние, че юнашки-тѣ пѣсни сж се развивали еднакво и подирь царь Шишманово то врѣме, защо-то всегда е имало, кой-то да продъжжява боя, кой да пази рая-та отъ турски-тѣ насилия и слѣд. кой да въспява храбри-тѣ хайдуци. Отъ друга страна това показва, че народъ-тъ макаръ и притѣсненъ, все не е билъ съвсѣмъ заспалъ, нъ че е цѣнилъ високо войници-тѣ на свобода-та, кои-то и въ най-усилни-тѣ времена непреставали да му помагатъ. Нъ нека да розглѣдаме тукъ истинния имъ характеръ.

Най-отличителна-та чърта на български-тѣ хайдуци, до колко-то можемъ да сждимъ отъ народни-тѣ ни пѣсни, е *смѣлость-та* и *юнащина-та*.

Гьорги убилъ едно Турче, уловили го и искатъ да го бѣсятъ на едно дърво, обаче

кат' дрьпна левенъ Гьоргула,
откорна дърво отъ корень. (М. Nr. 175.)

и си избѣгалъ.

Въ друга една пѣсень Ненчо, кой-то хайдукувалъ 77 години и добилъ 77 рани, билъ съ лукавство отъ сеймени-тѣ вързанъ. Тогава имъ се Ненчо помолилъ да му отвържатъ дѣсна-та ржка, че иска да имъ дари едно сахатче; обаче

не извади злато сахатче,
най извади сабя френгия;
като се дѣсно завьртя,
догдѣ се на лѣво обьрне
всичкитѣ ми е посѣкалъ.
(М. Nr. 26.)

Подобенъ на Ненчя е Татунчо, само че той се обраща не камъ сабя та, ами камъ копрала-та:

„Мари копрало, копрало!
тако ме сега отьрви
отъ тия цьрни манафи.“

Па завьртя се Татунчо — отъ триста души манафи,
на лѣво, та на дѣсно; — токо троица остали.
(D. Nr. 31.)

По нѣкогашь работа-та е тѣжка; нѣма ни оржжие, ни копрала. Нъ и тукъ юнака неизгубва надѣжда, надува свирка-та

„та сж горитѣ писнали“;

дочюва вѣрна дружина и го избавя.

До колко мжжки пада хайдука, можемъ сжди отъ думитѣ на сами-тѣ сеймени.

Аферимъ, бабо, аферимъ! — деветь конопье скжсахме,
Харна си сина имала. — с' десето Гога врьзахме;
До дѣ младъ Гога да хванимъ, — до дѣ му глава юзехме
деветь планини минахме, — деветь кжлжчи строшихме
в' десета Гога хванахме; — с' десета глава юзехме.
до дѣ му ржцѣ врьзахме, (M. Nr. 149.)

Юнака носи всегда оржжие, защо-то само на него може да се надѣва; нъ не всегда го употрѣбява. Чясто негови-тѣ снажни мишци показватъ на противника сила-та му. Прочюти сж въ тоя случяй *борби-тѣ* на два равни юнака:

Та сж се три дни борили, — и три на долу набили;
три лакта земя изрили, — никой никому не надви.
(M. Nr. 152.)

Единственно-то, кое-то май хвьрга сѣнка на наши тѣ хайдуци е, че обичятъ да сѣдятъ *въ хладни крѣчми;* нъ и тукъ се намѣря, кой да ги избави отъ опасность-та. Обикновенно вѣрний конь привзема тая роль.

Цѣль-та на Хайдука, както забѣлѣзахме и по-горѣ, е да отмжщава неправда-та, че дошла тя отъ гдѣ-да-е. За това смѣшно е утвьрждение-то, като че юнака се бие за пари; обира-ли цирски Хазни и богаташи, то той има непрѣменно прѣдъ видъ да прави добрини,

хаири и манастири,
на буйна вода камен-мостъ,
на пуста гора манастиръ,
манастиръ святаг' Ивана; (D. 19.)

или пакъ натоваря крадени-тѣ жълтици на катжри,

че ги самъ поведе, — на Хилендарский манастиръ,
в' свѣта гора ги заведе — самъ се покалугери.
(D. Nr. 22.)

Въобще *религиозно-то чювство* е силно развито у Хайдука, макаръ инакъ да е Българина съвсѣмъ толерантенъ. Въ една пѣсень напр. попъ-тъ съвѣтува Добра Болярка да направи такава чьрква, гдѣ-то да ходятъ вси-тѣ вѣри. — Наший юнакъ прѣдпочита по-добрѣ смьрть-та, отъ колко-то да обезчести вѣра-та си. Примѣръ:

Море, давашь Никола
хубава Яна на турска вѣра?
Море глава си давамъ, войводо,
Яна не давамъ на турска вѣра.
(В. Nr. 199.)

За допълнение на образа, трѣба тукъ да споменемъ *за моми-тѣ-юнаци*, съ кои-то тукъ-тамѣ прекрасно сѫ накичени пѣсни-тѣ ни. Въ това отношение ни една народна поезия не може се сравни съ нашя-та. Неискамъ тукъ да обяснявамъ причина-та на това, ще забѣлѣжя само факта, че твьрдѣ чясто се срѣщатъ стихове-тѣ:

Гдѣ се е чюло, видѣло,
мома войвода да бѫде и пр.

Тукъ ще приведѫ нѣколко примѣри отъ женска храбрость. На Свѣта Гора станалъ панаиръ; Гюргина-та майка не пущала Гюрія да иде тамъ, защо-то имало делия-пияница, кой-то цалувалъ моми-тѣ. Гюргія непослушяла и отишла, твьрдо рѣшена мѫжки да се брани противъ нападателя на честь-та ѝ. Спорѣдъо бичяй-тъ си Турчина се приближилъ и до нея, нъ тя

съсъ права ржка го пригьрна,
съсъ дѣсна ржка го уводи. (В. Nr. 135.)

Въ друга една пѣсень викатъ Тодора съ Турци-тѣ на бой да вьрви, че въ противенъ случяй ще я погубятъ. Тодора се въоружява на драго сьрдце и излазя насрѣща Турци-тѣ.

Кат' искара Тодора — завьртя Тодора
сабя колаклия, — на дѣсно на лѣво.
(В. Nr. 123.)

остава само бюлюкбашия-та, нъ и него съсачя, защо-то

билъ Турчинъ, друга вѣра.

Замѣчятелно е хладнокрьвие-то, кое-то показва Българка-та въ опасность-та и смѣлость-та, съ коя-то се отьрвава.

У Кралевица дошли Турци съ зълъ умиѣлъ при отсѫтствие-то на мѫжя ѝ. За да се избави отъ тѣхъ, слазя ужь вино да наточи, нъ

не си пущи благо вино,
токъ си узе остра сабя,
я опаса на тънка си,
на тънка си половина;
та се качи в' одаята,
си искара остра сабя,
се завьртя в' лѣво, в' дѣсно,
вситѣ ги е посѣчяла.
(M. Nr. 168.)

Чясто мома-та става *истиненъ Хайдутинъ*, да, и войвода, ако съ храбрость-та си надминува други-тѣ. Че такава мома не намѣря особенно удоволствие въ мирния съпружеский животъ, мисля, нетрѣба никакви забѣлѣжки. Тъй въ една пѣсень говори Пенка майки си, коя-то иска да я омжжи:

Азъ ще се моля на тебе,
пакъ ти се моли на татя,
прикия да ми прикьоса,
моята мжжка премѣна,
моитѣ чифте пищови,
моята сабя френгия
и дълга пушка бойлия,
че азъ ще мжжя да водж
я два дни, мамо, я три дни,
я пакъ ми до три сахата,
азъ ще въ Балкана да идж,
в' Балкана въсъ айдутитѣ;
тамъ ме юнаци чякахж,
подъ всяко дърво и юнакъ,
въ всяка долчинка и байрякъ. (D. Nr. 18.)

V.

Всичко, кое-то казахме до сега, мисля, ще може да даде на читателя какво-годѣ понятие за народна-та поезия, слѣд. и за народний ни характеръ. Чювство-то на *честность-та* и *на храбрость-та*, на *цѣломждренность-та* и *на нѣжность-та* сж съединени ведно у наши-тѣ пѣсни. Любовни-тѣ ни описватъ съ голѣмо искуство наклонность-та на Българина камъ *природа-та*, внимателно-то наблюдение на явления-та и *работливость-та му*. Юнашки-тѣ пакъ и до сега още напомнюватъ на народа славно-то му минало или пакъ му даватъ да разбере *височина-та на свобода-та*. Погрѣшно е за това мнѣние-то, като че Българина обичя раболепство-то или, съ помирни думи рѣчено, миромиловность-та. За миролюбие може да се говори само тамъ, гдѣ-то народъ-тъ е свободенъ да избере мира или война-та, не обаче тамъ, гдѣ-то силомъ е принуждаванъ да припознае лъжя-та за истина и неправда-та за законъ. Не, български народъ знае добрѣ да цѣни свобода-та и да отдава надлѣжено-то почитание на свѣтлина-та — въ противенъ случай нѣма щѣше да си отваря училища и да дава послѣдня-та си аспра за распространение образование-то. Ако Българина да бѣше равнодушенъ камъ свои-тѣ есте-

ствени права, нѣма щѣше да се бори цѣли 16 години съ лукави-тѣ фанариоти за най-свѣщенний всякому даръ — *народность-та си*. Наистина той неможя да се освободи политически самъ, нъ тукъ не трѣба да се забравя история-та му отъ нашедствие-то на Турци-тѣ, негово-то географическо положение, кое-то е правило мжчно всяко съединение съ свободна-та чюжбина, неизмѣрими-тѣ теглила отъ фанариотски-тѣ владици, кои-то съ слово и огънь гоняхж всичко блъгарско. Въ това отношение ни единъ народъ въ Старопланинский полоостровъ не е билъ тъй злощастенъ, както Блъгарскій. А при всичко туй за удивление е негова та *жилавина* и *жизненна сила*, съ коя-то той не само успѣ да се упази отъ чюжди-тѣ нападения, нъ ако искате, да распространи още населения-та си на югъ дори до Мряморно-то Море и Цариградъ — негово-то *безпримѣрно трудолюбие*, съ кое-то той плащаше огромни данъци на правителство-то и спестяваше понѣщо и за себе — напослѣдъкъ негова-та похвална *наклонность камъ учение-то*, съ кое-то той скжса тьмно-то було покривающе цѣли 5 столѣтия Бълкана, изгони фанариотски-тѣ владици и безъ никаква вънкашна помощь сполучи да отвори ущилища по цѣла България, отъ Дримъ до Черно море и отъ Дунава до Цариградъ и Солунъ.

Наший народъ, тъй както го прѣдставляватъ пѣсни-тѣ му, има всички качества да може съ врѣме да се мѣри съ свои-тѣ по-напрѣднали съседи. Той *знае да цѣни свобода-та*, а е при това *работливъ* и *практиченъ*. Изисква се само още, що-то ржководители-тѣ на народа да даджтъ на дѣятелность-та му направление съвмѣстно съ нужди-тѣ и потрѣбитѣ му. Не помалко важна въ туй отношение е и роль-та на литература-та ни, коя-то е повикана да разширява свѣтлина-та и да се старае за равномѣрно-то нейно проникване въ всички-тѣ класове на общество-то. За да може обаче да отговори подпълно на тая достойна за завиждание цѣль, потрѣбно е що-то да се прѣобрази изцѣло, като земе за основа проявления-та на народний животъ, тъй както го показватъ пѣсни-тѣ ни. Тогава, нъ само тогава ще можемъ праведно да викнемъ: *post tenebras lux!*

Стоянъ Даневъ.

Подписчики — Predplatitelji:

РОССІЯ.

Валдайка: Деволанъ Гр. А. (2 экз.)
Жорнище: Артамоновъ К. А., кол. совѣтн.
Кадомъ: Дмитріевъ О. Д.
Камратъ: Діанъ А. Н., мировой судья.
Кишиневъ: Левицкій И. С., учит. гимн.
Токоржевскій К. Д.
Курскъ: Гостникъ Даворинъ. (3 экз.)
Лубны: Богдановичъ П. Г., учит. гимн.
Иваницкій Н. С., „ „
Лебдикова Софія Г.
Камаритъ А. И., учит. гимн.
Кленчиновъ Г. И., „ „
Скробанскій. Г. М., „ „
Лубны: Станковичъ Ю. И.
Одесса: Тончевъ Д.
Петербургъ: Анова Людмила А.
Васильевъ А.
Золотаревъ И.
Кирѣевъ
Ламанскій В.
Миллеръ О.
Пыпинъ.
„Славянское Благ. Общ.“ (10 экз.)
Стергарева Марія.
Тифлисъ: Яновскій П., попеч. кавк. учебн. окр., тайный сов.
Уфа: Лопатинскій Л. Г.

АВСТРІЯ. — AVSTRIJA.

Галичина.

Белелуја: Озаркевич В. свьащч.
Бужок: Винтоньак К. „
Бучач: Јаворськиј Ј. „
Вороблик: Костильник Ј., учитель.
Гошов: Мацѣвскій М.
Долиняны: Вѣличковскій Е., учит.
Жолковъ: Дръ. Дрималикъ С. Л.
Загірье: Терешкевич Ј., свьащч.
Золочів: Језерськиј С., катехит.
Калуш: Губчак Ј., декан.
Козьарна: Навроцькиј В.
Козловъ: Бачинскій Ф., прих. свящ.
Коломыя: Лепкій Н., прих. свящ.
Космач: Дрогомирецькиј У., свьащч.
Коссів: Михалевич Ј., парох.
Лани: Вариницькиј ф.
Липовецъ: Боровскій Ј., свящ.
Львовъ: Дудыкевичъ Марья Т.
Горачевичъ Л., богословъ.
Коцовськиј В., правник.
Лешчишак Н., богослов.
Пшеничники: Попель У., парох.
Райтаровичи: Рыбакъ А., церк. пѣв.
Річка: Сабат О., парох.
Санокъ: dr. Lipež F., c. k. pl. zdr.
Скала: Костецкій Ц., пар. іером.
Сливница: Добрянскій В. Ф.
Станиславів: Желихівськиј Е. проф.
Сньатин: Гладилович А. урьад.
Тарнопіль: Барвфнськиј О., проф.

Буковина — Bukowina.

Берегометъ: Купчанко О. госп.
Bojan: Dr. Stefanowicz S. (10 ex.)
Коцманъ: Микитовичъ И., ст. учит.
Черновцы:
Общество „РУССКАЯ БЕСѢДА“.
Русское Акад. Общ. „СОЮЗЪ“.

Čechy.

Bělohrad: dr. Hornov L.
Budějovice: Hiersche P., bohoslov.
Hradec Králové:
Kminek V., st. VIII. g. tř.
Koudelka J., „ VII. „ „
Mimra J., „ „ „ „
Drobný A., „ VI. „ „
Foh J., „ „ „ „
Hlaváček K., „ „ „ „
Hradec Králové:
Kollmann H., st. VI. g. tř.
Schiffmann K., „ „ „ „
Юруковъ Г. Н., „ „ „ „
Грамполовъ В. А., „ IV. „ „
Бечовъ Н. А., „ III. „ „
Гаговъ Г. И., „ „ „ „
Юруковъ В. С., „ VI. р. „
Дамчевъ А. А., „ III. „ „

Jesenice: Uhlíř V., farář.

Jičín: Vik J., st. VII. g. tř.

Klimkovice: Wawrečka R., učitel.

Kolín: Adam V., lékárník.
Fiala J., soukromník.
Kárník J., knihkup. (3 ex.)
Morstadt J., úředn.
Nedvídek V., ředitel „Kor. české".
Novotný K., účetní.
Pavec A., řed. tov.
Preininger J., obchodník.
Sojka A.
Vávra J., obchodník.
Veverka J., účetní.
Vinter K., továrník.

Košice: Klus F., farář.

Ledeč: Holinka F., učitel.

Litomyšle: Remeš B., st. VIII. g. tř.

Lošane: Pazderka V., okr. starosta.

Malá Lhota: Šimoš L., učitel.

Pardubice: Бачваровъ П.
Ватйовъ С.
Илиевъ И. Т.
Nydrle A., st. VII. r. tř.
Říha A.
Хашновъ Л. Г.

Písek: Weber F., st. VIII. g. tř.

Praha: Barák J., řed. Nár. Listů.
„Serbowka", luž. serb. tow.
Spolek Stálců.
Akad. čten. spolek.
Beneš B., právník.
Beneš J., math.
Brandejs F., techn.
Duchoslav A., „
Hrázanek, statkář.
Jelinkova El., učitelka.
Kotyza A., techn.
Ložek J., právník.
Mařík F., stud. arch.
Meissner A., obch. akad.
Palliardi J., právník.
Петровић М., мудросл.
Přecechtěl K., právník.
Ritterová A., učitelka.

Praha: Svoboda A., techn.
Vlček J., st. phil.
Vykoukal F., st. phil.
„Slavie".
Dolanský S.
Mach J.
Paroubek N. O. (2 ex.)
Polívka J.
Поповић С.
Šturma B.
Теодоровъ А.
Цоневъ А. И.
Tilšer J.
Wenzel J.
Drtina F., st. VIII. g. tř. (3 ex.)
Janeček A., „ „ „ „
Janovský H.
Kott M.
Lobkovic A. princ., st. VIII. g. tř.
Lokay Fr., „ „ „ „
Petsch R., „ „ „ „
Pohl V., „ „ „ „
Horáček C., „ VII. „ „
Kotrč J., „ „ „ „
Ornst V., „ „ „ „
Podobský J., „ „ „ „
Šťastný J., „ „ „ „
Los K., „ VI. „ „
Sedláček Fr., „ „ „ „
Groh F., „ V. „ „
Machek K., „ III. „ „
Procházka L., „ „ „ „
Slavík R., „ „ „ „
Tomáš F., „ „ „ „

Ráby: Duben J., farář.

Řepína: Ciller F., učitel.
Seyvalter F., kaplan.
Veselý F., farář.

Rychnov: Barvíř H., st. gymn.
Machaň T., „ „
Mitvalský J., „ „
Rejzek A., „ „
Roubal R., „ „
Sauer A., „ „
Vycpálek J., prof.

Velvary: Šustr A., st. V. g. tř.

Železný Brod: dr. Bareš J.

Morava.

Holešov: Bakalík F. (2 ex.)
Kroměříž: Pospíšil Fr., st. VII. g. tř.
Žáček A., st. VIII. g. tř.
Přerov: Bakalář J. M. st. VIII. g. tř.
Hrabal F., „ „ „ „
Molčík S., „ „ „ „
Barot A., „ VII. „ „
Gregárek F. „ „ „ „
Hoffner J. „ „ „ „
Horák F. „ „ „ „
Horníček M. „ „ „ „
Knapp J. „ „ „ „
Molčík C. „ „ „ „
Navrátil J. „ „ „ „
Novák F. „ „ „ „
Ohera F. „ „ „ „
Ordelt H. „ „ „ „
Žůrek V. „ „ „ „
Barták M. st. VI. g. tř.
Doležel J., „ „ „ „
Drbal L. „ „ „ „
Přerov: Hradečný F. st. VI. g. tř.
Jemelka A. „ „ „ „
Kolář Fr. „ „ „ „
Mácha J. (2 ex.) „ „ „ „
Machala N. „ „ „ „
Uhlíř K. „ „ „ „
Čechák A. st. V. g. tř.
Dostál A. „ „ „ „
Dostál J. „ „ „ „
Horák F. „ „ „ „
Kryška K. „ „ „ „
Pauliny-Tóth S. „ „ „ „
Procházka K. „ „ „ „
Renda R. „ „ „ „
Rohan F. „ „ „ „
Soušek J. „ „ „ „
Vaculík Fr. „ „ „ „
Prostějov: Hynek E., stud.
Syrovice: Halabala M., duchovní.
Velehrad: Vykydal J., děkan.

Slezsko.

Krásné Pole: Sommer K., učitel.
Pustějov: Vašek F., učitel. (2 ex.)

Uhorsko.

Badín: Krčméry A., ev. farár.
Banská Bystrica: Hanzlík, prav.
Thurzo L., prav.
Beckov: Bálint Š., ev. farár.
Bórik K.
Medniansky M., kat. far.
Boljevac: Babylon K., učitel'.
Bzince: Leška J., ev. far.
Čerenčany: Krno A., ev. far.
Hrachovo: Markovič P., ev. far.
Krajné: Boor L., ev. far.
Kraskovo: Škultéty A., ev. far.
Kubin: Теодоровић Д. П.
Lip. Sv. Mikuláš: Pálka V., obch.
Stodola J., priemyselník.
Žufa O.
Lišovo: Kramár S.
Maria Poč: Данканичъ Ј., іеромонахъ.
Nadlak: Adamkovič J., ev. učitel'.
Hrdlička K., ev. far.
Lehocký B., pravotár.
Šimkovic J., ev. kaplaň.
Nitra: Valášek P., prav.
N.-Mesto n. V.: Hosenberg K., štud.
Hrušovský Š., prav.
Kulišek M., prav.
N. N.
Petrovec: dr. Reuss J., okres. lekár.
Pondelok: Bodický M., ev. far.
Prešporok: Algöver Š., štud.
Bernáth A., bohosl.
Boor L. M., štud.
Cimrák J., štud. bohosl.
Čepčany K., bohosl.
Dohnány P., štud.
Goldperger V., „
Hausmann A., „
Koričánsky P., „ bohosl.
Krčméry M, bohosl.
Križan J. S., „
Krno J., štud.
Kutlík J., bohosl.
Laciak M., „
Lacko V., štud.

Prešporok: Maróthy L., štud.
Medvedský K., bohosl.
Novomestský L., štud.
Ňudzik J., bohosl.
Podhradský L., štud.
Quotidian J., bohosl.
Semian L. M., štud.
Stodola E., „
Štúr A., bohosl.
Vannay L., štud.
Zatkalík K., bohosl.
Pukanec: dr. Holéczy P., okr. lekár.
Radvaň: Hodža J., ev. far.
Skálnik N.: Czéner P., ev. far.
Stará Pazova: Hurban V., ev. far.
Kopčík M., učitel'.
Krajec M., „
Kramár J., „
Markovič A., „
dr. Pavlíček P., okr. lekár.
Strháry Dol.: Benedikty J., učitel'.
Ujfalu: Bač R., cand. phil.
Vrbovce: Sloboda P., ev. far.
Terany: Koričánsky G., ev. kapláň.
Žilina: Lombardíny A., pravotár.

Koroško.

Celovec: Bizer A., kaplan.
Einspieler L., kons. sovetnik.
Celovec: Janežič S., nadp. v pokoji.
Kapla: Lutman M., kaplan.

Kranjsko.

Cesta: Perosi F., uradnik.
Cerknica: Obreza A., derž. posl.
Černi Verh: Domicelli A., vikar.
Št. Jarnej: Rudež K., posestnik.
Kerško: Pfeifer V., derž. posl.
Litija: Svetec L., c. k. notar.
Ljubljana: Erblich A., gospa.
Петричић В., трговац.
Predica J., prof. na učit. pripr.
Vagaja, učitelj.
dr. Vošnjak J., derž. posl.
Žvab L., učitelj.
Kalan V., Kokalj M., Pintar M., Šašelj J., } bogoslovci.
Knjižnica bogoslovska.
Dolenec Fr., Hudnik M., Kuščar Fr., Petelin M., Pirec A., Pokoren J., Rahne Z., Strnad J., Suyer A., Šuštaršič A., Ulrik V., } dijaki VIII. g. r.
Adamič A., Bulovec M., } dijaki VII. g. r.
Ljubljana: Gruden B., Klemenčič Z., Novák J., Podobnik R., Ponebšek J., Ščinkovec A., Vilfan J., } dijaki VII. g. r.
Bilc J., Homan V., Kačar, Košir R., Kunaver J., Pečnik Fr., Rozina R., Rupnik J., Samotorčan J., Sušteršič Fr., Tomšič J., Vidic D., Vrus J., Zavodnik K., } dijaki VI. g. r.
Hladnik J., Kušar J., Pleiweiss D., Seigerschmid M., Solnc J., } dijaki V. g. r.
Detelja D., Flere J., Guzelj A., Guzelj M., } realci.

Ljubljana: Jamar J., realec.
Gale Fr., učit. pripr. III. l.
Križaj A., „ „ „ „
Majer S., „ „ „ „
Stiasný Lj. „ „ II. „
Novomesto: Brežnik F.
dr. Skofic F., c. k. sodn. prist.
Trenc F.
Hudoklin F., gimnazijec.
Mrák M., „
Nemanjić D., „
Nemanjić J., „
Novomesto: Podgoršek F., gimnaz.
Schuler B., „
Postojna: Ditrich A.
Doxat J.
Žužek F., c. k. stav. prist.
Selca: Kos F., cand. prof.
Sora: Verhovnik J., kaplan.
Stari Log: Belec J., kaplan.
Vipava: Ditrih, tergovec.
dr. Poznik A., c. k. sodn. prist. (7 izt.)
Silvester, terg. pom.

Primorsko.

Ajdovščina: Benigni M., uradnik.
Валогъ Д., поштар.
Cajlar T., dačar.
dr. Kenda J.
Bergud: Mazek J.
Cerovo: Vrtovec A., učitelj.
Kobarid: Gregorčič S., duh. pom.
Sv. Križ: Lavrenčič M., učitelj.
Logar J., svečenik.
Mravlja U., župan.
Poljšak A., svečenik.
Lokavec: Волковъ Я., учит. (3 экз.)
Frljan A., kovač.
Hmeljak R., terg.
Hmeljak T., „
Lokavec: Kerkoč S., svečenik.
Pignatari J.
Rebek R., gostilničar.
Vídmar J., terg.
Osek: Vilhar F., učitelj.
Pazin: Prevec A.
Pervačina: Вуга М., духовен.
Gregorič V., posestn.
Ozel J., učitelj.
Prosek: Nabergoj J., derž. posl.
Rifenberg: Gregorčič S., kaplan.
Sežana: Leban A., učitelj.
Terst: Dolinar J., uredn. „Edinosti.“
Vrana: Kučić A. (2 izt.)
Žablje: Šmuc J., svečenik.

Štajarsko.

Arlica: Miklavec P.
Celje: Jenko F., žel. ur.
Hribovšček K., katehet.
Kapus F., tergovec.
Krušić J., gimn. prof.
Krušić V. (2 izt.)
dr. Kočevar S., c. sovetnik.
Majcen F., kaplan.
dr. Sernec J., odvetnik.
Stauder A., vikar.
Žolgar M., gimn. prof.
Žičkar J., kaplan.
Žuža J., rud. posestn.
Mikuš Z., dijak VIII. g. r. (2 izt.)
Fon J., „ „ „ „
Pustinek J., „ „ „ „
Celje: Svet J., dijak VIII. g. r.
Korber M., „ VII. „ „
Stiplovšek F., „ VI. „ „
Žekelj J., „ III. „ „
Gornji Grad: Lončar P., bil. uradn.
Loretič A., tergovec.
Spendè M., učitelj.
Gradec: Pintar Sv. (2 izt.)
Arh J., stud. techn.
Brunet F., cand. phil.
Košan J., stud. phil.
Krisper V., stud. jur.
Lendovšek J., cand. phil.
Majar F., stud. jur.
Milone, stud. techn.
Pehani O., stud. techn.

Gradec: Požar L., stud. phil.
Pučko J., stud. jur.
Rudolf J., „ „
Šega D., „ phil.
Vidovic J., „ med.
Sv. Jungert: Geršak V., župnik.
Tamše V., kaplan.
Konjice: Cvahte S.
dr. Globočnik A., c. k. sodn. prist.
Kocbek S., davk. prist.
dr. Nemanić A., c. k. sodn. prist.
dr. Premšak F., zdravnik.
dr. Prus A., odvetnik.
Serajnik D.
Vidic F.
Laški Terg: Pirkmajer F.
Ljubno: „Prokop“, českoslov. akad. spolek.
Loče pri Konjicah: Smole J.
Virk J., župnik. †
Maribor: Irgl F., duhovnik.
Aškerc A., Grušovnik A., Hribernik R., Klepač F., Kuković Bl., Lemež M., Majcen J., Marzidovšek R., Meško V., Novak F., Pušnik M., Raktelj R., Sever D., Zidanšek J., Žnidarič J., } bogoslovci.
Lastovec Fr., Mahorko F., Murko M., Ploj O., (3 izt.) Štabuc J., Vehovar L., } dijaki VIII. g. r.
Bezjak J., Frangež A., Korošec F., Ogrizek O., Pernat J., Satler A., Šegula S., } dijaki VII. g. r.
Maribor: Bezjak, Kavčič J., Kolarič J., Perc F., Repič F., Robnik F., Salobir M., Žitek V., } dijaki VI. g. r.
Ilerič, Ljubša M., Rogina R., Simonič F., } dijaki V. g. r.
Vrančič A., uč. pripr. IV. teč.
Treuensfeld J., „ „ „ „
Sv. Miklavež: Robič M., posestnik.
Ormuž: dr. Geršak J., c. k. bil.
Jesih A., biležn. konc.
Krajnc V. „ „
Majcen F., učitelj.
Sporn J., župnik.
Stračovský J., c. k. knjigovodja.
Verbnjak M., bil. konc.
Vihar F., kaplan.
dr. Žižek A., zdravnik.
Sv. Pavel: Leitgeb P., učitelj.
Ptuj: dr. Ferjančič A., c. k. pristav.
dr. Gregorčič V., odvetnik.
Haubenreich V., kaplan.
Hrtiš B., župnik.
Hubad F., profesor.
Knop J., c. k. davk. ur.
Lendovšek M., vikar.
Mikuš R., c. k. davk. ur.
Planinšek Ema.
Plešek J., kaplan.
Poljanec M., učiteljica.
Prus St., kaplan. (2 izt.)
Šalamun K., župnik.
Šegula J., koncipijent.
Terstenjak J., beneficiat.
Urbanec J., uradnik.
Venger D., c. k. prist.
Središče: Čagran J., kaplan.
Švinger A., župnik.
Šoštanj: Fekonja A.
Videm: Gomilšek J., železn. ur.
Vitanje: Bratanič J., župnik.
Ducman S., kaplan.
Pučnik J., teržan.
Regoršek M., učitelj.

Hrvatska, Slavonija i Dalmacija.

Зара: Милаш Н., професор.
Котор: Ковачевић Ф., гимназиста.
Петрановић Герасим, епископ.
Lesina: Namar, c. k. oružnik.
Lobor: Kotarski J., kaplan.
Novigrad: Vedriš M., c. k. um. satnik.
Osiek: Koričić K., učitelj.
Osiek: Streer E., prof.
Rieka: Kuralt F., gimnazijalac.
Valpovo: Župić J.
Zagreb: dr. Celestin F., prof.
Naglić J., stud. phil.
Черевић: Максимовић Ј., парох.

Nemečka Austrija.

Linz: Денчевъ Ст. И., реалистъ.
Калчовъ К. И., „
Калчовъ Хр. И., „
Николовъ В., „
Ничовъ Н. С., „

Вѣна. — Відень. — *Vídeň.* — *Viedeň.* — *Dunaj.* — *Beč.* — Беч. — Віена:
Атанасковичъ М., търговецъ.
Атанасковичева Екатерина.
Веселовськиј М., богослов.
Borsik A., obchodník.
Cvetnić L., poštn. ur.
Гостинськиј П., богослов.
Franciscy M., medik.
Карчевськиј.
Klemens B., lekarnik.
Кобльанськиј Т., богослов.
Ковачевъ Н., търговецъ.
Комаринськиј Ст., богослов.
Кочиркевич Л., „
Др. Крижановскій М. Ф.
Куцаровъ Д., търговецъ.
Лъахович Е., богослов.
Matešan J., svečenik.
Найденовъ Хр., търговецъ.
Novotný-Stefanović Dragoila.
Oblak Z., agronom.
Opočenský V., ev. bohosl.
Паневъ Д., търговецъ.
Пелех О., богослов.
Peťko C.
Порайко Ј., богослов.
Сапрун Ст., „
Skalsky, cand. bohosl.
Stritov A., stud. phil.
Šimko S., obchodník.
Šorn J., cand. prof.

Изъ Общ. „БУКОВИНА“:
Бачинскій Р. Ф.
Козаркевичъ К. И.
Лысякъ А. Т.
Солтыкевичъ В. А.
Янкевичъ В. И.

З тов. „СІЧ“:
Воробкевич Ј., агроном.
Губчак Ј.
Дьеків Н., урьадник.
Дорундьак М., правник.
Ікалович К., медик.
Калинович Л., урьадник.
Мох Ј., медик.
Нидільськиј С., канд. філ.
Озаркевич Јероніма.
Озаркевич Л., правник.
Паньківськиј К., агроном. (6 ex.)
Польськиј В., медик.
Шухевич С., дрд. мед.

Z akademického spolku:
Bilka Petr, řed. (5 ex.)
Bernášek Jos.
Hubík Seb.
Hübschmann Fr.
Jirák Ant. (3 ex.)
Kulhánek Kar.
Mendl Heř.
Navrátil Kar.
Neudert Jindř.
Patočka Ferd.
Pražák Jarosl.
Pražák Otak.
Prousek Jan.
Sion Fr.
Sokolář Fr.
Steklý V.
Svoboda Frt.
Šolar
Volenec Kar.
Zahradník Rud.

Ze Slovanské Besedy:
Bouchal L.
Commersi A.
Firbas F.
Hrabák J.

Z „Tatranu“: Daxner, st. techn.
Kuchta S., stud. med.
Lang J., „ „
Markovič J., „ „
Nehyba L., „ „
Ondruš J., „ „
Pálka E. „ „
Šimko L., „ „
Vozáry A., stud. techn.
Iz „Slovenije“:
Boula L., pravnik.
Foršek J., „
Gregorin G., „
Gril M., „
Jurtela A., stud. phil.
Kladva, pravnik.
Klein A., „
Kobler, „
Kolšek J., „
Kos Ksaver, cand. prof.
Kraigher J., agronom.
Kreuh R.
Orožen F., profesor.
Orožen M., pravnik.
Rebek A., „
Sežun Ž., uradnik.
Smodej J., pravnik.
Tavčar A., stud. phil.
Volčič E., pravnik.
Zavadlal M., cand. phil.
Iz slov. liter. družtva:
Baḃnik J , pravnik.
Bežek R., stud. phil.
Jarc J., drd. med.

Георговъ И. А., педагогъ.
Границки Ст. А.. студ. филос.
Добевъ Н., педагогъ.
Дюймеджіевъ А.
Дюймеджіевъ П. К.
Жилковъ П., педагогъ.
Несторовъ И., инжинеръ.
Пантовъ П. Н.
Стойновъ, педагогъ П. П.
Урумовъ И. К., студ. филос.

БЪЛГАРІЯ.

Бѣлоградчикъ: Димитрова Анна Ж.
Поповъ А.
Варна: Георгіевъ Ж.
Мирски К. Ив. (2 экз.)
Мирски Н. Ив.
Нойковъ Хр.
Провадаліевъ Д.
Поповъ Г. С.
Райновъ Б.
Табаковъ И. К.
Шоповъ Н. С.
Гложене: Ковачовъ Д. П.
Кожухаровъ П. Д.
Михалевъ Ст. Поп.
Ловичъ:
Александровичъ Рейн., команд.
Бояджіевъ П. Ив.
Вънковъ К. Ив.
Дамianова Т. С., г-жа
Драгановъ А. М.
Дойчиновъ Г. П.
Драсовъ Хр. Д.
Дружество-то „УЧЕНІЕ“.
Дандуловъ Х., севліецъ.
Дочевъ Ник., учитель.
Женско др. „ПЧЕЛА“. (2 экз.)
Јовковъ М, арменецъ.
Караконовъ К. М.
Ловичъ: Колевъ К., земледѣлецъ.
Лазаровъ Ник.
Момчиловъ Ст.
Марія Драгнюва г-ца.
Муравьевъ В. Н., ротн. ком.
Найденовъ П. К.
Николовъ П., свящ.
Николова М., учит.
Никифоровъ Хр. П.
Петковъ Н. П., гѫбенецъ.
Петровъ Ив., селв.
Петровъ Н. Хад.
Пѫрвановъ К.
Пѫшковъ Д. Н.
Предичъ Мил., г-ца.
Пуйковъ Б. М.
Поповъ Д., тѫрновецъ.
Радославовъ М. Хр.
др. Рачовъ А. М.
Семерджіевъ П. Хр.
Тисленко А. А., ротн. ком.
Фиковъ Д., прапорщикъ.
Хитровъ А. Ц.
Цонювъ Б.
Орѣхово (търн.): Тодорановъ, учит.
Орханіе: Василіовъ Т. (2 экз.)
Вълчовъ В. Д.
Гладичовъ Д.

Георговъ А.
Долговъ С. И.
Йордановъ В.
Мартиновъ Г.
Мумджіевъ Ив.
Пупешковъ В.
Шунтовъ Т. И.
Шишковъ В.

Илѣвенъ: Крачуновъ Ив.
Пеювъ Андр.

Разградъ: Бърневъ Д. Г.
Бърневъ Б. Г.
Вълнаровъ П. С.
Гатевъ Т. Д.
Димитровъ Кр.
Желѣзковъ Ник.
Ивановъ Ст.
Каракулаковъ П.
Ковачевъ П.
Куртевъ Д. Д.
Петровъ Н.
Поповъ В.
Нагоцкій Лукіанъ
Николовъ Т.
Рачевъ Г.
Славчевъ Ив.
Тончовичъ Г.
Тодоровъ Цв.
Хумбаджіевъ Н. Д.
Христовъ Н.
Цаневъ А. П.

Руссе: Атанасовъ Ив.
Братоевъ.
Ваньковскій В.
Войниковъ Ат.
Даневъ Ив.
Златовъ С. Сп.
Златовъ П. Сп.
Кутинчевъ.
Крьстевъ, подпор.
Лянге Яковъ.
Пенчовичъ В.
др. Радославовъ
Селвили Д. П.
Симеоновъ Т. А.
Черневъ П. А.

Шуменъ: Андреевъ М.
Бойчева Ст. Д., г-жа.
Балканскій Г. Д. (2 екс.)
Бацарова Кр., г-ца.
Бошнакова Соф. Д.
Българовъ Н. К.
Георгіевъ Ат. П.
Димитріева Ел. А., г-ца.
Димова Аг. Хадж., г-ца.

Шуменъ: Дюгмеджіевъ П. К.
Друмовичъ В. М.
Дюгмеджіева Мар. Н.
Енчевъ Я.
Женско др. „РОДОЛЮБІЕ“.
Заморска Софія.
Златевъ Сіе. Гоневъ.
Златаровъ Х.
Иліевъ Андр.
Иліева Стоянка, г-ца.
Іоанидесъ Поликсена.
Ивановъ С.
Карджіевъ В. В.
Карджіевъ Д. В.
Казаковъ М. Ив.
Ковачевъ Ян. К.
Любимовъ Т. К.
Лазаровъ М.
Мишковъ П. Ж.
Марковъ Х. Р.
Миладинова Ц. Д., г-ца.
Николаевичъ Н.
Нойковъ Д.
Недѣлчовъ М.
Петева Василка, г-ца.
Поповъ Ив. Ж.
Пенчовъ Ст. Хадж.
Поповъ В. Д.
Поповъ Н. Т.
Прѣславскій Ив. В.
Рачовъ Р. М.
Рачевъ Сп. Ив.
Радановъ Я. Т.
Ранчевъ Н.
Радушевъ Д.
др. Радевъ Ж.,
Радевъ Ант.
Стояновъ А. А.
Стефановичъ.
Симеоновъ Ян. В.
Савулакевъ К.
Стояновъ.
Симеоновъ Р. В.
Фесчи Димитръ И.
Христакіовъ Ст. Хд.
Читал. „АРАХАНГ. МИХАИЛЪ“.
Ченгелскій З. В.
Шумненскій окр. упр. съвѣтъ.
Шумн. град. съвѣтъ.
Шумн. окр. казнач.
Шумн. земледѣлска касса.
Щеровъ Н.
Яневъ Т.

Němska.

Łužica.

Budyšin: Libš J., stud. theol.
dr. Muka E., prof.
Róla M., kapłan.
Smoleŕ M., knihiwjednik.
Hodźij: Imiš H. J., farář.
Radwoŕ: Dučmann H., farář.
Ralbicy: Skala J., kapłan.

Erlangen: Slávik J., ev. bohosl.
Lipcik: Krispar A., glasbenik.
Roztok: Hroboň J. M., bohosl.
Langhoffer K., bohosl.

Важнѣйшія поправки — Hlavní opravy.

Страница	11	строка	6	сверху	вмѣсто	желнія		читай	желанія.
„	28	„	13	снизу	„	говорнлъ		„	говорилъ.
„	35	„	19	сверху	„	Я		„	А.
Сторона	57	рьад.	28	з гори	замість	нашими		„	другими.
„	59	„	16	„	„	ј тих		„	ј з тих.
„	62	„	11	„	„	Андобер		„	Андибер.
„	65	„	8	з долу	„	беруть		„	будуть.
„	102	„	16	„	„	черед		„	через.
„	103	„	11	з гори	„	киди		„	куди.
Str.	176	řádek	2	zdola	místo	κα		„	καὶ
„	188	„	19	shora	„	Borounsku		„	Berounsku.
„	219	riadok	4	„	„	Pon		„	Аврon.

550/58

II
РК II
32.267/2
И.62.521/2
Унікат!

I.526
II

СЛАВЯНСКІЙ
АЛЬМАНАХЪ

Унікат!
БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА.
Ч. 1526/II.